Yıl: 20 Sayı: 57 Aralık 2011 3 Aylık Ekonomi ve Düşünce Dergisi www.e-musiad.com ISSN-1303-7501

ÇERÇEVE

MÜSTAKİL SANAYİCİ ve İŞADAMLARI DERNEĞİ

Bölgesel Uyanış

SÖYLEŞİ: Prof. Dr. Nevzat Yalçıntaş
MAKALE: Doç. Dr. Gökhan Bacık, Oytun Orhan, Zafer Çağlayan, Dr. Murat Yalçıntaş, Yard. Doç. Dr. Hamdi Genç, M. İlker Aycı, Prof. Dr. İhsan Işık, Ahmet Galal, Prof. Dr. Kerem Alkin, Emin Sazak, Prof. Dr. M. Macit Kenanoğlu, Nurullah Ardıç, M. Lutfullah Karaman, Doç. Dr. Hasan Ali Karasar, Yaşar Yakış, Mesut Özcan
HABERLER: Arap Baharı'nın Türkiye'ye ve Ekonomimize Etkisi, 27. İSEDAK Oturumu Kapsamında Gerçekleştirilen "Arap Baharının Ekonomik Boyutu"

İçindekiler

16 Arap Baharı'ndan Ortadoğu ve Kuzey Afrika'nın Geleceğine Bakmak
Doç. Dr. Gökhan Bacık
Zirve Üniversitesi Ortadoğu Stratejik Araştırmalar Merkezi (OSAM) Direktörü

22 Arap Baharı ve Türkiye
Oytun Orhan
ORSAM Ortadoğu Uzmanı

28 Ortadoğu ve Kuzey Afrika'daki Gelişmelerin Ülkemizin Dış Ticaretine Etkileri
Zafer Çağlayan
Ekonomi Bakanı

36 Arap Baharı
Dr. Murat Yalçıntaş
İTO Yönetim Kurulu Başkanı

44 "Arap Baharı"nın Dünya ve Türkiye Ticari İlişkilerine Etkileri
Yard. Doç. Dr. Hamdi Genç
İstanbul Medeniyet Üniversitesi, Siyasal Bilgiler Fakültesi, İktisat Bölümü

56 Arap Baharı ve Yatırımlara Etkisi
M. İlker Aycı
T.C. Başbakanlık Yatırım Destek ve Tanıtım Ajansı Başkanı

62 "Osmanlı, bağrına aldığı topraklara müstemleke ekonomisi davranışlarında bulunmamıştır"
Prof. Dr. Nevzat Yalçıntaş
Söyleşi: Hüseyin Kahraman

68 Arap Baharı Neden Gecikti?
Prof. Dr. İhsan Işık
Rowan Üniversitesi Öğretim Üyesi ve Amerika Türk Ticaret Odası Başkanı (ATCOM)

72 Ocak 2011 Sonrası Mısır: Ekonomik Perspektif
Ahmet Galal
Ekonomik Araştırma Forumu İdari Direktörü

78 Euro Bölgesi Toparlarsa, İhracat 2012'de Rekor Kırar
Prof. Dr. Kerem Alkin

84 Türk İnşaat Sektörü ve Libya
Emin Sazak
Türkiye Müteahhitler Birliği Başkanı

86 Arap Baharı'nın Türkiye'ye ve Ekonomimize Etkisi
Yusuf Cevahir
Cevahir Holding Yönetim Kurulu Başkan Yardımcısı

90 27. İSEDAK Oturumu Kapsamında Gerçekleştirilen "Arap Baharının Ekonomik Boyutu"

92 Değişimin Ardından Kuzey Afrika ve Ortadoğu'daki Yatırımcılarımızın Hukuki Sorunları ve Çözüm Önerileri
Prof. Dr. M. Macit Kenanoğlu
İstanbul Şehir Üniversitesi Hukuk Fakültesi Öğretim Üyesi

96 Arap Baharı'na Sosyolojik Bir Bakış
Nurullah Ardıç
İstanbul Şehir Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi Öğretim Üyesi

102 Çevrelerinde "Arap(ların) Baharı" Yaşanırken Filistin(liler)in Sonu Gelmeyen "Kış"ına Bakmak
M. Lutfullah Karaman

110 Arap Baharı Avrasya Coğrafyasından Nasıl Okunuyor?
Doç. Dr. Hasan Ali Karasar
Bilkent Üniversitesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü

114 Arap Baharı ve Türkiye
Yaşar Yakış
Eski Dışişleri Bakanı

124 Arap Baharı ve Türkiye'nin Ortadoğu Politikası
Mesut Özcan

ISSN-1303-7501

ÇERÇEVE
MÜSTAKİL SANAYİCİ ve İŞADAMLARI DERNEĞİ

Yıl: 20 Sayı: 57 Aralık 2011

MÜSİAD Adına Sahibi
Ömer Cihad VARDAN
Araştırmalar ve Yayından Sorumlu Genel Başkan Yardımcısı
Mehmet DEVELİOĞLU
Genel Yayın Yönetmeni
Ergun KONT
Sorumlu Yazı İşleri Müdürü
Hüseyin KAHRAMAN
Yayın Kurulu
Mehmet YALÇINTAŞ, Prof. Dr. Selim ZAİM, Doç. Dr. Ali Resul USUL, Yard. Doç. Dr. Kahraman ARSLAN, Yard. Doç. Dr. Nihat ALAYOĞLU, Dr. Hüseyin ÇIRPAN, Dr. Hatice KARAHAN, Haluk İMAMOĞLU, Hüseyin ÖZTÜRK, İsmail ŞEN, Şefik MEMİŞ, Ekrem ŞAHİN, Kemal ÇİFTÇİ, Ensari YÜCEL, Aslan ÖZDEMİR, Zehra TAŞKESENLİOĞLU, Yavuz TÜRK, Abdullah SERENLİ, Serkan YÜKSEL, Burcu TANIDIR
Danışma Kurulu
Dr. Melike GÜNYÜZ
İsrafil KURALAY
Melikşah UTKU
Erhan ERKEN
Hayati BAYRAK
Nurullah ÖZTÜRK
Grafik Tasarım
Sarnıç İletişim
Tel: 0212 216 85 15
www.sarnic.com.tr
Baskı
Mavi Ofset Basım Yayın Tic. San. Ltd. Şti.
Organize Sanayi Bölgesi, Eskoop Sanayi Sitesi, C1 Blok No: 25 34670 İkitelli - İstanbul
Tel: +90 (212) 549 25 30 (pbx)
Yayın Türü
3 Aylık, Yerel, Süreli Yayın
Genel Merkez
Sütlüce Mah. İmrahor Cad. No:28 Beyoğlu / İstanbul
Tel: 0212 222 04 06 Faks: 0212 210 50 82

ŞUBELER

ADANA
Tel : 0322 352 95 12
Faks : 0322 352 92 13
AKSARAY
Tel : 0382 212 36 33
Faks : 0382 212 36 55
ANKARA
Tel : 0312 212 22 02
Faks : 0312 215 15 95
ANTALYA
Tel : 0242 321 41 41
Faks : 0242 311 14 15
BANDIRMA
Tel : 0266 714 59 33
Faks : 0266 714 05 96
BATMAN
Tel : 0488 213 50 88
BURSA
Tel : 0224 256 54 43
Faks : 0224 256 54 45
DENİZLİ
Tel : 0258 263 21 21
Faks : 0258 263 50 00
DİYARBAKIR
Tel : 0412 223 91 29
Faks : 0412 224 29 28
DÜZCE
Tel : 0380 523 15 24
Faks : 0380 523 20 94
ELAZIĞ
Tel : 0424 238 81 66
Faks : 0424 238 87 30
ERZURUM
Tel : 0442 213 12 65
Faks : 0442 213 12 66
ESKİŞEHİR
Tel : 0222 220 86 80
Faks : 0222 220 88 80
GAZİANTEP
Tel : 0342 215 07 77
Faks : 0342 215 07 79
GEBZE
Tel : 0262 646 32 72
Faks : 0262 646 32 73
HATAY
Tel : 0326 612 06 86
Faks : 0326 612 06 96
İNEGÖL
Tel : 0224 713 23 80
Faks : 0224 713 76 02
İZMİR
Tel : 0232 489 08 00
Faks : 0232 489 15 36
KAHRAMANMARAŞ
Tel : 0344 224 10 11
Faks : 0344 224 10 11
KAYSERİ
Tel : 0352 320 75 45
Faks : 0352 330 01 61
KDZ. EREĞLİ
Tel : 0372 323 73 73
Faks : 0372 323 98 00
KOCAELİ
Tel : 0262 324 99 02
Faks : 0262 324 99 04
KONYA
Tel : 0332 320 65 00
Faks : 0332 320 87 00
MALATYA
Tel : 0422 324 13 31
Faks : 0422 323 75 91
MARDİN
Tel : 0482 212 67 32
Faks : 0482 212 67 32
MERSİN
Tel : 0324 328 87 22
Faks : 0324 328 70 93
RİZE
Tel : 0464 213 12 80
Faks : 0464 213 15 80
SAKARYA
Tel : 0264 279 85 37
Faks : 0264 273 86 39
SAMSUN
Tel : 0362 233 41 41
Faks : 0362 230 47 18
SİVAS
Tel : 0346 225 57 58
Faks : 0346 225 57 58
ŞANLIURFA
Tel : 0414 313 57 45
Faks : 0414 315 64 49
TRABZON
Tel : 0462 322 16 10
Faks : 0462 322 16 12
VAN
Tel : 0432 216 36 11
Faks : 0432 216 36 13

Ergun Kont

MÜSİAD Araştırmalar ve Yayın Komisyonu Başkanı

Arap Baharı

Çerçeve dergimizin bu sayısında MENA olarak ifade edilen 22 ülkeden oluşan Ortadoğu ve Kuzey Afrika bölgesinde yaşanan Arap Baharı adı verilen değişim rüzgârlarını ele aldık. Bugüne kadar yaşananlara bakıldığında öncelikle bu sürecin adının yanlış konulduğunun mülahaza edilmesinde fayda olduğunu düşünüyorum, keza Arap Baharı dediğimizde sanki güzel bir değişimden bahsediliyor gibi bir algı oluşuyor. Halbuki bugüne kadar Arap Baharı adı verilen değişim çabaları, can ve mal kayıplarına bakıldığında ağır bilançolara mal olmuştur ve olmaya devam etmektedir.

Yüzyıllarca süregelen bir düzenin, 2010 yılı Aralık ayında Tunus'ta üniversite mezunu bir gencin kendini yakmasıyla değişmeye başlaması, kabuğunu kırması ve bastırılmış tüm hakların ortaya çıkarılması çabalarının arkasında farklı senaryolar ve yorumlar üretilebilir. Dergimizin bu sayısında, yapılan bu yorumları ve değerlendirmeleri uzman görüşler çerçevesinde ele almaya çalıştık. Başından beri hassas bir şekilde dikkatle takip ettiğimiz olaylar yakın komşularımızda ve kardeş olarak gördüğümüz ülkelerde cereyan etti, bir yandan bölge halklarının özgürlüğünü elde etme çabalarını müşahede ederken öte yandan kardeşin kardeşi katlettiği bir mücadelenin görüntüleriyle müteessir olduk. Bazı Batılı muhteris liderlerin politika aracı olarak kullandığı süreç bizim değerlerimiz ve inancımızın da izharı üzere bizi zaman zaman daha fazla kan dökülmemesi için reaksiyon göstermek zorunda bıraktı ki bunu dahi tercihen veya bir politika gereği yapmadığımızı; devletimizin ve toplumumuzun sadece seyirci kalamamak gibi çok doğal bir refleks sergilediğini düşünüyorum. Öyle ya da böyle bölgede gözlenen istikrarsızlık sosyal adalet ve gelir adaletinin olmayışı demokrasiden yoksunluk, tarihsel bir süreç olarak karşımıza çıkıyor. Sanki bölgenin makûs talihi hep tekerrür ediyor ve sonuçta kaybeden hep Müslüman halklar oluyor. MENA bölgesi ele alındığında kendi içerisinde ülkeler arası çok ciddi gelir farklılıkları göze çarpmaktadır. Buradan da ülkeler arası çok farklı politikaların uygulanabildiğinin en doğru göstergesidir. Ayrıntılı bilgileri dergimizin ilk bölümünde sizlerle paylaşıyoruz.

Hepimizin bildiği üzere uluslararası bir kanal olan CNN de silah, asker ve kan resmiyle sürekli manşette olan Ortadoğu bölgesi nüfusu dünyanın % 5'ini teşkil etmekle birlikte petrol rezervlerinin % 61, doğalgaz rezervlerinin % 4'üne sahip olan bir bölgedir. Rakamlara bakıldığında yorum yapmak oldukça zor, çelişkilerle dolu bir ekonomik kültürel ve sosyal yaşam paradoksu ile karşı karşıyayız. Aslında biz Müstakil Sanayici ve İşadamları Derneği olarak bu bölgede demokrasi ve ekonomik özgürlükle gelecek yaşam standartlarındaki gelişimin bir paydaşı olmak istiyoruz. Bu bölge bizim için kardeşlerimizin yaşadığı ortak kültür ve değerlerimizin olduğu önemli bir coğrafyadır ve bugün bizlere düşen, yaşanan elim olaylara sessiz kalmamak, toplumların iradelerinin hâkim olduğu bir yönetim anlayışına ulaşılmasında katkı sağlamak ve sonrasında tüm bu bölgede birlikte büyümek için tüm alanlarda özellikle finans, sağlık, eğitim ve ulaşım alanında en hızlı ve sağlıklı bir şekilde gerekli entegrasyonları sağlamak olacaktır. Türkiye ile Ortadoğu ve Kuzey Afrika ülkeleri arasında bu işbirliği, dayanışma ve güç birliğinin yakalanması için tabii ki en başta işadamlarımıza baş aktörler olarak büyük sorumluluk düşmektedir. Çünkü birlikte büyümeyi ve güçlenmeyi arzu ettiğimiz bölge ülkeleri ile en sağlam köprüler karşılıklı kurulacak ortaklıklar ve tesis edilecek işbirliği ile sürdürülebilir. İşadamları olarak, özellikle belirsizliklerin devam ettiği bu süreçte bize ihtiyacı olan bölge ülkelerinin ve halklarının yanında olmamız gerektiği bilincini taşıdığımızı belirtmek isterim.

Dergimizin hazırlanmasında emeği geçen tüm gönüllü hizmet ehli dostlara canı gönülden teşekkür ediyor ve Arap Baharı adı verilmiş olan bu değişim rüzgârlarının en kansız ve hayırlı bir şekilde neticelenmesini temenni ediyorum.

Dergimizin bu sayısında, yapılan yorumları ve değerlendirmeleri uzman görüşler çerçevesinde ele almaya çalıştık. Başından beri hassas bir şekilde dikkatle takip ettiğimiz olaylar yakın komşularımızda ve kardeş olarak gördüğümüz ülkelerde cereyan etti, bir yandan bölge halklarının özgürlüğünü elde etme çabalarını müşahede ederken öte yandan kardeşin kardeşi katlettiği bir mücadelenin görüntüleriyle müteessir olduk.

Arap Baharı ve Türkiye

Ömer Cihad Vardan

Genel Başkan
MÜSİAD

Türkiye, kabuğunu kırdığı son 10 yıllık süreçte, gerek sağlam ve büyüyen ekonomisi, gerek köklü demokrasisi, gerekse de son dönemde artan dış politika aktivizmi nedeniyle, Arap halkları nezdinde oldukça itibarlı bir konuma gelmiş ve bölgede yumuşak güç olarak tanımlanmıştır. Hatta bölge halkının 2011 yılı başından bu yana verdiği kalkınma mücadelesinde de, Türkiye, Müslüman ve demokratik ülke kimliğiyle, bir esin kaynağı olmuştur. Bu minvalde, Arap coğrafyasındaki halk da şimdi bir nevi Türk Rüyası gerçekleştirme peşinde diyebiliriz.

Elbette bu rüyanın gerçekleşmesinde birçok zorlu aşamadan geçilecektir ve hatta geçilmektedir. Nitekim, bilindiği üzere, şu anda değişim rüzgârı esen birçok Arap ülkesinde bir kaos yaşanmaktadır. Öte yandan, bölgede yaşanan bu geçiş döneminin, ülkemize de ekonomik ve politik anlamda sirayet etmesi kaçınılmazdır. Zira son yıllarda Türkiye dış ticaret pazarını genişletmiş ve çevre ülkelerle ticari ilişkilerini güçlendirmiştir. Bu bağlamda, başarılı dış politikaların da etkisiyle, son dönemde Türkiye'nin Ortadoğu ve Kuzey Afrika ülkelerindeki etki alanı oldukça genişlemiştir. Dolayısıyla, önemli bir kısmıyla ciddi yatırım ve ticaret ilişkilerimiz bulunan bu ülkelerle olan ilişkilerin sekteye uğraması da yaşanan sürecin doğal bir sonucu olacaktır.

Bu bağlamda, ihracat rakamlarına yılın ilk 3 çeyreği itibariyle baktığımızda, daralmaların ülke bazında farklılıklar gösterdiğini gözlemlemekteyiz. Örneğin, Ortadoğu ve Kuzey

Başarılı dış politikaların da etkisiyle, son dönemde Türkiye'nin Ortadoğu ve Kuzey Afrika ülkelerindeki etki alanı oldukça genişlemiştir. Dolayısıyla, önemli bir kısmıyla ciddi yatırım ve ticaret ilişkilerimiz bulunan bu ülkelerle olan ilişkilerin sekteye uğraması da yaşanan sürecin doğal bir sonucu olacaktır.

Afrika'daki en önemli ticari partnerlerimizden Mısır ile bu dönem içerisinde ihracatta artış görülmüştür. Tunus'la olan ilişkilerde ise önemli bir değişme kaydedilmemiştir. Keza, yine önemli ortaklarımızdan Suriye ile ticaretimiz, 2011'de durağan bir gidiş seyretmiştir. Olaylar sonrasında Suriye ile ticaretimizde bir azalma olmasa da, ihracat hızında bir düşüş olduğu görülmüştür.

En belirgin değişim ise, inşaat sektörümüzün yoğun olduğu ve en büyük hasarı aldığımız Libya'da yaşanmıştır. Nitekim aynı dönemde ihracatımız Libya'da % 64 oranında düşüş göstermiştir. Bölge geneline bakıldığında ise, Kuzey Afrika'ya olan ihracatımızda % 8 oranında azalma kaydedilmiştir. Yakın ve Ortadoğu ülkelerine olan ihracatta ise geçen yıla benzer bir şekilde % 24'lük bir artış söz konusudur.

Dolayısıyla, Arap coğrafyasında yaşanan değişimin, ülkeler bazında değişiklik gösterse de, Türkiye'yi de bir şekilde etkilediği görülmektedir. Ancak, unutmamak gerekir ki, fırtına dindikten sonra, bölge ülkeleriyle olan politik ve ticari ilişkilerimiz yeniden şekillenme sürecine girecektir. Hiç şüphesiz, bu süreç Türkiye'ye yeni fırsatlar sunacaktır.

Sonuç olarak, arzumuz, bölgede özlemi çekilen adil, halkın kendisini ifade edebildiği, kendisini baskı altında hissetmediği demokratik bir düzenin kısa bir süre zarfında tesis edilebilmesi ve ülkelerin bu süreçten güçlü bir şekilde sıyrılabilmesidir. Bu gerçekleştiği takdirde, Türkiye'nin bölge ile ticari ilişkileri yeniden canlanacak, orta ve uzun vadede sürekli surette artacaktır. Elbette, bu süreçte, ülkemizin bugün ulaşmış olduğu gelişmişlik seviyesi bağlamında, kültürel ve tarihsel yakınlığımız olan bu ülkeler ile paylaşacağımız çok önemli tecrübelerimiz bulunmaktadır.

Bu minvalde, gelişmeleri yakından takip edecek şekilde Türkiye, bölge ile olan ekonomik bağlarını güçlendirebileceği gibi, ABD ve AB gibi ekonomilerinin bölgeyle olan ilişkisinde de önemli rol oynayabilecektir. Zira bu ülkeler bölgeye girmek istediklerinde, Türkiye'nin bölgedeki itibarı, diyalog tesisi kurulmasında önemli bir etki yapacaktır. Kısaca, orta vadede 3. ülkelerle sağlanacak koordinasyonla Türkiye, bölgede ekonomik gücünü artırabilecektir.

Sonuç olarak, arzumuz, bölgede özlemi çekilen adil, halkın kendisini ifade edebildiği, kendisini baskı altında hissetmediği demokratik bir düzenin kısa bir süre zarfında tesis edilebilmesi ve ülkelerin bu süreçten güçlü bir şekilde sıyrılabilmesidir. Bu gerçekleştiği takdirde, Türkiye'nin bölge ile ticari ilişkileri yeniden canlanacak, orta ve uzun vadede sürekli surette artacaktır. Elbette, bu süreçte, ülkemizin bugün ulaşmış olduğu gelişmişlik seviyesi bağlamında, kültürel ve tarihsel yakınlığımız olan bu ülkeler ile paylaşacağımız çok önemli tecrübelerimiz bulunmaktadır. Ayrıca, çağcıl ve geleneksel normları birleştirmiş devlet yapısıyla Türkiye, halk egemenliğine dayanan bir sistem arzusunda olan Arap ülkeleri için rol model bir ülke olacaktır.

Bu vesileyle, Arap Baharı olarak adlandırılan bu değişim sürecini gerek sosyal gerek politik gerekse ekonomik boyutlarıyla ele aldığımız *Çerçeve* dergimizin bu sayısının tüm üyelerimize ve ilgililere faydalı olmasını temenni ediyorum.

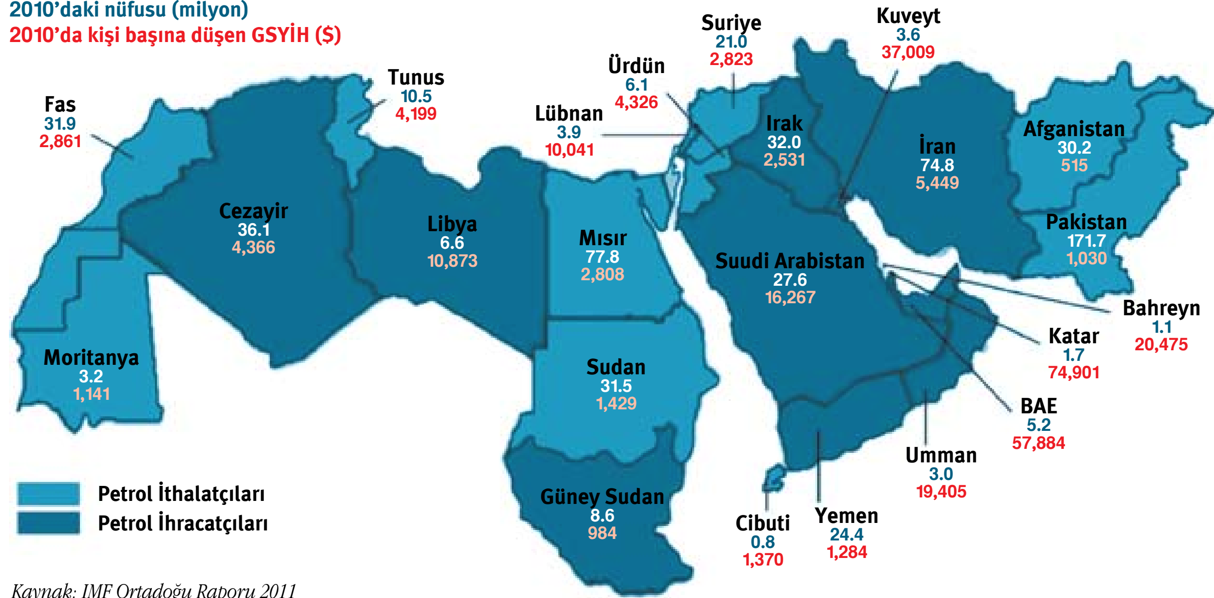
Ortadoğu ve Kuzey Afrika Ülkeleri

Ülke	Başkent	Yüzölçümü (km2)	İnanç Yapısı
Cezayir	Cezayir	2.380.000	Müslüman % 99 (Genellikle Sünni), % 1 Hıristiyan
Bahreyn	Manamah	620	Müslüman % 100 (Şii % 70, Sünni % 30)
Mısır	Kahire	1.001.450	Müslüman % 90-94 (Genellikle Sünni), Koptik Hıristiyan % 6-10
Irak	Bağdat	437.072	Müslüman % 97 (Şii % 60-65, Sünni % 30-37), Hırisytiyan ve Diğer % 3
İran	Tahran	1.648.000	Müslüman % 99 (Şii % 89, Sünni % 10), Zerdüşt, Musevi ve Diğer % 1
İsrail	Tel Aviv	20.770	Musevi % 80, Müslüman % 15, Hıristiyan % 3, Diğer % 2
Ürdün	Umman	92.300	Müslüman % 94 (Sünni % 90, Şii % 4), Hıristiyan % 5, Diğer % 1
Kuveyt	Kuveyt	17.820	Müslüman % 85 (Sünni % 45, Şii % 40), Hindu, Zerduşt ve diğer % 15
Lübnan	Beyrut	10.400	Müslüman % 70 (Sünni, Şii, Durzi, İsmaili, Alevi, Nusayri) Hıristiyan % 30 (Maruni, Yunan Ortodoks, Ermeni Apostolitik, Yunan Katolik vs.)
Libya	Trablus	1.759.540	Müslüman % 94 (Genellikle Sünni), Diğer % 3
Tunus	Rabat	446.550	Müslüman % 98, Hıristiyan % 1, Diğer % 1
Umman	Muskat	212.460	İbadi Müslümanlar % 75, Sünni, Şii Müslümanlar ve Hindu % 15
Filistin	-	5.898	Müslüman % 87 (Sünni), Musevi % 7, Hıristiyan % 6
Katar	Doha	11.437	Müslüman % 95, Diğer % 5
Suudi Arabistan	Riyad	1.960.582	Müslüman % 100
Sudan	Hartum	2.505.810	Müslüman % 70 (Genellikle Sünni) % 25 Animist, Hıristiyan % 5
Suriye	Şam	185.180	Sünni Müslüman % 74, Alevi, Dürzi ve Diğer % 16, Hıristiyan % 10
Tunus	Tunus	163.610	Müslüman % 98, Musevi % 1, Hıristiyan % 1
Birleşik Arap Emirlikleri	Abu Dabi	78.000	Müslüman % 96 (Sünni % 80, Şii % 16), Hıristiyan, Hindu ve Diğer % 4
Yemen	Sana	527.970	Müslüman % 99, Diğer % 1

Müslüman · Hristiyan · Musevi · Hindu · Animist · Diğer

Seçilmiş Ekonomik Göstergeler

Etnik Yapı	Nüfus (Milyon)
Arap-Berber % 99, Diğer % 1	36,1
Bahreynli % 63, Asyalı % 19, Diğer Arap % 10, Pers % 8	1,1
Doğu Hamileri % 99 (Mısırlı Arap, Beber, Bedevi), Diğer % 1 (Ermeni, Yunan, vs.)	77,8
Arap % 75-80, Kürt % 15-20, Türkmen, Süryani ve Diğer % 5	32
Fars % 51, Azeri % 24, Mazendarani % 8, Kürt % 7, Arap % 3, Lur % 2, Beluci % 2, Türkmen % 2, Diğer % 1	74,8
Yahudi % 80, Arap % 18, Diğer % 2	7,5
Arap % 98, Süryani % 1, Ermeni % 1	6,1
Kuveytli % 45, Diğer Arap % 35, Güney Asyalı % 9, Pers % 4, Diğer % 7	3,6
Yeterli Veri Yok	3,9
Berber ve Araplar % 97, Diğer % 3 (Maltalı, İtalyan vs.)	6,6
Berber ve Araplar % 99, diğer % 1	31,9
Arap, Beluci, Desi	3
Filistin Arapları % 97, Yahudi % 3	4,5
Arap % 40, Pakistanlı % 18, Hint % 18, Fars % 10, Diğer % 14	1,7
Arap % 90, Afro-Asyalı % 10	27,6
Afrikalı % 52, Arap % 39, Beja % 6, Diğer % 3	31,5
Arap % 90, Kürt, Ermeni ve diğer % 10	21
Arap % 98, Yahudi % 1	10,5
Krallık Arapları % 19, Arap ve Farslı % 23, Güney Asyalı % 50, Diğer % 8	5,2
Arap % 98, Diğer % 2	24,4

Kaynak: IMF Ortadoğu Raporu 2011

Ortadoğu, Kuzey Afrika ve Pakistan (MENAP)						
	Ortalama				Tahmini	
	2000-07	2008	2009	2010	2011	2012
MENAP						
Büyüme (Yıllık %)	5,5	4,5	2,6	4,4	3,9	3,7
Cari İşlemler Dengesi / GSYİH	9,5	13,4	1,8	7,0	10,4	8,2
Genel Mali Denge / GSYİH	3,5	6,7	-2,9	-0,2	0,4	0,1
Enflasyon (Yıllık %)	5,9	14,4	7,7	7,4	10,6	8,3
MENAP (petrol ihracatçıları)						
Büyüme (Yıllık %)	5,8	4	1,8	4,4	4,9	3,9
Cari İşlemler Dengesi / GSYİH	13,3	18,7	4,1	10,6	15	12,4
Genel Mali Denge / GSYİH	7,7	13,0	-1,6	2,9	4,6	3,6
Enflasyon (Yıllık %)	6,6	14,9	5,9	6,7	11,1	7,7
Körfez İşbirliği Konseyi						
Büyüme (Yıllık %)	5,6	6,4	0,3	5,4	7,2	4,0
Cari İşlemler Dengesi / GSYİH	15,7	22,5	7,1	15	20,6	16,9
Genel Mali Denge / GSYİH	11,9	24,7	-0,4	6,1	9,7	8,3
Enflasyon (Yıllık %)	2,2	11,0	3,0	3,2	4,3	4,2
MENAP (petrol ithalatçıları)						
Büyüme (Yıllık %)	4,9	5,5	4,2	4,3	1,9	0,31
Cari İşlemler Dengesi / GSYİH	-0,7	-4,4	-4,4	-3,3	-3,3	-3,8
Genel Mali Denge / GSYİH	-5,2	-5,4	-5,2	-6,0	-7,6	-6,7
Enflasyon (Yıllık %)	4,7	13,3	11,1	8,7	9,8	9,6
Ortadoğu ve Kuzey Afrika (MENA)						
Büyüme (Yıllık %)	5,5	4,6	2,6	4,4	4,0	3,6
Cari İşlemler Dengesi / GSYİH	10,3	15,0	2,4	7,7	11,2	9,0
Genel Mali Denge / GSYİH	4,5	8,6	-2,6	0,5	1,2	0,8
Enflasyon (Yıllık %)	6,0	14,6	6,1	6,9	10,2	7,7
MENA (petrol ithalatçıları)						
Büyüme (Yıllık %)	4,7	6,4	4,9	4,5	1,4	2,6
Cari İşlemler Dengesi / GSYİH	-0,9	-2,9	-3,9	-3,9	-4,8	-4,7
Genel Mali Denge / GSYİH	-6,6	-4,5	-5,3	-6,3	-8,4	-7,5
Enflasyon (Yıllık %)	4,2	13,5	7,0	7,5	7,7	7,6

Kaynak: IMF Ortadoğu Raporu 2011

Seçilmiş Ekonomik Göstergeler: MENAP Petrol İhraç Eden Ülkeler

	Ortalama						Tahmini	
	2000-05	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012
Reel GSYİH Büyümesi (%)	5,6	5,9	6,8	4	1,8	4,4	4,9	3,9
Cezayir	4,5	2,0	3,0	2,4	2,4	3,3	2,9	3,3
Bahreyn	6,0	6,7	8,4	6,3	3,1	4,1	1,5	3,6
İran	5,5	5,8	10,8	0,6	3,5	3,2	2,5	3,4
Irak	...	6,2	1,5	9,5	4,2	0,8	9,6	12,6
Kuveyt	7,1	5,3	4,5	5,0	-5,2	3,4	5,7	4,5
Libya	4,3	6,7	7,5	2,3	-2,3	4,2	...	...
Umman	3,3	5,5	6,7	12,9	1,1	4,1	4,4	3,6
Katar	8,7	26,2	18,0	17,7	12,0	16,6	18,7	6,0
Suudi Arabistan	4,0	3,2	2,0	4,2	0,1	4,1	6,5	3,6
Sudan	6,3	9,4	10,2	3,7	4,6	6,5	-0,2	-0,4
BAE	8,1	8,8	6,5	5,3	-3,2	3,2	3,3	3,8
Yemen	4,5	3,2	3,3	3,6	3,9	8,0	-2,5	-0,5
Tüketici Fiyat Enflasyonu (%)	5,4	8,8	11,2	14,9	5,9	6,7	11,1	7,7
Cezayir	2,3	2,3	3,6	4,9	5,7	3,9	3,9	4,3
Bahreyn	0,7	2,0	3,3	3,5	2,8	2,0	1,0	1,8
İran	13,5	11,9	18,4	25,4	10,8	12,4	22,5	12,5
Irak	5,6	53,2	30,8	2,7	-2,2	2,4	5,0	5,0
Kuveyt	1,7	3,1	5,5	10,6	4,0	4,1	6,2	3,4
Libya	-3,3	1,4	6,2	10,4	2,8	2,5	...	...
Umman	0,1	3,4	5,9	12,6	3,5	3,3	3,8	3,3
Katar	3,5	11,8	13,8	15,0	-4,9	-2,4	2,3	4,1
Suudi Arabistan	-0,1	2,3	4,1	9,9	5,1	5,4	5,4	5,3
Sudan	7,6	7,2	8,0	14,3	11,3	13,0	20,0	17,5
BAE	3,6	9,3	11,1	12,3	1,6	0,9	2,5	2,5
Yemen	11,6	10,8	7,9	19,0	3,7	11,2	19,0	18,0
Mali Denge / GSYİH	6,0	13,9	11,9	13,0	-1,6	2,9	4,6	3,6
Cezayir	6,6	13,5	4,4	7,7	-6,8	-1,1	-2,6	-0,9
Bahreyn	1,4	2,7	1,9	4,9	-6,6	-7,8	-7,7	-7,1
İran	2,9	2,3	7,4	0,7	1,0	1,7	2,4	1,0
Irak	...	15,5	12,4	-1,3	-22,1	-9,1	-8,7	-7,9
Kuveyt	27,2	35,3	39,0	19,6	26,7	22,6	23,6	23,6
Libya	12,0	33,5	29,7	25,9	5,4	8,7	...	...
Umman	8,4	13,8	11,1	13,8	-1,2	5,0	10,9	8,7
Katar	8,7	8,5	10,9	10,0	15,3	2,9	7,7	3,8
Suudi Arabistan	7,7	24,6	15,8	34,4	-4,6	6,7	9,4	8,0
Sudan	-0,6	-4,3	-5,5	-1,5	-4,8	-3,2	-2,8	-3,0
BAE	4,5	18,1	15,4	16,5	-12,6	-1,1	5,8	4,8
Yemen	0,0	1,2	-7,2	-4,5	-10,2	4,0	-7,1	-6,1
Cari İşlemler Dengesi / GSYİH	11,2	21,9	17,6	18,7	4,1	10,6	15,0	12,4
Cezayir	14,0	24,7	22,8	20,2	0,3	7,9	13,7	10,9
Bahreyn	5,0	13,8	15,7	10,2	2,9	4,9	12,6	13,7
İran	5,1	9,3	10,5	6,5	3,0	6,0	7,8	7,1
Irak	...	19,0	12,5	19,2	-13,8	-3,2	-0,9	-1,2
Kuveyt	26,2	44,6	36,8	40,5	23,6	27,8	33,5	30,4
Libya	18,8	51,0	43,2	38,9	15,9	14,4	...	...
Umman	9,4	15,4	5,9	8,3	-1,3	8,8	14,5	12,9
Katar	25,0	25,1	25,4	28,7	10,2	25,3	32,6	30,1
Suudi Arabistan	13,06	27,8	24,3	27,8	5,6	14,9	20,6	14,2
Sudan	-9,5	-15,5	-12,7	-9,4	-13,9	-6,7	-7,3	-7,6
BAE	7,7	15,3	6,0	7,4	3,0	7,0	10,3	9,2
Yemen	5,3	1,1	-7,0	-4,6	-10,2	-4,5	-5,3	-4,7

Kaynak: IMF Ortadoğu Raporu 2011

Mal ve Hizmet İhracatı (Milyar $)

	Üretim						Tahmini	
	2000-05	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012
MENAP	432,5	878,0	1029,4	1341,5	968,3	1185,9	1449,8	1483,2
Petrol İhracatçıları	351,9	747,4	876,6	1146,2	797,9	1001,6	1248,7	1271,9
Cezayir	28,6	57,3	63,5	82,1	48,2	60,8	82,0	79,6
Bahreyn	8,7	15,5	17,2	21,1	15,5	18,5	22,7	22,6
İran	41,4	82,3	105,2	109,9	95,6	116,5	137,1	140,8
Irak	...	30,2	38,7	63,6	40,6	53,5	75,7	81,6
Kuveyt	27,3	64,9	72,7	98,4	63,0	74,7	101,8	100,7
Libya	18,2	43,0	49,2	62,3	37,4	44,2	...	...
Umman	13,6	22,9	26,4	39,5	29,3	38,4	47,8	48,4
Katar	16,7	39,3	50,5	73,0	48,3	81,0	108,5	109,9
Suudi Arabistan	109,5	225,6	249,6	323,5	202,5	262,4	352,2	346,8
Sudan	2,8	6,0	9,3	13,0	8,1	11,4	12,8	8,9
BAE	73,7	152,4	186,7	249,7	202,3	230,7	296,6	321,4
Yemen	4,6	7,9	7,8	10,2	7,1	9,5	11,3	11,1
Petrol İthalatçıları	80,6	130,6	152,8	195,2	170,4	184,4	201,0	211,3
Afganistan	...	1,9	2,0	2,5	2,9	3,4	3,5	3,6
Cibuti	0,2	0,3	0,3	0,4	0,4	0,4	0,5	0,5
Mısır	19,6	33,9	39,4	53,3	47,0	46,6	46,6	49,9
Ürdün	4,9	8,1	9,3	12,4	10,9	12,3	13,1	14,0
Lübnan	8,5	13,7	16,0	22,8	22,8	23,4	24,1	25,8
Moritanya	0,5	1,4	1,5	1,9	1,5	2,2	2,9	3,2
Fas	13,9	21,7	27,3	33,4	26,3	30,1	37,1	39,8
Pakistan	12,9	20,3	21,4	24,0	23,2	24,9	30,9	30,2
Suriye	7,9	13,1	15,6	19,3	15,4	19,2	19,3	19,0
Tunus	11,0	16,0	20,1	25,2	19,9	21,9	23,1	25,3

Kaynak: IMF Ortadoğu Raporu 2011

Mal ve Hizmet İthalatı (Milyar $)

	Üretim						Tahmini	
	2000-05	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012
MENAP	340,1	611,6	780,4	1011,6	913,3	976,6	1090,8	1186,1
Petrol İhracatçıları	240,5	445,7	581,6	750,0	681,7	734,7	833,8	904,0
Cezayir	16,8	25,5	33,3	49,1	49,1	50,5	54,8	56,6
Bahreyn	6,7	11,3	12,3	15,7	11,1	13,3	14,6	14,2
İran	35,4	62,1	73,9	88,4	85,0	92,4	100,3	105,1
Irak	...	23,2	29,4	48,7	53,1	55,5	75,5	81,8
Kuveyt	16,3	26,9	32,5	38,2	31,1	32,7	39,5	42,5
Libya	9,6	15,2	20,0	24,9	27,1	31,0	...	...
Umman	8,7	13,8	19,4	26,6	21,5	24,4	30,3	32,2
Katar	7,1	21,8	27,2	35,0	30,1	38,2	40,5	43,0
Suudi Arabistan	63,6	115,3	147,1	179,5	165,0	177,0	210,3	235,3
Sudan	3,9	10,0	11,0	12,5	11,2	11,7	12,4	10,7
BAE	59,9	112,9	166,1	219,7	187,3	197,2	243,2	270,0
Yemen	4,4	7,8	9,4	11,7	10,0	10,7	12,5	12,5
Petrol İthalatçıları	99,5	165,9	198,8	261,6	231,6	241,9	265,9	282,2
Afganistan	...	7,4	8,4	9,5	9,6	10,0	10,4	11,2
Cibuti	0,3	0,5	0,6	0,7	0,6	0,5	0,7	0,8
Mısır	22,8	38,2	44,9	63,1	59,9	57,0	57,5	62,7
Ürdün	7,7	13,2	15,7	19,2	16,5	18,0	20,2	21,0
Lübnan	12,7	16,7	20,6	28,1	28,4	30,0	32,5	34,5
Moritanya	0,9	1,6	2,1	2,7	2,0	2,6	3,2	3,3
Fas	16,1	26,1	34,6	46,3	37,2	40,1	49,2	51,4
Pakistan	15,5	33,2	35,3	45,4	39,2	38,1	43,3	46,1
Suriye	8,3	12,3	15,8	19,9	17,3	21,6	22,9	22,9
Tunus	11,7	16,7	20,8	26,6	20,9	24,0	26,0	28,3

Kaynak: IMF Ortadoğu Raporu 2011

Para Büyüme Oranı (%)

	Üretim						Tahmini	
	2000-05	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012
MENAP	15,9	21,8	25,1	18,4	12,8	12,3	13,5	12,5
Petrol İhracatçıları	17,2	24,8	28,0	19,2	13,6	12,9	14,8	12,8
Cezayir	14,8	18,6	24,1	16,1	3,1	13,8	14,2	13,1
Bahreyn	10,4	14,9	40,8	18,4	6,5	10,4	9,1	3,4
İran	30,7	39,2	28,6	15,2	23,5	26,7	23,8	15,9
Irak	...	34,6	37,3	35,4	26,7	16,7	23,3	26,2
Kuveyt	9,3	21,7	19,3	15,6	13,4	3,0	5,2	10,2
Libya	9,7	15,0	37,3	47,3	11,1	10,0	...	...
Umman	8,0	24,9	37,2	23,1	4,7	11,3	7,5	10,7
Katar	20,3	38,0	39,5	19,7	16,9	23,1	20,5	11,8
Suudi Arabistan	10,8	19,3	19,6	17,6	10,7	5,0	10,8	11,5
Sudan	32,4	27,4	10,3	16,3	23,5	25,4	20,7	23,0
BAE	19,9	23,2	41,7	19,2	9,8	6,2	10,5	8,0
Yemen	19,6	27,7	16,8	13,7	10,6	9,2	9,0	10,0
Petrol İthalatçıları	13,2	13,9	16,7	15,7	10,0	10,7	9,8	11,7
Afganistan	...	22,3	14,4	64,9	17,1	21,3	16,0	16,0
Cibuti	11,2	10,2	9,6	20,6	17,5	12,2	6,2	7,1
Mısır	13,3	13,4	18,3	15,5	8,4	10,5	10,0	9,7
Ürdün	10,7	14,1	10,6	17,3	9,3	11,5	6,4	8,6
Lübnan	9,1	6,4	10,9	15,5	23,2	12,2	8,0	10,0
Moritanya	21,9	15,7	18,9	13,7	14,9	12,9	13,3	13,6
Fas	11,7	18,2	17,4	13,5	7,0	4,8	4,2	8,3
Pakistan	15,1	14,9	19,3	15,3	9,6	12,5	15,9	18,3
Suriye	16,8	9,2	12,4	12,5	9,4	12,6	3,1	5,5
Tunus	9,6	11,4	12,5	14,4	13,0	10,6	6,5	12,3

Kaynak: IMF Ortadoğu Raporu 2011

Cari İşlemler Dengesi (Milyar $)

	Üretim						Tahmini	
	2000-05	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012
MENAP	87,6	276,8	259,0	335,2	40,3	179,9	308,8	254,9
Petrol İhracatçıları	88,9	282,2	269,4	360,9	67,0	202,1	333,5	285,9
Cezayir	10,3	29,0	30,6	34,5	0,4	12,5	25,2	20,6
Bahreyn	0,5	2,2	2,9	2,3	0,6	1,1	3,3	3,7
İran	6,5	20,6	32,6	22,9	10,9	24,4	36,9	35,2
Irak	...	8,5	7,1	16,6	-8,9	-2,6	-0,9	-1,4
Kuveyt	13,7	45,3	42,2	60,2	25,9	36,9	57,2	53,6
Libya	7,2	28,1	29,8	37,1	9,4	10,3	...	...
Umman	2,2	5,7	2,5	5,0	-0,6	5,1	9,7	8,9
Katar	6,6	15,3	20,2	33,0	10,0	32,2	56,5	54,4
Suudi Arabistan	34,3	99,1	93,5	132,5	21,0	66,8	115,3	82,6
Sudan	-1,7	-5,5	-5,8	-5,2	-7,3	-4,4	-4,6	-4,5
BAE	10,1	33,9	15,4	23,3	8,2	21,2	36,9	34,7
Yemen	0,6	0,2	-1,5	-1,3	-2,6	-1,4	-1,9	-1,8
Petrol İthalatçıları	-1,3	-5,4	-10,4	-25,7	-26,7	-22,2	-24,6	-31,0
Afganistan	...	-0,4	0,1	-0,2	-0,3	0,4	-0,2	-0,9
Cibuti	0,0	-0,1	-0,2	-0,2	-0,1	-0,1	-0,1	-0,2
Mısır	1,3	1,8	2,7	0,9	-4,4	-4,3	-4,4	-5,6
Ürdün	-0,1	-1,7	-2,9	-2,0	-0,8	-1,3	-1,9	-2,6
Lübnan	-3,0	-1,2	-1,7	-2,8	-3,4	-4,3	-6,1	-6,2
Moritanya	-0,3	0,0	-0,5	-0,5	-0,3	-0,3	-0,3	-0,3
Fas	1,0	1,4	-0,1	-4,6	-4,9	-3,9	-5,3	-4,4
Pakistan	1,2	-5,0	-6,9	-13,9	-9,3	-3,9	0,4	-3,9
Suriye	-0,6	0,5	-0,1	-0,7	-1,9	-2,3	-4,0	-4,1
Tunus	-0,7	-0,6	-0,9	-1,7	-1,2	-2,1	-2,8	-2,9

Kaynak: IMF Ortadoğu Raporu 2011

Toplam Brüt Dış Borç								
	Üretim						Tahmini	
	2000-05	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012
MENAP	33,5	31,4	34,3	29,4	34,5	31,8	27,1	27,0
Petrol İhracatçıları	25,3	28,0	33,6	28,4	34,8	31,7	25,7	26,1
Cezayir	34,1	5,0	4,2	3,5	3,8	2,8	2,0	1,7
Bahreyn	48,0	53,4	139,3	151,5	169,6	159,0	148,2	149,4
İran	10,9	10,6	9,3	5,8	5,9	5,4	3,8	3,4
Irak	...	215,9	174,6	110,4	137,8	107,5	30,1	29,0
Kuveyt	28,1	30,4	50,2	40,7	52,6	40,9	32,5	32,5
Libya	17,6	10,1	8,1	5,8	9,5	7,8	...	...
Umman	23,3	15,5	17,2	15,1	18,6	11,9	9,6	8,3
Katar	59,9	43,2	52,6	49,6	85,8	86,0	69,4	71,5
Suudi Arabistan	11,7	11,9	19,7	17,5	23,8	20,9	18,8	19,9
Sudan	134,8	79,6	69,7	60,6	67,8	56,3	62,0	70,0
BAE	17,4	36,3	50,5	43,2	48,4	46,5	40,7	40,2
Yemen	43,4	28,7	26,9	21,9	24,0	19,6	16,9	16,9
Petrol İthalatçıları	52,4	41,9	36,5	32,6	33,6	32,1	31,3	29,8
Afganistan	...	169,4	23,0	20,2	9,2	8,2	8,2	9,2
Cibuti	59,1	56,8	63,6	60,2	59,8	56,1	53,7	53,6
Mısır	32,5	27,6	22,9	21,3	16,8	15,5	15,1	13,8
Ürdün	73,0	48,6	43,3	23,4	22,9	24,6	23,6	20,6
Lübnan	160,7	198,8	194,0	172,4	175,2	160,5	161,7	163,8
Moritanya	216,9	94,1	95,7	82,8	102,0	87,2	71,6	77,8
Fas	36,1	23,9	23,7	20,6	23,3	24,6	24,8	24,4
Pakistan	39,8	28,0	27,0	27,1	32,1	31,6	29,5	25,0
Suriye	92,9	24,5	20,6	15,6	15,4	15,1	15,3	16,4
Tunus	60,1	53,9	51,8	45,9	49,4	48,6	49,5	50,0

Kaynak: IMF Ortadoğu Raporu 2011

Yatırımların Getirisi (%)						
	2006	2007	2008	2009	2010	2011
Petrol İhracatçıları						
Cezayir	0,9	1,1	1,2	1,4	1,5	...
Bahreyn	2,1	1,2	1,3	1,2	...	...
İran	...	...	...	...	...	...
Irak	...	...	...	...	...	...
Kuveyt	2,7	3,3	0,8	0,7	1,2	...
Libya	0,5	0,4	0,6	0,7	...	...
Umman	2,3	2,1	1,7	2,1	1,8	...
Katar	3,7	3,6	2,9	2,6	2,6	2,7
Suudi Arabistan	4,0	2,8	2,3	2,0	1,8	...
Sudan	3,6	3,7	3,0	3,8	3,9	...
BAE	2,3	2,0	2,1	1,5	1,4	...
Yemen	1,2	1,6	1,0	0,9	...	...
Petrol İthalatçıları						
Afganistan	...	...	...	1,2	...	...
Cibuti	1,8	1,8	1,6	1,4	1,3	...
Mısır	0,8	0,9	0,8	0,8	0,8	0,8
Ürdün	1,7	1,6	1,4	1,1	1,1	...
Lübnan	0,9	1,0	1,1	1,1	1,2	...
Moritanya	...	4,0	1,9	1,4	0,4	...
Fas	1,3	1,5	1,2	1,2	1,2	...
Pakistan	2,1	1,5	0,8	0,9	1,0	1,4
Suriye	2,0	2,4	1,8	1,9	1,0	...
Tunus	0,7	0,9	1,0	1,0	1,0	...

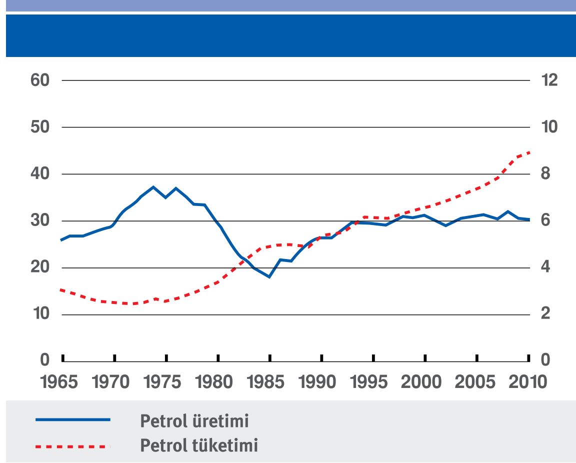
Kaynak: IMF Ortadoğu Raporu 2011

Ham Petrol Üretimi (Milyon Varil Günlük)

	2007	2008	2009	2010	Tahmini 2011
MENAP Petrol İhracatçıları	25,8	26,3	24,3	24,5	24,1
Libya	1,8	1,8	1,6	1,6	...
Kuveyt	2,6	2,7	2,3	2,3	2,5
Suudi Arabistan	8,8	9,2	8,4	8,4	9,3

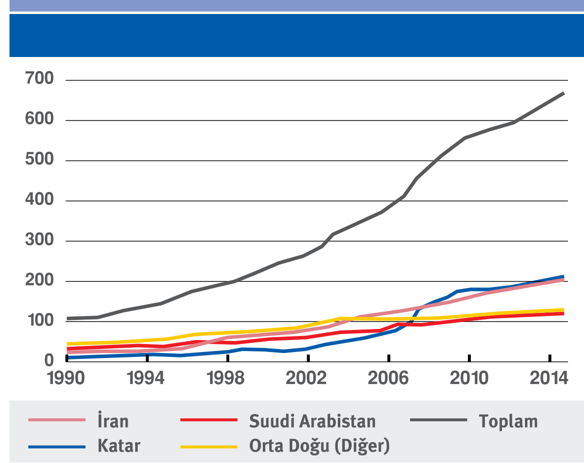
Kaynak: IMF Ortadoğu Raporu 2011

Ortadoğu Petrol Üretimi ve Tüketimi

Kaynak: British Petroleum SRW 2011

Ortadoğu Doğal Gaz Üretimi (Milyar m³)

Kaynak: IMF Ortadoğu Raporu 2011

Gaz Üreticileri ve Rezervleri

Rezervler	Trilyon (m³)	Toplamdaki Payı	Milyar Ton	Gaz Üreticileri	2000	2008	2009	2010	Değişim 2010 (%)
Rusya	44,8	23,9	33,2	ABD	543	571	583	611	4,8
İran	29,6	15,8	21,9	Rusya	529	602	528	589	11,6
Katar	25,4	13,6	18,8	Kanada	182	176	164	160	-2,5
Türkmenistan	8,0	4,3	5,9	İran	60	116	131	139	5,6
Suudi Arabistan	8,0	4,3	5,9	Katar	24	77	89	117	30,7
ABD	7,7	4,1	5,7	Norveç	50	99	104	106	2,6
BAE	6,0	3,2	4,4	Çin	27	80	85	97	13,5
Venezuella	5,5	2,9	4,1	Suudi Arabistan	50	80	79	84	6,9
Nijerya	5,3	2,8	3,9	Endonezya	65	70	72	82	14
Cezayir	4,5	2,4	3,3	Cezayir	84	86	80	80	1,0
DÜNYA TOPLAMI	187,1	100,0	138,6	DÜNYA TOPLAMI	2,413	3,062	2,976	3,193	7,3

(2000–2010 değerleri: Milyar m³)

Kaynak: British Petroleum SRW 2011

Doç. Dr. Gökhan Bacık

Zirve Üniversitesi Ortadoğu Stratejik Araştırmalar Merkezi (OSAM) Direktörü

Arap Baharı'ndan Ortadoğu ve Kuzey Afrika'nın Geleceğine Bakmak

Meşruiyet: Siyasetin Altın Kuralı

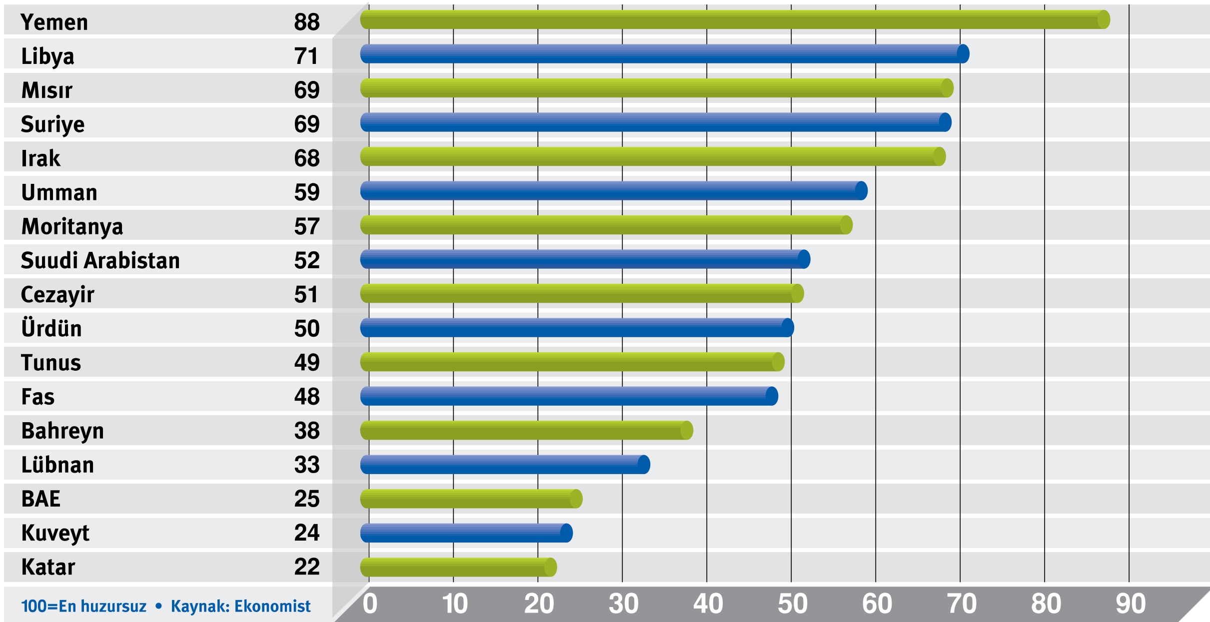
2011 yılı, küresel siyasete Arap Baharı'nı hediye etmiştir. Arap Baharı, bu olayı var eden dinamikler ne olursa olsun, küresel siyaseti ciddi ölçüde tekrar şekillendirme kapasitesine sahip bir olaydır. Nitekim kısa sayılabilecek bir zaman zarfında Mısır gibi ülkelerin liderleri yerlerinden olmuştur. Şunu hemen burada not etmek gerekir: Yabancı müdahale ile Irak'ta Saddam yönetimi on yıldan fazla bir sürede değiştirilememiştir. Ancak toplumsal muhalefet, siyasi denkleme girdiğinde en otoriter rejimlerin bile ayakta kalma şansı yoktur. Nitekim geçmişte SSCB gibi otoriter yapılar nice dış saldırılara karşı direnmiş ancak kendi toplumlarından gelen tepkilerle yıkılmıştır. Kısacası Arap Baharı'nın ortaya koyduğu en keskin derslerden birisi şu olmuştur: Siyasetin altın kuralı meşruiyettir. Halkı tarafından meşru görülmeyen rejimler sadece baskı üretebilir ancak bu ayakta kalmalarına yetmez.

Arap Baharı üzerine büyüyen bir literatür var. Pek çok uzman bu konuya tartışmaya devam ediyor. Arap Baharı'nı meydana getiren faktörler nelerdir? Arap Baharı'nda kim ne yapmak istiyor? Benzer soruları bir kenara bırakarak bu çalışmada eldeki verilere dayanarak bir gelecek perspektifi üzerinde durmaya çalışacağız. Ancak bunu yapmadan önce bir noktanın altını dikkatle çizmek gerekir.

Ekonomi: Temel Neden!

Arap Baharı'nı meydana getiren pek çok neden vardır ancak temel neden Arap rejimlerinin ekonomik iflasıdır. O neden-

Arap Baharı'nın ortaya koyduğu en keskin derslerden birisi şu olmuştur: Siyasetin altın kuralı meşruiyettir. Halkı tarafından meşru görülmeyen rejimler sadece baskı üretebilir ancak bu ayakta kalmalarına yetmez.

Şekil 1. Huzursuzluk Endeksi

le seküler, dindar, Müslüman, Hristiyan pek çok siyasi grup birlikte, omuz omuza Arap siyasetini sarsmıştır. Bu farklı grupları bir araya getiren ortak dinamik şudur: Ekonomik başarısızlık. Bu açıdan Arap Baharı, 1979 İran Devrimi gibi dinsel yahut Nasır olayında olduğu gibi ideolojik bir olay değildir. Arap Baharı, sıradan insanların temel meselesi olan yüksek fiyatlar, konut sorunu gibi dinamiklerin temel olarak ortaya çıkardığı bir süreçtir.

2010 yılında yapılan bir çalışmaya göre petrol zengini olan bir iki Arap ülkesinin dışında halkının yüzde 50'den fazlası mutlu olan hiçbir Arap ülkesi bulunmamaktadır (bkz. Şekil 1). Mesela bu çalışmaya göre neredeyse Mısır'ın yüzde 70'i huzursuzdur.

Yine Arap ekonomilerini işsizlik ve enflasyon açısından ele alırsak tablonun hiç parlak olmadığını hemen görürüz. Üstelik Şekil 2'de verdiğimiz bilgiler resmi bilgilerdir yani fiili olarak bu rakamlar hayli aşılmış olabilir. Yemen'de resmi işsizlik yüzde 30 düzeyinde görünmektedir. Bu rakam Ürdün'de yüzde 13 civarındadır. Ancak burada başka bir konunun altını çizmek gerekir: Kalkınmakta olan ülkelerde yüksek faiz-düşük kur uygulamaları nedeniyle enflasyonist baskı olabilir. Nitekim kalkınmakta olan ülkelerde bu siyasetin doğal bir sonucu olarak belirli dönemlerde enflasyon kaçınılmaz olmaktadır. Ancak Arap ülkelerinde görülen enflasyon böyle bir yansıma ile açıklanamaz. Dolayısıyla Arap ekonomileri analiz edilerken salt enflasyon ve işsizlik sorunu ile karşı karşıya değiliz. Bu göstergelerin dışında pek çok sorun daha etkili olmaktadır. Kamu kaynaklarının yeterli kullanılması, yolsuzluk gibi pek çok farklı etken daha denklemin içinde bulunmaktadır.

Bu konuda iki farklı faktörün altı dikkatle çizilmelidir: (1) Arap otoriter rejimleri, altyapı projelerinde de başarısızdır. Örneğin dünyada Çin gibi otoriter özellikler gösteren ancak bazı büyük altyapı projelerinde büyük başarı gösteren örnekler bulunmaktadır. Gerçekten Çin Batı standartlarında bir özgürlük üretememekle birlikte dinamik bir kalkınma ortaya koyabilmektedir. Halbuki Arap otoriter rejimleri hem özgürlük hem gelişme konusunda başarısızdır. (2) Arap dünyasında iş arayan genç sayısı artmaktadır. Bu çok kritik bir konudur. Arap siyasetinin pragmatik ve piyasa

Ekonomik faktörlerin belirleyici olması Ortadoğu ve Kuzey Afrika siyasetinin gelecekte alacağı durum için çok önemli bir noktadır. Daha pratik ifade etmek gerekirse: Arap Baharı'ından sonra Arap siyasetinde etkili olacak aktörler, tekrar toplumsal tepkiye muhatap olmamak için buradan çıkaracakları derslere göre siyaseti ve ekonomiyi yönlendirmek isteyeceklerdir.

yönlü savrulmasında bu işsiz gençlerin etkisi belirleyici olabilir. Dünya Bankası'na göre 2010 yılı itibari ile bütün Arap dünyasının en az yüzde 60'ının, 30 yaş altı olduğu hesaplanmaktadır.

Şekil 3'te 4. sütun ortalama yaş göstergesidir. Görüldüğü gibi pek çok ülkede bu ortalama 30'un altındadır. Bu işsiz genç potansiyeli kişi başına gelir ve işsizlik oranıyla birlikte ela alınca hemen son sütunda pek çok Arap ülkesinin yüksek risk (*high risk*) ile karşı karşıya olduğunu kolayca görebiliriz. Hatta şöyle bir sonuç çıkarılabilir: Sosyal huzursuzluk ile karşılaşınca büyük ölçüde kamu harcaması yaparak halkı teskin edebilen Suudi Arabistan, Kuveyt gibi petrol zengini ülkeler dışında hemen bütün Arap ülkeleri büyük risk tehdidi altındadır.

Ekonomik faktörlerin belirleyici olması Ortadoğu ve Kuzey Afrika siyasetinin gelecekte alacağı durum için çok önemli bir noktadır. Daha pratik ifade etmek gerekirse: Arap Baharı'ından sonra Arap siyasetinde etkili olacak aktörler, tekrar toplumsal tepkiye muhatap olmamak için buradan çıkaracakları derslere göre siyaseti ve ekonomiyi yönlendirmek isteyeceklerdir. Dolayısıyla Arap Baharı'ndan sonra Mısır'da yahut Tunus'ta iktidara gelecek kişiler kim olursa olsun (İslamcı, Batıcı, seküler...) asıl şu sorunun cevabını arayacak: Bir daha halkın tepkisini çekmemek için nasıl bir siyaset ve ekonomik yol haritası takip etmem gerekir? Bu doğru bir sorudur. Çünkü bütün olup bitenlerden sonra halklar tekrar başarısız hükümetleri karşılarında görürse daha kolay sokaklara dökülecektir. Sokaklarda isyan ederek Hüsnü Mübarek gibi bir adamı iş başından uzaklaştırdığını düşünen Mısır halkı bundan sonra neden bunu tekrar denemesin?

	İşsizlik Oranı % (2010)	Enlasyon Oranı % (2009)
Cezayir	10,2	4,5
Mısır	9,4	18,3
Ürdün	12,6	14,9
Libya	30	10,4
Fas	9,1	3,9
Suriye	8,6	15,4
Tunus	5	14,9
Yemen	35	19

Şekil 2. Arap ülkelerinde işsizlik ve enflasyon *Kaynak: http://www.indexmundi.com*

Bundan Sonrası: Bazı Ekonomik Senaryolar

Arap Baharı'ının temel çıkış noktasının ekonomik, yani dünyevi (günlük hayatın şartlarına ait) faktörler olduğunu vurguladıktan sonra bazı önemli noktaların altını çizmek gerekiyor:

1- Yeni yönetimler tekrar toplumsal tepki ile karşı karşıya kalmamak için sağlık, eğitim gibi alanlarda altyapı yatırımlarına önem vermek isteyeceklerdir. Örneğin Cezayir'de yaklaşık 150 milyar doları bulan bir altyapı yatırım reformu beklenmektedir. Bu doğrudan/dolaylı olarak iç piyasada da parasal etki ortaya çıkaracaktır. Politik stabilizisyon sağlandıktan sonra hükümetler belirgin ölçüde para politikalarını bir tür popülizmle birleştirmek zorunda kalacaktır. Stabilizasyon sonrası bu süreç kontrollü yapılmazsa bir enflasyonist geri tepki beklenmesi normaldir.

2- Altyapı yatırımlarının artması bazı diğer somut sonuçları doğuracaktır:
a. Makina techizatına talep artışı Tunus, Libya gibi yerlerde beklenebilir,
b. Özellikle toplukonut alanında hükümetler hızlı ve büyük ölçekli projelere daha kolay ikna olabilirler,
c. Sağlık hizmetlerinde hükümetler daha kolay para harcamaya hazır hale gelecektir,
d. Arap Baharı'nın verdiği bir ders olarak özellikle başkentler ve ikinci büyük şehirlerde altyapı vb. yatırımlara odaklanma beklenebilir. Şunu unutmamak gerekir ki Arap Baharı'nda gördüğümüz isyanlar fiili olarak büyük ölçüde şehirli tepkilerdi. Bu nedenle yeni Arap hükümetlerinin şehirlere verdiği önem kaçınılmaz olarak artacaktır.

3- Libya örneğinde görüldüğü üzere petrol gibi kaynaklardan elde edilen gelirin hepsinin belirli bir ülkede tutulması büyük risk doğurmaktadır. Bu nedenle petrol gelirlerinin kullanılmasında iki yeni yaklaşım ortaya çıkaracaktır:
a. Arap ülkeleri Türkiye gibi yeni adresleri petrol gelirlerini değerlendirmek için daha ciddi düşüneceklerdir,
b. Petrol gelirlerinin içeride kullanılma oranı artacaktır. Bu bazı Arap ülkelerinde likidite artışına neden olabilir ve bunun bankacılık sektörüne önemli etkileri olacaktır.

Ülke	Petrol veDoğalgaz Üretimi (KBO)	Yaş Ortalaması	Kişi Başına GSYH ($)	İşsizlik (%)	Risk Pozisyonu
Cezayir	1937	27,1	4478	10,2	yüksek
Mısır	739	24	2771	9	yüksek
Libya	1671	24,2	12062	30	yüksek
Fas	5	26,5	2868	9,1	orta
Sudan	485	18,4	1643	18,7	orta
Tunus	87	29,7	4160	14	yüksek
Bahreyn	189	30,4	19641	15	yüksek
İran	4215	26,3	4484	14,6	orta
Irak	2481	20,6	2626	15,3	orta
Kuveyt	2228	26,4	32530	2,2	düşük
Umman	878	23,9	18041	15	orta
Katar	1811	30,8	74423	0,5	düşük
Suudi Arabistan	9982	24,9	16641	10,8	düşük
Suriye	385	21,5	2892	8,3	orta
BAE	2915	30,2	47407	2,4	düşük
Yemen	255	17,9	1231	35	yüksek

Şekil 3. Arap ülkelerinde ekonomik durum ve risk analizi

4- Petrol kaynaklı paranın kullanılmasında yaşanılan riskler yeni adresleri zorunlu kılacaktır. Ancak bunun için Türkiye gibi ülkelerin özellikle bankacılık rejimlerinde bazı değişiklikler yapması gerekecektir. Özellikle off-shore bankacılık gibi uygulamalar konusunu yeniden ele almak gerekmektedir. Libya gibi ülkeler petrol gelirlerini (2006 yılında Libya'nın petrol gelirleri yıllık 35 milyar dolar kadardı) kullanak daha ihtiyatlı olacak ve Türkiye gibi ülkelere daha ciddi bakacaktır. Bu nedenle Türkiye gibi ülkeler makro ekonomik düzeyde ve bankacılık sisteminde olası riskleri iyi hesaplayarak bu tür sermayenin çekilmesini teşvik edecek bazı programlar geliştirmek zorundadır.

5- Başta Mısır gibi ülkelerde turizmden kaynaklanan zararı hızlıca kapatmak için bir politik kararlılık görülmektedir. Turizm kayıplarını azaltmak ve genel turizm gelirlerini arttırmak hemen bütün yeni Arap rejimlerinin acil eylem planında olacaktır.

6- Yüksek sayıdaki genç işsiz konusuyla ilgili bazı ekonomik çalışmalar dikkatle ele alınmalıdır. Bunlardan ilki nitelikli yüksek öğrenime yatırım yapma eğilimidir. Pek çok uzman, yeni Arap hükümetlerinin özellikle üniversitelere yatırım yapmak zorunda olduğunu belirtmektedir.

Devlet Nerede Olacak?

Yeni Arap hükümetlerinin devletin belirleyici rolünden vazgeçmesini beklemek için elimizde ciddi bir veri yoktur. Şunu unutmamak gerekir ki bugünkü Arap Baharı'na benzer ilk olaylar 90'lı yılların sonunda Ürdün'de "Ekmek İsyanı" ile ortaya çıkmıştı. Ürdün'deki bu olayları şimdi yeniden çok iyi tahlil etmek gerekiyor. Ürdün Hükümeti, 1990'lı yıllarda IMF ile görüşmüş ve bu kurum tarafından önerilen bir paketi kabul etmiştir. Bunun sonucu olarak Ürdün Hükümeti, uzun yıllardır uyguladığı bazı sübvansiyonları (özellikle ekmek gibi temel ürünlerde) azaltmış veya kaldırmıştır. Ancak bunun sonucu olarak Ürdün tarihinin en önemli isyanları ortaya çıkmıştır. Bu nedenle Arap Baharı sonrasında da, yeni hükümetler bazı alanlarda devlet üzerinden ekonomik faaliyet yapmak zorunda kalacaktır.

Bu konuda Peterson Institute for International Economics'in hazırladığı aşağıdaki çalışmayı çok iyi incelemek gerekmektedir.

Şekil 4'ten takip edersek hemen bütün Arap ülkelerinde devletin temel sübvansiyon siyasetine devam edeceğini beklemek gerçekçidir. Yeni rejimler ve devam eden rejimler "bu olaylar başımıza gelmesin" veya "tekrar etmesin" diyerek halkı mutlu etmek için devlet üzerinden büyük ölçekli para dağılımı gerçekleştirecektir. Bazı örnekler vermek gerekirse:

Suriye'de şeker gibi temel ürünlere uygulanan vergiler azaltılmıştır. Fakirlere yardım arttırılmaktadır. Ürdün'de memur maaşları arttırılmaktadır. Kuveyt, Suudi Arabistan gibi petrol kaynaklı nakit zengini olan ülkelerde fert veya aile başına doğrudan ödeme yapılmaktadır. Örneğin Kuveyt Hükümeti her vatandaş için 4 bin dolar ödeme yapmayı planlamaktadır.

Doğal olarak bu tür siyaset bazı toplumsal rahatlamalar getirmekle birlikte bazı enflasyonist sonuçlar da üretebilir. Ancak önemli olan aynı eğilimin bir ölçüde Arap Baharı sonrası yeni hükümetler tarafından da devam ettirileceği-

2011 MENA Ülkeleri Ayaklanmaları Dindirmek İçin Yardım Artışları			
Ülkeler	Devlet Yardımları	Bütçenin GSYH Oranı	Döviz Birikimleri(*)
Cezayir	156 milyon $ yeni inşaat projeleri; vergi indirimleri	-3,5	38
Bahreyn	100 milyon $ aile yardımları; her aileye 2500 $	-0,1	3,6
Ürdün	Kamu maaş artışı; gıda ve yakıt vergi indirimi; Milli Yoksul Vakfına kaynak	-8,4	9,2
Kuveyt	4000 $ her vatandaşa; 14 ay için bedava gıda	24,4	9,4
Libya	Her aileye 450 $; bazı kamu çalışanlarına % 150 artış;	8,9	42,5
Fas	Buğday ihracatçıları için teşvik sistemi	-4,3	7,1
Umman	Asgari ücret 364 $'dan 520 $'a çıkarıldı; 50 bin istihdam; 390 $ işsizlik yardımı	1,4	5,9
Suudi Arabistan	Kamu çalışanlarına % 15 ücret artışı; işsizlik yardımları	6,4	34,2
Suriye	Şeker üreticilerine vergi indirimi; SSK'ya daha çok kaynak; maaş artışları	-4,5	11,8
Tunus	Sosyal Yardım harcamalarında artış; gıda yardımları	-5	5,3
Yemen	Sosyal Yardım harcamalarında artış	-5,1	6,5

Şekil 4. Arap ülkelerinde devlet sübvansiyonları: Temel Beklentiler

Kaynak: Peterson Institute for Economics
(*) Dövizlerin kaç ay ithalatı karşılayacağı oranı

dir. Mesela, Mısır'da kurulacak olası yeni bir hükümet halkı teskin etmek için bu tür parasal siyasete devam edecektir.

Genel olarak sübvansiyonlar şöyle gerçekleşecektir:
a. Ekmek, şeker gibi temel ürünlerde fiyatı düşürücü sübvansiyonlar,
b. Memurlar, belediye işçileri gibi çalışanların maaşlarının arttırılması,
c. Asgari ücret konusunda iyileştirmeler,
d. Hükümetlerin gücü oranında petrol ve diğer enerji kalemlerinde vergi indirimleri,
e. Bütün ülkelerde fakirlere ayrılan doğrudan ve dolaylı desteğin arttırılması.

Ancak devletin ekonomi içinde rolü salt sübvansiyonlar bağlamında korunmayacaktır. Devlet, yeni hükümetlerin siyasi risk algısından dolayı başat diğer bütün enstrümanları kullanmaktan ve elinde tutmaktan kaçınmayacaktır. Ancak öte yandan yeni Arap hükümetleri devleti böyle seçici kullanırken piyasanın güçlenmesi ve ülkenin dışa açılması için ciddi bir siyaset izleyecektir.

Bir noktanın altını çizmek gerekiyor: Arap Baharı'ndan sonra yeni hükümetlerin devleti ekonomik bir aktör olarak kulllanacağı bir noktadır. Ancak hiçbir şekilde piyasa düşmanı yahut sosyalist bir model izleyeceğini ilan etmiş siyasal aktör ortada yoktur. Örneğin Libya'da İslami eğilimle partiler bile piyasa merkezli ve küresel ekonomiye açılma eğilimli söylemler ortaya koymaktadır.

Politik Bazı Hatırlatmalar

Arap siyaseti çalkantı içindedir. Bu nedenle bölgeye ekonomik ve başka türlü ilgi gösteren bütün aktörler bazı dinamikleri dikkatle hesaba katmak zorundadır. Bunların bazılarına kısaca temas etmek gerekmektedir:

1. Bölgede ABD'nin ne yaptığını iyi takip etmek gerekmektedir. Örneğin, ABD etkisiyle Libya'ya, University of Alabama'da hocalık yapmakta olan Abdurrahim El Kayb'i atamıştır. Burada ABD'nin etkisi her zaman hesaba katılmalıdır. ABD'nin amacı orta vadede savunma sanayii harcamalarını dahi Amerika'dan gideren bir Libya meydana çıkarmaktır. Dış politik düzeydeki benzer dinamikleri iyice ölçmek gerekmektedir.

2. Bazı ülkelerde "sabık devir" meydana çıkabilir. Yatırımlar ve ortaklıklar hesaplanırken yükselmekte olan aktörlerin siyasal algıları iyi hesaplanmalıdır. Örneğin, Mısır'da Müslüman Kardeşlerin politik olarak çok sert eleştirdiği sermaye grupları ile ilişkiye girmeden önce çok iyi hesaplama yapmak gerekmektedir. Yeni yükselen ve pozisyon alan, üstelik eskiden çok sıkıntı çektiği için bazı hesaplar içinde olan, aktörler bazı grupları izole etmek isteyebilir.

3. Arap Baharı'nden sonra etkileri Ortadoğu'da da hissedilecek bir ABD-Çin rekabeti öne çıkabilir. Bunun ekonomik türlü etkilerini hesaplamak gerekmektedir. Çin'deki Arap Baharı algısı son derece olumsuzdur. Çin, kendisinin bölgeden ABD tarafından izole edildiğini düşünmektedir.

Oytun Orhan

ORSAM Ortadoğu Uzmanı

Arap Baharı ve Türkiye

Aralık 2010 tarihinde Tunuslu seyyar satıcı Muhammed Bouazizi'nin uğradığı kötü muamele sonrasında kendini ateşe vermesi Ortadoğu'da son bir yıldır yaşanan ve "Arap Baharı" olarak adlandırılan halk ayaklanmalarının tetikleyicisi olmuştu. Tunus'ta 23 yıllık Zeynel Abidin bin Ali iktidarının kısa süre içinde son bulmasını sağlayan ayaklanma ilk olarak yakın çevreye ve ardından Arap Yarımadası'na sıçramıştı. Tunus'un ardından Mısır ve Libya'da uzun süreli rejimleri sonlandıran süreç diğer bölge ülke yönetimlerinin de sorgulanmasına neden olmaktadır. Bu çerçevede Yemen, Suriye, Bahreyn'de geniş çaplı ve uzun süreli diğer bölge ülkelerinde ise nispeten daha düşük yoğunluklu istikrarsızlık devam etmektedir.

Ortadoğu ile ortak tarih, kültür ve hatta akrabalık bağları bulunması ve son on yıllık dönemde bölge ülkeleri ile çok yakın ilişkiler kurması itibarıyla Türkiye bölge sorunlarının doğrudan tarafı olmuştur. Öyle ki Başbakan Erdoğan tarafından Suriye'deki olaylar bir "iç mesele" olarak tanımlanmıştır. Türkiye genel olarak bölgede değişimden ve halkların demokratik taleplerinden yana bir tavır almıştır. Bu sürecin gündeme getirdiği bir diğer olgu da Türkiye'nin söz konusu ülkeler açısından bir model olup olamayacağı sorusudur. Bu çerçevede, çalışmada ilk olarak Arap Baharı'nın ortaya çıkış sebepleri irdelenecektir. Ardından Türkiye'nin bu sürece yönelik izlediği politika ve süreçten nasıl etkilendiği incelenecektir. Çalışma Türkiye'nin yapması gerekenlerin ele alındığı bölüm ile sonlandırılacaktır.

Arap Baharı'nın Sebepleri

Demokrasinin yayılma ve gelişim göstermesi sürecinde Arap Ortadoğu'su epeyce geç kalmıştır. Bunun temel nedeni, bölgenin genel olarak uzun sayılabilecek bir süre sömürge yönetimi altında kalmasının yanı sıra; aile, klan, mezhep bağlarının Arap toplumlarında çok güçlü olmasıdır. Bu durum otoriter yönetimlere zemin yaratmış ve değişime olan direnci artırmıştır. Arap toplumlarının sanayileşememeleri,

artan petrol gelirlerine rağmen halen yaygın olarak tarımsal bir altyapıya sahip olmaları da, güçlü bireycilik anlayışının, dolayısıyla demokrasinin gelişmesi önünde bir engel teşkil etmiştir. Bu yüzden Arap ülkelerinde yaygın olarak krallıklar ya da adı cumhuriyet dahi olsa otoriter yönetimler hâkim olmuştur. Ancak tüm bu olumsuz koşullara rağmen, Soğuk Savaş sonrası küreselleşme rüzgârları eşliğinde devletlerin kontrol yetenekleri ötesinde artan iletişim, ulaşım, ticaret, seyahat, turizm ve benzeri gelişmeler, Arap toplumlarının da kendi yönetimlerini belirlemeleri yönündeki istemleri kaçınılmaz bir biçimde artırmıştır.

Demokrasinin yayılma ve gelişim göstermesi sürecinde Arap Ortadoğu'su epeyce geç kalmıştır. Bunun temel nedeni, bölgenin genel olarak uzun sayılabilecek bir süre sömürge yönetimi altında kalmasının yanı sıra; aile, klan, mezhep bağlarının Arap toplumlarında çok güçlü olmasıdır. Bu durum otoriter yönetimlere zemin yaratmış ve değişime olan direnci artırmıştır.

Demokrasilerin yayılmaları sürecinde son dalga Arap Ortadoğu'sunu vurmuştur. Buna, ekonomik durumun kötülüğü, yaygın yoksulluk, gelir dağılımının adaletsizliği, işsizlik, yolsuzluk, azınlık haklarının tanınmaması ya da yeterli düzeyde tanınmaması gibi makro düzey sorunlar da eklenince, değişim istekleri kaçınılmaz ve önlenemez hale gelmiştir. Bununla birlikte hemen her geniş ölçekli değişim isteminin devrimsel bir harekete dönüşmesi tetikleyici bir olayı gerektirir ve kıvılcım, Tunus'ta seyyar satıcılıkla hayatını kazanmaya çalışan üniversite mezunu bir gencin, kendisini engellemeye çalışan otoriteye karşı direnip kendini yakmasıyla çakmıştır. Devrimlerin ortak özelliği ise, yayılma etkisi yaratarak, özellikle yakın coğrafyadaki benzer devrimleri tetikleyebilmesidir. Nitekim Tunus'ta başlayan halk ayaklanması kısa sürede Mısır'a sıçramış, ardından Yemen, Bahreyn, Libya, Suriye, Fas ve hatta İran'da değişik ölçeklerde benzer ayaklanmalar görülmüştür.

Arap halklarının genel beklentisi, artık yönetimde daha fazla rol almak istemesidir. Aile, klan bağları ya da soya yapılan vurgular yöneticilerin meşruiyet kaynağı olma özelliğini kaybetmeye başlamıştır. Halk çok partili bir siyasal sistem, siyasal partiler arasında gerçek bir rekabet, periyodik olarak yapılan genel seçimler, ifade özgürlüğü, hukukun üstünlüğü, yargı bağımsızlığı ve basın özgürlüğü istemektedir. Kısacası halk demokrasi istemektedir. Bölge ülkelerinin özellikle gençlerinin eğitim seviyelerinin artması ve bu eğitimli genç nüfusun yönetimden memnuniyetsizliği ve hükümetin halkın reform isteklerine duyarsız kalması da protestoların nedenlerine ek olarak gösterilebilir. Bir diğer genel beklenti, ekonomik iyileşmedir. Nitekim isyanların yoğunlaştığı ülkelere bakıldığında, bunların genellikle yoksul Arap ülkeleri oldukları görülmektedir. Mevcut yönetimler yaygın yoksulluk ve adaletsiz gelir dağılımı ile o denli özdeşleşmiştir ki, artık bunlarla devam etmek geleceğe dönük hiçbir umut vaat etmemektedir. Bunların ötesinde bir genel beklenti de, yönetimlerin Batı güdümünden ve Batı emperyalizminden uzak olmalarıdır. Halk gerektiğinde Batı'ya karşı çıkabilen ve Batı'nın Ortadoğu'da ileri bir karakolu olarak gördükleri İsrail'in yayılmacılığına karşı uzlaşmaya çalışan değil, direnebilen güçlü yönetimler görmeyi arzu etmektedir. Meydanlara dökülen halkın gözünde mevcut yönetimler, kendi çıkarlarını Batı desteğiyle korumaya çalışmaktadır. Bunların dışında, halk kitleleri bünyesinde değişik kesimlerin, değişik beklentileri bulunmaktadır. Örneğin ağırlıkları hiç de küçümsenemeyecek dinsel gruplar, daha dine dayalı bir devlet düzeni istemekte ve mevcut ayaklanmaları bu dönüşümün bir fırsatı olarak değerlendirmektedirler. Öte yandan aşırı milliyetçiler kesin çizgilerle Batı ve İsrail karşıtı bir yönetim kurabilmeyi arzu etmektedirler. Liberaller siyasal anlamda Batı değerlerine dayalı, ancak Batı emperyalizminin pençesinden uzak, özgürlükçü bir rejim istemektedirler. Azınlıkların talepleri ise yeni oluşacak yönetimler tarafından haklarının evrensel standartlar temelinde tanınması ve yaşama geçirilmesidir. Tüm bu ortak ya da farklı beklentileri olan kesimleri bir araya getiren nokta, yönetimlere duyulan birikmiş

öfkedir. Bu öfkenin dışa vurumu Tunus, Mısır ve Libya'da yönetimlerin yıkılmasına neden olmuş, Yemen ve Suriye'de yönetim değişimini son derece olası bir pozisyona getirmiş ve diğer bölge ülkelerinin yönetimlerinin ise meşruiyetlerinin sorgulanması sonucunu doğurmuştur.

Arap Baharı ve Türkiye

Türk dış politikasının Cumhuriyet'in kuruluşundan itibaren iki temel özelliği olduğu söylenebilir. Bunlardan bir tanesi "statükoculuk"ken, diğer özelliği "batıcılık"tır. Statükoculuk söyleminden kasıt sınırları koruma, oluşturulmuş olan dengelerin devamlılığını sağlamaktır. Türk dış politikasının diğer temel özelliği olarak batıcılıktan bahsederken de coğrafi bir tanımlama yerine Batı'nın ekonomisi, bilimi ve uygarlığı vurgulanmaktadır. Türkiye, belli oranda iç dinamiklerinin etkisiyle, belli oranda da konjonktürel etki ile son dönemlere kadar genelde "Batı yanlısı" bir politika izlemiş, Ortadoğu ülkeleri ile özellikle 1960'lı yıllara kadar kayda değer bir ilişki kurmamıştır. Bu dönemden sonra da Türk dış politikasının Ortadoğu'ya bakışı iki temel dinamik ile açıklanabilir: Bir tanesi, güvenlik ve savunma, Türkiye'nin bölge politikalarını etkileyen bir etken olmuştur. Türkiye'nin bölgeye yönelik diğer politikası ise Ortadoğu sorunlarından uzak durma şeklinde tanımlanabilir. Bu dinamikler, özellikle 1998'de Suriye ile imzalanan Adana Protokolü ve 2001'de

Türkiye'yi Ortadoğu politikasını yeniden gözden geçirmeye iterken, bölgede 2001 sonrası yaşanan değişimler ve sorunlar da Türkiye'ye bölge sorunlarına uzak durmak yerine sorunlara karşı çözüm önerileri getirmeyi ve barış yanlısı politikalarla riskleri azaltmayı düşündürmüştür.

Dünya Ticaret Merkezi ve Pentagon'a yapılan terörist saldırılar sonucu Amerika Birleşik Devletleri'nin Ortadoğu politikalarından Türkiye'nin kaygı duyması gibi dönüm noktaları ile değişmeye başlamıştır. Suriye ile yaşanan güvenlik krizleri ve sonucunda imzalanan protokol Türkiye'yi Ortadoğu politikasını yeniden gözden geçirmeye iterken, bölgede 2001 sonrası yaşanan değişimler ve sorunlar da Türkiye'ye bölge sorunlarına uzak durmak yerine sorunlara karşı çözüm önerileri getirmeyi ve barış yanlısı politikalarla riskleri azaltmayı düşündürmüştür. Bu bağlamda, özellikle 2002 sonrasında "Komşularla Sıfır Sorun Politikası" olarak da adlandırılan ekonomik, kültürel ve işbirliği dinamiklerine dayalı bir ilişki tarzı tercih edilmeye başlanmıştır. Bu dönem Türk dış politikasının temel özelliklerine bakıldığı zaman "herkese güvenlik, herkese demokrasi, siyasi diyalog, ekonomik karşılıklı bağımlılık, çok kültürlülük" gibi unsurların öne çıktığı görülmektedir. Türkiye'nin takip ettiği politikalarla özellikle Ortadoğu'da etkisini arttırmak, hatta liderlik rolü üstlenmek amacı Türk dış politikası için cumhuriyetin kurulmasından itibaren izlediği dış politikadan sapma olarak yorumlanmıştır. Eksen kayması olarak tanımlanan bu düşünceyi Türkiye'nin Ortadoğu politikası değerlendirildiği zaman aslında bir kaymadan ziyade Batı'yı bir güç merkezi alarak Türkiye'nin etki alanını genişletmesi olarak yorumlamak mümkündür.

Tunus'ta başlayan ve Ortadoğu'nun geneline yayılan halk ayaklanmaları Türkiye'nin son yıllarda bölge üzerinde kurduğu etkinlik açısından yeni riskler ve fırsatları beraberinde getirmiştir. Bu süreçte en fazla öne çıkan olgu Müslüman çoğunluk nüfusa sahip Ortadoğu ülkelerinin demokratik değişim sürecinde Türkiye'yi örnek almaları olmuştur. Bu durum "Türkiye deneyimi"ni akla getirmiştir. "Türkiye deneyimi", bu yüzyılın ikinci yarısında demokratikleşme yönünde ilerleyen siyasal süreç ile beraber Türkiye'de daha geniş toplumsal kesimlerin ekonomik ve siyasi sistemle daha yakın temas etmesini sağlamasıdır. 1980'lerde hızlanan bu süreç son on yıllık dönemde Adalet ve Kalkınma Partisi'yle (AK Parti) doruk noktaya ulaşmıştır. Bu süreç sonunda "çevre" olarak tanımlanan kesimler siyasal ve ekonomik alanda kendine yer bulabildiği gibi, artık ülkeye yön verir konuma gelmiştir. İşte bu durum Türkiye deneyimini oluşturmaktadır. Türkiye siyasi yapı ve kültürünün bir sonucu olarak sistem dışı kalan kesimleri sisteme çekebilmesini bilmiştir. Arap Baharı'nın ortaya koyduğu gibi Arap Ortadoğu'sunda devletler Türkiye'nin gösterdiği başarıyı gösterememiştir. Aksine halkın nefes alabileceği delikleri tıkayarak kendi elleriyle ülkelerini çıkmaza sokmuşlardır. Türkiye'nin başarısı siyasi alanda halkının önünü açarken özellikle 1980'lerin

Türkiye, çoğunluğunu Müslümanların oluşturduğu ülkelerin güç peşinde koşan Batılı ülkelerle nasıl dostluğa dayanan ilişkiler kurulabileceğini gösterebilir. Bu perspektiften bakıldığında, Türkiye, İslam coğrafyasının hem liberal-temsili demokrasiyi yaşamasını hem de Batılı aktörlerle pragmatik ve işbirliği odaklı ilişkiler kurmasını isteyenler tarafından her zaman anılan ve aranan bir ülke olacaktır.

başından beri de ekonomik bir dönüşüm yaşamasıdır. Bu sayede "Anadolu Sermayesi" olarak tanımlanan dinamik bir orta sınıf ortaya çıkmıştır. Bu sınıf son yıllarda yapılan seçimlerinde ortaya koyduğu gibi iç politikada ağırlığını göstermiştir. Aynı zamanda söz konusu sınıfın son yıllarda dış politikada da etki yaptığı görülmektedir.

Ortadoğu ülkeleri bu süreci hayata geçirmeyi başaramadığı için Tunus ile başlayıp Ortadoğu'nun geneline yayılan ve Arap Baharı olarak adlandırılan süreç ile karşı karşıya kalmışlardır. Ve ne yazık ki bu süreç özellikle bazı ülkelerde kanlı değişim süreçlerini beraberinde getirmiştir. Artık bölgedeki sorunlar baskıyla kapatılamayacak kadar büyümüştür. Hızla artan ekonomik ve siyasal sistemden dışlanan/pay alamayan sınıfın taleplerini karşılayacak reformların yapılmasının zamanı gelmiştir. Ortadoğu'daki son gelişmeler özgürlük ve adil dağılım hakları tatmin edilemeyen geniş kitlelerin kendiliğinden ortaya çıkmış hak arama hareketleridir. Bu çıkmazdan kurtulmak açısından "Türkiye deneyimi" önemli fırsatlar sunmaktadır. Buna bir anlamda devlet-millet barışması da denilebilir. Meşruiyete sahip yönetimlerin iktidarda olduğu ve son sözün her zaman halkın elinde olduğu bir siyasal sistemin kurulması Ortadoğu'nun geleceği açısından büyük önem taşımaktadır.

Arap Baharı süreci "Türkiye Ortadoğu'daki demokrasi adayları için model olabilir mi?" sorusunu gündeme taşımıştır. Bu soruya verilebilecek en kısa cevap "Evet, ama!"dır. "Evet" çünkü Türkiye bütün eksikliklerine rağmen, çoğunluğunu Müslümanların oluşturduğu bir toplumun, bütün kurumlarıyla işleyebilen bir demokrasi olabileceğini göstermektedir. "Ama" çünkü Ortadoğu'daki bütün ülkeler kendi özel iç dinamiklerine sahiptirler ve başka ülkeleri rol modeli göstermek bu ülke insanlarının ulusal onurlarıyla çelişecektir. Ortadoğulular özellikle dış güçlerin kendi iç işlerine karışmamaları noktasındaki hassasiyetleriyle bilinirler. Başka bir şekilde ifade etmek gerekirse, Türkiye ancak "teori" ve "niyetler" bağlamında örnek ülke olarak görülebilir. Türkiye, çoğunluğunu Müslümanların oluşturduğu bir toplumun İslam dini ve muhafazakâr değer yargılarının laik devlet kimliği ve liberal sosyo-ekonomik model ile başarılı bir şekilde birleştirilebileceğini gösteren örnek bir ülkedir. Bunun yanında, Batı toplumunun başat aktörleri ile yüzyıllara dayanan fonksiyonel ve işbirliği odaklı ilişkilerini dikkate aldığımızda, Türkiye, çoğunluğunu Müslümanların oluşturduğu ülkelerin güç peşinde koşan Batılı ülkelerle nasıl dostluğa dayanan ilişkiler kurulabileceğini gösterebilir. Bu perspektiften bakıldığında, Türkiye, İslam coğrafyasının hem liberal-temsili demokrasiyi yaşamasını hem de Batılı aktörlerle pragmatik ve işbirliği odaklı ilişkiler kurmasını isteyenler tarafından her zaman anılan ve aranan bir ülke olacaktır. Fakat Türkiye'nin örnek oluşturabilme değerini vurgulayanlar Türk modelinin uygulanabilirliğini tartışırlarken bölgesel dinamikleri mutlaka dikkate almalıdırlar. Türkiye'de liberal demokrasinin gelişmesini mümkün kılan içsel ve dışsal faktörler bahsi geçen Ortadoğu ülkelerinde bulunmayabilir.

Ortadoğu'yu kasıp kavurmakta olan halk ayaklanmalarının Türk modeli tartışmasını daha da alevlendirdiği görülmektedir. İki gelişme bu durumu açıkça göstermektedir. Mısır'a yapmış olduğu resmi ziyarette Başbakan Erdoğan dindar bir liderin bütün inançlara eşit mesafede bakan laik bir devleti yönetebileceğini, bunun yanlış bir şey olmayacağını söylemiştir. Tunus'ta son yapılan seçimlerden başarıyla çıkan siyasal İslamcı Ennahda partisinin lideri AK Parti tecrübesinin kendilerine İslam ve laik demokrasiye başarılı bir şekilde birleştirmede ilham kaynağı olacağını ifade etmiştir. Türkiye'yi model olarak gören analizlerin birçoğunda Türkiye'ye ilişkin araçsal bir mantık benimsenmektedir. Buna göre, diğer devletlerin Ortadoğu bölgesinde Batı'daki çıkarlarına hizmet ettiği ölçüde Türkiye'nin modelliği vurgulanmaktadır. Birçok gözlemciye göre Türkiye Batılı değerlerin ve normların Ortadoğu bölgesine yayılmasında aracılık rolü oynamaktadır/oynamalıdır. Bu bağlamda, Türkiye'nin en önemli avantajları şunlardır: Türkiye NATO ve Avrupa Birliği içinde Batılı devletlerle güçlü, kurumsal ve pragmatik ilişkiler kurabilmiştir; Türkiye'nin kendisi uzunca bir süredir liberal-demokratik değerler etrafında bir dönüşüm yaşamaktadır ve Türkiye son on yıldır "muhafazakâr-demokrat" bir parti tarafından yönetilmektedir. Türkiye'nin bu özellikleri Ortadoğu bölgesinde siyasi İslamcıların iktidara gelmeleri ve İran'ın bölgesel nüfuzunu artması bağlamında oldukça değerlidir.

Ortadoğu bölgesinin liberal demokratik bir çizgide dönüşmesi bir yandan Türkiye'nin kendi iç dönüşün süreciyle

uyumludur, diğer yandan da Türkiye'nin bölgesel çıkarlarını gerçekleştirmesini kolaylaştıracaktır. Meşruiyetlerini baskıcı devlet kurumlarından, doğal kaynak zenginliğinden, dış askeri desteklerden ve hanedanlık bağlarından almayan rejimlerin ortaya çıkması Türkiye'nin Ortadoğu bölgesindeki cazibe gücünü arttıracaktır. Fakat Türkiye'nin bu yöndeki bir dönüşümü etkileyebilmesi öncelikle kendi sorunlarını çözmesine, sonra da örnek oluşturabilme kapasitesine bağlıdır.

Sonuç Yerine: Türkiye'nin Yapması Gerekenler

Türkiye model olur mu olamaz mı tartışması bile aslında Türkiye'nin Ortadoğu'da ağırlık kazandığını bize göstermektedir. Türkiye'nin Ortadoğu halklarına yakın akraba gözüyle bakması gerekmektedir. Türkiye'nin bölgesiyle ve Ortadoğu halklarıyla kucaklaşması henüz başlamıştır. Henüz Ortadoğu'da en güçlü ülke Türkiye değildir. Ekonomik, siyasi ve kültürel olarak Batı'nın bölgede devam eden bir etkinliği söz konusudur. Bir Mısırlı, Suriyeli ya da Tunus'lu aydın ülkesinden memnun değilse, muhalifse; Ankara ya da İstanbul yerine Paris veya Londra'yı tercih etmektedir. Bu anlamda Türkiye'nin Ortadoğu'da başarması gereken daha çok şeyin olduğunu görmek gerekmektedir. Türkiye'nin Çanakkale'den sonra en fazla şehit verdiği yer Yemen'dir ancak Türkiye'nin Yemen'de şehitlik anıtı henüz açılmıştır. Çanakkale'ye her yıl on binlerce Anzak torunu gelmektedir ve bu nedenle Avustralya Çanakkale'de konsolosluk açmıştır. Türkiye olarak da Ortadoğu ile ortak tarihimize karşı daha duyarlı olunması ve sahip çıkılması gerekmektedir.

Türkiye ve Ortadoğu bütünleşme süreci hızla gelişecektir. Bu bütünleşme, akrabalarla, tarihle, bölgeyle yeniden kucaklaşma olacaktır. TRT Arapça'nın henüz açılmış olması bir eksikliktir. Bu kanal açılırken çalışacak elemanların Mısır'dan Lübnan'dan getirilmesi ise diğer bir eksiklik olarak ifade edilebilir. Bu durum Türkiye'ni uzun yıllar kendini Ortadoğu'dan soyutlaması ve bunun sonucu olarak bölgenin siyasi ve sosyal yapısını iyi bilen uzmanların ve bölge dillerini konuşan kişilerin yetiştirilmesini engellemiştir. Arap Baharı ile birlikte bölge ile daha fazla bütünleşme fırsatı yakalayacak olan Türkiye'nin bu konudaki açıkları da hızla kapatması gerekmektedir. Ayrıca, Ortadoğu'da hemen hemen her ülkede bir Türk nüfusu bulunmaktadır. 10. yüzyıldan bu yana bölgeye yerleşmiş bulunan, Osmanlı ile yerleşimi daha da artan Türk nüfusun varlığı Türkiye'nin bölge ile daha yakın ilişkiler kurmasını gerektiren bir diğer faktördür. Irak'ta, İran'da, Suriye'de, Lübnan'da Ürdün'de, Mısır'da, Kuzey Afrika ülkelerinde ve hatta Yemen'de bile Türk nüfus bulunmaktadır. Yemen devletini kuran kadroların Osmanlı Türklüğü olduğu bilinmektedir. Bu topluluklar halen bu topraklarda yaşamaktadır ve bunlarla ilişki kurulamadığı gibi tespiti de yapılabilmiş değildir. Ortadoğu Türklüğü, Türk dünyasının unutulan, gölgede bırakılan bir parçası olagelmiştir. Bu varlığın da ortaya çıkarılması ve daha derin bağların oluşturulması gerekmektedir. Bu yakınlaşma Ortadoğu ülkeleri ile bir gerginliğe sebep olmadan tersine bu toplulukların o ülke ile Türkiye arasında bir dostluk köprüsü olması sağlanarak hayata geçirilmelidir. Sadece bölge Türklerinin değil tüm halkların sorunlarına sahip çıkan bir Türkiye hedefi ortaya konmalıdır. Arada yüzyıllara dayanan kopukluk kapatılmalıdır. Osmanlı Devleti çatısı altında bu topraklar üzerinde yaşayan halkların uzun yüzyıllar boyunca beraber yaşadığı düşünülecek olunursa bu Türkiye'nin tarihi bir misyonu olarak da görülmelidir.

Zafer Çağlayan

Ekonomi Bakanı

Ortadoğu ve Kuzey Afrika'daki Gelişmelerin Ülkemizin Dış Ticaretine Etkileri

1. Genel Değerlendirme

Başta Libya olmak üzere, Tunus, Mısır, Bahreyn, Yemen, Suriye gibi Kuzey Afrika ve Ortadoğu ülkelerindeki siyasi gelişmeler yalnızca bölge ekonomilerini değil, dünya ekonomisini de özellikle petrol, altın fiyatları ile diğer emtia fiyatları, döviz piyasaları ve ticaret gibi çeşitli kanallardan etkilemiştir.

Kuzey Afrika ve Ortadoğu ülkelerinde yaşanan siyasi gerginliğin, dünya emtia ve döviz piyasalarında yaşanan gelişmelerin yanı sıra, söz konusu ülkelerin dış ticaretimiz içerisindeki payı, anılan ülkelerle bugüne kadar geliştirmiş olduğumuz ikili ekonomik ve ticari ilişkilerimiz de (özellikle müteahhitlik hizmetlerimiz gibi) göz önüne alındığında ülkemizin ekonomi ve dış ticaret performansını etkilemesi kaçınılmazdır.

Bilindiği üzere, ülkemiz 2010 yılında Kuzey Afrika ülkelerine 7 milyar dolar ihracat gerçekleştirmiştir. Kuzey Afrika ülkelerinin 2010 yılında toplam ihracatımız içerisindeki payı % 6,2'dir. Bununla birlikte, Kuzey Afrika ülkelerindeki siyasi karışıklıklar nedeniyle, anılan bölgelere yapılan ihracat 2011 yılının ilk aylarından itibaren azalmıştır. 2011 yılı Ocak-Eylül döneminde geçen yılın aynı dönemine göre Kuzey Afrika'ya yapılan ihracat % 8,2 oranında azalmıştır.

Ayrıca, Kuzey Afrika'ya yönelik ihracatımız madde bazında incelendiğinde, 2011 Ocak-Eylül döneminde en fazla ihracat

Bölgeye yönelik ihracatımız madde bazında incelendiğinde, en fazla ihracat yaptığımız maddeler içerisinde ihracat artışı gerçekleştiren ilk üç madde, (toprak, taş, metal cevheri vb. ayıklama, eleme vb.) için makineler (% 69,2), demir/çelik çubuklar (% 41,3), petrol yağları ve bitümenli minerallerden elde edilen yağlardır (% 19,7).

Sıra	GTIP Kodu	GTIP Dörtlü Adı	2010 Ocak - Eylül	2011 Ocak - Eylül	Değişim (%)
1	2710	Petrol Yağları ve Bitümenli Minerallerden Elde Edilen Yağlar	241.189.825	665.361.604	175,9
2	7207	Demir/Alaşımsız Çelikten Yarı Mamuller	294.473.222	296.750.077	0,8
3	8703	Otomobili, Steyşın Vagonlar, Yarış Arabaları	377.915.147	285.919.965	-24,3
4	7214	Demir/Çelik Çubuklar (Sıcak Haddeli, Dövülmüş, Burulmuş, Çekilmiş)	436.055.352	231.123.207	-47
5	5209	Pamuk Men (Dokuma % 85 ⁞··· Pamuklu 200 g/M2'den Fazla)	100.001.470	123.640.127	23,6
6	7216	Demir/Alaşımsız Çelikten Profil	83.620.525	113.807.160	36,1
7	8474	Toprak, Taş, Metal Cevheri Vb. Ayıklama, Eleme vb. İçin Makineler	53.090.183	75.622.046	42,4
8	7308	Demir/Çelikten İnşaat ve Aksamı	112.993.486	69.005.689	-38,9
9	4011	Kauçuktan Yeni Dış Lastikler	55.213.865	54.064.671	-2,1
10	7305	Demir/Çelikten Diğer Tüp ve Borular-Kaynaklı vb. -Çapı ···⁞ 406, 4 mm	39.037.568	47.198.280	20,9
		Liste Toplamı	1.793.590.643	1.962.492.826	9,4
		Genel Toplam	5.289.145.063	4.854.177.449	-8,2

Tablo 1. 2010-2011 Ocak-Eylül Döneminde Kuzey Afrika'ya İhracatımız (dolar)

yaptığımız maddeler içerisinde geçen yılın aynı dönemine göre ihracat düşüşü gerçekleştiren maddelerin otomobil, steyşın vagonlar, yarış arabaları (% 24,3), demir/alaşımsız çelikten yarı mamuller (% 47), demir/çelik çubuklar (% 47), demir/çelikten inşaat ve aksamı (% 38,9) olduğu kaydedilmiştir. Bununla birlikte, en fazla ihracat yaptığımız maddeler içerisinde ihracat artışı gerçekleştiren ilk üç madde, petrol yağları ve bitümenli minerallerden elde edilen yağlar (% 175,9), pamuk mensucat (% 23,6) ve demir alaşımsız çelikten profildir (% 36,1).

Ortadoğu ülkelerine yönelik ihracatımız incelendiğinde, 2010 yılında Ortadoğu ülkelerine 21 milyar dolar ihracat gerçekleştirdiğimiz ve bu rakamın toplam ihracatımızın % 17,8'ini oluşturduğu görülmektedir. 2011 yılı Ocak-Eylül döneminde Ortadoğu ülkelerine gerçekleştirdiğimiz ihracat 2010 yılının aynı dönemi ile karşılaştırıldığında, ülkemizin bu bölgeye ihracatı 14,7 milyar dolardan 17,9 milyar dolara yükselerek % 22,3 arttığı görülmektedir. Bölgeye yapılan ihracat bu dönemde artmış olmasına rağmen, özellikle siyasi karışık içerisinde bulunan bölge ülkelerine yönelik ihracatımızın azaldığı görülmektedir. Bu kapsamda, bölgeye yönelik ihracatımız sadece dört ülkede (Bahreyn, Yemen, Lübnan ve Kuveyt) azalmıştır.

2010 yılında ülkemiz Libya'ya 1,9 milyar dolar ihracat gerçekleştirmiştir. 2011 yılı Ocak-Eylül döneminde bu ülkeye ihracatımız geçen yılın aynı dönemine göre yaklaşık % 64,3 azalarak 1,4 milyar dolardan 515,7 milyon dolara inmiştir.

Ayrıca, bölgeye yönelik ihracatımız madde bazında incelendiğinde, en fazla ihracat yaptığımız maddeler içerisinde ihracat artışı gerçekleştiren ilk üç madde, (toprak, taş, metal cevheri vb. ayıklama, eleme vb.) için makineler (% 69,2), demir/çelik çubuklar (% 41,3), petrol yağları ve bitümenli minerallerden elde edilen yağlardır (% 19,7). Bununla birlikte, 2011 Ocak-Eylül döneminde en fazla ihracat yaptığımız maddeler içerisinde geçen yılın aynı dönemine göre ihracat düşüşü gerçekleştiren maddeler pamuklu menşucat (% 19,1), demir/alaşımsız çelikten yarı mamuller (% 18), demir/çelikten diğer tüp ve borular-kaynaklı vb. (% 12,1).

2. Ülke/Sektörel Değerlendirme

Kuzey Afrika ve Ortadoğu'da yaşanan gelişmelerin ülkemizin dış ticaret ve rekabet gücüne etkilerinin daha iyi değerlendirilebilmesi için bölgedeki bazı ülkelerin ayrı ayrı değerlendirilmesinde fayda görülmektedir.

LİBYA

2010 yılında ülkemiz Libya'ya 1,9 milyar dolar ihracat gerçekleştirmiştir. 2011 yılı Ocak-Eylül döneminde bu ülkeye

Kuzey Afrika ve Ortadoğu'da yaşanan siyasi gelişmelerin dış ticaretimiz üzerindeki etkilerinin değerlendirilebilmesi ve ülkelere ilişkin doğrudan bilgi temin edilebilmesi amacıyla krizlerin çıktığı ilk günlerde Ekonomi Bakanlığı bünyesinde Tunus, Mısır ve Libya kriz masaları kurulmuştur.

ihracatımız geçen yılın aynı dönemine göre yaklaşık % 64,3 azalarak 1,4 milyar dolardan 515,7 milyon dolara inmiştir. Bu dönemde, Libya'ya en fazla ihracat yaptığımız maddeler içerisinde en fazla düşüş kaydeden maddelerin; müteahhitlik hizmetlerindeki gelişmelere paralel olarak, inşaat sektöründe yer aldığı görülmektedir. Anılan maddeler çimento (% 85,7), demir/çelikten inşaat ve aksamı (% 84,4), plastikten tüpler, borular, hortumlar; conta, dirsek, rakor vb. (% 82,2), demir/çelik çubuklar (% 78,7), demir/çelik filmaşin (% 73,1) ve elektrik transformatörleri, statik konvertisörler, endüktörlerdir (% 68,5). Bununla birlikte, en fazla ihracat yaptığımız maddeler içerisinde diğer bitkiler sabit yağların ihracat artışının aynı dönemde % 324 olduğu görülmektedir.

MISIR

Ülkemizin 2010 yılında Mısır'a toplam ihracatı 2,3 milyar dolar olmuştur. 2011 yılı Ocak-Eylül döneminde bu ülkeye ihracatımız geçen yılın aynı dönemine göre % 14,2 artarak yaklaşık 1,7 milyar dolardan 1,9 milyar dolara yükselmiştir. Bu dönemde, en fazla ihracat yaptığımız maddeler içerisinde ihracat artışı gerçekleştiren ilk maddeler, elektrik transformatörleri ve statik konvertisörlerdir. (% 325,5) Bununla birlikte, Mısır'a ihracat yaptığımız maddeler içerisinde en fazla düşüş kaydeden maddeler de, çimento (% 63,7) ve demir/çelik çubuklar olmuştur (% 40,7).

TUNUS

Ülkemizin 2010 yılında Tunus'a toplam ihracatı 714 milyon dolar olarak gerçekleşmiştir. 2011 yılı Ocak-Eylül döneminde bu ülkeye ihracatımız geçen yılın aynı dönemine göre % 17,1 artarak 515 milyon dolardan yaklaşık 603 milyon dolara ulaşmıştır. En fazla ihracat artışımız yaptığımız maddeler içerisinde ihracat artışı gerçekleştiren ilk üç madde, otomobil, steyşın vagonlar, yarış arabaları (% 57,1), demir/alaşımsız çelikten yarı mamuller (% 215,6) ve petrol yağları ve bitümenli minerallerden elde edilen yağlardır (% 1979,1).

Anılan dönemde, ülkeye ihracatımızda genel olarak artış kaydedilmekle birlikte, en fazla ihracat yaptığımız maddelerin pamuklu mensucat ve (toprak, taş, metal cevheri vb. ayıklama, eleme vb. için) makineler olduğu görülmektedir. Otomobil, steyşın vagonlar, yarış arabalarında ise % 27 oranında azalma görülmektedir.

Sıra	GTIP Kodu	GTIP Dörtlü Adı	2010 Ocak - Eylül	2011 Ocak - Eylül	Değişim (%)
1	7214	Demir/Çelik Çubuklar (Sıcak Haddeli, Dövülmüş, Burulmuş, Çekilmiş)	1.282.573.671	1.812.223.500	41,3
2	2710	Petrol Yağları ve Bitümenli Minerallerden Elde Edilen Yağlar	884.154.230	1.058.735.630	19,7
3	7207	Demir/Alaşımsız Çelikten Yarı Mamuller	799.457.027	655.276.215	-18
4	7216	Demir/Alaşımsız Çelikten Profil	374.814.053	410.472.972	9,5
5	8703	Otomobili, Steyşın Vagonlar, Yarış Arabaları	263.937.336	244.173.278	-7,5
6	7308	Demir/Çelikten İnşaat ve Aksamı	190.704.623	232.384.993	21,9
7	4011	Kauçuktan Yeni Dış Lastikler	88.107.474	105.949.253	20,3
8	8474	Toprak, Taş, Metal Cevheri vb. Ayıklama, Eleme vb. İçin Makineler	40.443.682	68.430.312	69,2
9	7305	Demir/Çelikten Diğer Tüp ve Borular-Kaynaklı Vb.-Çapı⋯406, 4mm	41.499.284	36.474.305	-12,1
10	5209	Pamuk Men (Dokuma %85 ⋯ Pamuklu 200g/M2'den Fazla)	6.515.115	5.271.322	-19,1
		Liste Toplamı	3.972.206.495	4.629.391.780	16,5
		Genel Toplam	14.719.360.879	17.994.733.607	22,3

Tablo 2. 2010-2011 Ocak Eylül Döneminde Ortadoğu'ya İhracatımız (dolar)

Sıra	GTIP Kodu	GTIP Dörtlü Adı	2010 Ocak - Eylül	2011 Ocak - Eylül	Değişim (%)
1	1101	Buğday Unu/Mahlut Unu	238.570	99.320.428	41531,6
2	7214	Demir/Çelik Çubuklar (Sıcak Haddeli, Dövülmüş, Burulmuş, Çekilmiş)	157.373.673	33.496.661	-78,7
3	1006	Pirinç	0	28.034.961	-
4	7308	Demir/Çelikten İnşaat ve Aksamı	92.640.880	14.461.989	-84,4
5	3917	Plastikten Tüpler, Borular, Hortumlar; Conta, Dirsek, Rakor vb.	57.385.804	10.215.479	-82,2
6	2523	Çimento	76.449.977	10.925.831	-85,7
7	7213	Demir/Çelik Filmaşin (Sıcak Haddelenmiş, Rulo Halinde)	33.746.472	9.073.059	-73,1
8	8504	Elektrik Transformatörleri, Statik Konvertisörler, Endüktörler	28.601.086	9.006.686	-68,5
9	1515	Diğer Bitkisel Sabit Yağlar (Kimyasal Olarak Değiştirilmemiş)	2.042.005	8.658.541	324
		Liste Toplamı	448.478.467	223.193.635	-50,2
		Genel Toplam	1.444.153.607	515.765.392	-64,3

Tablo 3. 2010-2011 Ocak Eylül Döneminde Libya'ya İhracatımız (dolar)

SURİYE

Ülkemizin 2010 yılında Suriye'ye toplam ihracatı 1,8 milyar dolar olmuştur. 2011 yılı Ocak-Eylül döneminde bu ülkeye ihracatımız geçen yılın aynı dönemine göre % 71 artarak 1,3 milyar dolar olarak gerçekleşmiştir. En fazla ihracat yaptığımız maddeler içerisinde ihracat artışı gerçekleştiren ilk maddeler, demir/çelikten demiryolu malzemesi ve demir/alaşımsız çelikten yarı mamullerdir.

Diğer taraftan, bu dönemde, Suriye'ye en fazla ihracat yaptığımız maddeler içerisinde düşüş kaydeden maddeler de olmuştur. Bunların başlıcaları demir/alaşımsız çelikten profil (% 39,2) ve çimentodur (% 13,4).

3. Kuzey Afrika ve Ortadoğu'da Yaşanan Gelişmelere Yönelik Olarak Gerçekleştirilen Çalışmalar

Kuzey Afrika ve Ortadoğu'da yaşanan siyasi gelişmelerin dış ticaretimiz üzerindeki etkilerinin değerlendirilebilmesi ve ülkelere ilişkin doğrudan bilgi temin edilebilmesi amacıyla krizlerin çıktığı ilk günlerde Ekonomi Bakanlığı bünyesinde Tunus, Mısır ve Libya kriz masaları kurulmuştur.

Ayrıca, Ortadoğu ve Kuzey Afrika Bölgesi'nde yaşanan olaylar ve bu olayların diğer bölge ülkelerine yayılma ihtimali sonucunda ihracatımızda meydana gelebilecek sıkıntılar karşısında bu bölge pazarına alternatif olabilecek pazarların araştırılması amacıyla, Ekonomik Araştırmalar ve Değerlendirme Genel Müdürlüğü tarafından "alternatif pazar araştırması çalışması" yapılmıştır. Tunus, Mısır ve Libya'ya yönelik olarak yapılan alternatif pazar araştırması çalışmasında, bu üç ülkeye ihracatımızın ağırlıklı olarak, inşaat malzemeleri, otomotiv, tekstil ve gıda olmak üzere dört sektörde yoğunlaştığını göstermektedir. Çalışmada ortaya çıkan diğer bulgular aşağıda özetlenmektedir:

- **İnşaat Malzemeleri ve Demir-Çelik:** İncelemeye konu olan ilk on beş ihraç kalemi içinde, Libya'ya olan ihracatımızın tamamına yakını, Mısır'a ihracatımızın da büyük çoğunluğu inşaat malzemeleri ve demir-çelik ürünlerinden oluşmaktadır. İnşaat malzemeleri ve demir-çelik ürünlerinin birçoğu için Ortadoğu bölgesi başlıca pazarımızdır. Bu durumun sebebinin bölgedeki Türk inşaat yatırımlarının fazla olması ve Türk firmalarının öncelikli olarak kullanacakları inşaat malzemeleri ve demir-çelik

İncelemeye konu olan ilk on beş ihraç kalemi içinde, Libya'ya olan ihracatımızın tamamına yakını, Mısır'a ihracatımızın da büyük çoğunluğu inşaat malzemeleri ve demir-çelik ürünlerinden oluşmaktadır. İnşaat malzemeleri ve demir-çelik ürünlerinin birçoğu için Ortadoğu bölgesi başlıca pazarımızdır.

Sıra	GTIP Kodu	GTIP Dörtlü Adı	2010 Ocak - Eylül	2011 Ocak - Eylül	Değişim (%)
1	2710	Petrol Yağları ve Bitümenli Minerallerden Elde Edilen Yağlar	204.457.408	625.675.335	206
2	7207	Demir/Alaşımsız Çelikten Yarı Mamuller	127.679.274	210.707.911	65
3	7214	Demir/Çelik Çubuklar (Sıcak Haddeli, Dövülmüş, Burulmuş, Çekilmiş)	249.060.111	147.745.962	-40,7
4	8504	Elektrik Transformatörleri, Statik Konvertisörler, Endüktörler	3.415.271	14.531.775	325,5
5	5209	Pamuk Men (Dokuma % 85 ⁘··· Pamuklu 200 g/M2'den Fazla)	30.011.732	36.006.602	20
6	2523	Çimento	76.590.432	27.795.384	-63,7
7	713	Kuru Baklagiller (Kabuksuz) (Taneleri İkiye Ayrılmış)	33.850.792	26.198.720	-22,6
8	4011	Kauçuktan Yeni Dış Lastikler	33.047.081	25.264.046	-23,6
9	5402	Sentetik Lif İpliği (Dikiş İpliği Hariç) (Toptan)	27.745.254	26.988.802	-2,7
10	2836	Karbonat; Peroksikarbonat; Amonyum Karbomat İçeren Ticari Amonyum Karbonat	20.773.664	23.997.759	15,5
		Liste Toplamı	806.631.019	1.164.912.296	44,4
		Genel Toplam	1.731.127.323	1.977.733.761	14,2

Tablo 4. 2010-2011 Ocak Eylül Döneminde Mısır'a İhracatımız (dolar)

ürünlerini Türkiye'den tedarik etmek istemeleri olduğu düşünülmektedir. Bu ürünlerin alternatif pazarları olarak Rusya Federasyonu ve Kazakistan, Azerbaycan ve Türkmenistan başta olmak üzere Türk Cumhuriyetleri olduğu görülmektedir. İnşaat malzemeleri ile demir-çelik ürünlerinin birçoğunda Uzakdoğu ülkeleri de önemli ithalatçılar arasında yer almaktadır. Ancak bu ülkelerin uzaklığı ve söz konusu malzemelerin ağırlığı nedeniyle ulaştırma maliyetlerinin yüksekliği, alternatif pazar olarak bu ülkelerin çok da uygun olmayabileceğini düşündürmektedir.

Sıra	GTIP Kodu	GTIP Dörtlü Adı	2010 Ocak - Eylül	2011 Ocak - Eylül	Değişim (%)
1	5209	Pamuk Men (Dokuma % 85 ⁘··· Pamuklu 200 g/M2'den Fazla)	40.479.665	54.907.986	35,6
2	8474	Toprak, Taş, Metal Cevheri vb. Ayıklama, Eleme vb. İçin Makineler	4.950.813	49.377.574	897,4
3	8703	Otomobili, Steyşın Vagonlar, Yarış Arabaları	52.883.627	38.291.180	-27,6
4	7308	Demir/Çelikten İnşaat ve Aksamı	1.360.049	33.679.766	2376,4
5	7213	Demir/Çelik Filmaşin (Sıcak Haddelenmiş, Rulo Halinde)	7.132.248	25.264.691	254,2
6	7214	Demir/Çelik Çubuklar (Sıcak Haddeli, Dövülmüş, Burulmuş, Çekilmiş)	12.460.843	21.989.107	76,5
7	6006	Diğer Örme Mensucat	10.447.863	18.123.182	73,5
8	5211	Pamuk Men (Dokuma, % 85 ···⁘Pamuklu, Suni-Sentetik Karışık, 200 g/M2'den Ağır)	10.215.133	16.531.579	61,8
9	2402	Tütün/Tütün Yerine Geçen Maddelerden Purolar, Sigarillolar ve Sigaralar	15.240.454	14.860.265	-2,5
10	0802	Diğer Kabuklu Meyveler (Taze/Kurutulmuş) (Kabuğu Çıkarılmış/Soyulmuş)	10.873.790	13.144.795	20,9
		Liste Toplamı	166.044.485	286.170.125	72,3
		Genel Toplam	515.528.755	603.581.883	17,1

Tablo 5. 2010-2011 Ocak Eylül Döneminde Tunus'a İhracatımız (dolar)

Ancak daha hafif bazı inşaat malzemelerinde ve demir-çelik ürünlerinde Singapur, Tayland ve Tayvan'ın en çok ihracat yaptığımız ilk on ülke içinde yer aldığı görülmektedir. Ayrıca çimento başta olmak üzere bu grupta yer alan bazı ürünlerde Nijerya'nın da dünyadaki büyük ithalatçılar arasında yer aldığı ve bu ülkenin de alternatif pazar olarak değerlendirilebileceği düşünülmektedir. Yine büyük ölçüde inşaatlarda kullanıldığı düşünülen elektrik aksam parçalarında ve klima, ısıtıcı ve soğutucu tipi ürünlerde dünyadaki en büyük ithalatçıların ABD, Kanada ve Uzakdoğu ülkeleri olduğu görülmektedir. Türkiye'nin bu gruptaki ihracatının ise başta AB olmak üzere, Ortadoğu Bölgesi'nde yoğunlaştığı görülmektedir.

• **Motorlu Kara Taşıtları ve Aksam-Parçaları:** Bu ürün grubundaki ihracatımızda her üç ülkenin de ilk sıralarda yer aldığı görülmektedir. Motorlu kara taşıtları ve aksam parçaları ithalatında dünyadaki en büyük ithalatçıların AB ülkeleri olduğu görülmektedir. Türkiye, bu ürünleri Ortadoğu bölgesi dışında en çok AB'ye ve Rusya Federasyonu'na ihraç etmektedir. Dolayısıyla Ortadoğu bölgesindeki pazar kayıplarının AB ülkelerine ve Rusya Federasyonu'na yoğunlaşılarak telafi edileceği değerlendirilmektedir.

• **Tekstil ve Giyim Ürünleri:** Bu ürün grubunda öncelikli olarak Tunus'a ihracat yaptığımız, Mısır'a olan ihracatımızda ilk on beş ürün içerisinde çok düşük paya sahip

Libya, Tunus, Mısır'da yaşanan olaylar yerini sükûnete bıraktı. Suriye'de ise devam ediyor. Artık Libya, Tunus ve Mısır'da özellikle dış ticaretimizde yaşanan gerileme yerini artan bir ivmeye bıraktı.

olduğu, Libya'ya yönelik ihracatımızda ise ilk on beşte yer almadığı görülmektedir. İplik, mensucat, pamuk gibi ürünlerde Uzakdoğu ülkelerinin dünyadaki en büyük ithalatçıları olduğu, bu ürünlerde Türkiye'nin Uzakdoğu bölgesine ihracat yapabildiği görülmektedir. Diğer taraftan AB ve Balkan ülkelerinin de halihazırda tekstil ve giyim ürünlerinde Türkiye'nin önemli ihraç pazarları arasındadır. Dolayısıyla Ortadoğu bölgesine alternatif pazarlar olarak BDT, Balkanlar, AB ülkeleri ve Uzakdoğu ülkeleri ön plana çıkmaktadır.

• **Gıda Ürünleri:** Gıda ürünlerinde de ağırlıklı olarak Tunus'a ihracat yapılmaktadır. Gıda ürünleri ihracatımızda Ortadoğu bölgesinin önemi büyüktür. Bu bağlamda bölgede yaşanan süreçte söz konusu ürün grubunda önemli pazar kayıpları oluşabilmesi muhtemel gözükmektedir. Gıda ürünlerinde Ortadoğu bölgesinin alternatifi olarak AB ülkeleri pazarı ön plana çıkmaktadır.

Alternatif pazar araştırması çalışmasını nicel olarak da tamamlamak amacıyla anılan çalışma daha sonra genişletile-

Sıra	GTIP Kodu	GTIP Dörtlü Adı	2010 Ocak - Eylül	2011 Ocak - Eylül	Değişim (%)
1	2710	Petrol Yağları ve Bitümenli Minerallerden Elde Edilen Yağlar	257.690.176	262.648.597	1,9
2	7207	Demir/Alaşımsız Çelikten Yarı Mamuller	3.924.495	117.947.966	2905,4
3	2523	Çimento	121.590.962	105.294.236	-13,4
4	7214	Demir/Çelik Çubuklar (Sıcak Haddeli, Dövülmüş, Burulmuş, Çekilmiş)	2.091.523	78.722.814	3663,9
5	2716	Elektrik Enerjisi	81.413.800	53.760.215	-34
6	7302	Demir/Çelikten Demiryolu Malzemesi	24.913.880	21.860.749	-12,3
7	1517	Margarin	19.055.226	18.340.508	-3,8
8	7216	Demir/Alaşımsız Çelikten Profil	29.760.591	18.089.174	-39,2
9	2515	Mermer ve Traverten, Ekosin Su Mermeri, Kireçli Taşlar	16.964.912	17.745.245	4,6
10	1006	Pirinç	17.144.258	17.366.301	1,3
		Liste Toplamı	574.549.823	711.775.805	23,9
		Genel Toplam	1.260.702.925	1.307.637.275	3,7

Tablo 6. 2010-2011 Ocak Mayıs Döneminde Suriye'ye İhracatımız (dolar)

Alternatif pazar araştırması çalışmasını nicel olarak da tamamlamak amacıyla anılan çalışma daha sonra genişletilerek "alternatif pazar araştırması endeksi" oluşturulmuştur. Endeks sonuçlarına göre Ortadoğu ve Kuzey Afrika'ya ihracatımıza en iyi alternatifi oluşturabilecek ilk 20 pazar arasında Amerika kıtasında ABD, Kanada ve Meksika; Avrupa'da Almanya, Fransa, İngiltere, İtalya, Belçika, İspanya, Hollanda; Asya ve Uzakdoğu'da Çin, Hong Kong, G. Kore, Tayland, Singapur, Rusya, Endonezya, Vietnam, Japonya ve Hindistan yer almaktadır.

rek "alternatif pazar araştırması endeksi" oluşturulmuştur. Endeks sonuçlarına göre Ortadoğu ve Kuzey Afrika'ya ihracatımıza en iyi alternatifi oluşturabilecek ilk 20 pazar arasında Amerika kıtasında ABD, Kanada ve Meksika; Avrupa'da Almanya, Fransa, İngiltere, İtalya, Belçika, İspanya, Hollanda; Asya ve Uzakdoğu'da Çin, Hong Kong, G. Kore, Tayland, Singapur, Rusya, Endonezya, Vietnam, Japonya ve Hindistan yer almaktadır.

Alternatif pazar araştırması çalışmasını nicel olarak da tamamlamak amacıyla anılan çalışma daha sonra genişletilerek "alternatif pazar araştırması endeksi" oluşturulmuştur. Endeks sonuçlarına göre Ortadoğu ve Kuzey Afrika'ya ihracatımıza en iyi alternatifi oluşturabilecek ilk 20 pazar arasında Amerika kıtasında ABD, Kanada ve Meksika; Avrupa'da Almanya, Fransa, İngiltere, İtalya, Belçika, İspanya, Hollanda; Asya ve Uzakdoğu'da Çin, Hong Kong, G. Kore, Tayland, Singapur, Rusya, Endonezya, Vietnam, Japonya ve Hindistan yer almaktadır.

Libya, Tunus, Mısır'da yaşanan olaylar yerini sükûnete bıraktı. Suriye'de ise devam ediyor. Artık Libya, Tunus ve Mısır'da özellikle dış ticaretimizde yaşanan gerileme yerini artan bir ivmeye bıraktı. Sayın Başbakanımızla Mısır'a, Libya'ya, Tunus'a gittik. Türkiye'ye, bu ülkelerin nasıl büyük bir hayranlıkla baktığını gördük. Geçtiğimiz günlerde Libya'ya 300'e yakın işadamı, müteahhit, ihracatçı ile birlikte gittik. Libya'nın geçici konsey başkanı, başbakanı ve bakanları ile görüştük. Şunu rahatlıkla söyleyebilirim ki, bu ülkelerde taşlar yerine oturduğunda Türkiye bu ülkelerin en büyük ticaret partneri olacaktır. Arap Baharı sırasında yaşanan ticaretteki daralma yerini çok daha büyük ticaret rakamlarına bırakacak, kayıplar telafi edilecektir.

Dr.
Murat Yalçıntaş

İTO Yönetim
Kurulu Başkanı

Arap Baharı

Ekonomistler, bir ülkenin kalkınmasını çeşitli kıstaslara göre değerlendirirler. Bu değerlendirmelere konu olan ölçütler, çoğunlukla makro ya da mikro ekonomiyle ilgilidir. Son yıllarda bunlara bir de kurumsal yapılar dahil edildi. Yani bir ülkenin ekonomik kalkınma ve gelişmeyi sağlayabilmesi, iktisadın makro ve mikro kurallarına uymasının yanı sıra gerekli kurumsal yapıları da oluşturmasıyla mümkündür.

Kurumsal yapıların en önemlisi de hak ve özgürlüklerin azami şekilde gerçekleştiği demokratik ortamdır. Kural dışı olanları bir kenara koyarak ifade edersek, bugüne kadar gelişmiş bir ekonomiye sahip olan ülkeler, aynı zamanda gelişen bir demokrasiye sahip olan ülkelerdir. İşte, bana göre Arap Baharı'nı yaşayan ülkelerdeki gelişmeleri de bu anlayış ışığında değerlendirmemiz gerekiyor.

Bir ülkenin ekonomik kalkınma ve gelişmeyi sağlayabilmesi, iktisadın makro ve mikro kurallarına uymasının yanı sıra gerekli kurumsal yapıları da oluşturmasıyla mümkündür.

Ortadoğu ve Kuzey Afrika ile yakından ilgilenen herkesin bildiği gibi, bu coğrafyadaki ülkelerde, demokratik ve özgürlükçü yönetimlerden ziyade baskıcı ve otoriter yönetimler işbaşındaydı. Dolayısıyla Arap Baharı, Arap halklarının kendileri için iyice daraltılan toplumsal ve siyasal alanları genişletme girişimidir. Sözkonusu ülkelerdeki başta işsizlik, enflasyon, siyasi baskılar, yozlaşmış kamu yönetimi, hak ve özgürlüklerin kısıtlanması da bu hareketi besleyen en önemli dinamikler oldu.

Arap Baharı ve Değişimin Gücü

Kısaca bir hatırlayacak olursak, 2010 yılının Aralık ayında Tunus'ta başlayan gösteriler, bölge geneline yayılacak ateşin ilk işareti oldu. Tunus'ta Zeynel Abidin'i deviren toplumsal

Ortadoğu ve Kuzey Afrika ile yakından ilgilenen herkesin bildiği gibi, bu coğrafyadaki ülkelerde, demokratik ve özgürlükçü yönetimlerden ziyade baskıcı ve otoriter yönetimler işbaşındaydı. Dolayısıyla Arap Baharı, Arap halklarının kendileri için iyice daraltılan toplumsal ve siyasal alanları genişletme girişimidir.

dalga, Mısır'da da Hüsnü Mübarek rejimine son vererek dünyanın dikkatini bölgeye çekti. Yine 2011 yılı içerisinde Lübnan, Ürdün, Umman ve Fas'ta siyasi rejimlere karşı irili-ufaklı protestolar gerçekleşti. Yemen'deki gösterilerde yüzlerce insan hayatını kaybetti. Olayların giderek tırmanması sonucunda devlet başkanı, geçtiğimiz ay yetkilerini muhalefetle paylaşmayı kabul etti. Suriye'de halen süren protestolar ise, hükümetle göstericiler arasındaki çatışmalara sahne olmaya devam ediyor.

Şu ana kadar söz konusu toplumsal hareketlerin en kanlı ve en büyük örneği Libya'da yaşandı. Ülke geneline yayılan isyan dalgası, NATO askerlerinin ülkede operasyon düzenlemesine kadar vardı. Libya'da Muammer Kaddafi'nin 42 yıllık iktidarı sona erdi. Özetle bütün bu olaylar, neredeyse bir yıl içerisinde, değişmez denen siyasi rejimleri altüst ederek bölgeyi yepyeni bir çehreye bürüdü. Peki, bütün bunlar nasıl oldu da bir anda ortaya çıktı ve adeta bir domino etkisi oluşturarak bölgenin geleceğini değiştirdi?

Bunun en önemli nedeni, bölgedeki kırsal yaşamın daralarak, şehirleşme oranının artmasıdır. Birbirlerinden kopuk toplumsal birimlere göre şehirler, gerilim noktalarını daha da hissedilir kılar. Ayrıca şehirleşme, özellikle genç kitlelerin beklenti ve taleplerini artırır. Nihayet değişen ve gelişen bu talepler, siyasal iradenin baskı araçlarını zorlar. Bu noktadan itibaren toplum, ekonomisiyle ve siyasal rejimiyle birlikte derin bir bunalımın içerisine sürüklenir. Önemli olan, bu basıncın hangi araçlar kullanılarak açığa çıkartılacağıdır. Bilgi çağının doğal bir gereği olarak internet kullanımı ve bilgiye kolay ulaşabilme gerçeği, işte tam da bu aşamada belirleyici olmaktadır.

Nitekim Arap Baharı'nın altında yatan ekonomik, siyasal ve toplumsal gerilim noktaları, baskıcı rejimler tarafından kontrol altında tutulamayan sosyal medya aracılığıyla dışa vurdu. Özellikle gençler, interneti bir örgütlenme aracı olarak kullandılar.

Kuşkusuz Arap Baharı'nın sosyal ve tarihsel öneminin yanı sıra, kısa vadeli birtakım sonuçları da oldukça kritik ehemmiyettedir. Büyük çaplı protestolar ve siyasal rejime ilişkin güçlü tereddütlerin oluştuğu bir ülkede elbette istikrardan bahsedilemez. Çünkü insanların beklentilerinin karşılanması için belli bir düzen ve organizasyon gereklidir. İşte bu açılardan Arap Baharı'nın çalkantılı siyasal ve ekonomik iklimi, küresel ve bölgesel açıdan tehlikeli boyutlara ulaşmış bulunuyor.

Küresel mali kriz ve Japonya'daki depremin ağır sonuçları ile birlikte Arap Baharı, küresel ekonomiyi doğrudan etkileyen olaylardır. Ayrıca dünyadaki enerji merkezlerinden olan Kuzey Afrika ve Ortadoğu, enerji ihtiyacı açısından da önemli bir yere sahiptir. Nitekim olayların patlak verdiği 2010 yılının sonunda Brent tipi ham petrol 90 dolar civarındayken, 2011 yılının Mayıs ayında 125 doları aşmıştır.

Kuveyt, Suudi Arabistan ve Birleşik Arap Emirlikleri gibi toplumsal olaylardan fazla etkilenmeyen ülkeler, bu yükselişten kârlı çıktılar. Aynı şeyi petrol üreticisi olmayan ülkeler ve küresel piyasalar açısından söylemek mümkün değildir. Bu nedenle bölgenin uzun süreli bir bilinmezliğe sürüklenmesi, küresel ekonominin çıkarlarını derinden sarsacaktır. Olayların Suudi Arabistan ve diğer körfez ülkelerine sıçraması durumunda tablo, çok daha vahim bir manzaraya bürünecektir.

Kısa vadeli bölgesel sonuçlar açısından da toplumsal kargaşa ve siyasal değişim ekonomiyi vurmaktadır. Özellikle, iç savaşa kadar sürüklenen Libya, olayların neden olduğu ağır bedelleri en fazla ödeyen ülkedir. Bu noktada mevcut yatımların ve iş ilişkilerinin sürdürülebilirliği toplumsal çalkantının nihayete ermesini zorunlu kılmaktadır.

Diğer yandan kamu finansmanı açısından yaşanan gelir kaybı ve bütçe açıklarının oluşturduğu dengesizlik, olayların ekonomik sonuçlarından bir diğeridir. Ayrıca bunlara; altyapı tesislerinin ve kamusal alanların zarar görmesi, oluşan üretim kaybı ve ulaştırma imkânlarının kısıtlanması gibi etkenleri de eklemek gerekiyor.

Arap Baharı'nın Türkiye'ye Kısa Vadeli Etkileri

Arap Baharı, elbette Türkiye'yi hem ekonomik hem de siyasal ve toplumsal bakımdan etkiledi. Arap Baharı'nın ekonomik ilişkiler üzerindeki kısa vadeli etkisini, yatırımlar ve ticari ilişkiler bağlamında düşünmek gerekir. Bölgedeki çalkantılar birtakım sorunlar oluştururken, söz konusu

Kuşkusuz Arap Baharı'nın sosyal ve tarihsel öneminin yanı sıra, kısa vadeli birtakım sonuçları da oldukça kritik ehemmiyettedir. Büyük çaplı protestolar ve siyasal rejime ilişkin güçlü tereddütlerin oluştuğu bir ülkede elbette istikrardan bahsedilemez. Çünkü insanların beklentilerinin karşılanması için belli bir düzen ve organizasyon gereklidir.

olumsuzluklar Türkiye'nin bölge ile olan ilişkilerine de yansımıştır. Türkiye'nin anılan bölgelerde birçok yatırımı var. Tunus, Mısır ve Libya, Türk firmalarının ciddi yatırımlarının olduğu ülkeler.

Ayrıca Türk inşaat firmaları bu ülkelerde birçok proje de üstleniyorlar. Mevcut yatırımların durumu, devam edip etmeyecekleri konusunda yaşanan tereddütler kısa vadede Türkiye'yi zor durumda bırakmıştır. Dolayısıyla bu yatırımlarda istihdam edilen Türk çalışanlarının durumu da olumsuz biçimde etkilenmektedir. Bölgedeki Türk yatırımcılarının yaşadığı sıkıntılar, özellikle Libya örneğinde çok daha net biçimde ortaya çıkmaktadır.

2009 yılı sonuna kadar müteahhitlerimizce Libya'da üstlenilen projelerin toplam değeri 20,5 milyar dolar seviyesindeydi. Libya, müteahhitlerimizin yurtdışında üstlendikleri iş hacmi bakımından Rusya'nın ardından 2. sırada bulunuyordu. Burada kayıtlı olarak faaliyet gösteren firmalarımızın sayısı 2009 yılı sonunda 115'e ulaşmıştı. Şirketlerimiz liman, yol ve bina yapımı/restorasyonu, sulama gibi alanlarda ciddi projeler üstlenmekteydi. Sonuçta bu derece yoğun bir yatırım alanında meydana gelen toplumsal çalkantılar, ekonomik tablomuzu olumsuz biçimde etkilemiştir.

Ekonomik yönden Türkiye'yi etkileyen bir diğer etken de, ticari bağlantılar düzeyinde ortaya çıkmaktadır. Öncelikle Türkiye, ticari imkânlarını sadece AB'ye bağlı kılan bir ekonomi politikasını terk etmiştir. Bu açıdan hedef pazarların sayısının artması, ülke ekonomisine önemli bir ivme kazandırmıştır. Böylelikle mal ve hizmet kalemlerimizdeki çeşitlenmede artmıştır. Ayrıca "komşularla sıfır sorun" eksenindeki diplomatik ilke de, bu değişiklikte önemli bir yer tutmaktadır.

Bu açıdan ikili ve bölgesel ekonomik ilişkiler açısından ihraç pazarlarının genişletilmesi önemli bir gündem maddesi olmuştur. Ayrıca Avrupa geneline yayılma eğilimi gösteren borç krizi ve mali sorunlar düşünüldüğünde de, Türkiye'nin söz konusu politikasının önemi bir kat daha artmaktadır.

Türkiye, 2006 yılında toplam ihracatının yüzde 56'sını AB ülkelerine yapmaktaydı. Bugün geldiğimiz aşamada ise aynı oran yüzde 48'e gerilemiştir. Buna karşılık, Kuzey Afrika ve Ortadoğu ile olan ticari ilişkilerin oranı ise yükselmiştir.

Ortadoğu ülkelerine ihracatımız toplam 2,5 milyar dolardan, 2010 senesi itibariyle yaklaşık 19 milyar dolar seviyesine çıkmıştır. Mısır, Libya, Tunus, Cezayir ve Fas ile 2002 yılında toplam 1,27 milyar dolar olan ihracatımızsa, 2010 yılı itibariyle 7 milyar doların üzerine çıkmıştır. 2010 yılında toplam 114 milyar dolar olan ihracatımızın yaklaşık % 23'ünü Kuzey Afrika ve Ortadoğu ülkelerine yaptık.

Üstelik anılan bölgelerdeki ülkelerin birçoğu, ticaret fazlası verdiğimiz ülkelerdir. Bu noktada bölge ile olan ticari ilişkilerimizdeki artış, cari açık konusunda olumlu sonuçlar doğurmaktadır. Ancak Arap Baharı, son yıllarda Türkiye'nin ticari ilişkilerinde görülen ticari gelişmeyi de etkilemiştir. Örneğin 2010 yılında Libya ile toplam 2,5 milyar dolar düzeyindeki dış ticaretimiz, geçtiğimiz sekiz ay boyunca 600 milyon dolara kadar gerilemiştir. Bu yönüyle iç savaş koşulları, ikili ilişkileri derinden sarsmıştır.

Ön plana çıkan bir başka etkense petrol fiyatları ile ilgilidir. Petrol fiyatlarındaki 10 dolarlık bir yükselme, enerji ithalatımızın senelik yaklaşık 4 milyar dolar civarında artmasına sebep olacaktır. Ayrıca petrol fiyatlarındaki 10 dolarlık bir artış, enflasyonu yaklaşık 0,4–0,5 puan arasında yukarı çekecektir.

Ancak bu olumsuzluğu genel bir eğilim ya da genel bir sonuç olarak görmemek lazım. Örneğin Mısır da bu olayları fazlasıyla yaşamış bir ülke olmasına karşılık, dış ticaretimiz bu olaylardan dolayı zarar görmemiştir. Her iki ülkenin toplam dış ticareti 2010 yılında 3,2 milyar dolar düzeyindeydi. 2011 yılının ilk dokuz ayındaki dış ticaret seviyesi ise, 3 milyar doları geçmiş durumdadır.

Bu noktada anlaşılıyor ki, asıl sorun ticari ve ekonomik ilişkilerin mutlak olarak darbe almasından çok, riskin artışından kaynaklanan bir huzursuzluktur. Ekonomik hayat, istikrar ister. Ancak bu şartın sağlandığı yerlerde gelişir, serpilir. Arap Baharı'nın siyasal düzeydeki özgürlükçü söylemlere hayat alanı sunması, liberal ekonomi için gereken asgari şartları sağlamasıyla birlikte tamamlanacaktır.

Türkiye'nin ekonomik performansı ve siyasal istikrarı, bölge açısından giderek bir cazibe merkezi haline gelmesinde büyük rol oynamaktadır. Ayrıca Arap ülkeleri ile olan tarihsel ve kültürel bağlarımız dolayısıyla değişimin hissedildiği bölgede Türkiye, daha da ön plana çıkmaktadır. Nitekim bunun izleri, Başbakanımız Sayın Erdoğan'ın Libya, Mısır ve Tunus'a gerçekleştirdiği ziyarette de görüldü. Bu gezi süresince Sayın Erdoğan'a gösterilen ilgi ve teveccüh, ilişkilerin nasıl bir seyir izleyeceğine ilişkin önemli bir işaretti.

Orta vadede Türkiye, Arap Baharı sürecinde oluşan ekonomik etkiler ve demokratik siyasal yönetimlerin yaygınlaşması dolayısıyla birtakım avantajlara sahip olacaktır. Arap Baharı, öncelikle hak ve özgürlüklerin tesis edilmesini takip eden toplumsal hareketlerden oluşmaktadır. Türkiye, demokratik rejimin kökleşmiş bir örneği olarak bölgede örnek gösterilmektedir. Ayrıca ekonomik ilişkilerde görülen kısa vadeli olumsuz etkiler de bir süre sonra ortadan kalkacaktır. Gelişen toplumsal ve siyasal iletişim, Türkiye'nin bir rol model olarak sivrilmesini beraberinde getirmektedir. Bu gelişmenin orta vadeli sonuçları bir yandan ticari, diğer yandan da siyasal ilişkileri derinleştirerek güçlendirecektir.

Açık biçimde görülmektedir ki tarihin kırılma noktalarından birine daha şahitlik ediyoruz. Ancak bu olaylar ve siyasal değişimler buzdağının görünen yüzüdür. Bir yandan ekonomik, diğer yandan da siyasal ve toplumsal ilişkileri sarsan Arap Baharı, şimdi bir inşa sorunuyla karşı karşıyadır. Bu durum Türkiye'nin ekonomik ve siyasal etki alanıyla doğrudan ilişkilidir.

Genel Değerlendirme ve Arap Baharı'nın Geleceği

Arap Baharı keskin bir bıçak üzerinde yol almaktadır. Demokratik siyasal kültürün henüz yerleşmediği topraklardaki toplumsal hareketler, zaman zaman tehlikeli birtakım eğilimleri de taşımaktadır. Bölgenin geleceği, her şeyden önce toplumsal hareketlerin görüldüğü ülkelerde sağlıklı bir siyasal sistemin kurulmasına bağlıdır. Özellikle Libya'da yaşanan şiddet, istikrarın oluşturulmasına karşı en önemli tehlikedir. Yasal ve akılcı bir yönetim çizgisi, toplumsal muhalefetin yapılma biçimlerinden itibaren başlamalıdır.

Özet olarak sorun, Arap Baharı'nın bir inşa süreci mi, yoksa bir şiddet dalgası mı olduğu konusunda düğümlenmektedir. Şimdiye kadar yaşanan bazı olaylara bakıldığında bu konudaki tereddütlerin pek de haksız olmadığı anlaşılmaktadır. Bölge; gerek şiddet hareketleri, gerekse de değişimin

Ortadoğu ülkelerine ihracatımız toplam 2,5 milyar dolardan, 2010 senesi itibariyle yaklaşık 19 milyar dolar seviyesine çıkmıştır. Mısır, Libya, Tunus, Cezayir ve Fas ile 2002 yılında toplam 1,27 milyar dolar olan ihracatımızsa, 2010 yılı itibariyle 7 milyar doların üzerine çıkmıştır. 2010 yılında toplam 114 milyar dolar olan ihracatımızın yaklaşık % 23'ünü Kuzey Afrika ve Ortadoğu ülkelerine yaptık.

sağlıklı biçimde devam ettirilmesi noktalarında önemli sorunlarla karşı karşıyadır. Ayrıca yüzyıllara yayılan sorunlar yumağının, bir yıl içinde çözüleceğini de düşünmemek gerekir.

Dünyanın ve bölgenin çıkarları da, istikrarın bir an önce sağlanmasını zorunlu kılmaktadır. Siyasal rejimlerin demokratik ve katılımcı niteliğini sağlamak uzun ve zorlu bir süreçtir. Bu süreçte Türkiye olarak, dostlarımızın yanında olmak, Arap Baharı'nın geleceği için kritik önemdedir. Toplumsal yaşamın hızlı bir biçimde istikrara kavuşması, Türkiye'nin bölge açısından sahip olduğu önemi perçinleyecektir.

Şurası açıktır ki yaşanan süreç, hem Türkiye hem de bölge ülkeleri için tarihi bir fırsattır. Önemli olansa bu gelişmeleri dikkatli ve itidalli bir biçimde takip etmektir. Şimdi bize düşen görev, dostluğun gerektirdiği destek ve katkıyı

vermektir. Olaylardan etkilenen sivillerin ihtiyaçlarının karşılanması bunun en başında gelir. Bugüne kadar ülkemiz, Libya ve Suriye'deki çarpışmalarda yaralananların tedavisinde önemli rol oynadı. Ayrıca ülkelerini terk etmek zorunda kalan Suriyeliler için Hatay'da Geçici Barınma Merkezleri oluşturuldu. Siyasi ve ekonomik anlamda dost ve kardeş ülkelerin yanında olmayı sürdürdük. Bölgedeki dostlarımızın da, ne kadar hiddetli olursa olsunlar, itidalli bir inşa sürecine adım atacaklarına inanıyorum.

Arap Baharı keskin bir bıçak üzerinde yol almaktadır. Demokratik siyasal kültürün henüz yerleşmediği topraklardaki toplumsal hareketler, zaman zaman tehlikeli birtakım eğilimleri de taşımaktadır. Bölgenin geleceği, her şeyden önce toplumsal hareketlerin görüldüğü ülkelerde sağlıklı bir siyasal sistemin kurulmasına bağlıdır.

Yard. Doç. Dr.
Hamdi Genç

İstanbul Medeniyet Üniversitesi, Siyasal Bilgiler Fakültesi, İktisat Bölümü

"Arap Baharı"nın Dünya ve Türkiye Ticari İlişkilerine Etkileri

1. Giriş

Ortadoğu ve Kuzey Afrika bölgesi son yıllarda hem dünya, hem de Türkiye gündeminde daha fazla yer edinmeye başlamıştır. Bunun temelinde, petrol talebindeki artış, dünya ekonomik sisteminde yaşanan gelişme, mevcut iktisadi ve siyasi merkezlerin yer değiştirme eğilimi içerisinde olmalarının da payı vardır. Bölge, bugün dünya nüfusunun sadece % 5'ine sahip olmasına karşın, petrol ve doğalgaz gibi yeraltı zenginlikleri bakımından birinci sıradadır. Uluslararası literatürde bölge kısaca MENA olarak adlandırılmaktadır. MENA, bölgenin İngilizce adı olan "Middle East and North Africa"nın baş harflerinin bir araya getirilmesi ile oluşturulmuştur. Dünya Bankası'na göre, Ortadoğu ve Kuzey Afrika'da Cezayir, Katar, Cibuti, Mısır, İran, Irak, Libya, Fas, Lübnan, Suriye, Ürdün, Malta, Tunus, Yemen, Filistin, Umman, Kuveyt, Suudi Arabistan, Bahreyn, İsrail ve Birleşik Arap Emirliği bulunmaktadır. Bazı uluslararası kuruluşların raporlarında Moritanya, Commoros Adaları, Somali ve Sudan da bölge ülkeleri arasında sayılmaktadır. MENA ülkeleri İsrail ve Malta dışında, kültür, gelenek ve dini bakımdan benzer özellikler gösterirler. Beşerî sermaye ve doğal kaynaklar yönünden ise birbirlerinden farklıdırlar. Bölge ülkeleri sahip oldukları doğal kay-

MENA, bölgenin İngilizce adı olan "Middle East and North Africa"nın baş harflerinin bir araya getirilmesi ile oluşturulmuştur. Dünya Bankası'na göre, Ortadoğu ve Kuzey Afrika'da Cezayir, Katar, Cibuti, Mısır, İran, Irak, Libya, Fas, Lübnan, Suriye, Ürdün, Malta, Tunus, Yemen, Filistin, Umman, Kuveyt, Suudi Arabistan, Bahreyn, İsrail ve Birleşik Arap Emirliği bulunmaktadır.

naklar ve nüfus açısından üç farklı gruba ayrılırlar. Bunlar sırasıyla;

1. Doğal kaynak yönünde fakir, ancak işgücünün bol olduğu ülkeler

2. Hem doğal kaynaklar, hem de işgücü açısından zengin ülkeler

3. Doğal kaynaklar bakımından zengin, fakat işgücünün yetersiz olduğu ülkeler

şeklinde sınıflandırılmaktadır. Cibuti, Mısır, Ürdün, Tunus, Fas, Lübnan ve Filistin birinci grupta; Cezayir, İran, Irak, Suriye ve Yemen gibi ülkeler ikinci grupta ve Bahreyn, Kuveyt, Umman, Katar, Suudi Arabistan ve Birleşik Arap Emirliği de üçüncü grupta yer alırlar.

Bu çalışma iki bölümde oluşmaktadır. İlk bölümde Ortadoğu ve Kuzey Afrika bölgesinde "Arap Baharı'na giden yolda etkili olan iktisadi ortamın temel özellikleri ele alınmaktadır. İkinci bölümde ise yaklaşık bir yıldır devam eden "Arap Baharı"nın dünya ve Türkiye ekonomisini nasıl etkilediği/etkileyeceği ortaya konulacaktır.

2. "Arap Baharı"na Giden Yolda Etkili Olan İktisadi Ortamın Temel Özellikleri

Bölge ülkelerinin büyük bir kısmında 1950'lerden itibaren ithal ikamesi yoluyla sanayileşme politikaları izlenmiştir. Yerli sanayinin gelişmesi, siyasi bağımsızlığın bir göstergesi olarak algılanmış ve bu amaçla yerli sanayi tesislerinin inşasına öncelik verilmiş, ayrıca yabancılara ait sanayi tesisleri de kamulaştırılmıştır. 1960-1980 yılları arasında, bölge ülkelerinde daha önceki dönemlerde yaşanmayan bir refah yaşanmıştır. Bunun sonucunda hayat standardı yükselmiş, yaşam süresi artmış ve çocuk ölümleri de azalmıştır. Yaşanan refahın en önemli nedeni petroldü. Özellikle 1973-1974 ve 1979'da petrol fiyatlarındaki yükselme bölgenin refahını daha da artırmıştır.[1] Ortadoğu ve Kuzey Afrika, dünya üzerindeki tespit edilmiş petrol rezervlerinin % 61'ine, doğalgaz rezervlerinin de % 45'ine sahiptir. Suudi Arabistan, İran, Irak, Birleşik Arap Emirliği ve Kuveyt petrol üretiminde önde gelen bölge ülkeleridir. Sadece, Suudi Arabistan 2008 yılında dünya petrol üretiminin % 12,9'unu gerçekleştirmiştir. Suudi Arabistan, bu üretim seviyesiyle hem bölge içerisinde, hem de dünyada petrol üreten ülkeler arasında birinci sıradadır. Üretim maliyetleri Suudi Arabistan'da çok düşüktür. Ülkenin bazı yerlerinde bir varil ham petrolün üretim maliyeti 2 dolardır.[2] Bölgenin diğer petrol üreticisi ülkelerinin ise dünya petrol üretimindeki payları şu şekildedir: İran % 5,4, Kuveyt % 3,7 ve Birleşik Arap Emirliği % 3,5. Dünya piyasalarında petrolün varil fiyatındaki dalgalanmalar bölge ülkelerinin ekonomilerini doğrudan etkilemektedir. 1980'lerin ortalarından itibaren petrol fiyatlarının düşmesi, bölge ülkelerinin yaşadıkları refahın kaynağından mahrum kalmalarına neden olmuştur. Petrol ihraç eden ülkeler, sadece kendi ekonomilerini canlandırmamışlar, ayrıca, bölgenin diğer ülkelerinin de ekonomilerinin canlanmasına katkı yapmışlardır.[3] İşgücü sıkıntısı çeken petrol ihracatçısı ülkeler, ihtiyaçları olan işgücünü, emek arzının yüksek olduğu Mısır, Yemen, Ürdün, Filistin ve Suriye gibi bölge ülkelerinden temin ediyorlardı. 1980'lerin ortasında Mısır'ın toplam işgücünün yaklaşık (1.500.000) % 10'u başta Irak olmak üzere Suudi Arabistan ve diğer körfez ülkelerinde çalışıyordu. Petrol ihracatçısı körfez ülkelerinde 1985 yılında 4,1 milyon civarında yabancı işçi istihdam ediliyordu.[4]

Ortadoğu ve Kuzey Afrika, dünya üzerindeki tespit edilmiş petrol rezervlerinin % 61'ine, doğalgaz rezervlerinin de % 45'ine sahiptir. Suudi Arabistan, İran, Irak, Birleşik Arap Emirliği ve Kuveyt petrol üretiminde önde gelen bölge ülkeleridir. Sadece, Suudi Arabistan 2008 yılında dünya petrol üretiminin % 12,9'unu gerçekleştirmiştir.

1- Tarik M. Yousef, "Development, Growthand Policy Reform in the Middle East and North Africa Since 1950", *Journal of Economic Perspectives*, Volume 18, Number 3, Summer 2004, 91-95; Rodney Wilson, *Economic Development in the Middle East*, Routledge , London 1995, s. 76.

2- Paul Rivlin, *Arab Economies in the Twenty-First Century*, Cambridge University Press, 2009, s. 31; Midwest Energy Solutions symposium, s. 4, http://ipl.bradley.edu/pdfs/mesreport0809.pdf.

3- İlyas Sözen, "MENA Bölgesi Doğal Kaynakları", *Ortadoğu ve Kuzey Afrika Ülkelerinin Ekonomik Yapısı*, Editörler: Hamdi Genç - Ferhat Sayım, MKM Yayınları, Bursa 2011, s. 123-128.

4- Alan Richards, John Waterbury, *A Political Economy of the Middle East*, Westview Press, USA 2008, s. 391

MENA (Middle East and North Africa) ülkeleri

Bunların yaklaşık 3,5 milyonunu Araplar oluşturuyordu. Petrol fiyatlarındaki düşüşle birlikte yaşanan ekonomik daralma 1980'lerin sonundan itibaren işçi talebini azaltmıştır. Ayrıca, Kuveyt, Suudi Arabistan ve diğer körfez ülkelerinde yaşanan bazı iç huzursuzluklarda, bölge içerisinden emek talebini olumsuz etkilemiştir. Politik huzursuzluğun yaşandığı ülkelerde, çoğu zaman bunun nedeni, Arap kökenli yabancı işçiler görülüyordu. Arap kökenli yabancı işçiler, çalıştıkları bölge ülkelerinde, yerli halkla dil ve din ortaklığı nedeni ile daha kolay iletişim kuruyorlardı. Bu da karşılıklı etkileşimi güçlendiriyordu. Petrol ihracatçısı ülkelerin idareleri, bunun önüne geçmek maksadıyla ihtiyaç duydukları işgücünü bölge dışından; Hindistan, Bangladeş, Pakistan, Sri Lanka ve diğer Asya ülkelerinden karşılamayı tercih ettiler. Buralardan gelen işçiler, çalıştıkları ülkenin dilini bilmediklerinden yerli halkla kolay temas kuramadıklarından, karşılıklı etkileşim zayıf kalıyordu. Asya ülkelerinden gelen işçiler daha düşük ücretle çalışmaya da razı olduklarından işgücü maliyetleri de azalıyordu. İhtiyaç duyulan işgücünün bölge dışından karşılanması eğilimi 1991'den sonra daha da hız kazanmıştır. Körfez krizi ve Irak'ın Kuveyt'i işgali bu tercihin güçlenmesinde rol oynamıştır.[5]

1980'lerin ortasından itibaren petrol fiyatlarındaki düşüş ve işgücü istihdamındaki tercihin değişmesi, işgücü ihracatçısı bölgenin diğer ülkelerinde ciddi bir ekonomik daralmaya neden oldu. Çünkü bu ülkelerin GSYH içerisinde iş dövizlerinin önemli bir payı vardı. 1986'da işçi dövizlerinin GSYH içerisindeki payı Ürdün'de % 20, Mısır'da % 4,6, Fas'ta % 8,6 ve Cezayir'de de % 1,3'tü. 2010 yılında işçi dövizleri geçmiş dönem gibi olmasa da hala GSYH içinde önemli bir paya sahiptir. Petrol fiyatlarının zirvede olduğu 1973-1984 yılları arasında yaklaşık olarak Mısır'a 22 milyar ABD doları, Ürdün'e 6,5 milyar ABD doları ve Fas'a da 8,2 milyar ABD doları işçi dövizi girmiştir. Fas'a gelen işçi dövizlerinin bir kısmını, Fransa ve Hollanda'da çalışan Faslılar göndermişlerdir. Petrol fiyatlarının düşmesi ile birlikte bu ülkeler hem işçi dövizinden mahrum kalmışlar, hem de petrol ihracatçısı ülkelerde çalışan vatandaşlarının işsiz kalması problemi ile karşı karşıya kalmışlardı.

MENA ülkeleri 2010 yılı itibariyle 330,9 milyon civarında bir nüfusa sahiptir. Bölgede yıllık nüfus artış hızı II. Dünya Savaşı'ndan bu yana, dünya ortalamasının üzerinde seyretmektedir. 1950-1990 yılları arasında bölgenin nüfus artış hızı yıllık % 2,8'di. Dünyanın diğer bölgelerinde yıllık artış hızı bu orana yaklaşmamıştır. 1990-2009 döneminde bölgenin yıllık nüfus artış hızı % 1,7'ye gerilemesine rağmen, hâlâ yüksek bir düzeydedir. Bu dönemde dünyada yıllık nüfus artış hızı % 1,3'tür.[6] Nüfus artış hızının yüksek olması ve çocuk ölüm oranlarındaki azalma işgücünde artışa neden olmaktadır. 1970-2010 arasında yıllık ortalama işgücündeki artış hızı % 3 civarındadır. Bu seviyede bir artış dünyanın hiçbir bölgesinde gerçekleşmemiştir. İşgücündeki artış hızı nedeni ile bölge ülkeleri her yıl en az 4 milyon insanının istihdam edileceği yeni çalışma alanları meydan getirme zorunluluğu ile karşı karşıyadırlar. 1990'da 63,3 milyon olan toplam işgücü miktarı 2009 yılında 115,2 milyona yükselmiştir.[7] İşgücündeki artışa rağmen yeni istih-

5- Rodney Wilson, s. 69-70.

6- The World Bank, *World Development Indicators* (WDI) 2011, s. 38.

7- WDI, s. 42.

dam alanları yaratılamadığından 1980'in ortalarından beri işsizlik sürekli artmış ve bölgenin işsizlik ortalaması resmi kayıtlara göre yaklaşık % 15 civarında seyretmiştir. 1998'de bölge ülkelerinin bazılarında işsizlik oranları şu şekildeydi; Cezayir % 28, Bahreyn % 2,3, Mısır % 11,3, İran % 30, Ürdün % 13,1, Lübnan % 18, Fas % 16 ve Tunus % 15'ti.[8] İşsizlik oranı bölgede 2009'da % 10,6'ya ve 2010'da da % 10,3'e gerilemiştir. Uluslararası Çalışma Örgütü'nün verilerine göre, dünya genelinde işsizlik ortalaması 2010 yılında % 6 civarındadır. Cezayir, Mısır, İran, Fas, Ürdün ve Tunus gibi ülkelerde işsizlik özellikle de gençler arasında kronik bir hal almıştır. 2009 yılı verilerine göre bölge ülkelerinde 15-24 yaş arası gençlerde işsizlik oranı % 24'tür. Dünya ortalaması ise aynı dönemde % 12,8'dir. 2010 yılında gençler arasında işsizlik oranı Suudi Arabistan'da % 29,9, Tunus'ta % 29,4, Filistin'de % 40,2, Ürdün'de % 28,1, Mısır'da % 24,8, Cezayir'de % 21,5, Fas'ta % 17,6, Suriye'de % 18,3 BAE % 12,1 ve Irak'ta % 43,5'tir.[9]

MENA bölgesinde işgücündeki artışa karşın, egemen siyasal ve ekonomik yapılar yeni istihdam alanlarının yaratılmasına imkân verecek esnekliğe sahip değillerdi. Bunun da temelinde özel sektörün gelişmemesi yatmaktadır. Bölge ülkelerinde II. Dünya Savaşı sonrasında, kamu işletmeciliğine dayanan bir ekonomi politika izlenmiştir. Kamu, üretimde, istihdamda, hizmet sektöründe ve bankacılıkta büyük bir güce sahiptir. Bu politikanın bir yansıması olarak hâlâ Cezayir, Suriye ve İran'da sanayi ve bankacılık sektörünün % 80'i devlette aittir.[10] Kamu sektörü, yeterince gelişmemiş olan özel sektörün rakibi konumundadır. Ancak, bölge genelinde petrol gelirlerinin azaldığı süreçte, kamu sektörünün istihdam gibi alanlarda yetersiz kalması sonucunda, artan işsizliğe çözüm bulmak amacıyla özel sektörün geliştirilmesi gündeme geldi. İşsizlik karşısında, çözüm olarak özel sektörün geliştirilmesi düşüncesi benimsenmesine rağmen, bu düşüncenin uygulanmasında tereddütler yaşandı. Çünkü siyasal iktidarlar, özel sektörün gelişmesi sonucunda kendi güçlerini kaybedecekleri endişesini taşıyorlardı. Bu nedenle özel sektörün gelişme hızı yavaş kaldı.[11] Devletin ekonomideki payının azaltılması için yapılan girişimlere rağmen, 1990'ların sonunda üretim ve istihdamda, devletin payı hâlâ gelişmiş ve sanayileşmiş ülkelerin ortalamasının üzerindeydi. Örneğin 1998 yılında kamu istihdamının toplam istihdama oranı Cezayir'de % 28,7, Bahreyn'de % 18,9, Mısır'da % 26,2, İran'da % 21,8, Ürdün'de % 13,2 ve Tunus'ta % 12'ydi.[12] Bunun yanında hükümet müdahalelerinin boyutu ve kapsamı, piyasa kurumlarının yetersizliği ve bölgenin dünya ekonomisi ile entegrasyonunun zayıf olması gibi etkenler de birleşince özel sektörün gelişmesi nispeten geri düzeyde kalmıştır. MENA bölgesi, Sahraaltı Afrika'sından sonra dünyada en az özel yatırımın olduğu bölge konumundadır.[13]

Bölge ülkelerinde özel sektörün geliştirilmesi politikası yanında, uygulamaya konulan başka bir politika da özelleştirmedir. 1980'lerin başından itibaren, dünya genelinde özelleştirmeye doğru bir eğilim ortaya çıkmış ve bunun bir yansıması olarak da kamu işletmeleri özelleştirilmiştir. Özellikle Sovyetler Birliği'nin çökmesi sonucunda birliğin eski üyeleri özelleştirme politikalarını hızla uyguladılar. MENA ülkelerinde de işletmelerin verimsizliği ve yaşanan işsizlik sorununu çözmek amacıyla 1990'ların başında, kamu işletmelerinin özelleştirilmesi gündeme gelmiştir. Özelleştirme programını yürürlüğe koyan ilk bölge ülkesi Fas'tır. Onu Tunus, Ürdün ve Mısır takip etmiştir. Tablo 1'de de görüldüğü gibi 1990-2003 yılları arasında yapılan özelleştirmeler sonucunda bölge ülkeleri toplam 18.984 milyon dolar gelir elde etmişlerdir. Bütün ülkelerde özelleştirmede lider sektör yaygın olarak telekomünikasyondur. 2000-2007 döneminde gerçekleşen özelleştirme sonucunda en fazla özelleştirme geliri elde eden ülkeler Mısır (10,6 milyon ABD doları), Fas (7,9 milyon ABD doları) ve Tunus'tur (3,1 milyon ABD doları). MENA ülkelerinde gerçekleşen özelleştirme politikaları Latin Amerika ve Asya'daki ülkelere göre daha yavaş gelişmiştir. Bunun başlıca nedenleri;

	Özelleştirilen Firma Sayısı	Elde Edilen Toplam Hasılat (Milyon Dolar)	En Büyük Tek Satışın Toplam Hasılata Oranı (%)
Cezayir	4	152	19
Bahreyn	1	10	100
Mısır	117	4.688	8
İran	3	19	37
Ürdün	9	937	54
Lübnan	1	122	100
Fas	80	6.769	31

Tablo 1. MENA Ülkelerinde Özelleştirme, (1990-2003)

8- Elizabeth Ruppert Bulmer, Rationalizing PublicSector Employment in the MENA Region, Working Paper Series No: 19, December 2000, The World Bank, s. 5.

9- Centrefor Development Policy and Research, The Economic Prospects of the 'Arab Spring': A Bumpy Road Ahead, http://www.soas.ac.uk/cdpr/publications/dv/file69272.pdf; Middle East and North Africa: Demographic Highlights, s. 3-10 http://www.credit-suisse.com/researchandanalytics.

10- John Nellis, *Privatization in Developing Countries: A Summary Assessment*, Distinguished Lecture Series 24, The Egyptian Center for Economic Studies, s. 22.

11- Rodney Wilson, "Economy: The Root of the Uprising", *The Arab Spring Implications for British Policy*, s. 50, http://cmec.org.uk/wp-content/uploads/CMEC-Arab-Spring.pdf.

12- Elizabeth Ruppert Bulmer, s. 5.

13- Pierre-Richard Agénor, Mustapha K. Nabli ve Tarik M. Yousef, "Public Infrastructure and Private Investment in the Middle East and North Africa",World Bank Policy Research Working Paper 3661, July 2005, s. 3-4.

Reformlar sonucunda, bölge ülkelerinin bazılarında 2005 yılından itibaren şirket kurmak için gerekli minimum sermaye tutarı ya tamamen kaldırılmış ya da azaltmıştır. Yapılan reformlar sayesinde bir ticari işletme kurma ve tasfiye etme süreleri ile prosedürleri de kısalmıştır.

· Yapılan düzenlemelere rağmen özelleştirme üzerinde olumsuz bir etkiye sahip olan hukuksal ve kültürel çevre
· Sermaye piyasası altyapısının kurumsal olarak yeterince gelişmemesi
· Özel sektörün zayıf olması
· Bilgi teknolojileri üzerindeki devlet kontrolü nedeniyle tam bilgiye sahip olunamaması
· Yatırım teşvik politikasının zayıflığı[14]

MENA, ekonomik özgürlüklerin üzerinde kısıtlamaların olduğu bir bölgedir. Ekonomik özgürlük kavramı; esas olarak insanların serbestçe iktisadi faaliyetlerde bulunabilmesi, kendi kaynaklarına serbestçe yön verebilmesi olarak tanımlanabilir.[15] Teşebbüs özgürlüğü, sözleşme özgürlüğü, tercih özgürlüğü, mübadele özgürlüğü, rekabet özgürlüğü, mülkiyet özgürlüğü ve uluslararası ticaret özgürlüğü, ekonomik özgürlüklerin en önemlileridir.[16] 1990'lı yılların ortalarından beri yapılan çalışmalarda ekonomik özgürlük kriterleri tespit edilmeye çalışılmaktadır. Günümüzde *Fraser Institute*, *Heritage Foundation* ve *Freedom House* ekonomik özgürlüğe dair endeksler hazırlayarak yayımlarlar. Bu kuruluşların belirledikleri ölçütlere göre hazırlanan endekslerde, ülkeler mevcut ekonomik özgürlük düzeylerine göre sıralanırlar. Ekonomik özgürlük endekslerinde, genelde ekonomik özgürlük ile ülkenin refahı ve o ülkede yaşayan insanların mutluluğu arasında bir ilişki olup olmadığı verilerle ortaya konulmaya çalışılmaktadır. Kanada kökenli *Fraser Institute* tarafından hazırlanan *Economic Freedom of the World* adlı endeks, ülkelerin ekonomik özgürlüklerini beş temel kriterin göstergelerine dayanarak hesaplar. Bu kriterler şunladır: devletin büyüklüğü (harcamalar, vergiler ve girişimde), hukuksal yapı ve mülkiyet hakları, sağlam paraya erişim, uluslararası ticaret serbestliği ile emek, sermaye ve kredi piyasasında düzenlemelerdir.[17] ABD kaynaklı *Heritage Foundation* hazırladığı endekse göre ekonomik özgürlük on bileşenden oluşmakta ve her birleşen ayrı ayrı 0 ile 100 arasında bir puanla ölçülmektedir. 100 puan en yüksek özgürlük seviyesini, sıfır puan ise en düşük ekonomik özgürlük seviyesini göstermektedir. Ekonomik özgürlüğün bileşenleri şunlardır:

· İşgücü özgürlüğü
· Mülkiyet hakları
· Finansal özgürlük
· Yatırım özgürlüğü
· Mali özgürlük
· Hükümet harcamaları
· Ticaret özgürlüğü
· Rüşvet ve yolsuzluktan muafiyet
· Girişim özgürlüğü ve
· Parasal özgürlüktür

Bu kriterlerine göre hazırlanan 2011 ekonomik özgürlük endeksi sıralamasında ilk onda yer alan tek bölge ülkesi Bahreyn'dir. O da 179 ülke arasında onuncu sıradadır. Bahreyn'i, Katar (27), Umman (34), Ürdün (38), Birleşik Arap Emirliği (47), Kuveyt (61), Fas (93), Lübnan (89), Mısır (96), Yemen (127), Cezayir (132), Suriye (140), İran (171) ve Libya (173) takip eder. Ekonomik özgürlüklerin gelişmişlik düzeyi ülkeden ülkeye farklılık gösterse de son yıllarda, bunun gelişmesi için reformlar yapılmıştır. Mısır, Ürdün, Fas, Suudi Arabistan, Suriye ve Yemen'de yürürlüğe konulan reformlar diğer ülkeleri de cesaretlendirmiştir. Reformlar sonucunda, bölge ülkelerinin bazılarında 2005 yılından itibaren şirket kurmak için gerekli minimum sermaye tutarı ya tamamen kaldırılmış ya da azaltmıştır. Yapılan reformlar sayesinde bir ticari işletme kurma ve tasfiye etme süreleri ile prosedürleri de kısalmıştır. Ekonomik özgürlüklerde nispi iyileşme olmadan önce, Mısır'da bir limited şirket ancak, bir aydan fazla sürede ve 13 farklı prosedürün yerine getirilmesi ile kurulabiliyordu. 2010 yılında ise Mısır'da bu süre 7 güne ve prosedürlerde 6'ya inmiştir.[18] Nispi düzelmeye rağmen, ekonomik özgürlükler hâlâ uluslararası standartların gerisinde kaldığından bölge, doğrudan yabancı sermaye yatırımları (FDI) bakımından sonuncu sıradadır. 2009'da bölgeye 27.776 milyon dolar doğrudan yabancı sermaye yatırımı yapılmıştır.[19]

14- John Nellis, *Privatization in Developing Countries: A Summary Assessment*, Distinguished Lecture Series 24, The Egyptian Center for Economic Studies, s. 22-26; Kamal S. Shehadi, Lessons in Privatization Considerations for Arab States, United Nations Development Programme, s. 9-11.
15- Mustafa Acar, "Serbest Ticaret, Ekonomik Özgürlükler ve Refah", *Bilig*, Sayı 53, Bahar 2010, s. 2.
16- Acar, s. 10
17- Fraser Institute, Economic Freedom of the World 2011 Annual Report, Canada 2011, s. 5.
18- The Heritage Foundation, 2011 Index of Economic Freedom, 2011, s. 6-10: http://www.heritage.org/Index/pdf/2011
19- The World Bank, Global Statistics Key Indicators for Country Groups and Selected Economies, April 2011, s. 13, http://data.worldbank.org/sites/

MENA bölgesinde ekonomik özgürlüğün bileşenlerinden olan ticaret özgürlüğü de fazla gelişmediğinden, mal ve hizmet ithalatı ile ihracatı üzerinde çeşitli engeller mevcuttur. Bu engeller tarife ve tarife dışı engeller şeklinde kendini göstermektedir. Bölgedeki birçok ülke hâlâ küresel piyasalarla uyum sağlamak için uluslararası ticaretin önündeki engelleri kaldırmaya çaba harcamaktadır. Bu amaçla Dünya Ticaret Örgütü'ne (WTO) üye olan ülkelerin sayısı artmış ve bazı ülkelerde Avrupa Birliği ile iktisadi bağlarını güçlendirmek için görüşmeler yapmaktadırlar. Yukarıda etkenler yanında bölge ülkelerinde ticaret özgürlüğünün önündeki bazı engellerde şunlardı:[20]

· Hukuksal mevzuat
· Güçlü bürokrasinin varlığı
· Ulaşım imkânlarının zayıf olması
· İletişim alanındaki sınırlamalar ve iletişim alt yapısının gelişmemesi
· Finansal hizmetlerin zayıf olması
· İktisadi ve siyasi belirsizlik

MENA ülkeleri aynı coğrafi bölgede yer almalarına rağmen, benimsedikleri vergi sistemi ve uyguladıkları vergi politikaları açısından birbirlerine çok yakın değildirler. Birleşik Arap Emirliği, Bahreyn, Cezayir, İran, Katar, Kuveyt, Libya, Umman ve Yemen'de kamu harcamalarının finansmanında daha çok vergi dışı gelirler kullanılmaktadır. Bu ülkelerde kamu harcamaları petrol ve doğalgaz gelirleri ile finansa edildiğinden, vergi gelirlerine ya çok az başvurulmakta ya da bazı vergi türleri hiç uygulanmamakta. Bunun doğal bir sonucu da, vergi gelirlerinin bütçe gelirleri içindeki payının son derece düşük olmasıdır. Doğal kaynaklar yönünden fakir olan ülkelerde ise vergi gelirleri kamu harcamalarının finansmanın temeli kaynağıdır. Bu nedenle vergi gelirleri büyük önem arz etmektedir. Bölge ülkelerinde uygulanan vergilere baktığımızda dolaylı vergilerin, dolaysız vergilere göre daha fazla önemli olduğu görülmektedir. Ancak, doğal kaynaklar yönünden fakir olan ülkelerin daha, etkin vergi politikası izleyebilmelerinin yolu dolaysız vergilerin ağırlıkta olduğu bir vergi sisteminin varlığı ile mümkün olur.[21]

MENA, askeri harcamaları GSYH içerisindeki oranının en yüksek olduğu bölgedir. Sovyet Birliği'nin yıkılması sonrasında dünya genelinde askeri harcamalar düşme eğilimi

default/files/gsapril2011.pdf.
20- Noland ve Pack, s. 209-214.
21- İdris Sarısoy, "MENA Ülkelerinde Vergi Sistemi ve Politikası", *Ortadoğu ve Kuzey Afrika Ülkelerinin Ekonomik Yapısı*, Editörler: Hamdi Genç - Ferhat Sayım, MKM Yayınları, Bursa 2011, s. 245-246.

MENA, askeri harcamaları GSYH içerisindeki oranının en yüksek olduğu bölgedir. Sovyet Birliği'nin yıkılması sonrasında dünya genelinde askeri harcamalar düşme eğilimi içerisinde olmasına karşın, bölgede aynı eğilim görülmez. Bunun başlıca nedeni, son yarım yüzyıldır devam eden bölge içerisindeki çatışmalardır.

içerisinde olmasına karşın, bölgede aynı eğilim görülmez. Bunun başlıca nedeni, son yarım yüzyıldır devam eden bölge içerisindeki çatışmalardır. 1988-2005 yılları arasında askeri harcamaların GSYH içerindeki yıllık ortalama oranı % 6,11'di. Dünya ortalaması ise % 2,96'ydı. 2009 yılında askeri harcamaların toplam GSYH içerisindeki payı % 3,5'e gerilemiştir. Aynı dönemde dünya ortalaması ise % 2,6'dır. Bu gerilemeye rağmen bölge askeri harcamalar alanında hâlâ birinciliğini sürdürmektedir.[22]

3. "Arap Baharı"nın Dünya ve Türkiye Ticari İlişkilerine Etkisi

"Arap Baharı", 17 Aralık 2010 tarihinde Tunus'un Sidi Bouzid kasabasında yaşayan 27 yaşındaki seyyar satıcı Muhammed Bouazizi'nin cadde ortasında kendini yakması sonucu ölümü ile başlamıştır. Üniversite mezunu olan Muhammed Bouazizi iş bulamadığından, kendini ve ailesini geçindirmek için seyyar satıcılık yapıyordu. Ancak, seyyar satıcılık yapmak için gerekli lisansa sahip olmadığından buna müsaade edilmiyordu. Muhammed Bouazizi olayın yaşandığı gün, kamu görevlilerinin kötü muamelesine maruz kalmış,

22- Hossein Askari, Amin Mohsenivd, *The Militarization of the Persian Gulf An Economic Analysis*, Edward Elgar, 2009, s. 25.

Ülkeler	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011
Cezayir	807.138	1.020.696	1.231.725	1.613.644	1.777.198	1.504.590	1.058.277
Fas	370.825	551.377	721.595	957.769	598.541	623.957	698.778
Tunus	294.785	324.893	530.277	778.098	645.767	713.632	603.582
Libya	384.167	498.261	643.150	1.074.288	1.795.117	1.932.370	515.765
Mısır	687.299	709.353	902.703	1.426.450	2.599.030	2.250.577	1.977.734
Cibuti	7.128	10.599	45.388	40.274	42.282	30.788	22.375
Bahreyn	41.915	35.303	76.651	308.223	113.628	172.024	101.388
S.Arabistan	962.156	983.227	1.486.918	2.201.875	1.768.216	2.217.646	2.059.524
Yemen	197.193	197.869	274.289	353.605	379.263	330.392	167.839
Irak	2.750.080	2.589.352	2.844.767	3.916.685	5.123.406	6.036.362	5.812.382
İran	912.940	1.066.902	1.441.190	2.029.760	2.024.546	3.044.177	2.621.716
BAE	1.675.187	1.985.696	3.240.940	7.975.400	2.896.572	3.332.885	2.708.061
Umman	39.959	71.000	91.831	215.755	105.518	129.311	171.839
Katar	82.045	342.147	449.963	1.074.013	289.361	162.549	124.881
Malta	279.338	226.760	620.669	956.354	664.109	410.433	279.338
Filistin	9.401	21.154	21.247	20.690	29.523	40.305	35.252
Ürdün	288.648	321.661	389.305	460.738	455.352	571.334	391.380
İsrail	1.466.913	1.529.158	1.658.195	1.935.235	1.522.436	2.080.148	1.807.902
Kuveyt	210.349	219.017	221.292	493.035	211.242	395.051	206.920
Suriye	551.627	609.417	797.766	1.115.013	1.421.637	1.844.605	1.307.637
Lübnan	195.910	240.599	393.217	655.055	688.681	618.318	478.778
TOPLAM	12.215.003	13.554.441	18.083.078	29.601.959	25.151.425	28.441.454	23.151.348

Tablo 2. MENA Ülkelerine Türkiye'nin İhracatı (Milyar Dolar, 2005-2011)

mallarına el konulmuş ve yetkili mercilere şikâyette bulunmasına rağmen olumlu bir cevap alamamıştı. Daha önceleri de buna benzer hadiselerle sık sık karşılaşmıştı. Fakat son olaya verdiği tepki diğerlerinden daha farklı olmuştu. Muhammed Bouazizi'nin ölümü sonrasında Tunus halkının, özellikle de gençlerin sosyal medyayı kullanarak kendi aralarında örgütlenmeleri ve siyasal iktidara karşı protestolar düzenlemeleri Muhammed Bouazizi'nin ölümüne farklı

Gelişmiş ülkeler MENA bölgesinde II. Dünya Savaşı'ndan bu yana devam eden iktisadi ve siyasi yapıları, petrol fiyatlarında istikrarın sürmesi için tercih ederek, varlıklarını sürdürmelerine yardımcı olmuşlardır. Soğuk savaş döneminde bile, soğuk savaşın farklı kutuplarında yer alan Sovyetler Birliği ve ABD'nin, Ortadoğu ve Kuzey Afrika bölgesindeki politikaları, dünyanın diğer bölgelerinden oldukça farklıydı.

bir boyut kazandırmıştır. Yapılan protestolar bütün ülke geneline yayılmıştır. Siyasal iktidarlara gösterilen tepkiler sadece Tunus ile sınırlı kalmayıp, Ortadoğu ve Kuzey Afrika bölgesinde bulunan Mısır, Libya, Bahreyn, Ürdün, Suriye, Cibuti, Irak, Cezayir, Yemen, Fas ve Suudi Arabistan gibi ülkeleri de etkisi altına almıştır. Daha öncedeki yıllarda da bölge ülkelerinde siyasal iktidarlara karşı toplumsal tepkiler gösterilmesine rağmen, bu tepkiler mahalli kalıyordu. Arap Baharı ise bütün bölgeyi kuşatarak siyasi iktidarları reforma değil, değişime zorlamaktadır.

Yaşanmakta olan Arap Baharı, sadece bölgeyi etkilememektir.[23] Çünkü MENA bölgesi, dünya ekonomisi için büyük önem arz etmektedir. Bunun ihracat ve ithalat olmak üzere iki yönü vardır. MENA, dünyanın, özellikle de sanayileşmiş ülkelerin, ihtiyaçları olan petrolün/enerjinin büyük bir kısmını ithal ettikleri bölgedir. Petrol/enerji arzının sürekliliğinin sağlanması ve güvenliğinden dolayı MENA

23- International Crisis Goup, Popular Protest in North Africa and the Middle East (IV): Tunisia's Way, North Africa and the Middle East Report No:106, 28 April 2011, http://www.crisisgroup.org.

Ülkeler	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011
Cezayir	861.809	718.740	943.808	1.587.506	768.995	1.068.380	845.795
Fas	143.231	173.902	198.460	360.520	234.729	396.798	336.285
Tunus	117.372	150.094	229.788	365.381	234.980	280.720	202.005
Libya	194.537	241.430	260.386	336.325	357.417	425.652	132.279
Mısır	267.246	392.524	652.988	886.237	641.552	926.476	1.053.040
Cibuti	100	196	201	375	1.062	387	95
Bahreyn	18.929	44.852	119.423	95.516	24.289	71.682	86.386
S.Arabistan	587.196	623.031	735.702	908.917	775.784	1.380.601	1.506.985
Yemen	3.085	439	458	703	310	1.044	427
Irak	66.434	121.745	118.702	133.056	120.558	153.476	64.950
İran	3.469.706	5.626.610	6.615.394	8.199.689	3.405.986	7.645.008	9.492.199
BAE	205.442	352.284	470.092	691.202	667.857	698.421	1.220.394
Umman	3.871	2.113	24.334	10.611	16.584	39.464	40.832
Katar	50.725	66.411	29.643	159.353	85.652	177.046	330.626
Malta	46.040	20.528	98.860	167.972	135.163	196.156	207.630
Filistin	304	501	762	429	274	576	153
Ürdün	28.321	9.319	11.597	25.289	20.354	42.450	44.405
İsrail	804.691	782.149	1.081.743	1.447.919	1.074.727	1.359.639	1.568.645
Kuveyt	41.604	56.038	90.488	80.638	184.219	214.515	216.279
Suriye	142.585	187.250	259.282	323.697	221.454	452.493	295.149
Lübnan	114.973	126.685	116.014	178.781	108.800	228.536	226.109
TOPLAM	7.168.201	9.696.841	12.058.125	15.960.116	9.080.746	15.759.520	17.870.668

Tablo 3. Türkiye'nin MENA Bölgesinden İthalatı (Milyar Dolar, 2005-2011)

küresel ölçekte ilgi odağı haline gelmiştir. Gelişmiş ülkeler MENA bölgesinde II. Dünya Savaşı'ndan bu yana devam eden iktisadi ve siyasi yapıları, petrol fiyatlarında istikrarın sürmesi için tercih ederek, varlıklarını sürdürmelerine yardımcı olmuşlardır. Soğuk savaş döneminde bile, soğuk savaşın farklı kutuplarında yer alan Sovyetler Birliği ve ABD'nin, Ortadoğu ve Kuzey Afrika bölgesindeki politikaları, dünyanın diğer bölgelerinden oldukça farklıydı. Her iki ülke, bölge de yaşanan sorunlarda çatışmayı değil, kendi aralarında uzlaşmaya dayalı bir politika izliyorlardı. Yukarıda da ifade ettiğimiz gibi bölge dünya petrol rezervlerinin % 61'ine, üretiminin de % 35'ine sahiptir. MENA bölgesinde yaşanan siyasi istikrarsızlık, petrol arzını olumsuz etkilemekte ve petrol fiyatlarının yükselmesine neden olmaktadır. Petrol fiyatlarındaki dalgalanmalar, günümüzde ekonomik krizin yaşandığı sanayileşmiş ülkelerde üretim maliyetlerini artırarak, ekonomik krizi daha da derinleştirmektedir. Arap Baharı'nın başladığı Aralık 2010'da petrolün varil fiyatı 89 dolardan, Mayıs 2011'de 125 dolara yükselmiştir. Ancak, diğer petrol üreticisi ülkelerin üretim miktarlarını artırmaları sonucunda, petrol fiyatları Ekim 2011'de 97,16 dolara gerilemiştir. Arap Baharı'nın Ekim 2011 sonuna kadar devam eden döneminde, özellikle de Libya'daki iç çatışmalar petrol ithalatçısı ülkeleri kısmen olumsuz etkilemiştir. Libya'daki çatışmaların sona ermesiyle birlikte, bu sorun da giderilmiştir.

MENA bölgesi sürekli çatışmaların yaşandığı bir bölge özelliğini gösterdiğinden, silah üreticisi ülkeler için önemli bir pazardır. Uluslararası Af Örgütü'nün 2011 yılında yayımladığı rapora göre İtalya, Rusya, Hollanda, Çek Cumhuriyeti, Almanya, Çin, Sırbistan, Belçika, Avusturya, Fransa, İngiltere, Güney Kore, ABD ve Bulgaristan'ında dahil olduğu 20'ye yakın ülke, bölge ülkelerine silah satmaya devam etmektedirler. 2005-2010 yılları arasında Bahreyn 62.467.528 dolar, Mısır 1.566.534.119 dolar, Libya 617.636.663 dolar, Suriye 9.906.262 dolar ve Yemen'de 185.133.091 dolar değerinde silah satın almışlardır.[24] Gerçekleşen satışlara rağmen, Arap Baharı, bölge ülkelerine silah satan ülkelerin savunma sanayilerini kısmen olumsuz etkilemiştir. Özellikle Rusya'nın

24- Amnesty International, Arms Transfers to The Middle East and North Africa Lessons for An Effective Arms Trade Treaty, United Kingdom 2011, s. 8.

savunma sanayi ihracatında önemli yeri olan Libya'ya Şubat 2011'den beri uluslararası ambargo uygulanması nedeniyle Rusya ile Libya arasında yapılan 10 milyar dolarlık silah satışı sözleşmesinin 4 milyar dolarlık kısmı iptal edilmiştir. Bölge ülkelerinde siyasal iktidarların saydamlığı ve hesap verebilirliği artması ile birlikte GSYH içindeki payı dünya ortalamasının üzerinde olan askeri harcamalar azalması umulmaktadır. Askeri harcamalarının azalması ise, bölge de insanların yaşam kalitesini artıran harcamalara daha fazla kaynak aktarılmasına neden olacaktır.

Türkiye ve MENA ülkelerinin, Arap Baharı öncesinde de, ülkeden ülkeye farklılaşsa da iktisadi ve siyasi ilişkilerin iyi

Türkiye ve MENA ülkelerinin, Arap Baharı öncesinde de, ülkeden ülkeye farklılaşsa da iktisadi ve siyasi ilişkilerin iyi konumdaydı. Bunun önemli nedeni 2002'den beri AK Parti hükümetlerinin izlediği dış politikanın olumlu etkisidir. Ayrıca, bunda kültürel ve coğrafi yakınlığın da payı vardır. Bölge ülkeleri ile Türkiye arasındaki iktisadi ilişkilerin iki boyutu vardır. Birincisi ihracat, ikincisi ise ithalattır. Türkiye'nin ihracatının en fazla olduğu bölge ülkesi, Irak'tır.

konumdaydı. Bunun önemli nedeni 2002'den beri AK Parti hükümetlerinin izlediği dış politikanın olumlu etkisidir. Ayrıca, bunda kültürel ve coğrafi yakınlığın da payı vardır. Bölge ülkeleri ile Türkiye arasındaki iktisadi ilişkilerin iki boyutu vardır. Birincisi ihracat, ikincisi ise ithalattır. Türkiye'nin ihracatının en fazla olduğu bölge ülkesi, Irak'tır. 2005 yılında beri Türkiye'nin Irak'a yaptığı ihracatın miktarı ve değeri sürekli artmaktadır. İhracattaki artışın nedeni Irak'ın yeniden imarı ve Kuzey Irak bölgesel yönetiminin Türkiye ile ticari ilişkileri güçlendirme istediğinin etkisi vardır. Türkiye'nin ihracatında önemli yer tutan, bölgenin diğer ülkeleri sırasıyla İran, Suudi Arabistan, Birleşik Arap Emirliği, İsrail, Mısır, Suriye ve Cezayir'dir. Tablo 2'de Türkiye'nin 2005-2011 yılları arasında bölgeye yaptığı ihracatın değerleri görülmektedir. Türkiye'nin bölgeye ihracatında 2009 yılında ciddi bir azalma yaşanmıştır. Daha sonraki yıllarda ise artmıştır. 2011 yılı verileri yılın ilk dokuz ayını içermektedir. İlk dokuz ay bölgede Arap Baharı'nın etkisinin hızla yaşandığı bir dönem özelliğini göstermektedir.

Buna rağmen sadece Libya'ya yapılan ihracat değerinde bir önceki yılla kıyaslandığında ciddi bir düşüş yaşanmıştır. Bunun dışındaki bölge ülkelerine, Türkiye'nin yaptığı ihracat değerinde ciddi bir gerileme yoktur. İhracat değerindeki düşüşün nedeni, Libya'da yaşanan iç çatışmalardır. Özellikle Libya'da yaşanan iç çatışmalardan, Türk inşaat firmaları

olumsuz etkilenmişlerdir. Yaşanan kargaşa ortamının giderildiği şu günlerde, bu da kısa zamanda telafi edilecektir. Bu kısmi zararlara karşı, Türkiye sahip olduğu güçlü finansal altyapı nedeni ile bölge ülkelerindeki mevduat sahiplerinin büyük bir bölümü, mevduatlarını değerlendirmek için Türk bankalarını tercih etmektedirler.[25] Bu da, dünyada ekonomik krizin yaşandığı bir dönemde Türkiye ekonomisinin daha da güçlenmesine katkı yapacaktır.

Türkiye ile bölge ülkeleri arasındaki ithalatın en önemli kalemini petrol ve doğalgaz oluşturmaktadır. İthalatın bir başka kalemi ise İsrail'de alınan savuma sanayi mallarıdır. Tablo 3'te de görüldüğü gibi 2011 verilerine göre Türkiye'nin ithalatının en fazla olduğu bölge ülkeleri İran, Suudi Arabistan, İsrail, Cezayir ve Mısır'dır. Bu ülkelerden İran ve Suudi Arabistan'ın öne çıkan özellikleri, petrol ve doğalgaz gibi kaynaklara sahip olmalarıdır. Türkiye'nin özellikle, sanayi üretimi ve enerji ihtiyacı artıkça, bölge ülkelerinden ithalatı da artmaktadır. Bölgeden, Türkiye'nin yaptığı ithalatın, sanayi üretimine paralel bir artış gösterdiğinin önemli kanıtı 2009 yılıdır. Bu yılda yaşanan ekonomik kriz nedeniyle Türkiye'nin sanayi üretimi gerilemiş, bunun neticesi olarak da bölge ülkelerine yaptığı ithalat azalmıştır.

4. Sonuç ve Değerlendirme

MENA bölgesinin uluslararası ticaretteki ham petrol ihraç eden, savunma sanayi malları ithal eden bölge konumunda çıkarılması için ihracat ve ithalat yapısının değiştirilmesi gerekmektedir. Bölge ülkelerinin ihracatı, petrol ve doğalgaz, mineral, tarım ve hammadde gibi birkaç mal üzerinde yoğunlaşmıştır. Sanayi malları, ihracat içerisinde çok cüzi bir orana sahiptir. 2003 yılı verilerine göre bölgenin toplam sanayi malları ihracatı Filipinler'in sanayi malları ihracatının altındadır. İhracat yapısının birkaç mal ile sınırlı olması, iç piyasaların dünya ekonomisi ile entegrasyonunu olumsuz etkilemektedir. MENA bölgesinin ithalat yapısı da büyük oranda sanayi ve imalat ürünlerinden oluşur. Bölgenin hammadde ihracatına ve mamul madde ithalatına dayanan dış ticaret yapısının değişmesi için bu ülkelerdeki mevcut kurumsal yapıların değişmesi gerekir. Mevcut kurumsal yapılar, yabancı yatırımcılar, özel sektör ve açık ekonominin gelişmesi için uygun ortam oluşturmazlar. Bu yapının değiştirilmesi için ekonomide piyasa aktörlerinin etkinliğinin artırılması ve siyasal belirsizliklerin giderilmesi gerekmektedir.[26] MENA bölgesinde, ekonomik daralmanın yaşandığı 1980'lerin ortalarında itibaren yaşanan sorunun çözümü amacıyla piyasa aktörlerinin etkin olduğu bir ekonomik yapıya doğru bir dönüşüm başlamıştı. Ancak bu dönüşüm siyasal yapıdaki müdahaleci eğilim nedeniyle başarıya ulaşamamıştır. Bir yönüyle bölge ülkelerinde siyasi saydamlık, hesap verebilirlik ve demokrasi olmaksızın, piyasa ekonomisinin kurallarının geçerli olması amacı ile reformlar yapılmıştır. Uygulamaya konulan reformlar içerik bakımında iyi olmasına rağmen siyasi reform olmadan, iktisadi reform yaklaşımı başarılı olmamıştır. Arap Baharı bir açıdan iktisadi reformun ile siyasi reformun birlikte yürütülmesi talebidir. Bu talebi yerine gelmesi için yapılacak reformlarla sayesinde iktisadi, hukuki ve siyasi belirsizlikler ortadan kalkacaktır. Ayrıca, ekonomik özgürlükleri sınırlayan düzenlemelerin kaldırılması ile bölge hem yerli, hem de yabancı yatırımcılar için daha cazip hale gelecektir. Bu bakımda Arap Baharı bölge, Türkiye ve dünya ekonomisi için karşılıklı rekabet dayalı yeni bir ekonomik yapının oluşması için bir fırsattır.

25- *Radikal* gazetesi, "Arap Baharı dolar olup Türkiye'ye yağdı", http://www.radikal.com.tr/index/Arap_Bahari

26- MarcusNoland - Howard Pack, *The Arab Economies in a Changing World*, Peterson Institute for International Economics, Washington, DC, 2007, s. 5.

M. İlker Aycı

T.C. Başbakanlık Yatırım Destek ve Tanıtım Ajansı Başkanı

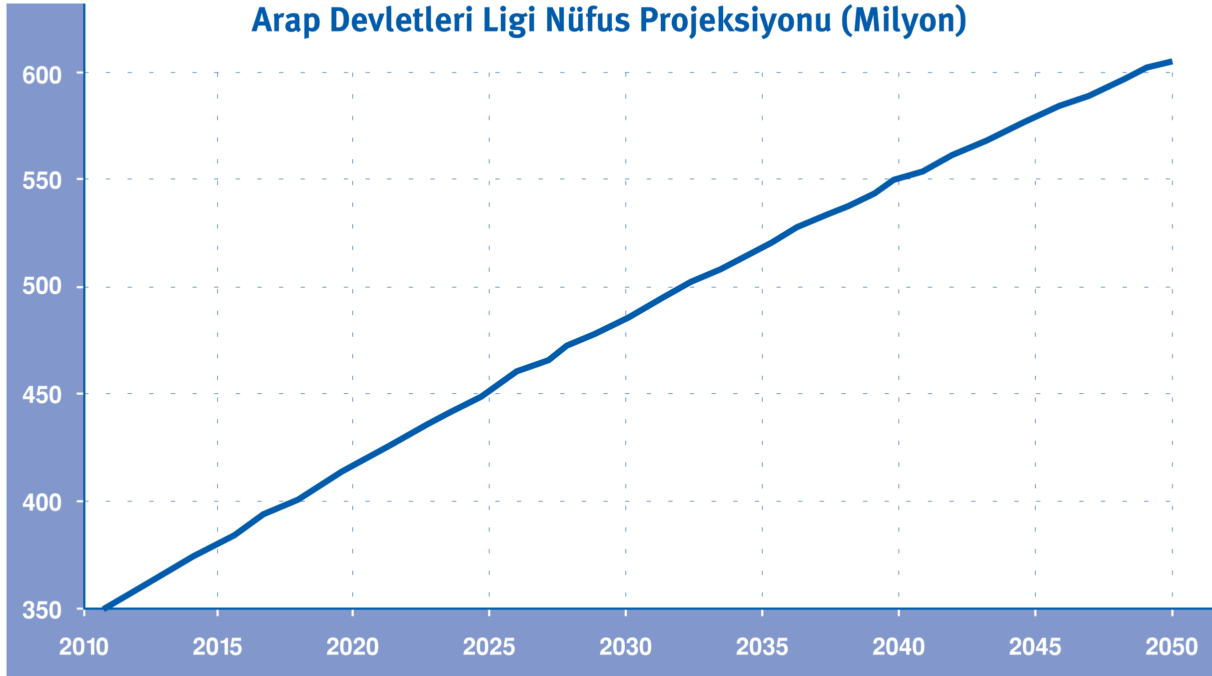
Arap Baharı ve Yatırımlara Etkisi

Arap Baharı'nın yol açtığı gelişmeler hem Ortadoğu hem de Kuzey Afrika halkları için daha iyi yaşam standartları ve daha çok refaha sahip olunacak bir gelecek vaat etmekte. Zira bu ülkelerin halen gerçekleştirebilecekleri ciddi bir ekonomik potansiyelleri olduğunu düşünürsek, siyasi ve sosyal istikrarlarının artmasıyla, bölgenin ekonomik yapısında da önemli değişiklikler olacaktır. Arap Baharı her ne kadar kısa vadede ekonomik faaliyetleri sekteye uğramış olsa da, orta ve uzun vadede bölge ekonominin gelişimi açısından kritik dönüşümlere de yol açtı. Arap halkının hayat standartlarının daha iyi bir seviyeye gelmesi, toplumsal refahın artması ve ekonomik kalkınmanın sağlanması gibi konular ise elbette iyi bir yönetişim, gelişmiş bir eğitim sistemi ve altyapıya yapılacak yatırımlara da bağlıdır. Zira bu olayları tetikleyen sebeplerin başında halktan kopuk ve yolsuzluğa batmış yönetim anlayışı gelmektedir. Yeni yönetimlerin halkla bütünleşip siyasi istikrarı sağlamaları yeni yatırım ve iş fırsatlarını da arttıracaktır.

T.C. Başbakanlık Yatırım Destek ve Tanıtım Ajansı olarak Kuzey Afrika ve Ortadoğu'daki gelişmeleri iki açıdan değerlendiriyoruz. Birincisi, bölgesel pazarların yapılandırılması ve bunlara küresel erişim ağlarının oluşturulması açısından Türkiye'nin bir yatırım üssü olması; ikincisi ise, bu bölgeden ülkemize gelecek olan yatırımların arttırılmasıdır. Uluslararası doğrudan yatırımların bir ülkeye gitme sebeplerinin

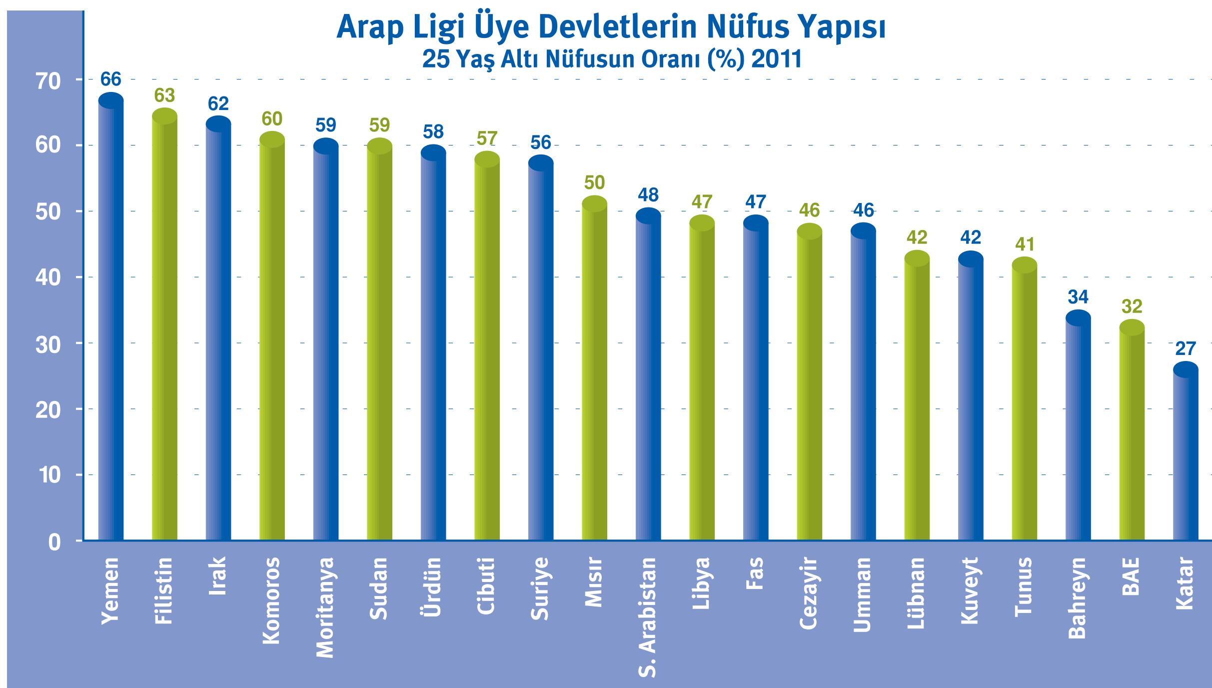
Arap Baharı her ne kadar kısa vadede ekonomik faaliyetleri sekteye uğramış olsa da, orta ve uzun vadede bölge ekonominin gelişimi açısından kritik dönüşümlere de yol açtı. Arap halkının hayat standartlarının daha iyi bir seviyeye gelmesi, toplumsal refahın artması ve ekonomik kalkınmanın sağlanması gibi konular ise elbette iyi bir yönetişim, gelişmiş bir eğitim sistemi ve altyapıya yapılacak yatırımlara da bağlıdır.

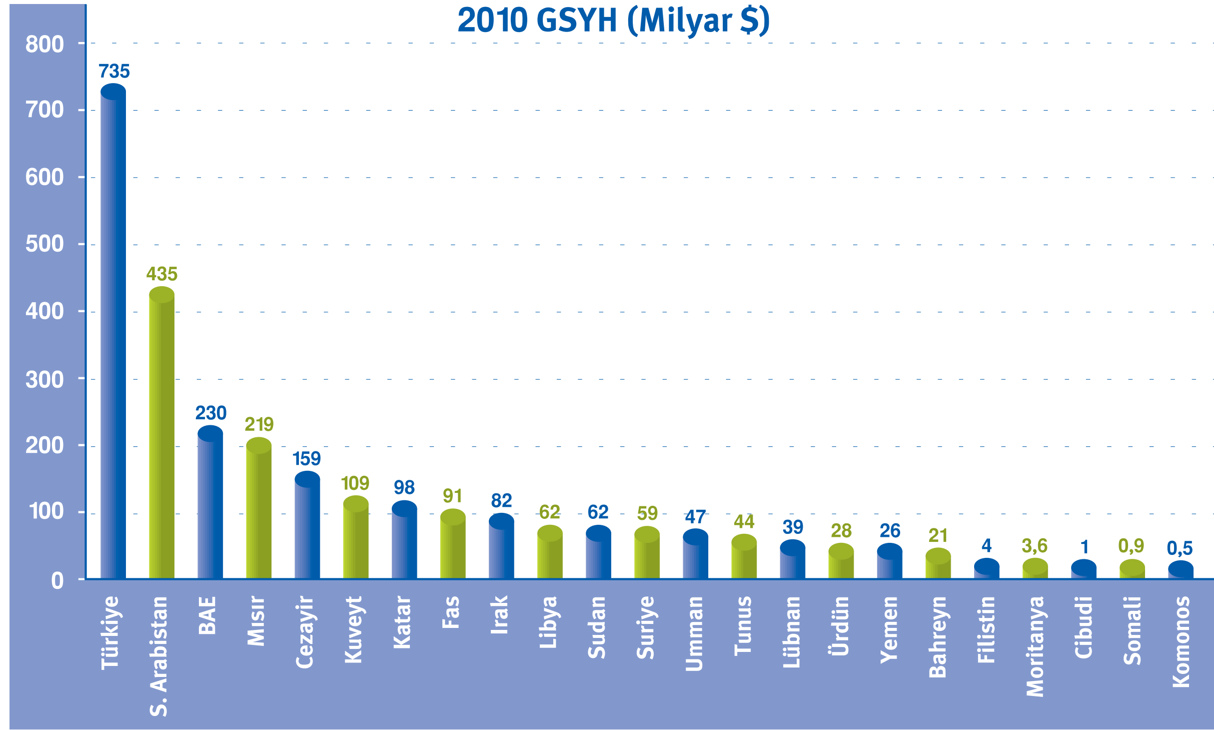
Kaynak: BM World Population Prospects, Arap Devletleri Ligi: Mısır, Cezayir, Fas, Tunus, Suriye, Libya, Suudi Arabistan, Moritanya, Sudan, Somali, Filistin, Cibuti, Komoros, Bahreyn, Kuveyt, BEA, Katar, Yemen, Umman, Ürdün, Lübnan, Irak.

başında iç pazar ve çevre ülkelerdeki pazarların potansiyeli gelmektedir. Türkiye'ye doğrudan yatırım çekmek için kurulmuş olan Ajansımızın da yatırım çekme stratejileri açısından Türkiye'deki iç pazarın ve Türkiye'ye yakın pazarların potansiyelinin değerlendirilmesi bir referans oluşturmaktadır. Bu bağlamda 74 milyonluk iç pazarı ile Türkiye, zaten küresel yatırımcıların gözdesi konumundadır. Buna 22 Arap devletinin 350 milyonun üzerinde olan nüfusunu eklediğimizde (hatta Arap Ligi'ne üye devletlerinin toplam nüfusunun 2050 yılında 600 milyonu geçmesi beklenmektedir), Türkiye hem kendi iç pazarı hem de Arap ülkelerindeki pazarlara erişebilme potansiyeli ile ideal bir yatırım üssü olarak karşımıza çıkmaktadır.

Arap Devletleri Ligi üyelerinin nüfus profiline baktığımızda nüfusun yarısından fazlasının 25 yaşın altında olduğunu

Kaynak: BM World Population Prospects

Kaynak: Dünya Bankası

Türkiye olarak Arap Ligi ülkeleri kaynaklı doğrudan yatırımlara çok önem vermekteyiz çünkü bu yatırımlardan bir taraftan ülkemizin daha çok pay alması gerekirken, diğer taraftan da ülkemizdeki bu yatırımların artması bu ülkelerle aramızda varolan tarihsel, sosyal ve kültürel bağları daha yeni ve üst boyutlara da taşıyacaktır.

görmekteyiz. Bu kadar genç bir nüfusu bölge ekonomisine kazandırmak demek son derece dinamik bir yapıya sahip hızla kalkınan bir ekonomik yapıya yol açacaktır.

Gittikçe azalan ve yaşlanan nüfus yapısı gelişmiş ülkeleri ekonomik ve sosyal açıdan tehdit ederken, Arap ülkelerinin artan ve genç nüfus yapısı gelecek vadetmektedir. Dolayısıyla ekonomik kalkınmalarının gelişmesine bağlı olarak yatırımcılar nezninde de bu pazarlara erişme iştahı artacaktır. Bu 22 ülkenin ekonomik büyüklüğü toplamda yaklaşık 2 trilyon dolardır ve Türkiye'nin bir yatırım ve üretim üssü olarak konumu bu pazarların kapısının aralanması için kritiktir.

Türkiye 735 milyar dolar tutarındaki Gayri Safi Yurtiçi Hasılası (GSYH) ile söz konusu ülkeler arasında en büyük ekonomidir. Stratejik konumu, ekonomik yapısı, nitelikli

Bölgesel Üs Olarak Türkiye

Küresel Firma	Türkiye'den Yönetilen Ülke Sayısı	Coğrafi Kapsam
COCA COLA	90	Avrasya ve Afrika
GE HEALTHCARE	80	Ortadoğu, Afrika, Orta Asya, Rusya ve BDT
MICROSOFT	76	Ortadoğu, Afrika
INTEL	67	Ortadoğu, Afrika
UNILEVER	36	Ortadoğu, Kuzey Afrika, Rusya, Ukrayna
VERIFONE	30	Balkan devletleri, İsrail
SCHNEIDER ELECTRIC	27	Ortadoğu ve Balkan devletleri
ERICSSON	22	Ortadoğu ve Kuzey Afrika
CARGILL	20	Ortadoğu, Kuzey Afrika ve Türk Cumhuriyetleri
VOLVO	18	Ortadoğu, Afrika ve Türk Cumhuriyetleri
BASF	18	Ortadoğu, Kuzey Afrika
P&G	11	Ortadoğu, Afrika, Doğu Avrupa

Kaynak: Firmalar ve basın açıklamaları

Arap Ligi Üye Devletlerinin* Yurtdışındaki Doğrudan Yatırımları (Milyon $)

Ülke	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	Kümülatif 2002-2010
BAE	441	991	2.208	3.750	10.892	14.568	15.820	2.723	2.015	53.408
Kuveyt	-77	-4.960	2.581	5.142	8.211	9.784	9.091	8.636	2.069	40.476
Katar	-21	88	438	352	127	5.160	6.029	11.584	1.863	25.620
S. Arabistan	2.020	473	79	-350	-39	-135	3.498	2.177	3.907	11.630
Libya	-136	63	-286	128	-534	3.933	5.888	1.165	1.282	11.502
Lübnan	0	611	827	715	875	848	987	1.126	574	6.563
Bahreyn	190	741	1.036	1.135	980	1.669	1.620	-1.791	334	5.915
Mısır	28	21	159	92	148	665	1.920	571	1.176	4.779
Fas	28	12	31	75	445	622	485	470	576	2.744
Umman	0	88	42	234	263	70	481	66	317	1.561
Cezayir	99	11	254	-20	35	295	318	215	226	1.431
Irak	-	-	-	89	305	8	34	116	52	603
Yemen	39	61	21	65	56	54	66	66	70	500
Filistin	360	49	-46	13	125	-8	-8	-15	-11	458
Suriye	122	56	54	80	-11	2	2	-3	0	302
Tunus	6	5	4	13	33	20	42	77	74	274
Ürdün	14	-4	18	163	-138	48	13	72	28	215
Sudan	-	-	-	-	7	11	98	45	51	212
Moritanya	-	-1	4	2	5	4	4	4	4	26
TOPLAM	3.114	-1.694	7.424	11.677	21.785	37.618	46.386	27.303	14.607	168.220

**Komoros ve Cibuti'nin yurtdışında yatırımları bulunmamaktadır.*
Kaynak: BM Ticaret ve Kalkınma Konferansı, Dünya Yatırım Raporu 2011

işgücü ve bölge halkları ile tarihsel ve kültürel bağları göz önüne alındığında da Türkiye'nin yatırım açısından konumu güçlenmektedir. Halihazırda Türkiye'ye yatırım yapmış olan uluslararası yatırımcılardan, örneğin, dünya bilişim devi HP'nin ülkemizde bir bilgisayar fabrikası kurma kararının ardında iç pazar yanında bölge ülkelerine yapılacak ihracat da etkili olmuştur. HP'nin Çorlu'daki fabrikası Doğu Avrupa, Ortadoğu ve Kuzey Afrika ülkelerine masaüstü bilgisayar ihraç eden bir merkez üssü konumundadır. Bu yıl üretime başlayan HP, ülkemizde yılda yaklaşık 2,5 milyon bilgisayar üreterek bunun çoğunluğunu ihraç etmeyi planlamaktadır. Yine aynı şekilde bugün birçok küresel firma Türkiye'yi bölgesel merkez olarak kullanıp bölgedeki faaliyetlerini Türkiye'den yönetmektedirler. Örneğin Coca-Cola 90 ülkeyi, Microsoft 76 ülkeyi, GE Healthcare 80 ülkeyi Türkiye'deki bölgesel merkezlerinden yönetmektedirler.

Netice olarak Arap Baharı ile esen siyasi rüzgârın takipçisi olacak olan ekonomik rüzgâr bölgeyi cazip bir pazar haline getirecektir. Ülkemizin bu ülkelere nazaran siyasi, sosyal ve ekonomik istikrarını halihazırda sağlamış olması da, bu ülkelere ulaşmak isteyen küresel yatı-

Arap Ligi Üye Devletlerinin* Türkiye'deki Doğrudan Yatırımları (Milyon $)

Ülke	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	Kümülatif 2002-2010
BAE	1	0	0	1.625	1.548	183	148	6	104	3.615
S. Arabistan	0	0	5	2	22	10	1.312	34	46	1.431
Kuveyt	0	0	38	20	123	77	330	73	168	829
Bahreyn	4	0	0	24	89	36	47	96	72	368
Katar	0	0	0	0	0	0	126	0	52	178
Lübnan	0	0	7	0	2	84	34	9	29	165
Ürdün	0	0	0	0	0	102	44	0	0	146
Libya	0	0	0	3	12	0	82	1	0	98
Irak	0	0	0	4	1	5	0	0	0	10
Sudan	0	0	0	0	1	0	0	0	0	1
TOPLAM	5	0	50	1.678	1.798	497	2.123	219	471	6.841

Kaynak: T.C. Merkez Bankası

Gerek Türkiye'deki yatırımların genişletilmesi gerekse bölgeden yeni yatırımların Türkiye'ye çekilmesi bölgedeki gelişmelerle yakından ilişkilidir. Kısa vadede her ne kadar yatırım süreci sekteye uğramış görünse de, Arap Baharı sürecinden geçen ülkelerde istikrarın sağlanması ile artacak refah ve hayat standartları ile beraber bu ülkelerin küresel ekonomiye entegrasyonları hız kazanacaktır.

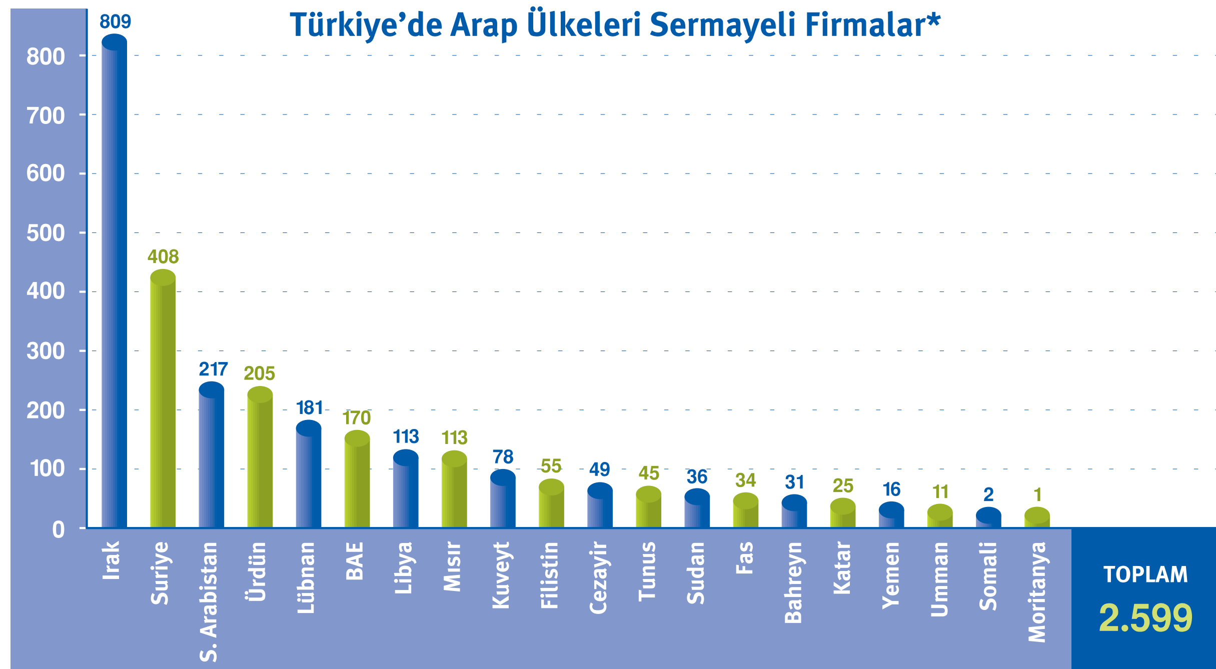
rımcılar açısından önem arz etmektedir çünkü istikrarlı bir Türkiye üzerinden yine istikrarını sağlama yolunda önemli adımlar atan bölge ülkelerine ulaşmak küresel yatırımcılar açısından avantajlı bir konum sağlamaktadır.
T.C. Başbakanlık Yatırım Destek ve Tanıtım Ajansı olarak bölgedeki gelişmeleri doğrudan yatırım çekmek açısından da değerlendirmekteyiz. Zira ekonomik kalkınma ile beraber bölgedeki birçok ülke zenginleşip küresel yatırıma yöneleneceklerdir. Enerji kaynakları dolayısıyla oluşan zenginliklerini şu an dünyanın birçok farklı yerinde önemli yatırımlarla değerlendiren Arap Ligi'ne üye devletlerin halihazırda yurtdışında 170 milyar dolara yakın doğrudan yatırım yapmış oldukları görülmektedir.

Türkiye olarak Arap Ligi ülkeleri kaynaklı doğrudan yatırımlara çok önem vermekteyiz çünkü bu yatırımlardan bir taraftan ülkemizin daha çok pay alması gerekirken, diğer taraftan da ülkemizdeki bu yatırımların artması bu ülkelerle aramızda varolan tarihsel, sosyal ve kültürel bağları daha yeni ve üst boyutlara da taşıyacaktır.

Arap ülkeleri arasında yurtdışında doğrudan yatırım potansiyeli yüksek olan ülkelerin halihazırda Türkiye'de önemli yatırımları bulunmaktadır. Son dokuz yılda bölgeden Türkiye'ye gelen doğrudan yatırım miktarı 6,8 milyar dolardır.

Ayrıca, bugün Türkiye'de yaklaşık 2600 Arap sermayeli firma bulunmaktadır. Bu firmalar çeşitli alanlarda yatırım yapmışlar ve yeni alanlara da genişlemektedirler.

Gerek Türkiye'deki yatırımların genişletilmesi gerekse bölgeden yeni yatırımların Türkiye'ye çekilmesi bölgedeki gelişmelerle yakından ilişkilidir. Kısa vadede her ne kadar yatırım süreci sekteye uğramış görünse de, Arap Baharı sürecinden geçen ülkelerde istikrarın sağlanması ile artacak refah ve hayat standartları ile beraber bu ülkelerin küresel ekonomiye entegrasyonları hız kazanacaktır. Bu ise, bölge ülkelerin dünya genelindeki yatırım projelerini çekmeleri veya bunları gerçekleştirme potansiyellerini daha da arttıracaktır. İşte T.C. Başbakanlık Yatırım Destek ve Tanıtım Ajansı olarak da biz bu süreci yakından takip ederek, önümüzdeki günlerde yeni gelişmelerle beraber ortaya çıkacak fırsatları değerlendirmek için de en iyi şekilde çalışmaya devam ediyoruz.

*Kaynak: T.C. Ekonomi Bakanlığı, *30 Haziran 2011 itibarı ile*

Prof. Dr. Nevzat Yalçıntaş:

"Osmanlı, bağrına aldığı topraklara müstemleke ekonomisi davranışlarında bulunmamıştır"

Söyleşi: Hüseyin Kahraman

"Arap Baharı" dolayısıyla, Türkiye'nin Arap ülkeleriyle, yani Ortadoğu'daki ve Kuzey Afrika'daki ülkelerle ekonomik ilişkilerini dünden bugüne tarihi bir perspektifle değerlendirir misiniz?

Türklerin dolayısıyla Türk Devleti'nin bugüne kadar Ortadoğu ve Arap ülkeleriyle çok sıkı, köklü ve sağlam esaslara dayanan ilişkileri olmuştur. Arap dünyası demek, Atlantik'in doğusundan yani Fas, Afrika kıyılarından başlayıp, Akdeniz'in güneyindeki Afrika'nın kuzeyindeki bütün ülkeleri yani Fas, Cezayir, Tunus, Libya, Mısır, Mısır'ın güneyindeki Sudan, sonra Ceziret'ül Arap ismi verilen Türkiye'nin güneyinden Yemen'e kadar uzanan Suriye, Irak, Lübnan, Ürdün, Suudi Arabistan, Yemen ve Körfez'deki Kuveyt'ten başlayıp, Birleşik Arap Emirlikleri'ne kadar olan coğrafi sahayı içine alan bir ülkeler bütünüdür. Bunların tümünü birleştiren sebeplerden birincisi, şüphesiz ki hepsinin Müslüman ülkeler olmasıdır. İkincisi, hepsi değişik lehçelerde de olsa Arapça konuşurlar. Bu nokta da Arapça birleştirici bir unsurdur.

Malazgirt Savaşı ki, o savaşta halife bütün İslam âlemine dua etmeleri için haberler gönderdi. Cuma hutbelerinde, Türk ordularının zaferi için dua edilmesini istedi. Arkasından Selçuklular, Kudüs'ü ve Arap ülkelerini koruma görevini üzerlerine aldılar.

Bu tarihin belli bir kısmında Türkler sahneye girmektedirler ki, bu çok yeni bir olay değildir. Zuhurundan bir asır sonra İslamiyet, Orta Asya'ya, Türk mıntıkalarına ulaşmıştır ve Türk Müslümanlar o tarihten itibaren önce Bağdat'ta halifelerin koruyucusu olarak, askeri birliklerin başında, Mezopotamya'da, bugünkü Irak'ta görülmüşlerdir. Sayıları zamanla o kadar artmıştır ki, Bağdat, Türk askeri garnizonlarını barındıran bir baş şehir haline gelmiştir. Daha sonra bu garnizonların barınması için yeni bir şehir inşası düşünülmüş ve Bağdat'ın kuzeyinde bugün Samarra ismi

verilen şehre yerleştirilmiştir. Bunların ana vazifesi hilafeti ve İslamiyet'i korumaktı. Tarihin daha derinliklerine girmeyelim ama şunu da söyleyelim ki; Ehl-i sünnet İslam'ın bütün bir dünyada, saydığım coğrafyada ve diğer İslam aleminde korunabilmesi tamamen Türk askerlerinin, savaşçı kabiliyetlerine bağlı idi.

1071'de Alparslan, yine halifenin isteği üzerine meskun oldukları doğu bölgelerinden ayrılıp, farklı bir Şii hareketini bastırmak için batıya doğru yani Suriye'ye, Irak'a doğru oradan Mısır'a doğru gittiler ve Halep yakınlarında Bizans ordularının Anadolu'nun doğusuna doğru ilerlemekte olduğu haberi geldi. Bu ordunun hilafeti tehdit ettiğini gören Alparslan, geriye döndü, Van gölünün kuzeyine ilerledi, neticede Malazgirt Savaşı gerçekleşti. Malazgirt Savaşı, Anadolu'nun kaderi ve konumunu değiştirdi. O savaşta halife bütün İslam alemine dua etmeleri için haberler gönderdi. Cuma hutbelerinde, Türk ordularının zaferi için dua edilmesini istedi. Arkasından Selçuklular, Kudüs'ü ve Arap ülkelerini koruma görevini üzerlerine aldılar.

Sonrasında tüm bu Arap ülkeleri, Osmanlı İmparatorluğu'nun bağrında bir araya geldiler. Bunu sağlayan en başta Yavuz Sultan Selim'di. Ve arkasından da Kanuni pekiştirdi. Böylece aşağı yukarı, en az dört asır müşterek bir devletin bayrağı, idaresi, sancağı altında yaşadık, Arap devletleriyle. Bu sürece Batılı tarihçiler, Osmanlı Sulhu diyorlar. Bu, tarihi teknik bir tabirdir. Bu dönem, asla müstemleke zihniyetinin olmadığı bir dönemdi. Birçokları bu noktayı gözden kaçırıyor. Osmanlı bağrına aldığı topraklara, ister Müslüman ülkeler olsun Araplar gibi, ister Rumeli'de, Balkanlar'da olduğu gibi gayrimüslim ülkeler olsun hiçbir zaman müstemleke nazarıyla bakmamış, müstemleke ekonomisi ortaya çıkartacak davranışlarda bulunmamıştır. İnsanların hepsi halifeye bağlı, dinlerinde, dillerinde ve her alanda hepsi eşit vatandaşlar olarak muamele görmüşlerdir. Tabii Arap kardeşlerimizde eşitlerdi. Buradaki ekonomik durum, merkezi hükümetin yani İstanbul, Anadolu ve Rumeli mıntıkasının lehine olsun diye hiçbir zaman ne bir gayret de ne de bir ekonomik hayat vaadinde bulunulmamıştır. İhtiyaç duyulan mallar nerede olursa olsun Arap bölgesinden Türkiye'ye gelmiş, onların ihtiyacı olan mallar da bugünkü Anadolu, Rumeli'den oraya gitmiştir.

Bunun iki tane sebebi vardır. Birisi, 'Bütün Müslümanlar kardeştir' ilkesi devletin bütün kademelerinde, başta sultanlar olmak üzere, valiler, kadılar, idarenin başlıca unsurları tarafından kabul edilmiştir. İkinci sebep ise, o dönemde ne petrol ne de gaz gibi bir zenginlik kaynağı yoktu.

Osmanlı bağrına aldığı topraklara, ister Müslüman ülkeler olsun Araplar gibi, ister Rumeli'de, Balkanlar'da olduğu gibi gayrimüslim ülkeler olsun hiçbir zaman müstemleke nazarıyla bakmamış, müstemleke ekonomisi ortaya çıkartacak davranışlarda bulunmamıştır. İnsanların hepsi halifeye bağlı, dinlerinde, dillerinde ve her alanda hepsi eşit vatandaşlar olarak muamele görmüşlerdir.

Mezapotamya'da, Nil vadisinde ziraat ve ticaret vardı. Oradan bir gelir hazineye geliyordu. Fakat enteresandır ki, ne kadar gelir gelebileceği önceden hesaplanmış, Mısır'daki vali, İstanbul'a o vergi nakdini göndermek durumunda. Sanırım Kanuni zamanında, bu tespit edilmiş olan gelirden daha fazla gelir gelince bakın devletin tutumu ne olmuştur? Tarih ne zaman böyle bir şey kaydetmiş? Osmanlı'nın yüce İslami ruhunu, adaletini gösteriyor bu olay. Mısır'dan gelen vergi, tespit edilenden daha fazla gelince, "Acaba bir yanlışlık mı var, halka zulüm mü ediliyor, fazla vergi mi alınıyor?" diye İstanbul'dan defterdarlık müfettişleri yollanmıştır. Bu şimdi masal gibi gelir! Mali tarihte bu var, bir kısmının evrakları neşredildi. Şimdi düşünün bugünkü durumu; fazla para gönderince daha fazlasını isterler. Dolayısıyla ekonomik ilişkiler tam bir adalet üzerine götürülmüştür. Zaten aslı da öyle idi. İstanbul'da dahil büyük şehirlerimizde, ücretlerin tayinini kadılar yapardı, ne çalışan, ne de çalıştıran zarar etsin diye.

Peki, bu sistem işlemiş midir?

19. asırda bozulana kadar işlemiştir. Kendi üniversitemden bir örnek vereyim. Bazı insanlar bunları okuyunca şaşırabi-

lirler. Biz Anıtkabir inşaatı üzerine bir araştırma yaptırdık. Büyük inşaat senelerce sürmüştü. İşçiler nereden geliyor? Kaç para alıyorlar? Maliyet ne kadar oluyor? Yani mali, iktisadi bir araştırma. Çok evrak bulunamadı, yok. Defterler, kayıtlar lazım. Ancak çok az malumat var. Buna mukabil, İktisat Tarihi Kürsüsü Başkanı Prof. Dr. Ömer Lütfü Barkan Hocamız, Amerika Birleşik Devletleri'nin en büyük vakfı Rok Feller Vakfı'nın yardımıyla Süleymaniye Camisi'nin inşaatının araştırmasını yaptırdı ve ortaya muazzam bir eser çıktı. Her gün kaç işçi çalıştı? Günü bile belli! Bu işçilerin hangi mesleklerde oldukları belli. Her biri ne kadar para almış, belli. Yani ekonomik yapının verileri bile sapasağlam.

Bunun dışında ekonomik anlamda fakir olan yerlere, mesela Mekke ve Medine'ye merkezden, hac mevsimlerinde gönderilen Surre Alayları denilen kafileler var. Bu kafilelerle hem nakit, hem de bir takım mallar gönderiliyor. Hatta Kabe örtüsü de uzun süre İstanbul'dan gitmiştir. Bakın nasıl dağıtılıyor? Ben bunu bizzat dinledim. İslam Kalkınma Bankası'nda aklı başında, dinç ama oldukça yaşlı bir Suud'lu vardı, Medine'li. Babasından biliyor, kendisi de yetişmiş o döneme, anlatıyor. "Buralar 1918-19'a kadar Osmanlı elindeydi. Surre alayı hediyelerle gelip, para dağıtacağı zaman (Medine o zaman surlar içerisinde), Medine'nin ahalisi boşaltılıyor. Ondan sonra Osmanlı Katipleri, oturuyorlar her aileye ne para verileceği yazılıyor, defterlere işleniyor. Ahalinin dışarı çıkarılmasının sebebi de dolanıp başka yerden tekrar gelmesini önlemek. Bunu da Medine'nin Paşası, Valisi organize ediyor." Yani Osmanlı'da ekonomi gayet adil, hiçbir istismara yer vermeyecek bir şekilde işliyor. Ve durumu iyi olmayanlara yardım ediliyor.

19. asra kadar Osmanlı'nın ekonomik sistemi adalet üzerine, yardım üzerine ve hiçbir sömürge unsuru taşımayan ekonomik mübadele üzerine kurulmuştur. 19. asrın sonlarına doğru Arap ülkelerinin bir kısmında petrol keşfediliyor. 17. asrın sonunda başlayıp 18-19. asırlarda şiddetlenen müstemlekecilik rejimleri, Osmanlı'nın kanatları altındaki Arap ülkelerine göz koydular. Bunlar başlangıçta siyasi, askeri ve dini sebeplerdendi. Uzun tasvire gerek yok, doğrudan doğruya taarruz, istila şeklinde bu ülkelerin bir kısmını, en açık tabirle söylemek gerekirse, Osmanlı'dan kopardılar.

Ekonomik anlamda başka girişimler var mı?

Ekonomide bir diğer değer ise Arap ülkelerinde yapılan vakıflardır. Cidde'de İslam Kalkınma Bankası'nın Araştırma Biriminde Başkan olduğum dönemde, İslam dünyası ve Türkiye'nin de dahil olduğu vakıflar konusu ile ilgili bir seminer düzenlettim. Bu konuyu bilen insanları çağırdım, geldiler ve bunlardan Kudüs Müftüsünün (vakıfların aynı zamanda başkanı idi), konuşması çok enteresan ve çok dikkat çekiciydi. Önemli şeyler anlattı, Osmanlı'nın vakıflar dolayısıyla bize sağladığı ekonomik avantajı anlamaları için. Bir iki cümle söyleyeyim, çünkü uzun bir tebliğdir. "Eğer Osmanlılar, Mescid-i Haram, Mescid-i Nebevi ve Mescid-i Aksa gibi önemli yerler için vakıflar kurarak, bunları ekonomik koruma altına almasalardı, çok açık söylüyorum, bugün biz belki bir müezzin dahi çalıştıramazdık. Bugün bile oradan gelen gelirlerle ayakta duruyoruz. Sebebi ise; İsrailliler, Filistin'deki Müslüman teşkilatlara dışarıdan yardım ve bağışların gönderilmesini yasaklamışlar. Fakat dini mekanlar için, yani vakıflara gelenlere karışmıyorlarmış. Böylece, başta Mescid-i Aksa olmak üzere bütün mabetlerimizin harcamalarını karşılıyoruz." dedi.

19. asra kadar Osmanlının ekonomik sistemi adalet üzerine, yardım üzerine ve hiçbir sömürge unsuru taşımayan ekonomik mübadele üzerine kurulmuştur. 19. Asrın sonlarına doğru Arap ülkelerinin bir kısmında petrol keşfediliyor. 17. asrın sonunda başlayıp 18 – 19. asırlarda şiddetlenen Avrupa'nın müstemlekecilik rejimleri, Osmanlı'nın kanatları altındaki Arap ülkelerine göz koydular. Bunlar başlangıçta siyasi, askeri ve dini sebeplerdendi. Uzun tasvire gerek yok, doğrudan doğruya taarruz şeklinde, istila şeklinde bu ülkelerin bir kısmını, en açık tabirle söylemek gerekirse Osmanlı'dan kopardılar. Bunlar istilacı, müstevli girişimlerdi. Bu ilk önce Cezayir'de görüldü. Fransa, bir ti-

cari meseleyi bahane ederek ve Osmanlı'nın Ne Fransa'ya karşı koyacak ne de Cezayir'i yerinde müdafaa edecek durumu olmadığını bildikleri için 1830'da Cezayir'i istila etti. Ve Cezayir'i müstemlekeleştirdiler. Öyle bir müstemleke ki, geride fakir ve sefil bir Cezayir halkı bıraktılar. Buna mukabil kıyılarda ve Cezayir şehrinin belli yerlerinde, çok zengin Fransız şirket sahipleri, tüccarları ve ileri gelenleri yerleştiler, 1960'larda De Gaulle gelene kadar. 1,5 milyon Cezayirli katledildi. Ben o sırada Paris'teydim. Her gün takip edildiğim anlaşıldı. Hatta Emniyet Müdürlüğüne de çağrıldık, sorgulandık. Ona bile tahammül edemiyorlardı… Sarkozy konuşunca, başta Dış İşleri Bakanımız Ahmet Bey başta olmak üzere bunu bilen kişiler, haklı olarak "Siz Ermeni katliamından bahsediyorsunuz. Fakat siz, 1,5 milyon Müslüman Cezayirliyi öldürdünüz" dediler. Ben bunu gördüm, olayları günü gününe takip ediyordum, ve ahdetmiştim; Cezayir bir gün kurtulacak ve Cezayir'in baş şehrine gideceğim. Orada Fransızların kilise haline getirdikleri Hasanpaşa Camisi inşallah mescid olacak, gidip namaz kılacağım diye. Elhamdülillah Allah nasip etti, oldu. Kasımpaşa'da, hastanenin olduğu tarafta girerken bir heykel görürsünüz, Cezayirli Hasan Paşa bir aslanın yelesinden tutuyor, işte onun yaptırdığı camiidir. Bunlar gelir gelmez önce orayı kiliseye çevirdiler, kiliseye çevirmekle kalmadılar 'Beyaz Papazlar' denen bir papaz teşkilatına Hristiyanlığı yaymak için o camiyi üs yaptılar.

Sonra da Tunus'u, daha sonra da biliyorsunuz Libya'yı kopardılar. Peki bunlarla iktifa mı ettiler? Hayır, 1. Dünya Harbi'ni bir fırsat bilerek Balfour Deklarasyonu'nu neşrettiler. Daha sonra Fransızlarla İngilizler aralarında gizli bir anlaşma yaptılar: Sykes-Picot Antlaşması. Sonra bu anlaşma ortaya çıktı. Arap ülkelerini A ve B bölgeleri olarak ayırdılar, tamamı Osmanlı toprağı olan bu bölgeleri aralarında bölüştüler.

Filistin meselesine gelince, Balfour Deklarasyonu, Sykes-Picot Antlaşması ile Siyonistler, orayı ele geçirmek istiyorlardı. Ve onu sağladılar. Burada konu tamamen 20. asrın en başta enerji kaynağı olan petrolü ele geçirmekti ve yaptılar. Yani başlangıçta, daha Abdulhamid zamanında İngiliz-Türk bir petrol şirketi kuruldu, ki Abdulhamid onların bir kısmını kendi şahsında satın aldı. Ondan bir miktar para geliyordu Türkiye'ye. Sonradan toptan ödeyelim denildi. Toptan ödendi ve zannediyorum hisseleri de onlara verdiler. Yani bir kısmını ancak verdiler, ama o kısım da Gülbenkyan'dan daha fazla sayılamaz. Çünkü Gülbenkyan denilen kişi, batı emperyalistlerine ekonomik geliri sağlamak için aracılık yapan bir Ermeni Osmanlı vatandaşıydı. Irak, Kerkük petrollerini batılılar ele geçirdiler. Suudi Arabistan'ın doğu bölgesindedir petrol. Ona da bir Amerikan petrol şirketi el koydu. Belli bir miktarını Suudlara vererek anlaştı. Diğer önemli bir petrol kaynağı ise Libya petrolleri idi. Libya petrolleri, katran miktarının azlığı - ki bu yüzden benzin olacak olan saf kısmı daha zengindir - ve Avrupa'ya en yakın yer olması nedeniyle, Ümitburnu'nu geçmeye gerek kalmadığından onlar için çok önemliydi. Bu işlerle biraz ilgilenen, gözü aç ve açık olanlar son Libya bombalandığında bunu gördüler. Daha Güvenlik Konseyi'nde aralarındaki anlaşma imzasının mürekkebi kurumadan, sabah erkenden Sarkozy'nin uçakları gitti, bombalamaya başladı. Tamamen petrol için. O kadar telaşlandılar ki, Türkiye Başbakanının Trablusgarp'a gitmesinden bir gün evvel Sarkozy ve Cameron, birlikte gittiler. Dolayısıyla, Arap ülkelerinin en büyük zenginliği olan petrol ile gaz, Osmanlı İmparatorluğu'nun parçalanmasına bir numaralı sebeptir. Arap ülkelerinin topraklarını ve zenginliğini müstemlekeci batı ülkeleri aralarında paylaştılar. İngiltere ve Fransa bu yağmada öncü rolünü üstlendiler.

Daha Güvenlik Konseyi'nde aralarındaki anlaşma imzasının mürekkebi kurumadan, sabah erkenden Sarkozy'nin uçakları gitti, bombalamaya başladı. Tamamen petrol için. O kadar telaşlandılar ki, Türkiye Başbakanının Trablusgarp'a gitmesinden bir gün evvel Sarkozy ve Cameron birlikte gittiler. Dolayısıyla, Arap ülkelerinin en büyük zenginliği olan petrol ile gaz, Osmanlı İmparatorluğu'nun parçalanmasına bir numaralı sebeptir.

Bu arada yeni Türkiye Cumhuriyeti ne gibi girişimlerde bulundu?

Arap ülkeleriyle Türkiye Cumhuriyeti kurulduktan sonra siyasi olarak uygun ilişkiler kuruldu. Yani, hiçbir zaman provokasyonlara gelip, Arap ülkeleri bizden koparken, bize ihanet ettiler diye Türk-Arap ilişkilerini zehirleyen fikirlere kapılmadılar. Nasıl kapılmadılar? Rahmetli Atatürk, en önemli Arap ülkeleri başta olmak üzere liderlerini davet etti. Daha dün bizden kopmuşlardı. Ama biliyordu ki o kopmaların tarihi çok teferruatlıdır, çok farklı meseleler vardır. Çünkü bizatihi Atatürk'ün kendisi Filistin cephesinde Yıldırım Orduları komutanlığı yapmıştır. Ondan öncede İttihat ve Terakki zamanında Cemal Paşa, Şam'dan 4. Ordu komutanımız, Süveyş Kanalı harekâtını yapmıştı. Onları Atatürk biliyordu. (O senelerde, o keşmekeşlerde benimde büyük dayım Şam'da kolağasıydı, bir subay. O da hayatını kaybetmiştir.) Mustafa Kemal Paşa, zamanında onları davet ederek, iyi ilişkiler kurmaya çalıştı. Hatta bir projeleri olduğu

daha çok söylenmeye başlandı bu günlerde. Ben vesikalara inmiş değilim, yani Suriye ile birleşme projesinin Rahmetli Atatürk zamanında düşünüldüğü, konuşulduğu söylenir. Ama tabii orada Fransız işgali vardı. Ancak referandum yaparak İskenderun'un Türkiye'ye bağlanması sağlanabildi. O sırada Atatürk hastaydı. Atatürk'ün hasta olduğunu, bu işle ilgilenemeyeceğini düşünerek, Fransızlar işi uzatmaya kalktıkları zaman, o meşhur sözünü söylemiştir: "Çizmelerimi getirin!" demiştir. Bu söz sebebiyle diplomatik gelişmeler oldu ve razı oldular.

2. Dünya Harbi'nde ise esasen dış ekonomik ilişkileri tamamen durmuş olarak kabul edebiliriz. Kuzey Afrika tamamen elimizden çıkmıştı. İtalya Libya'yı işgal etmişti. Bizim burnumuzun dibindeki adaları Rodos'u vs. aldı. Balkan Harbi, Trablusgarb Harpleri sonrasında Cezayir, Tunus'a Fransızlar, Mısır'a İngilizler yerleşmişlerdi. Suudi Arabistan'da sadece hac dolayısıyla ekonomik sayılabilecek bir ilişkimiz vardı. Fakat, daha sonra Türkiye'nin NATO'ya girmesinden, 2. Dünya Harbi sonuçlarının ortadan kalkmaya başlamasından sonra ekonomik ilişkiler daha kuvvetlenmeye başladı. Bunun bir sebebi de Bağdat Paktı olmuştur. Bu ilişkiler petrol satın almamıza dayanıyordu. Suudi Arabistan'da İslam Kalkınma Bankası'nda vazifeli olarak çalıştığımız dönemde Türkiye'ye çok büyük oranda kredi açılıyordu, petrol ithal etmesi için. Bunlar kredi bazında işliyor, böylece Türkiye ile bazı Arap ülkeleri arasında özellikle Suudi Arabistan arasında petrole dayalı bir alışveriş oluyordu. Sonra Türk mamulleri girmeye başladı Arap pazarına. Bunlar başlangıçta gıda maddeleri oldu. O zaman Mekke'de Medine'de ve hatta körfez ülkelerinde Ülker mamullerini görür olduk ki üzerinde açıkça 'domuz yağı yoktur' diye yazması etkiliydi. Onlar bisküvileri dahi Batıdan ithal ederlerdi. Daha sonra Çukurova mıntıkasından yaş meyve sebze alınmaya başladı, oradan da buraya eskiden hiç gelmeyen bir şey gelmeye başladı. Bilhassa son zamanlarda Ramazan'a doğru Türkiye'nin bütün çarşı pazarlarında görüyorsunuz, hurma. Tabii bunlar ikincil, üçüncül mübadelelerdir. Baskın olan petrol ve petrol karşılığı yapılan ihracattır.

Ekonomide daha ne gibi gelişmeler oldu?

İlk defa Arap ülkelerinde sanayi fuarları açıldı. Benim hatırladığım ilk fuar Kuveyt'tedir. Mehmet Turgut merhum Sanayi Bakanı iken Kuveyt'te Türk ihraç mallarını ve özellikle de sanayi mallarını tanıtmak için fuar açtı. Sonra Cidde'de açıldı, ihracatı artırmak için. Bu arada yine önemli bir değişiklik oldu ilişkiler açısından. Ali Coşkun Bey Odalar Birliği Başkanı seçilince, heyetler halinde – ben de o sıralar, Başkanlık başmüşaviri ve İstişare Kurulu Başkanı idim- Türkiye'nin ileri gelen sanayi ve tüccarlarından oluşan heyetle Suudi Arabistan'a gittik. Ve Cidde Ticaret Odası Başkanı Ebu Davud'la anlaşmalar yapıldı. O anlaşmalarda bulunan ve metin hazırlanmasında çalışan arkadaşlardan biri olarak Cidde Ticaret Odası ile yapılan anlaşmanın ticareti ne kadar artırdığını bizzat gördük. Bunun yanında İslam Bankaları konusunda, önce Albaraka sahibi Muhammed Salih Bey müracaat etti bana ve bir arkadaşımıza. Türkiye'de böyle bir imkân var mı, diye. Ben de çok imkânın olduğunu söyledim. Bunlar Türkiye'nin kapasitesini bilmiyorlardı, OTİM diye dış ticaretle ilgili bir teşekkül vardı, ben orada da zaman zaman görev yapıyordum. Oraya Türkiye'nin bir numaralı sanayici ve işadamlarını çağırdık. İşadamlarımız, kendi ihtiyaçlarını dile getirerek 'şu kadar para alıp şu işi yapabiliriz' dediğinde Muhammed Salih şaşırdı kaldı. Çünkü onun kafasındaki rakamı sadece bir işadamı talep ediyordu. Toplantıdan sonra bana anlattı. 'Nevzat haklıymışsın, Türkiye'de büyük bir kapasite var' dedi. 'Benim kafamda hepsine azami 200 milyon dolar yeter düşüncesi vardı, sadece tek bir kişi 200 milyon dolarlık mali destek istedi.'

Ekonomik ilişkilerin bir yönü de para-kredi üzerine kurulu. Tabii yeni hükümet zamanında bunun genişletilmesi hep planlanıyordu, düşünülüyordu. Allah rahmet eylesin, Prof. Sabahattin Zaim, bir iktisat hocasıydı biliyorsunuz ve İslam ülkelerine önem veren bir hocamızdı. O hep söylerdi, 'Niçin yakın komşularımızla ekonomik bağlarımızı güçlendirmiyoruz?' diye. Bunu güçlendirmenin ilk yolu, tahdidatları kaldırmaktır, kısıtlamalar ve gümrük vergileridir bunlar. Bunu yapmak, sınırları yıkmak bugünkü hükümete nasip oldu. Örnek olarak, bildiğiniz gibi önce Suriye ile çok güzel

"Arap Baharı" denilen şey, yoksa Arap Kışı haline mi dönüşecek? Onu da sonuçlarını bilmeden peşin hükümle söylemek doğru olmaz. En açık misal, Türkiye-Suriye ilişkileridir. İlişkiler çok güzeldi, çok memnundu herkes. Fakat sonra kargaşalar, karmaşıklıklar çıktı. Kargaşalarda biz daha soğukkanlı, daha yapıcı olmalıydık. Muhacirler geliyor, adamlar canlarını kurtarmak için kaçıyor, tamam onları kamplarda barındır, besle, güleryüz göster, çocuklarıyla ilgilen bunlar güzel şeyler, işte bahar bu. Ama biz onunla iktifa etmedik, Suriye'nin Devlet Başkanına 'çek git' manasında beyanlar verdik açıkça.

münasebetler kuruldu, gerek Ahmet Bey kardeşimiz ve diğerleri güzel temaslar sağladılar. Hatta Başbakanımız oraya gitti, Esad ile Türkçe tabiri ile can ciğer kuzu sarması, can dostu oldular birbirlerini kucakladılar. Onlar Türkiye'ye geldiler ailece, bizimkiler de oraya gitti. Hatta müşterek kabine toplantısı yaptılar. Masanın bir tarafında Suriyeli Bakanlar, diğer tarafında Türk Bakanlar, karşılıklı oturup meseleleri konuştular, çok güzeldi. Bunun ben sonuçlarını da çıplak gözle gördüm, çok aşikâr. Bizim bu tarafta pek çok Suriyeli arabalar Gaziantep'ten Adana'ya kadar uzanıyordu. Alışveriş yapıyorlar. Beyaz eşya alıyorlar, başka şeyler alıyorlar… Bu iş büyüyecekti, kardeşlik yeniden inkişaf edecekti.

Son siyasi tartışmalar üzerine ne dersiniz?

'Arap Baharı' denilen şey, yoksa Arap Kışı haline mi dönüşecek? Onu da sonuçlarını bilmeden peşin hükümle söylemek doğru olmaz. Bizim de Türkiye olarak yanlışlarımız oldu. En açık misal, Türkiye-Suriye ilişkileridir. İlişkiler çok güzeldi, çok memnundu herkes. Fakat sonra Suriye'de kargaşalar, karmaşıklıklar çıktı. Oradaki kargaşalarda biz daha soğukkanlı, daha yapıcı olmalıydık. Muhacirler geliyor, adamlar canlarını kurtarmak için kaçıyor, tamam onları kamplarda barındır, besle, güler yüz göster, çocuklarıyla ilgilen bunlar güzel şeyler, işte bahar bu. Ama biz onunla iktifa etmedik, Suriye'nin Devlet Başkanına 'çek git' manasında beyanlar verdik açıkça.

Bir devlet reisini çekip götürecek ancak kendi halkıdır. İster demokratik, ister anti demokratik. Bizimkiler anti demokratlık yapmadılar mı? 27 Mayıs nasıl oldu? Öbür darbeler nasıl oldu? Hatta şöyle dedik, "Suriye'de olup bitenler, bizimde iç işimizdir." Hayretler içinde kaldım. Bu söyleme de geçerlilik kazandırmak için yetkililer, bizim 800 km. hududumuz var diyorlar. Peki bu 800 km. hudut, karışıklıklar olunca mı aklımıza geldi? Yahut orda bizim vatandaşlarımızın ailelerinin yarısı orada yarısı burada, peki bunlar yeni mi aklımıza geldi? Bunlar hep belli değil miydi? Bu kargaşalar sadece Suriye'de olmuş değil ki, o Arap Baharı denilen dönem, Tunus'ta, Yemen'de, Libya'da, Mısır'da yani olmayan yer neredeyse yok. Yarın bizde de bir olay olsa ki olmaya başladı Güney Doğumuzda, bunun karşılığında bir devlet kalksa dese ki Türkiye bununla baş edemiyor, buradaki kargaşalık ve çatışmalar bizim bazı çıkarlarımızı zedeliyor, onun için biz bu işe karışmak durumundayız. Bu da bizim iç işimiz, böyle bir şeyi kabul edebilir miyiz? Ama biz bunu Suriye için söyledik ve ondan sonrada Suriye ile uğraşıyoruz. Diğer Arap ülkeleri bizim Suriye ile olan münasebetlerimizi nasıl götürdüğümüzü anlayınca, bize karşı tabii daha ihtiyatlı olacaklar, Türkiye'nin dostluk jestlerine ve buna dayanarak yaptığımız ekonomik ilişki ve anlaşmaların uygulamasında daha şüpheci olacaklardır. Hatta bazı yanlışlarına bizi ortak yapmak isteyeceklerdir. Arap kardeşlerimizin kendi aralarındaki çekişmelere karışmamamız gerekir. Sadece kendileri talep ederlerse arabuluculuk yapılabilir; o da yumuşak uslûp ve girişimlerle.

Siyaseti biz değiştirecek durumda değiliz, sadece fikirlerimizi söyleriz. Ama siyasetin ekonomik kısımlarını uygulayan kuruluşlarımız var çok şükür. Bunların en başında bana göre MÜSİAD geliyor. MÜSİAD, dostluk ilişkilerini ve anlaşmalarını en iyi kuran, kucak açan büyük fuarlar gerçekleştiriyor. Zannediyorum o fuarlara gelenlerin önemli bir kısmı İslam ve Arap ülkelerinden geliyor. Hükümetin Arap ülkeleriyle ekonomik politikaları nasıl olursa olsun, bir zorlama yoktur özel sektöre. Zaten o zaman özel sektör ve kamu sektörü ayırımı olmaz. MÜSİAD olarak, benim kanaatim, gayet tutarlı gitmişiz şimdiye kadar. Bu tutarlılık; ekonomik ilişkileri sağlam bir zeminde götürmek ve burada kardeşlik duygularını karşılıklı gözetmektir. 'Hep bana' diye bir ekonomik ilişki olmaz, tüccar ilişkisi de olmaz ve MÜSİAD bunu yapmamıştır. Mesela en son Katar'da yapılan fuarı duydum, çok başarılı olmuş. Dolayısıyla MÜSİAD, vazifesini yapıyor, yapmaya da devam etsin.

Bu son kriz inşallah geçicidir. İktisadi ilişkilerimizin, belki yine oradan başlayarak artması beklenebilir. Mısır gibi yatırımlarımızın arttığı ülkeler var. Hepsiyle ilişkiler düzeltilebilir. Libya ile olan inşaat sektörünü ele almadık. Daha çok ticaret ve sanayi alanında fikirlerimizi yoğunlaştırdık ama inşaat da dahil olmak üzere petrol meselesinden ticari konulara kadar hele Suriye, Lübnan, Ürdün, Suudi Arabistan'ı içine alan Ceziret-ül Arab'da her türlü tüketim maddesini, sanayiye dayalı veyahut da ziraiye, gıdaya dayalı pazarlama imkanlarımız vardır. Normalleşirse ticaretimiz ve yatırımlarımız, daha hızlı artabilir.

Yüce Osmanlı Devleti'nin dağılıp son bulmasının ardından, kardeş Arap ülkeleri ve halkları çok acı çektiler, büyük kayıplara uğradılar. Filistin toprakları üzerinde Musevi muhacirler, silah zoruyla kendi devletlerini kurup yerli Arap halkını dışladı. Birinci dünya harbinden sonra bütün Arap ülkeleri müstemlekecilerin pençesine düştü ve zenginlikleri yağmalandı. Biz, Türkiye olarak Arap ülkeleri ile kardeşçe, iç işlerine karışmadan ve karşılıklı faydalara dayanan, gerçekçi, tecrübeli bir devlet olarak ilişkilerimizi her alanda sürdürmeliyiz.

Prof. Dr.
İhsan Işık

Rowan Üniversitesi Öğretim Üyesi ve Amerika Türk Ticaret Odası Başkanı (ATCOM)

Arap Baharı Neden Gecikti?

Ortadoğu'daki baskı iktidarları gençlik ve halk direnişlerine bir bir boyun eğiyor. Aslında, kendilerini "atababa" olarak gören bölge liderleri,"evlatların dan" bu direnişi hiç beklemiyor, koruyucu kanatlarını onların üzerlerinden asla çekmeyi düşünmüyorlardı. Onlara göre kendilerinin sonu, çocuklarının (halklarının) sonu demekti. Hatta devrik diktatör Mübarek'in "platonik babacanlığı" dillere destan olmuş, dünya başkentlerinde politik bir latifeye dönüşmüştü: Rivayete göre, vakit gelmiş, Mübarek ölüm döşeğine düşmüş. Yaveri yanına gelmiş ve sormuş: "Muhterem Reis, halkınıza bir veda konuşması yapmayacak mısınız?" Mübarek gözlerini açmış ve telaşla "Ne oldu? Ne var? Halk nereye gidiyor ki?" demiş.

Mübarek'in gerçekten hiçbir yere gitmeye niyeti yoktu. Ancak Mısır halkı sonunda onsuz bir yürüyüşe karar verdi. Artık Mısır kendi kaderini kendi eline aldı. Mübarek, tarihin tozlu sayfalarında kalırken, Mısır şimdi (aksak topal da olsa) yeni bir geleceğe ilerliyor. Birçok siyasi otoriteye göre, Mısır'ın demokrasi ve refah yolculuğu çok daha önceleri başlayabilirdi. 1980'lerdeki küresel demokratikleşme rüzgârlarından Mısır'ı alıkoyan engel "diplomatik petroldür". İlk önce, soğuk savaş döneminde Moskova ve Washington'un Mısır'ı kazanmak için dış yardım yarışları, petrol zengini körfez ülkelerinin ve Mısırlı gurbetçilerin yatırımları ve nihayet 1980-90'larda Mısır'ın kendi doğalgaz ve petrolünü keşfi halkın direnişini geciktirdi. Mısır'da petrol ve doğalgaz bulduğunda, halk yerden nimet fışkırdığını zannetmişti, lakin bu zenginlik bir türlü nimet olup üzerlerine yağmadı. Aksine, yerden fışkıran kara fosil, zamanla Mısır halkının kara bahtı oldu…

Ortadoğu, uzun yıllar batıdan doğuya havsalaları zorlayan büyük bir bilmeceydi. Petrol zengini Ortadoğu ülkelerinin neden halkları fakir, yönetimleri anti-demokratikti? Halbuki birçok bilimsel araştırmaya göre, ülkeler zenginleştikçe, yönetimler demokratikleşmektedir. Ancak Ortadoğu gösteriyordu ki, bu sürecin bir istisnası var. Eğer milli zenginlik

çoğunlukla petrol (doğalgaz, elmas, altın, bakır) gibi doğal kaynaklara dayalıysa, o ülkede demokratikleşme sürecinin yavaşladığı veya tamamen durduğu belirlenmiştir. Son yapılan çalışmalar, kaynak zengini ülkelerin (kaynak fakiri ülkelere göre) sadece daha anti-demokratik değil, ekonomik gelişme olarak daha geri ve sivil çatışmalara daha açık olduğunu bulmuştur. Zengin ülke, fakir ve bastırılmış halk tezadına politik ekonomide "bolluk paradoksu", "kaynak laneti" veya "Hollanda illeti" denmektedir. Bolluk paradoksu, ekseriyetle, petrole hukuk ve demokrasisini yerleştirdikten sonra ulaşan Norveç, Danimarka, İngiltere ve ABD gibi gelişmiş ülkelerden ziyade, henüz bu süreci tamamlamadan ulaşan ülkelerde görülmektedir. 1965-98 arası petrol zengini OPEC ülkelerinin kişi başına geliri ortalama % 1,3 gerilerken, gelişmekte olan fakir ülkelerin gelirinin % 2,2 artması, bahsi geçen uzun yıllar, politik ekonomi uzmanları arasında bilimsel bir bulmacaydı. Bazı yeni çalışmalar, petrol fiyatları ile demokratikleşme arasında ters bir orantı bulmuştur. Stanford Üniversitesi Öğretim Üyesi Profesör Lary Diamond'a göre, ihracat gelirlerinin kahir ekseriyetini petrol ve doğalgazdan kazanan 23 ülkenin hiçbirisi demokratik değildir. Freedom House'a göre, petrol fiyatlarının tavan yaptığı 2007 yılı, Soğuk Savaş'tan bu yana dünyada özgürlüklerin gerilediği en kötü yıl olmuştur. Ham petrolün fiyatı artıkça, petrol zengini ülkelerde, konuşma hürriyetinin, basın özgürlüğünün, serbest ve adil seçimlerin, örgütlenme özgürlüğünün, hükümet şeffaflığının, yargı bağımsızlığının, kanun düzeninin, bağımsız parti ve sivil toplum kuruluşu (STK) oluşturmanın yara aldığı görülmüştür. Aksine, petrol fiyatları düştükçe, özgürlük göstergelerinin önemli ölçüde düzeldiği gözlemlenmiştir.

Tevekkeli değil, bugün Ortadoğu'da demokrasiye en yakın ülke bir damla petrolü olmayan Lübnan'dır. Yine, Körfez Ülkeleri arasında, ilk defa serbest ve adil seçimler düzenleyen, kadınlara seçme ve seçilme hakkı tanıyan ülke, petrolü en erken biteceği tespit edilen Bahreyn'dir. Bahreyn ekonomisinin petrole bağımlılığını azaltmak ve halkın iş verimliliğini artırmak için dışarıdan uzmanlar tutmuş, eğitim sistemini yenilemiş, meslek okulları açmış, öğretmenlerini yeniden yapılandırmış, hantal KİT'lerini elden çıkarmış, dışarıdan teknoloji ve üretim yatırımlarını özendirmiştir. Ancak, 1998'de Bahreyn ilk yolsuzluk tartışmalarını ve yasal reformlarını başlatırken petrolün varil başına fiyatı sadece 15 dolardır. 2007'de petrol fiyatları 150 doları görünce, reformlar hız kesmeye başlamış, ülke yönetimi sloganını "milli zaruretten", "milli emele" dönüştürmüştür (Muhtemelen, Bahreyn bugün reformların hız kesmesinin ceremesini yaşıyor. Gözü açılan halk, anlaşılan kısmen değil tamamen yönetime talip). Nijerya ise tam bir vaka… Bu ülke, petrolden son 30 yılda çeyrek trilyon doların üzerinde para kazanmıştır. Bütün bu zenginliğe rağmen, Nijerya'nın kişi başına milli geliri aynı süre içinde % 15 azalmış, aşırı fakirlik içerisinde yaşayan insanlarının sayısı 19 milyondan 84 milyona yükselmiştir. Benzer şekilde, Latin Amerika'nın en petrol zengini ülkesi Venezüella'da halkın üçte ikisi fakirlik içinde yüzmektedir. Dünyanın en büyük petrol rezervlerine ve ihracatına sahip ülkesi Suudi Arabistan'dır. Bütçe gelirlerinin % 90'dan fazlasını ve ihracat gelirlerinin yaklaşık % 75'ini petrol oluşturur. Ancak, bu ülkede zenginlik adil paylaşılmamaktadır. Suudi Arabistan'da, 1980-2000 yılları arasında gelir dağılımı kötüleşmiş, halkın ortalama geliri neredeyse yarı yarıya düşmüştür. Bir zamanların iki süper devletinden biri olan Rusya, bilimde ve teknikteki başarılarını unutmuş, milli gelirinin % 70'inden fazlasını kuyularından çıkardığı madenlerle kazanan bir mirasyedi olmuştur. Kaynak zenginliği, tabii ki paylaşım kavgalarını da beraberinde getirmektedir. Kanın, köpek balıklarını çekmesi gibi, zenginlikler de haramilerin iştahını kabartmakta ve sivil savaşlara neden olmaktadır. 1990'larda Sierra Lione'de "kan elmasları" üzerine çıkan çatışmalarda 75 bin kişi ölmüş, 20 bin kişi kötürüm kalmış, 2 milyon insan yerinden yurdunda olmuş, on binlerce çocuk psikolojik travma geçirmiştir.

Ortadoğu, uzun yıllar batıdan doğuya havsalaları zorlayan büyük bir bilmeceydi. Petrol zengini Ortadoğu ülkelerinin neden halkları fakir, yönetimleri anti-demokratikti? Halbuki birçok bilimsel araştırmaya göre, ülkeler zenginleştikçe, yönetimler demokratikleşmektedir.

Kaynak zengini ülkelerin ekonomik gelişmeleri neden yavaş? Bir kere zenginlik yerden fışkırdığı ve kolay kazanıldığı için kolay çarçur edilebiliyor. OPEC ülkelerinin gelirlerinin salt petrole dayanması, bu ekonomileri sığlaştırmakta, fiyat dalgalanmalarına maruz bırakmakta ve mali yönetimlerini güçleştirmektedir.

Anlaşılan, petrol ve diğer madenler sahiplerine pek saadet getirmiyor. Kaynak zengini ülkelerin eşrafından yükselen bazı tespitler bu tezleri doğrular gibi: "Şayet petrolümüz olmasaydı, Japonya gibi bir ülke olabilirdik" (İranlı bir gazeteci). "Başta kendimizi suçlamalıyız. İçinde bulunduğumuz bu sefalet ağzımızda altın kaşıkla doğmamızın bir lanetidir" (Kenneth Kaunda, Zambiya Devlet Başkanı). "Nijerya'nın petrolü olmasaydı, politik denklem bambaşka olurdu. O zaman petrolden kolay para gelmez, ekonomimizin çeşitlenmesi, özel teşebbüs ve halkımızın yaratıcılığı önem kazanırdı (Clement Nwanko, Nijerya İnsan Hakları Enstitüsü). "Petrol şeytanın pisliğidir. Bundan 10 yıl, belki de 20 yıl sonra, göreceksiniz, petrol bizi mahvedecek" (Juan Pablo Pérez Alfonzo, OPEC'in Kurucusu, Venezuellalı politikacı).

"Keşke (petrol yerine) suyu keşfetseydik" (Şeyh Ahmed Yamanı, Suudi Arabistan Petrol Bakanı).

Peki, kaynak zengini ülkelerin ekonomik gelişmeleri neden yavaş? Bir kere zenginlik yerden fışkırdığı ve kolay kazanıldığı için kolay çarçur edilebiliyor. OPEC ülkelerinin gelirlerinin salt petrole dayanması, bu ekonomileri sığlaştırmakta, fiyat dalgalanmalarına maruz bırakmakta ve mali yönetimlerini güçleştirmektedir. Ayrıca, hukukun üstünlüğünün henüz yerleşmediği ve bölgesel ve etnik farklılıkların derin olduğu bu ülkelerde tabi kaynakların bölüşümü elbette ki "yorgan kavgası" çıkarmakta, güçlü olanın kaynakları gasp etmesine yol açmaktadır. Şiddetli "yorgan kavgaları" zamanla sosyal ve ekonomik dokuyu zedelemekte, milli servetin kavga gürültü arasında buharlaşmasına neden olmaktadır. Financial Times'a göre, Ortadoğu liderlerinin Batı bankalarında milyarlarca dolar serveti vardır. Yakınlarda BAE adlı İngiliz silah firmasının 80 milyar dolarlık savaş uçağı siparişi almak için Suudi yetkililere ödediği rüşvet tam 2 milyar dolardır. Ayrıca, bu ülkelerin doğal zenginlikleri, dış müdahaleleri artırarak iç çatışmaları derinleştirmektedir. Dahası, kaynak zengini ülkeler "Hollanda illeti" adında bir rahatsızlığa maruzdur. Hollanda 1960'lı yıllarda Kuzey Denizi'nde zengin petrol ve doğalgaz yatakları bulunca, tabi kaynak patlaması ve ihracatı birdenbire bu ülkeye döviz akıntısına sebep olur. Bunun sonucu Hollanda'nın parası aşırı değerlenir. Güçlü Gulden, Hollanda'nın sanayi mallarını yabancılara pahalı, yabancıların sanayi mallarını Hollandalılara ucuz hale getirir. İhracat dip, ithalat tavan yapar. Ayrıca, sanayiden petrol endüstrisine büyük yetenek ve sermaye kayışı başlar. Çok geçmeden, Hollanda'nın sanayisi çökmeye ve ekonomisi küçülmeye başlar. Petrol, Hollanda'nın illeti olmuştur. Kaynak zengini ülkelerin bir diğer sorunu da, yüksek fiyatlara güvenip aşırı borçlanmaları, sonra da sıkıntı çekmeleridir. Hollanda illetine ve fiyat dalgalanmalarına karşı bir önlem, bu ülkelerin "istikrar fonları" oluşturmaları, iyi günlerde tasarruf edip kötü günlerde harcamalarıdır. Ayrıca, bir diğer

Tarihte Amerikalıların İngilizlere "temsil hakkı yoksa vergi de yok" diye isyan ettiği düşünülürse, halkından vergi almayan petrol zengini ülkeler halklarına "vergi yok, temsil de yok" demektedir. Devletine vergi vermeyen halk, hesap soramamakta; gelirlerini vergilerden değil de petrolden kazanan devlet de, halkın isteklerine kayıtsız kalmaktadır.

çare, bütçe giderlerini ülke içi gelirlerle karşılamak, doğal kaynak gelirleriyle de dış yatırım yapmaktır.

Petrol zengini ülkeler neden anti-demokratiktir? Prof. Michael Ross bu konuyu araştırdığında, petrolün gerçekten demokrasiyi engellediğini, ancak bunun Ortadoğu ülkelerine has olmadığını, diğer kaynak zengini ülkelerin de aynı sorunlara muhatap olduğunu bulmuştur. Ross'a göre kaynak-demokrasi zıtlığının nedenlerinden birisi petrol zengini ülkelerin genellikle vatandaş ve şirketlerinden ya hiç ya da çok düşük vergi almalarıdır. Tarihte Amerikalıların İngilizlere "temsil hakkı yoksa vergi de yok" diye isyan ettiği düşünülürse, halkından vergi almayan petrol zengini ülkeler halklarına "vergi yok, temsil de yok" demektedir. Devletine vergi vermeyen halk, hesap soramamakta; gelirlerini vergilerden değil de petrolden kazanan devlet de, halkın isteklerine kayıtsız kalmaktadır. Dahası, yüksek petrol gelirleri arpalık olup, taraftarları beslemekte, muhalifleri susturmakta ve demokratik baskıları dizginlemektedir. Ayrıca, zengin kaynaklar, devletin tüm sivil gurupları kontrol etmesine yaramakta, rejim karşıtı sivil örgütlenmelerin oluşmasını zorlaştırmaktadır. Bir diğer etken de, petrol kaynaklarıyla yönetimlerin büyük bir polis, istihbarat ve ordu teşkilatı kurarak muhaliflerine göz açtırmamalarıdır. Son olarak, petrol zenginliğinin, şehirleşme, uzmanlaşma ve yüksek eğitim baskılarını ülkenin üzerinden kaldırması ve rehavete neden olmasıdır.

Peki, Arap Baharı bu ortamda nasıl neşv-ü nema buldu? Ortadoğu'da yarım asırdır çektikleri zulümleri ancak kendi arasında fısıldaşabilen sessiz yığınlar, ilerleyen teknolojinin verdiği imkânlarla günden güne cesaretlendiler, seslendiler, haberleştiler, örgütlendiler ve korku devletlerinin sonunu getirdiler. Bu demokratik uyanış bir yerde küreselleşme ve teknolojik ilerlemelerin bir eseridir. Kişiler bu yeni dünya düzeninde, artık büyük devletler ve şirketler gibi küresel birer oyuncu haline geldiler. Renk, dil, din ve ırk gözetmeyen teknolojik platformlarda sıradan insanlar, mesajlarını ve fikirlerini herkesle paylaşmakta ve bir zamanlar sadece devletlere, medya organlarına, şirketlere ve şöhretlere mahsus propaganda, örgütlenme ve haberleşme imtiyazlarına kavuşmaktadır. Teknolojiyle güçlenen özel ve sivil güçler, artık dünyanın her yerinde otoriter devletlerin baskısına sismik direnişler göstermektedir. İletişimin demokratikleşmesi zamanla dünyanın demokratikleşmesini getirmektedir.

Artık maden devrinde değil, bilgi çağında yaşıyoruz. Churchill'in 1943'deki "Geleceğin imparatorlukları, beyin imparatorlukları olacak" kehaneti bu paradoksu çözüyor. Bugün beyin ürünleri dünyanın tepe firmalarının % 70 değerine ulaşmıştır.

Bolluk paradoksu, ayrıca bana, ülkemizde "Türkiye'nin yeraltının zengin madenlerle kaynadığı ama dış güçlerin bunların çıkarılmasını engellediği" veya "petrolümüz veya altınımız olsaydı, şimdi refah içinde yüzüyorduk" gibi yıllardır seslendirilen bazı iddiaları hatırlatıyor. Belki de Türkiye olarak en büyük şansımız, yerin altından bir "piyango" çıkmaması ve alın ve beyin teriyle hayatımızı kazanmayı öğrenmemizdir. Yoksa kaynak fakiri Türkiye, bugün neden dünya tarafından kaynak zengini komşularına örnek gösterilsin? Artık maden devrinde değil, bilgi çağında yaşıyoruz. Churchill'in 1943'deki "Geleceğin imparatorlukları, beyin imparatorlukları olacak" kehaneti bu paradoksu çözüyor. Bugün beyin ürünleri dünyanın tepe firmalarının % 70 değerine ulaşmıştır. Bir delikanlının kurduğu 500 milyon müşterili Facebook'a paha biçilemiyor. Yüze yakın ülkeden daha zengin Microsoft'un kurucusu Bill Gates bir petrol şeyhi değil, bir beyin işçisidir. Anlaşılan, bu çağda, bir ülkenin en büyük serveti yer altındaki taşları değil, yer üstündeki başlarıdır!

Ahmet Galal

Mısır Ekonomik Araştırma Forumu İdari Direktörü

Ocak 2011 Sonrası Mısır: Ekonomik Perspektif[1]

25 Ocak 2011 Mısır Devrimi, Mısır'ın yönetimi için eşsiz ve tarihi bir fırsat sunmaktadır. Politik paradigmada yaşanan değişim aynı zamanda hızlı büyüme ve adil gelir dağılımı tabanlı yeni bir kalkınma stratejisi için de zemin oluşturmuştur. Daha önceki tecrübeler bu tür geçişlerde yaşanan kısa dönemli ekonomik kayıpların, güvenliğin yeniden tesis edilmesi ve inandırıcı yeni bir yönetimin kurulması ile elde edilecek potansiyel kazançlar karşısında kabul edilebilir olduğunu göstermektedir. Çünkü demokratik toplumlarda güçler ayrılığı ilkesi altında kanunlar etkin ve adil bir şekilde uygulanabilir, vatandaşlar özgürce liderlerini seçebilir, seçtikleri liderlerinden hesap sorabilir ve istedikleri takdirde onları değiştirebilirler. Politika yapıcıları toplumun çoğunluğunun çıkarını dikkate alarak ekonomi politikaları uygulayacak, uygulanacak politikalar açık bir şekilde tartışılacağı için en uygun ve etkin politikalar seçilecek ve son olarak ekonomik ajanlar hükümet tarafından uygulamaya konan politikalara güven duyacaktır. Çünkü bu politikalar artık bir kişinin geçici isteklerine veya baskın bir grubun etkilerine bağlı olmayacaktır.

Mısır'ın geçmişte yaşadığı tecrübeler, acilen bizim şu sorulara açık cevaplar bulmamız gerektiğini göstermektedir:

· Devrim sonrası Mısır için hangi kalkınma modeli uygulanmalıdır?
· Yaşanan ekonomik daralmayla mücadele için kısa dönemde, ekonominin geleceğine zarar vermeyecek ne tür önlemler alınmalıdır?
· Sular durulduğunda ve yeni politik sistem oluştuğunda, daha eşitlikçi ve hızlı bir büyüme için neler yapılabilir?

Bu makale yukarıdaki soruları cevaplamak ve devrim sonrası ekonomik kalkınma vizyonu çerçevesinde ulusal diyalog

1- Galal, Ahmet. 2011. Egypt Post, January 2011: An Economic Perspective, Policy Perspective (Economic Research Forum), No: 3.

Hızlı ekonomik büyümenin faydaları, yaratılan istihdam ve diğer kanallar vasıtası ile yavaş yavaş etkisini göstermektedir. Bu süreç uzun bir zaman alacağı için rejim aşırı yoksulluğa karşı bir şeyler yapmak zorunluluğu hissetti ve bu doğrultuda kısıtlı sayıda yoksul için ev temini veya pek de etkin olmayan enerji ve gıda destekleri gibi projeleri hayata geçirdi.

oluşumuna bir katkı yapmak niyetiyle kaleme alınmıştır. Makalemizin bundan sonraki kısmı son birkaç on yılda neyin yanlış gittiği sorusuyla başlayacak ve daha sonra kısa ve orta dönemde nelerin yapılabileceği sorularına cevap arayacaktır.

Yanlış Giden Neydi? Bir Kalkınma Modeli Arayışı

11 Şubat 2011 tarihine kadarki süreçte iktidarda olan güç nüfusun çoğunluğunu temsil etmiyor, kimseye hesap vermiyor ve kendisinin ve iştirakçilerinin çıkarlarını önceleyen bir kalkınma modeli uyguluyordu. Bu kalkınma modeli temelde iç ve dış yatırımların artırılması yoluyla ekonomik büyümeye odaklanmıştı. Bu süreçte "Washington Konsensüs" prensipleri doğrultusunda özel sektör öncü bir rol üstlenirken devletin rolü minimize edilmişti. Doğu Asya tecrübesinden hızlı ekonomik büyüme için şampiyonlara ihtiyaç duyulduğu dersi çıkarılmış ve bu doğrultuda rejim tarafından büyük, çok zengin ve çok etkili bir işadamları sınıfı yaratılmıştı. Bu model, iş adamlarının aynı zamanda politik liderlere de dönüşmesi ile birlikte sınırlarına ulaştı.

Hızlı ekonomik büyümenin faydaları, yaratılan istihdam ve diğer kanallar vasıtası ile yavaş yavaş etkisini göstermektedir. Bu süreç uzun bir zaman alacağı için rejim aşırı yoksulluğa karşı bir şeyler yapmak zorunluluğu hissetti ve bu doğrultuda kısıtlı sayıda yoksul için ev temini veya pek de etkin olmayan enerji ve gıda destekleri gibi projeleri hayata geçirdi.

Bu kalkınma modeli uluslararası finansal kuruluşlarının desteğiyle başarılı olarak lanse edildi. Başarı temelde sermaye akımlarının büyüklüğü, merkez bankasının rezervleri, kur istikrarı ve hepsinden öte ekonomik büyüme ile ölçüldü. Rakamlar da bu tutumu destekler nitelikteydi. Doğrudan yatırım 2008 yılında 13,2 milyar dolara ulaşmış, merkez bankası rezervleri artmış ve 2006-2008 döneminde büyüme ortalama % 7'ye ulaşmıştı. Bu kalkınma modelinin en büyük handikabı Mısır halkının büyük bir çoğunluğunu görmezden gelmesiydi. Birçok Mısırlı tarafından büyümenin faydalarının nereye gittiği sorusu soruluyordu ve bu soru gelir dağılımı ile ilgili verilen toplanmayışı veya varsa bile yayınlanmayışı nedeni ile çoğunlukla cevapsız kaldı. Ancak birçok Mısırlının ekonomik büyümeden faydalanamadığına dair yeterince işaret bulunmaktaydı. Örneğin bu büyüme yeterli derecede istihdam yaratamadı. GSYİH'nin % 30'una,

Devrim sonrasında yaklaşık 6 milyar dolar sermaye çıkışı yaşandı. İhracat ve turizmden kazanılan döviz azaldı. İç üretim sekteye uğradı ve bazı özel ve kamu kuruluşları ciddi zarar gördü. Gelecek belirsiz olduğu için uzun dönemli kararlar almak güçleşti. Dolayısıyla bu yıl büyüme beklentisi % 1-2 seviyesine geriledi.

işgücünün % 40'ına yakın büyüklükteki kayıtdışı ekonomide kayda değer bir küçülme yaşanmamıştı. Son olarak Mısırlılar arasında fırsat eşitliği yaratacak sistematik politikalar uygulanmamış, eğitim ve sağlık kalitesini artırmak için sadece utandırıcı bazı girişimlerde bulunulmuştu. Basit bir şekilde ifade etmek gerekirse uygulanan kalkınma modeli eksikliklerle doluydu ve yönetici elit ve büyük işletmelerin çıkarlarını önceleyen bir nitelik taşıyordu. Bu modelde işçi, çiftçi ve tüketici dikkate alınmıyordu.

Daha iyi bir kalkınma modeli arayışında tek başına büyüme veya tek başına gelir dağılımına odaklanmak yetersiz olacaktır. Bunun yerine hem büyümeyi hem de gelir dağılımını dikkate alan diğer yandan özel sektör, devlet ve sivil toplumun dengeli bir yapı gösterdiği bir kalkınma modeline ihtiyaç var. Bu minvalde üç olanak karşımıza çıkıyor:

i- Taklit edilecek bir ülke aramak,
ii- Herhangi bir ideolojiyi takip etmek veya
iii- "Ortak akıl ekonomisi" diye adlandıracağımız bir yöntemi benimsemek.

İlk seçenek çekici görünmüyor çünkü hiçbir ülke bir diğerinin aynısı değil. Sosyalizmin Doğu Avrupa'da çökmüş olması, ikinci seçeneğin artık uygulanabilirliğinin kalktığını göstermekte. Dolayısıyla elimizde sadece üçüncü seçenek kalıyor. Bu seçenek Asya Kaplanları, Çin, Hindistan, Latin Amerika ülkeleri gibi başarılı olmuş birçok gelişmekte olan ülke tarafından uygulamaya konmuş görünüyor. Çin dışındaki diğer ülkelerde demokratik yönetimlerin iş başında olduğunu görüyoruz. Bahsettiğimiz bu modelin temel özellikleri şunlar;

· Ekonomik büyüme gerekli ancak çoğunluğun refah düzeyini artırmak için yeterli değil. İstihdam yaratıcı büyüme, eğitim, sağlık gibi sosyal sektör reformları ve güvenlik ağı eşitlikçi bir kalkınma için olmazsa olmazları oluşturuyor.
· Piyasaların etkin çalışabilmesi için devlet önemli bir role sahip. Daha eşit bir toplum için de hakeza devletin önemli işlevleri bulunmakta.
· Rekabet koşulları iyileştirilirken, tüketicilerin sömürülmesini engelleyecek ve çalışanların haklarını koruma altına alacak düzenlemelere ihtiyaç var.
· Son olarak hiçbir başarılı gelişmekte olan ülkenin kalkınma sürecinde küresel piyasaların nimetlerinden vazgeçmediği görülmekte. Kalkınma dönemin ilk aşamalarında yaşanacak düşük iç tasarruflar oranları, teknolojik yetersizlik gibi kısıtlar dikkatli bir şekilde yürütülecek küresel piyasalara entegrasyon süreci ile aşılabilir.

Kısa Dönemde Neler Yapılabilir? "Zarar Vermeme"

Devrim öncesi 2010/2011 yılı büyüme beklentisi % 5,1, işsizlik % 9, bütçe açığının GSYİH'ye oranı % 8 ve devlet iç borcunun GSYİH'ye oranı % 70 gibi yüksek bir seviyedeydi. Dış borç GSYİH'nin % 14,7'si kadardı ve genellikle uzun dönemli borçlardan oluşuyordu. Merkez bankası rezervleri ise 43 milyar dolardı. Genel kanı Mısır ekonomisinin toparlanmakta olduğu yönündeydi.

Devrim sonrasında yaklaşık 6 milyar dolar sermaye çıkışı yaşandı. İhracat ve turizmden kazanılan döviz azaldı. İç üretim sekteye uğradı ve bazı özel ve kamu kuruluşları ciddi zarar gördü. Gelecek belirsiz olduğu için uzun dönemli kararlar almak güçleşti. Dolayısıyla bu yıl büyüme beklentisi % 1-2 seviyesine geriledi. Önümüzdeki süreçte sadece ekonomik yavaşlamadan değil aynı zamanda Libya'dan göçen Mısırlılar dolayısıyla işsizliğin artması bekleniyor. Enflasyon büyük bir ihtimalle % 10'un üzerinde gerçekleşecek. Merkez bankasının rezervlerinin 13 milyar doları eridi ve kur % 2 değer kaybetti. Turizm gelirlerinin ve işçi dövizlerindeki azalmanın yanında yüksek gıda fiyatları dolayısıyla 2010/2011 döneminde cari açık/GSYİH'nin % 3 olacağı bekleniyor. Mali tarafta ise işler biraz daha tedirgin edici. İç ve dış borç büyük. Hükümetin bazı durumlarda halkın talebini dikkate alarak, devrim sırasında ölenlerin ailelerine yardım, vergi ödeme-

lerini erteleme, kalıcı olarak 450 bin kişiyi işe alma, memurlara ikramiye ödeme gibi harcamaları artırıcı politikalar uygulaması bekleniyor. Diğer yandan borçlanma faizleri 200 baz puan yükselmiş durumda. Bütün bu gelişmelerin bütçe açığını % 2 artıracağı öngörülüyor. Dolayısıyla önümüzdeki 6-8 ay kritik öneme sahip.

Önümüzdeki bu kritik dönemde politikacıların acilen öncelik tanımaları gereken şey, can ve mal güvenliğini yeniden tesis etmek ve geçiş süreci için geniş bir kesim tarafından kabul edilecek bir yol haritası oluşturmaktır. Güvenliğin temini ve yol haritasının oluşturulması ekonomik ajanların beklentilerinin düzelmesine ve dolayısıyla üretime yeniden başlanarak yatırım yapılmasına olanak sağlayacaktır. Diğer yandan turizmin yeniden canlanması mümkün olacaktır. Mali politikalar açısından bütçe açığını artırıcı eğilimlere direnilmeli ve orta dönemli istikrara vurgu yapılmalıdır. Ayrıca uluslararası finansal destek aranmalı ve elde edilecek destek makroekonomik koşulların düzeltilmesi için kullanılmalıdır. Harcama düzeyi artırılmadan, harcama kompozisyonu yoksullar lehine yeniden düzenlenmelidir. Para politikası yapıcıları mali genişlemeye direnebilir. Bununla birlikte serbest kur rejiminden kaygan döviz kuru (*crawling peg*) rejimine geçilebilir. Beklentilerin doğru kurulabilmesi için para politikası daha açık ve şeffaf hale getirilmelidir.

Peki, kısa dönemde istihdam ve ücretler için neler yapılabilir? Aslında kısa dönemde bu konularda önemli gelişmeler elde etmek pek mümkün değil. İşsizliğin temel sebebi işgücü talebinin yetersiz olması ve bu da ekonominin üretken istihdam oluşturma kapasitesine ve nitelikli işgücü varlığına bağlı. İstihdam yaratıcı büyüme ve beşeri sermaye oluşumu zaman alan süreçler. Kısa dönemli yaklaşımlarla buralarda düzenleme yapmak uzun dönemde zararlı sonuçlara yol açabilir. Ancak kısa dönemde şu tür politikalar uygulanabilir; Vergilerin ertelendiği 2-3 aylık dönemde özel sektörün işe alımı teşvik edilebilir. Asgari ücret artırılabilir. Ancak bu konuda dikkatli olunmak zorunda. Asgari ücreti çok fazla artırmak ücret yapısını bozabilir veya kayıtdışını teşvik edebilir. Saatlik asgari ücret uygulamasına geçilmelidir bu aynı zamanda yarı-zamanlı (part-time) çalışmayı mümkün kılacaktır. Özel sektörde ve kamuda ücret artışı için başlatılan grev sürecinde, anlaşma ortamını sağlıklı bir yapıya kavuşturmak için yasal düzenlemeler hayata geçirilebilir. Son olarak kamudaki ücret yapısının reformu için zemin hazırlanabilir. Yeni düzenlemeler ile paralel para yardımı mekanizması yerine daha etkin bir tazminat sistemi ve nitelikli işgücünü istihdam edebilecek yeni bir yapı oluşturulabilir.

Orta Dönemde Neler Yapılabilir? Büyümenin İstihdam ve Gelir Dağılımı ile Dengelenmesi

Devrim sonrası Mısır, Arap dünyası için başarılı bir kalkınma modeli sunabilir. Ülke doğal kaynaklar yönünden zengin olmamasına ve nüfusun ülke topraklarının % 6'sında yaşıyor olmasına rağmen Mısır'ın lehine olan

birçok faktör bulunmaktadır. Mısır 85 milyonluk genç ve dinamik bir nüfus yapısına sahiptir. II. Dünya Savaşı sonrası sanayileşme süreci ile ekonomi yapısı önemli ölçüde çeşitlenmiş durumdadır. İç piyasa yeni ürün denemeleri için yeterince büyüktür. Konumu itibariyle dış piyasalara erişim imkânı bulunmaktadır. AB ve Arap ülkeleri ile serbest ticaret anlaşmaları imzalamıştır. Ayrıca fiziksel altyapı kötü durumda değildir ve enerji fiyatları hariç fiyat bozuklukları bulunmamaktadır. Potansiyel ile gerçekliğin birleştirilebilmesi için bazı önemli politikalar ve kurumsal reformlar hayata geçirilmelidir. Bu politikaların amacı eşanlı olarak istihdam yaratıcı büyümeye imkân tanımak ve daha eşitlikçi bir toplum oluşturmak olmalıdır.

İstihdam Yaratıcı Büyüme

Yüksek düzeyde yatırım ve tasarruf, nitelikli işgücü, makroekonomik istikrar, dikkatli bir şekilde düzenlenmiş küresel piyasalara entegrasyon yapısı ve özel mülkiyetin korunması ekonomik büyümenin bilinen belirleyicileridir. Bu minvalde bazı gelişmeler kaydedilmişse de, özellikle istihdam yaratıcı büyüme için yapılması gereken bir hayli politika bulunmaktadır. Bunları kısaca şöyle özetleyebiliriz:

· Makroekonomik istikrarı sağlamak bu doğrultuda öncelikle bütçe açıklarını ve kamu borçlarını kontrol edilebilir seviyelere çekmek gerekmektedir. Para politikasında enflasyon hedeflemesine geçilmelidir, çünkü enflasyonun yoksullar üzerindeki olumsuz etkileri daha fazladır. İç tasarrufları GSYİH'nin % 16-17'si düzeyine yükselterek dış tasarruflarla birlikte GSYİH'nin % 25'i düzeyinde tasarruf oranlarına ulaşılmalıdır.
· Küçük, orta ve büyük ölçekli teşebbüslerin önündeki resmi ve resmi olmayan engeller mutlaka kaldırılmalı, bu konudaki bürokratik işlemler yeniden düzenlenmeli ve kamusal hizmetler daha kaliteli ve etkin hale getirilmelidir.
· Eğitim sistemi sadece işgücü piyasasına yönelik değil aynı zamanda yoksulların eğitime yaptıkları yatırımlardan her anlamda geri dönüş alabilecekleri bir şekilde reform edilmelidir. Şimdiye kadar çoğunlukla eğitim alanında fiziksel yatırımlara ağırlık verilmiş, öğrenci, veli ve öğretmenlere yönelik motivasyon ve teşvikler dikkate alınmamıştır. Liseye kadar olan temel eğitimin ücretsiz olması politikasına devam edilmeli ancak yüksek öğretim paralı hale getirilmelidir. Maddi olarak ücretli eğitim alma imkânı olmayan ancak yüksek öğrenimi en fazla hak edenler için de kamu burs sistemi getirilmelidir. Bu yapı hem yüksek eğitim kalitesini ve eğitime erişim eşitliğini artıracak hem de kamu kaynaklarının israfını önleyecektir. Teknik liseler çok kötü durumdadır ve acilen reforme edilmesi gerekmektedir. Tüm lise öğrencilerinin üçte ikisi teknik liselerde okumaktadır. Teknik lise öğrencileri iş dünyasına hazırlamak amacıyla kurulmuş olmalarına rağmen bu görevlerini yerine getirememektedirler. Ayrıca bu okullar iş dünyasının ihtiyaçlarına cevap verebilecek mekanizmalardan yoksundur. Genel lise ve teknik lise eğitimi ayrımı aşama aşama azaltılmalıdır.

Eşitlik

İstihdam yaratıcı büyüme sağlanırken sadece sermaye sahipleri değil aynı zamanda çalışanların da bu süreçten fayda elde etmeleri sağlanmalıdır. Ayrıca büyüme sadece büyük ölçekli işletmelerde değil Mısırlıların ekseriyetinin yer aldığı orta ve küçük ölçekli işletmelerde de yaşanmalıdır. Ekonominin başarılı bir şekilde kayıt altına alınması marjinalleşmiş birçok işletme için büyük farklar yaratacaktır.

Bütün Mısırlılar arasında fırsat eşitliği oluşturmak ve yoksullara yardım etmek büyük önem taşımaktadır. Fırsat eşitliği noktasında ilerleme kaydedebilmek için altyapı, sosyal hizmetler ve güvenlik ağı için yapılan kamu harcamaları yeniden düzenlenmelidir. Örneğin altyapı yatırımlarında özellikle kırsal kesime ve yukarı Mısır bölgesine özel bir ihtimam gösterilmelidir. Enerji yardımları aşamalı olarak azaltılmalı, israf önlenmeli ve çevresel koşullar iyileştirilmelidir. Vergilendirme hakeza bu noktada önemli bir role sahip. Vergi rejimi vergi gelirlerini olumsuz etkilemeyecek bir şekilde daha adil bir yapıya kavuşturulmalıdır. Özellikle sağlık ve işsizlik için etkin ve adaletli bir sigorta sistemi geliştirilmelidir. Ayrıca sivil toplum kuruluşları da güçlendirilmeli ve mevcut sivil toplum kuruluşu yasaları yeniden düzenlenmelidir.

Sonuç

Mısır'ın önünde politik dönüşüm başta olmak üzere zorlu bir süreç bulunuyor. Tahrir Meydanı'nın ruhu, ordu desteği ve çok sayıda Mısırlının uyanışa geçmesi ile oluşan irade barışçıl bir şekilde modern bir devlet yapısına geçişte öncülük etmektedir. Bu makalede ekonomik kalkınma için ne tür politikalar uygulanabileceği tartışılmıştır. Makalenin amacı Mısır'ın ekonomik kalkınması için bir yol haritası sunmak ve bu doğrultuda nelerin yapılabileceğine dair öneriler getirmektir. Burada sunduğumuz yol haritasının ilerleme yolundaki Mısır'ın menfaatleri için ulusal düzeyde bir müzakerenin başlamasına katkıda bulunmasını umut ediyoruz.

FURNITURE & DECORATION

Prof. Dr.
Kerem Alkin

Euro Bölgesi Toparlarsa, İhracat 2012'de Rekor Kırar

Geçtiğimiz Temmuz ayından bu yana, küresel ekonomi aktörlerinin dikkatle takip ettiği Avrupa krizi, koca bir yaz döneminin boşa harcanması sonrasında, Yunanistan'ın ve kimi Avrupa bankalarının iflasına yönelik endişeler doruk noktasındayken ve liderler ağır eleştiri altındayken, nihayet çözüme yönelik çabalarla kısmen etkisini kaybetti. Eğer, Euro Bölgesi liderlerinin maraton görüşmeleri anlaşmazlıkla sonuçlansaydı, Euro'nun ciddi değer kaybettiği ve küresel altın fiyatlarının yeniden rekora tırmandığı bir tabloyla karşılaşabilirdik.

Bu durumda, Türkiye'nin ihracatı içinde geçen yıl yüzde 46,2'lik paya sahip olan Avrupa Birliği, 2011 yılında payını bir puan geliştirerek yüzde 47,2'ye yükseltirken, Avrupa Birliği'ne yapılan ihracatta geçen yılın Ocak-Eylül döneminde 38 milyar dolara ulaşmışken, bu yılın 9 ayında 47 milyar dolara dayandı. Bu durumda, Türk ihracatçısının gayretiyle, bu yıl Avrupa Birliği'ne gerçekleştirilmiş olan 64 milyar dolarlık rekor ihracat hacmine yeniden ulaşılabilir.

Özellikle, Avrupalı liderlerin Ekim ayı sonuna doğru, Avrupa'nın ekonomik sorunlarına yönelik olarak attıkları adımlar, yıl sonunda Avrupa'da moralleri, moral ile birlikte tüketim ve alışverişi hareketlendirirse, Türk şirketlerinin Avrupa'ya ihracatında gözlenecek son iki aylık hareketlenme, 2012 yılında, Avrupa coğrafyasına gerçekleştirilen ihracat hacminde yeni bir rekor için umut verici olabilir.

Yakındoğu ve Ortadoğu ile Afrika'ya gerçekleştirdiğimiz ihracat ilk 9 ayda 28 milyar dolara yaklaşmış durumda. Bu rakam, Avrupa'nın tümüne yaptığımız, yani hem Avrupa Birliği üyesi olan, hem de olmayan ülkelerin tümüne yaptığımız 56 milyar doları aşan ihracat hacminin yarısı.

Afrika ve Ortadoğu Halen Avrupa'nın Yarısı

Yakındoğu ve Ortadoğu ile Afrika'ya gerçekleştirdiğimiz ihracat ise, ilk 9 ayda 28 milyar dolara yaklaşmış durumda. Bu rakam, Avrupa'nın tümüne yaptığımız, yani hem Avrupa Birliği üyesi olan, hem de olmayan ülkelerin tümüne yaptığımız 56 milyar doları aşan ihracat hacminin yarısı. Görünen o ki, Avrupa pazarı Türkiye için yakın vadede en önemli ihracat pazarı olmaya devam edecek. Ancak, önümüzdeki 10 yılı devirdikten sonra, Türkiye Ortadoğu, Körfez ve Kuzey ile Orta Afrika'da ihracat bağlantıları ile iddialı bir ekonomi olmayı başarır ise, Türkiye'nin 500 milyar dolar ihracat hedefine ulaşmasında 1. ve 2. kuşak komşu ülkelere yapılan ihracat hacminde yakalanacak ivmenin büyük katkısı olacak.

Bu noktada, 'Arap Baharı' olarak adlandırılan ve Kuzey Afrika'da Tunus, Mısır ve Libya'da büyük dönüşümlere sebep olan gelişmeler, geçen yılın aynı dönemine göre, Kuzey Afrika'ya yaptığımız ihracat hacminde yüzde 8'e varan bir gerilemeye sebep olmuş gözüküyor. Geçen yılın 9 ayında 5,3 milyar dolar olan Kuzey Afrika'ya ihracat, bu yılın 9 ayında 4,8 milyar dolara gerilemiş. Bununla birlikte, sadece Eylül ayında Kuzey Afrika'ya yapılan ihracatın geçen yılın Eylül ayına göre yüzde 11,2 artarak 520,5 milyon dolara ulaşmış olması sevindirici. Asıl sevindirici olan ise, diğer Afrika ülkelerine ihracatın Eylül ayında yüzde 93, 9 aylar karşılaştırıldığında ise yüzde 54'e yakın artarak 2,5 milyar doları geçmiş olması.

2012'de İç Talep Yavaşlayabilir, Fuarlara Yüklenelim

Gerçekleşme ihtimalini en aza indirmek için çaba sarf edilen, ancak AB üyesi ülkelerin liderlerinin ve kısmen ABD Yönetimi'nin etkin karar almada ciddi ölçüde gecikmeleri nedeniyle, gerçekleşmesinden ciddi ölçüde endişe duyulan ikinci küresel resesyon dalgası, Türk ekonomisi için de büyüme trendinin yavaşlamasına sebep olacak. IMF, Türk ekonomisinin olası 2. küresel resesyon dalgasından etkileneceği beklentisi ile, Türkiye'nin 2012 büyüme tahminini yüzde 2,2 ile 2,5 aralığına çekmiş durumda. Türk ekonomi yönetiminin ise, önümüzdeki günlerde açıklanması beklenen yeni 2012-2014 Orta Vadeli Program'da, 2012 yılı için yüzde 3,5 ile 4 aralığında bir büyüme açıklaması bekleniyor.

Bu durum, Türk ekonomisini böyle bir küresel kriz ortamında sağlam tutabilmek adına, ekonomi aktörlerinin ve hane

'Arap Baharı' olarak adlandırılan ve Kuzey Afrika'da Tunus, Mısır ve Libya'da büyük dönüşümlere sebep olan gelişmeler, geçen yılın aynı dönemine göre, Kuzey Afrika'ya yaptığımız ihracat hacminde yüzde 8'e varan bir gerilemeye sebep olmuş gözüküyor.

halkının çok açılmaması ve daha ağır bir risk altına girmemeleri adına, ekonomi tüketim ve yatırım harcamalarının daha kontrollü seyredeceği bir 2012 yılına girildiğini göstermekte. Yani, iç talep ve Avrupa Birliği'ne ihracat bağlantıları için şirketlerimizin, KOBİ'lerin çok büyük beklenti içinde olmamaları gereken bir döneme giriyoruz. Bu nedenle, 'Arap Baharı' sürecinin kimi ülkelerde sakinleştiği ve Türk şirketlerine kimi yeni fırsatlar sunduğu, Uzakdoğu ve Latin Amerika'nın Türkiye'ye olan ilgisini ciddi ölçülerde arttırdığı bir dönemde, Türk şirketlerinin fuarlara ve her türlü yurtdışı etkinliğe, MÜSİAD gibi çatı sivil toplum kuruluşları tarafından gerçekleştirilen ülke içi ve ülke dışı toplantılara ve organizasyonlara katılarak, yeni ihracat pazarlarına yönelik çalışmalarını yoğunlaştırmaları gereken bir sürecin içindeyiz. Mevcut döviz kurlarının makul bir düzeye yükseldiği ve ihracatçımıza, turizm sektörümüze göreceli olarak daha fazla rekabet şansı sunduğu bir ortamda, bu süreci iyi değerlendirmemiz yararlı olabilir.

Avrupa Ekim Ayı Sonunda 'Direkten' Döndü

Avrupa Komisyonu Başkanı Jose Manuel Barroso, Avrupa'nın Euro Bölgesi'ndeki borç krizine çözüm bulmaya daha bir yakınlaştığını ifade ederek, liderlerin anlaşmaya vardığını teyit etti. Strasbourg'da, 27 Ekim günü Avrupa Parlamentosu'nda konuşan Barroso, Brüksel'de varılan an-

Bu nedenle, 'Arap Baharı' sürecinin kimi ülkelerde sakinleştiği ve Türk şirketlerine kimi yeni fırsatlar sunduğu, Uzakdoğu ve Latin Amerika'nın Türkiye'ye olan ilgisini ciddi ölçülerde arttırdığı bir dönemde, Türk şirketlerinin fuarlara ve her türlü yurtdışı etkinliğe, MÜSİAD gibi çatı sivil toplum kuruluşları tarafından gerçekleştirilen ülke içi ve ülke dışı toplantılara ve organizasyonlara katılarak, yeni ihracat pazarlarına yönelik çalışmalarını yoğunlaştırmaları gereken bir sürecin içindeyiz.

laşmanın Avrupa Birliği'nin en zor zamanlarda birleşebileceğini ortaya koyduğunu bildirdi.

27 Ekim sabahı itibariyle, Avrupa'nın mali ve ekonomik krizini çözmeye ve yeniden büyüme yoluna girmeye daha çok yakınlaşmış olduğunu söylemekten büyük bir memnuniyet duymakta olduğunu ifade eden Barroso, sadece euro ile ilgilenmek üzere, komisyon bünyesinden özel bir yetkilinin görevlendirileceğini de duyurdu. Jose Manuel Barroso, Birliğin Ekonomi Sorumlusu Ollie Rehn'e de ek yetkiler verileceğini kaydetti.

Liderlerden 3 Ayaklı Bir Plan

Euro Bölgesi liderleri Brüksel'de 26 Ekim gecesini, 27 Ekim sabahına bağlayan ve 10 saatten fazla süren görüşmeler ardından, borç krizinin yayılmasını engellemesini umdukları üç ayaklı bir plan açıkladılar. Avrupalı liderlerin 10 saatlik maraton görüşmeler sonucunda vardıkları anlaşmayı sabaha karşı 4'te basın mensuplarına açıklayan dönem başkanı Fransa'nın lideri Nicolas Sarkozy, öncelikle, planın birinci ayağı olarak Yunanistan'ın borçlarının yarısının silineceğini duyurdu. Bu noktada, Euro Bölgesi hükümetleri ile alacaklı bankalar arasında uzlaşmanın son dakikada sağlandığı bildiriliyor.

Çünkü söz konusu alacaklı bankalar bugüne dek, Yunanistan'dan alacaklarında yüzde 40'dan fazla bir indirimin masraflı sigorta taleplerine yol açabileceği ve sonuç olarak İtalyan ve İspanyol borç piyasalarını da uçuruma sürükleyebileceği görüşünü savunmaktaydılar.

Zirvede, üzerinde anlaşılan ikinci nokta ise, gelecekte herhangi bir ülkenin temerrüde gitmesinden kaynaklanabilecek kayıplara karşı bankaların sermayelerini güçlendirmesi kararı oldu. Buna göre AB bankaları sermaye yeterliliklerini artırmak için Haziran 2012'ye dek 106,4 milyar euro yeni sermaye bulmak zorunda kalacak. Söz konusu Avrupa bankaları bu sermaye katkısını öncelikle piyasalardan kendi imkânlarıyla bulmaya çalışacaklar. Eğer, başarılı olamazlarsa kendi hükümetlerinden, hükümetleri de yardımcı olamazsa Avrupa Mali İstikrar Fonu'ndan yardım isteyecekler.

Buna göre Yunan bankaları 30 milyar euro, İspanyol bankaları 26 milyar euro, İtalyan bankaları 15, Fransız bankaları 9 ve Alman bankaları da 5 milyar euro bulmak zorunda.

Uzlaşma sağlanan üçüncü nokta ise Avrupa Mali İstikrar Fonu'nun 440 milyar eurodan 1 trilyon euro seviyesine, hatta bunun da üzerine çıkarılması. Ancak, bunun için üye ülkelerden ek katkı istenmeyecek, "mali mühendislik" diye adlandırılan ve ayrıntıları Kasım ayına bırakılan yöntemlere başvurulacak.

Fonun nasıl artırılacağı konusunun muğlak bırakılması, planın en zayıf noktalarından birisi olarak görülüyor. Pek çok lider fona katkılarının artmasını siyasi açıdan riskli buluyor, meclislerine ve kamuoylarına kabul ettiremeyeceklerini düşünmekte. Nitekim Fransa, fonun gerekirse Avrupa Merkez Bankası'ndan borç alarak desteklenmesini istemiş; ancak Almanya bunu engellemişti.

Sonuçta Fransa lideri Sarkozy, 27 Ekim sabah saat 4'de, Çin gibi gelişmekte olan ülkelere gidilerek, önde gelen kimi gelişmekte olan ekonomilerden de fona katkı talep edeceklerini belirtti.

Enflasyonda yükselişe izin vermeyeceklerini belirten Merkez Bankası, temel para politikası faiz oranını yükseltmese de, ekonomideki diğer faiz oranlarını yükselterek TL'ye kıymet bindirecek ve kurlarının enflasyonu tetikleme riskini azaltacak.

Yeni Küresel Endişeler MB'nin İşini Zorlaştırdı

Merkez Bankası'nın temel para politikası faiz oranını düşürmeye devam etmesiyle, döviz kurları yeniden yükselişe geçerek, dolar kurunda 1,68 TL düzeyine kadar geldi. Ekonomi aktörleri döviz kurlarının bu düzeyde kalacağını beklerken, Temmuz ayı ortasından itibaren tırmanışa geçen, Yunanistan'ın iflasının ilanına, bazı Avrupa bankalarının batacağına ve küresel ekonominin yeni bir ağırlık, durgunluk (resesyon) sürecine girdiğine veya gireceğine dair endişeler, sadece Türkiye değil, önde gelen pek çok gelişmekte olan ekonomiden küresel sermayenin, uluslararası yatırımcı pozisyonlarının çekilmesine neden oldu. Bir anda kötümser algının tırmandığı bu süreçte, Ekim ayı başında dolar kurunun 1,91 TL düzeyine dahi ulaştığını ve yeni bir döviz kuru seviyesi rekoru kırıldığına şahit olduk.

Gerek başta petrol olmak üzere, küresel hammadde, emtia fiyatlarının beklenenin üzerinde seyretmesi, gerekse de TL'nin 6 ay içerisinde yüzde 20, 2,5 ay içerisinde ise yüzde 14'e yakın devalüe olması, Hükümet'in 2012-2014 Orta Vadeli Program hedeflerini açıkladığı 13 Ekim Perşembe sabahı kamuoyuna duyurduğu ÖTV güncellemesi ve kimi vergi ayarlamaları ile, Ekim ayı enflasyonun beklenenden de yüksek çıkacağı endişelerini güçlendirdi. Nitekim Eylül ayı sonu itibariyle yüzde 6,2 düzeyinde olan yıllıklandırılmış manşet enflasyonun (TÜFE), Merkez Bankası'nın 26 Ekim tarihli son enflasyon raporunda 2011 yılı biterken yüzde 8,3'e dahi ulaşacağının belirtilmesi, Ekim-Aralık dönemi aylık enflasyon değerlerinin yüksek çıkacağı yönündeki beklentileri teyit ediyor.

MB Yeniden Enflasyona Odaklanıyor

Sonuç olarak, yıl sonunda enflasyonun yüzde 8 ve üzerinde olacağını bekleyen ve bu gelişmenin Türk iş dünyasının enflasyon ve fiyatlandırma algısını bozabileceği riskini dikkate alan Merkez Bankası, 20 Ekim Para Politikası Kurulu toplantısı kararları ve 26-27 Ekim'de yaptığı açıklama ve TL zorunlu karşılıklara yönelik düzenleme ile, TL'nin cazibesini arttıracak ve döviz kurlarını yumuşatacak bazı adımlar attı. Enflasyonda yükselişe izin vermeyeceklerini belirten Merkez Bankası, temel para politikası faiz oranını yükseltmese de, ekonomideki diğer faiz oranlarını yükselterek TL'ye kıymet bindirecek ve kurlarının enflasyonu tetikleme riskini azaltacak. Bu adımların, doları kurunu 1,76-1,82 TL bandına oturtup oturtmadığını zamanla göreceğiz.

2012 Yılının Büyümesi 'Özel Sektör'ün Omuzlarında

2011 yılında 1 trilyon 281 milyar TL'ye ulaşması beklenen GSYH'nin, nominal yani enflasyon artışı da dikkate alınarak, yüzde 11,3 artışla, 2012 yılında 1 trilyon 426 milyar TL'ye ulaşması bekleniyor. Bu hedefin gerçekleşmesi için, Türk hane halkının, yani özel kesimin tüketim harcamaları ve Türk Özel Sektörü'nün yatırım harcamaları öncelikli rolünü sürdürecek. Bu verilerin ışığında, Türk hane halkının tüketim harcamalarının 2012 yılında nominal, yani enflasyon etkisi dahil, yüzde 10,2, reel, yani enflasyondan arındırılmış olarak yüzde 3 artması bekleniyor. Oysa 2011 yılında özel kesimi temsil eden hane halkının tüketim harcamalarının yüzde 6,1 arttığı tahmin ediliyor. Yani, Türk halkının 2012 yılında reel olarak tüketim harcamalarındaki artışı yarıya indirmesi beklenmekte.

Bu durumda, 2011 yılı sonunda 938,2 milyar TL'ye ulaşması beklenen hane halkının tüketim harcamaları, 2012 yılında ise 1 trilyon 34 milyar TL'yi yakalayacak. Türk hane halkı yaratılan GSYH'nin 2011 ve 2012 için yüzde 72-73'ünü tüketim harcamasında kullanırken, tüketim harcamasının ortalama yüzde 27'si ise gıda-içki ve tütüne gidiyor. 2012 yılında Türk ekonomisinin yüzde 4 reel büyüme yakalaması için, Özel Sektör'e yatırım harcamaları boyutunda da, nominal yüzde 15,2, reel olarak ise yüzde 7,7'lik artış yakalama görevi düşüyor. Oysa, bitirmeye hazırlandığımız 2011 yılında Türk Özel Sektörü'nün makine-teçhizat ve inşaat yatırım artışı reel olarak yüzde 22,3 ve nominal olarak yüzde 32,1. Bu rakam, 2010 yılının nominal yüzde 22,8'lik artışından neredeyse 10 puan daha yüksek.

Özel Sektör İnşaat Yatırımları 74 Milyar TL'ye Ulaşabilir

Bu tahmini ve öngörülen artış oranları ışığında, 2010 yılında 164,3 milyar TL'ye ulaşmış olan özel sektör yatırım harcamaları, 2011 yılını tahmini olarak 201,7 milyar TL ile tamamlıyor ve 2012 yılında ise 232,4 milyar TL'ye ulaşması öngörülüyor. Özel sektör inşaat yatırımlarının ise 2012 yılında 69,7 ile 74,4 milyar TL arasında gerçekleşmesi beklenmekte. 2009 yılında özel sektör inşaat yatırımlarının toplam özel

2011 yılının ilk tahmininde yüzde 14,2 olan, revize tahminde yüzde 12'ye çekilen işsizlik oranı, yıl sonu gerçekleşme beklentisi olarak yüzde 10,5'e kadar gerilemiş durumda.

sektör yatırım harcamaları içinde payı yüzde 35,9 iken, bu payın 2011 yılı sonunda yüzde 32 düzeyine gerileyeceğinin tahmin edildiği görülüyor. Eğer, 2012 yılında özel sektör inşaat yatırımlarının payı yeniden yüzde 35'e yükselirse, o zaman özel sektör 74 milyar TL'yi aşan bir inşaat yatırımı yapacak ve yeni bir Cumhuriyet rekoru kırılacak.

Kamu yatırımlarının ise, 2012 yılında reel olarak büyümeye katkı yapması öngörülmüyor. Kamu yatırımlarının reel olarak 2012 yılında yüzde 0,6 gerilemesi beklenmekte. Bununla birlikte, enflasyon dahil kamu yatırımları 2012 yılında nominal yüzde 6,4 artacak. 2011 yılında ise aynı nominal artış yüzde 16,3, 2010 yılında ise yüzde 22,4 idi. 2011 yılı sonunda tüm kamu yatırım harcamalarının 49,6 milyar TL'yi, 2012 yılında ise 52,7 milyar TL'yi bulması bekleniyor ki, 52,7 milyar TL'lik toplam kamu yatırım harcaması öngörüsünün 43,6 ile 45,1 milyar TL'sini kamu inşaat yatırımları öngörü olarak oluşturacak. Kamu yatırımları içinde kamu inşaat yatırımlarının yüzde 84 civarında bir payı söz konusu.

2012 Büyümesi Yüzde 5'ten 4'e Çekildi

Hükümet'in, Ekonomi Yönetimi'nin merakla beklenen 2012-2014 Orta Vadeli Program hedefleri nihayet kamuoyu ile paylaşıldı. Önceki yıllarda kamuoyu ile paylaşılan 2012 büyüme hedefinde Türkiye'nin yüzde 5 büyümesi öngörülürken, yeni bir küresel resesyon riskine bağlı olarak, büyüme öngörüsünün yüzde 4'e çekildiği gözlenmekte. 2011 için revize edilmiş hedef yüzde 4,5 iken, gerçekleşme beklentisinin ise yüzde 7,5'e yükseltildiği gözleniyor.

2011 yılında Türk ekonomisi özel sektör odaklı büyümesini sürdürdü. Ekonomi yönetiminin yıl sonu gerçekleşme tahminlerine göre, hane halkının tüketim harcamaları ve özel sektör yatırım harcamaları sayesinde, yurtiçi talep yüzde 9,3 büyüdü ve bu sayede Türk ekonomisi de yüzde 7,5 büyümeyi başardı. Özel sektör yatırımlarının 2010 yılına göre reel olarak yüzde 22,3 oranında arttığı beklentisi ile, inşaat sektörü başta olmak üzere, özel sektörün ciddi makine ve teçhizat yatırımlarıyla beraber büyümeye ve istihdama ciddi bir katkı sağladığı görülüyor. Nitekim, 2011 yılının ilk tahmininde yüzde 14,2 olan, revize tahminde yüzde 12'ye çekilen işsizlik oranı, yıl sonu gerçekleşme beklentisi olarak yüzde 10,5'e kadar gerilemiş durumda.

Ekonomi Yönetimi 2012 İçin Daha da Ek Tedbirler Açıklayabilir

Son ve kısa bir husus olarak, 2011 yılında yüzde 7,5 büyümüş olduğu tahmin edilen Türk ekonomisinin büyüme performansının 2012'de yüzde 4'te kalacağı öngörüsü, özel kesiminin tüketim ve yatırım harcamalarındaki artışın da ivme kaybedeceği beklentisi ile şekilleniyor. Buna göre, tüketim ve yatırım harcamalarından oluşan nihai yurtiçi talep artışı 2011'de yüzde 9,3'ü yakalarken, 2012'de aynı artış oranı ancak yüzde 3,9'u yakalayacak. Keza, 2011'de özel sektör yatırım harcamaları yüzde 22,3 gibi iddialı bir reel büyüme yakalamış iken, 2012'de özel sektör yatırım harcamalarındaki artış yüzde 7,7'de kalacak.

Anlaşılan o ki, ekonomi yönetimi gelecek yıl fazlasıyla canlı bir ekonomi beklemiyor. Bu arada, 2012 bütçe gelirlerini güçlendirmeye ve aynı zamanda da cari açığı büyüten tüketim harcamalarını aynı anda kısan kimi vergi düzenlemelerini de ihmal etmeyeceği anlaşılmakta. 13 Ekim sabahına damgasını vuran yeni ÖTV ayarlamaları özel sektörü tedirgin etti. Anlaşılan o ki, yeni yıl gelene kadar, önümüzdeki 1,5-2 ay içinde 2012'ye yönelik yeni ek tedbirlerin açıklandığına şahit olabiliriz.

Stand Kutular
Carton Stand Boxes

Sıvamalı Kutular
Offset Printed Laminated Carton Boxes

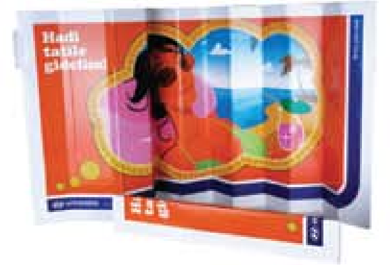

Flekso Baskılı Koliler
Flexo Printed Corrugated Carton Boxes

Oto Güneşlikleri
Carton Car Sunvisors

BURAK® AMBALAJ AMBALAJ - MATBAA ve MALZ. SAN. TİC. A.Ş.
Bağlar Mah. Çeşmealtı Sok. No:15 Güneşli/Bağcılar/İSTANBUL
Tel: +90 (212) 651 91 06 (pbx) Fax: +90 (212) 651 91 06 (pbx)
www.burakambalaj.com.tr e.mail: info@burakambalaj.com.tr

Emin Sazak

Türkiye Müteahhitler Birliği Başkanı

Türk İnşaat Sektörü ve Libya

2011 yılının başından itibaren Kuzey Afrika ve Ortadoğu bölgelerinde yaşanmakta olan yönetim karşıtı halk ayaklanmaları, bu kapsamda Libya'da ortaya çıkan iç savaş ve ardından Birleşmiş Milletler kararı çerçevesinde bu ülkeye NATO tarafından gerçekleştirilen silahlı müdahale Türk müteahhitleri derinden etkilemiştir. Bu mesele, halen de gündemlerindeki bir numaralı konu olmaya devam etmektedir.

Türk müteahhitlerin yurtdışındaki işlerinin yaklaşık yarısının Kuzey Afrika ve Ortadoğu bölgelerinde, % 14 kadarının ise Libya'da yoğunlaştığı anımsandığında, ülkede halen faaliyet gösteren firma sayısının 140, devam eden proje sayısının ise 370 olduğu dikkate alındığında konunun kapsamı, önemi ve aciliyeti daha da açık bir biçimde görülmektedir.

Bu tabloya ilk belirlemelere göre: Libya'da yarım kalmış projelerin toplam bedelinin 19 milyar dolar, müteahhitlerimizin Libya bankalarındaki nakit paralarının 100 milyon dolar, tahsil edilmemiş hak ediş alacaklarının 1,6 milyar dolar, Libya'da kalan ve büyük bölümü hasar görmüş olan makine ve ekipmanlarının değerinin 1 milyar dolar, devam eden işlere ait avans ve kesin teminat tutarının 1,7 milyar dolar kadar olduğunu da eklemekte yarar vardır.

Türk inşaatçılar 2011'in ilk yarısında genelde Ortadoğu ve Kuzey Afrika bölgelerindeki, özellikle de Libya'daki işlerinin geleceğini görmeye ve kayıplarının nasıl telafi edileceği sorusuna yanıt bulmaya çalışırlarken, yılın ikinci yarısında gündeme küresel krizde ikinci dip olasılığının kaygısı eklenmiştir. Geçtiğimiz aylarda Libyalı yetkililer tarafından Türkiye'ye yapılmış olan ziyaretler sırasında verilen olumlu mesajlara ve yılın ikinci çeyreğindeki büyüme rakamlarının yüreklere su serpmiş olmasına karşın halen her iki sorunun da yanıtı belirsizliğini korumaktadır.

Libya'ya 19 Mart 2011 tarihinde başlatılmış olan askeri operasyon, Türk müteahhitlik firmalarını ve sayısı 25 bine ulaşan Türk işçilerini süratle ülke dışına çıkarma telaşı içerisine sok-

muştur. Daha sonra teminat mektuplarının nakde çevrilmesi tehlikesiyle ve kayıpların nasıl telafi edileceği sorusuyla karşı karşıya gelinmiştir. Bu süreçte Türkiye Müteahhitler Birliği, ilgili kamu kuruluşlarından, üyesi bulunduğu uluslararası kuruluşlara, diğer ülkelerin meslek kuruluşlarınaz ve uluslararası yatırımlarda uzmanlaşmış hukuk bürolarına uzanan geniş bir yelpazede bir yandan olası fırsat ve tehditleri değerlendirme, diğer yandan çözüm sürecinde yol alma arayışı içerisine girmiştir.

Bu bağlamda, Dış Ticaretten Sorumlu Devlet Bakanlığı koordinasyonunda Maliye Bakanlığı, BDDK, Sosyal Güvenlik Kurumu ve Türk Eximbank tarafından alınan çeşitli önlemler arasında; vergi mükellefiyetlerine ilişkin sürelere esneklik getirilmesi, kredi geri ödemelerinin yeniden yapılandırılması, Libya'da faaliyet gösteren firmaların çalışanlarının sosyal güvenlik prim ödemelerinin ertelenmesi, Türk Eximbank'ın Köprü Kredi Programının uygulama usul ve esaslarında geçici maddeler ile Libya'ya dönük olarak bazı kolaylıkların getirilmesi gibi düzenlemeler yer almıştır. Ayrıca, Birleşmiş Milletler'in (BM) 1970 ve 1973 sayılı kararları çerçevesinde bir Bakanlar Kurulu Kararı (BKK) hazırlanmış ve 02 Temmuz 2011 tarihli *Resmi Gazete*'de yayımlanmıştır. Temelde BM'nin 1970 ve 1973 sayılı kararlarının ülkemiz bakımından gereklerinin yerine getirilmesi amacıyla hazırlanmış olan ve Libya'ya uygulanan silah ambargosu, uçuş yasağı ve BM ile ilgili kararlarda yer alan kişilere ait tüm fonların, mali varlıkların ve ekonomik kaynakların dondurulmasını öngören Karar'a *"Türk vatandaşları ve Türk kanunlarına tabi olan gerçek veya tüzel kişiler adına, Libya'da yerleşik gerçek veya tüzel kişiler ile bunların adına veya yönlendirmesiyle hareket eden gerçek veya tüzel kişiler lehine verilmiş olan teminat mektuplarından kaynaklanan tazmin talepleri dikkate alınmaz"* hükmü de eklenmiştir. Bu karar ile Türk müteahhitlik firmaları tarafından Libya'ya verilmiş olan teminat mektuplarının nakde çevrilmesi riskinin ortadan kaldırıldığı değerlendirilmektedir.

Mayıs-Eylül döneminde hem Trablus yönetiminden hem de Bingazi Ulusal Geçiş Konseyi temsilcileri tarafından Türkiye'ye önemli ziyaretler gerçekleştirilmiştir. Söz konusu ziyaretler sırasında Libyalı yetkililer gelecekte de Türk müteahhitlerle çalışmak istediklerini, Libya'da yaşanan olaylardan en çok Türk müteahhitlik firmalarının etkilendiklerinin bilincinde olduklarını, özgürlük mücadelelerinin ilk günlerinde yanlarındaki tek ülkenin Türkiye olduğunu, bu nedenle Türkiye'nin Libya için çok farklı bir yeri olduğunu ifade etmişlerdir. Ayrıca, önceki dönemde mevzuata uygun olarak yapılmış olan sözleşmelere saygı duyulacağını çok yüksek birim fiyatlarla imzalanmış olanların ise yeniden değerlendirileceğini belirtmişlerdir.

Mevcut veriler Libya'da devam eden işlerle ilgili sözleşmelerin değerlendirilmesi aşamasına gelinmesinin Ulusal Geçiş Konseyi'nin yerine Geçici Hükümetin kurulması, ardından demokratik seçim yapılmak suretiyle yeni hükümetin belirlenmesi ve takiben kamu yönetiminin yapılandırılması olmak üzere üç aşamada gerçekleşeceğine ve bu sürecin en iyimser tahminle bir yıl kadar sürebileceğine işaret etmektedir. Sözleşmelerin gözden geçirilmesi, taleplerin ve olası uzlaşmazlıkların karara bağlanması ve gereklerinin yerine getirilmesi ise ancak tüm bu aşamalar tamamlandıktan sonra mümkün olacak ve büyük olasılıkla daha da uzun bir zamana yayılacaktır.

Libya bundan 40 yıl kadar önce Türk müteahhitlerin uluslararası pazara adım attıkları ilk ülke olmuş ve belirli dönemlerdeki iniş çıkışlara rağmen önemini hep korumuştur. Bugün gelinen noktada yapılabilecek iki önemli teşhisten birincisi, yaşanan krizin kısa vadede bertaraf edilebilir nitelikte olmaması; ikincisi ise, gelecekte Libya'daki rekabet ortamının köklü değişikliklere sahne olacağıdır. Ortadoğu coğrafyasındaki gelişmelerle birlikte değerlendirildiğinde bu tablo Türk inşaat-taahhüt sektörü için bir yandan alternatif ürün ve pazar geliştirme stratejilerini, diğer yandan politik risk sigortası ihtiyacının süratle giderilmesini zorunlu kılmaktadır. Her iki konu da, Türkiye Müteahhitler Birliği ile Türk Eximbank'ın yakın işbirliği içerisinde çalışmalarını gerektirmektedir.

Alternatif pazarlara yönelişte Sahra Altı Afrika ile 600 milyar dolarlık yatırım yapmaya hazırlanan Hindistan öncelikli bölgeler olarak görülmektedir. Bu pazarlara etkili ve hızlı bir biçimde nüfuz edilebilmesi için Türk Eximbank tarafından geçmişte uygulanmış ve çok başarılı sonuçlar vermiş olan ülke kredilerinin başlatılmasında büyük yarar vardır.

Libya bundan 40 yıl kadar önce Türk müteahhitlerin uluslararası pazara adım attıkları ilk ülke olmuş ve belirli dönemlerdeki iniş çıkışlara rağmen önemini hep korumuştur. Bugün gelinen noktada yapılabilecek iki önemli teşhisten birincisi, yaşanan krizin kısa vadede bertaraf edilebilir nitelikte olmaması; ikincisi ise, gelecekte Libya'daki rekabet ortamının köklü değişikliklere sahne olacağıdır.

Arap Baharı'nın Türkiye'ye ve Ekonomimize Etkisi

Yazı: Yusuf Cevahir
Cevahir Holding Yönetim Kurulu Başkan Yardımcısı

Türkiye, Osmanlı İmparatorluğu'nun uzun bir dönem parçası olan komşu ve bölge ülkelerini coğrafi yakınlığına rağmen ağırlıklı olarak siyasi sebeplerle ihmal etti ve son döneme kadar siyasi ve ticari nüfuzunu bu bölgelerde kullanamadı. Siyasi münasebetlerdeki zayıflık iktisadi faaliyetlere de menfi tesir etmiş ve netice itibarıyla ilişkiler hak ettiği seviyeye gelememiştir. Arap dünyası bu dönemde hiçbir ortak paydası olmadığı halde Batı dünyası ve ABD ile dost olurken; Türkiye'de malum bazı çevreler, neler kaybettiğimizin farkında olmamanın yanı sıra eski durumun devam etmesi için büyük gayret sarf ettiler ve hâlâ sarf etmekteler.

2023 yılı hedeflerinde 500 milyar dolar ticari hedef koyan Türkiye, Kuzey Afrika ve Ortadoğu ülkelerinin süreç içinde önemini iyi anlamış ve gereğini yapma hususunda ihtiyaç duyulan faaliyetleri de gerçekleştirmektedir.

Son bir asırdır baskıcı rejimlerin zulmü altında olan halklar, hak ve hürriyetlerini yeniden elde etmek için kıyama kalkmış, sonuç itibariyle Arap Baharı diye adlandırılan süreçte ülkelerin bazıları tedrici de olsa hak ve hürriyetlerini elde etmişlerdir. Bir kısmı da mücadelesini sürdürmektedir.

2023 yılı hedeflerinde 500 milyar dolar ticari hedef koyan Türkiye, Kuzey Afrika ve Ortadoğu ülkelerinin süreç içinde önemini iyi anlamış ve gereğini yapma hususunda ihtiyaç duyulan faaliyetleri de gerçekleştirmektedir.

Genel olarak bakıldığında her ne kadar iktisadi olarak Ortadoğu ve Kuzey Afrika devletleri (Mısır, Libya, Tunus, Cezayir, Fas vb.) ile önemli kabul edebileceğimiz ticari faaliyetler varsa da asıl faaliyetimizin olduğu ülke, siyasi karışıklığın en fazla olduğu ülke olan Libya'dır. Siyasi olarak, bütün bölge ülkeleriyle olan münasebetlerimizin önemi tartışılmazdır. Libya'nın hem siyasi hem de ticari olarak münasebetlerimizin en yoğun ve derin olduğu hususu da tartışılmaz gözüküyor. Önem sırasına göre, Libya ile olan derin münasebetlerimiz inşaat

sektörümüzün 1970'li yılların başında ülkeye girişi ile başladı. Takribi kırk seneye yakın bir dönem içerisinde 180-200 milyar dolar kıymetinde proje Türk müteahhidi, mühendisi ve işçisi tarafından icra edildi. Aynı dönem içerisinde takribi olarak 450-500 bin çalışanımız istihdam imkânına kavuştu. Hiç şüphe yok ki, müteahhitlik sektörümüzün dünya sıralamasında 2. sırada oluşunda Libya'nın payı büyüktür. Libya'daki siyası karışıklığın başladığı Şubat 2010 itibariyle inşaat sektörümüzün taahhüdünde bulunan iş miktarı 15 milyar dolar, çalışan insanımız 30 bin civarında, müteahhit şirket sayımız 144 ve toplam taahhüdümüz altında 344 mukavele vardı. Hadiselerin başladığı tarih itibariyle de 25 binden fazla çalışanımız tahliye edildi, bütün taahhüt işleri durdu. Dolaylı olarak da, Türkiye'den ihraç edilen yapı malzemeleri, gıda, tekstil ve diğer sanayi ürünleri de durma noktasına geldi. İhracatımızın 5 milyar dolar civarında olduğunu düşünürsek ne kadar ağır bir zararımız olduğu da ortaya çıkar. İlaveten, inşaat sektörünün, duran işler yanında tahakkuk etmiş alacaklarının 1,5 milyar dolar; siyasi karışıklığın olduğu son dokuz ayda zarar verilen veya yok edilen makine, ekipman, malzeme ve işyerlerindeki maliyetin 1 milyar doların üzerinde olduğu tahmin edilmektedir.

Özelde, şirketimiz Libya'ya 1974 yılında giden ilk firmalardandır. 1974-1996 yılları arasında ülkenin muhtelif şehirlerinde birçok projeyi başarıyla bitiren ve takdir edilen şirket oldu. Ayrıca 1978-1986 yılları arasında Suudi Arabistan'da da muhtelif şehirlerde büyük projeler başarıyla tamamlandı. 1996-2007 yılları arasında Libya'daki işlerimize ara verdik. 2007 yılından itibaren ise yatırımcı/müteahhit sıfatıyla tekrardan dönüş yaptık. Üç ayrı şehirde yatırım yapmaya karar verdik. Projelerden birine henüz başlamıştık ki siyası karışıklıkların ciddi bir safhaya gelmesi üzerine projeyi durdurmak mecburiyetinde kaldık. Tabiatıyla, projelerin gelişme safhaları, çekilen zorluklar, maliyetleri ve dönüş yapılırken her şeyin sil baştan olabileceğini düşünmek ne kadar zor bir piyasada olduğumuzu ve risklerin yüksekliği bizleri ne kadar zorlayabileceğini ortaya çıkarıyor. Bütün bu zor şartlara rağmen şirketimiz en kısa zamanda Libya'ya dönmeyi planlamaktadır ve hazırlıklarımızı buna göre yapmaktayız. Öncelikle, faaliyetimizin ülkenin ihyası ve inşası doğrultusunda olacağını, yatırım safhasının ise ancak orta vadede (3-5 sene) olabileceğini düşünmekteyiz.

Potansiyel olarak karışıklıkların olduğu bu ülkelerde yeraltı zenginliklerin varlığı herkesin malumu olup, Libya'da da yeraltı zenginlikleri ülkeyi tekrardan fazlasıyla ihya edecek hacimdedir. Fakat yeni dönemle alakalı olarak Türkiye'nin stratejik ve pro-aktif bir siyaset/plan yapma mecburiyeti vardır ve şu ana kadar yapılan çalışmalar da bunu teyit etmektedir.

Bugün baktığımızda, siyasi karışıklıkların ağırlıklı olarak bittiği, eski liderin ve kadroların tasfiye edildiği ve geçici hükümetin açıklandığı tarih itibariyle altyapısı yıkılmış, bütün birikimleri bir şekilde iç edilmiş, takribi 170 milyar dolar Batı bankalarındaki mevduatları dondurulmuş, kurumların başsız, mali kaynakları kurutulmuş, nüfusunun % 1'ni çatışmada kaybetmiş ve bir o kadarı da yaralı ve sakat kalmış yeni bir Libya fotoğrafı ile karşı karşıya kalmış durumdayız. Potansiyel olarak karışıklıkların olduğu bu ülkelerde yeraltı zenginliklerin varlığı herkesin malumu olup, Libya'da da yeraltı zenginlikleri ülkeyi tekrardan fazlasıyla ihya edecek hacimdedir. Fakat yeni dönemle alakalı olarak Türkiye'nin stratejik ve pro-aktif bir siyaset/plan yapma mecburiyeti vardır ve şu ana kadar yapılan çalışmalar da bunu teyit etmektedir.

Türkiye her ne kadar diğer bölge ülkeleriyle beraber Libya'da da denge siyasetiyle münasebetlerini dengelemeye çalışıyor idiyse de, sonradan, kontrolden çıkmış Kaddafi rejimine tam cephe almak mecburiyetinde kalmıştır. Türk dış siyasetinin temel hareket noktası işin evvelinde ve nihayetinde tamamıyla insani ve İslami hassasiyetle olmuştur. İnsan zayiatının olma-

Kökleri tarihe uzanan ve sağlam temellere dayanan bölge devletleriyle olan siyasi ve ticari münasebetlerimiz uzun vadeli plan ve stratejik bir çalışma ile ancak sağlıklı yürütülebilir. Türkiye olarak, bölge ülkelerinin tamamı siyaseten vazgeçilemez ve bölgenin tamamı ikinci vatanımız durumundadır.

yacağı veya asgari olacağı tavrı göstermeye gayret etmiştir. Tunus, Mısır ve Libya gibi ülkelerde can ve mal emniyeti gibi hususların iyileşmesini beklediğimiz geçiş döneminde uzun vadeli planlarımızı yapmalı ve gelişmeleri de yakinen takip etmek durumundayız. Bununla beraber, yakın gelecekte Suriye ve Yemen ile alakalı fotoğraf bize önümüzdeki dönemin yol işaretlerini verecektir. Hadiselerin, bölgedeki diğer ülkelere de uzun vadede menfi veya müspet tesirleri olacağı muhakkaktır. Bu sebeple, bölgeye ait planlarımızın uzun vadeli ve uzun soluklu olma mecburiyeti vardır.

Türk şirketlerinin ismi geçen devletlerde, hadiseler vuku bulmadan evvel umumi problem ve meseleler devletimizin de şirketlerimizin de bilgisi dahilindeydi. Yeni dönem ile alakalı olarak şirketlerimizin ortak sıkıntılarının çözümünde daha başarılı olacağını düşünüyorum. Burada en önemli husus, tüm şirketlerimiz devletimizin ilgili kurumları ile müşterek gayret ve planlama içerinde olmaları, lobi faaliyetleri yapmaları ve pro-aktif bir yol takip etmelidir.

Genel problemlerimizin çözümü ve daha iyi şartlarda iş yapmak için öncelikli olarak;

- Emniyet sağlanması için silahların acilen toplanması en hayati mevzuu olarak durmaktadır.
- Libya bankalarındaki şirket hesaplarının kullanılabilir hale gelmesi lazımdır.
- Türk bankalarını teminat mektuplarını üçüncü bankalardan teyit almadan kabul edilmesini sağlamalıyız.
- Şirketlerimize ortaklık olmadan ihalelere girebilme fırsatı verilebilmelidir.
- Mahallinden insanların şartlarına bakılmaksızın çalıştırma mecburiyetinin iptali sağlanmalıdır.
- Milletlerarası tahkim kuruluna gidebilme bütün işler için kabul ettirilmelidir.
- Hak edişlerin ve eski alacakların (1980'li yıllardan bekletilen) tazmini çözüme kavuşturulmalıdır.
- Yabancı personelden alınan yüksek harçlar düşürülmelidir.
- Çalışma müsaadelerinin (vizelerin) bürokratik formaliteler kolaylaştırılmalıdır.
- Kayıtdışı ödemeler bertaraf edilmelidir.
- Türk bankalarının önümüzdeki dönemde akredite olabilmesi önemli bir husustur. Sözkonusu ülkelerde şube açma teşebbüsü uzun vadede bizler için büyük kolaylıklar sağlayacaktır.
- Özelleştirmenin yakın vadede gündeme gelebileceğini de varsayarak yatırımcı şirketlerimizin hem özelleştirme hem de potansiyel yatırım sahalarını tespit etme çalışmalarını bilmekte de fayda var.
- Projelendirme ve müşavirlik hizmetlerinde şirketlerimizin yeni dönemde faal çalışmaları bizler için çok önemlidir. Bu sebeple yurtdışında bu hizmetleri verebilecek şirketlerimiz Ar-Ge teşviklerinden yararlandırılmalı, güçlü hale getirilmelidirler. Müşterek şirketler kurma hususu da önemlidir.
- Türk şirketlerinin iddialı olduğu inşaat işlerinde en büyük rakip ülkenin Çin olduğu malumumuzdur. Bu sebeple öncelikle, şirketlerimizin söz konusu ülkelerde ve özellikle Libya da temsilciliklerini açmada veya var idiyse tekrar ve en kısa vadede faal hale getirmelerinde büyük fayda vardır.
- Gelişmelerin yakinen takip edilmesi de planlarımızın uygulanabilirliği bakımından önem arz etmektedir.

Netice olarak, kökleri tarihe uzanan ve sağlam temellere dayanan bölge devletleriyle olan siyasi ve ticari münasebetlerimiz uzun vadeli plan ve stratejik bir çalışma ile ancak sağlıklı yürütülebilir. Türkiye olarak, bölge ülkelerinin tamamı siyaseten vazgeçilemez ve bölgenin tamamı ikinci vatanımız durumundadır. İlaveten, dünyada mevcut iktisadi buhran özellikle Batı dünyasını ve ABD'yi derinden etkilemiş önemli bazı siyasi, ticari ve askeri yaptırımları yapamaz hale gelmiştir. Türkiye bunun şuurunda olarak daha kararlı, harekete geçmede daha hızlı olabilmeli, fırsatları iyi değerlendirmeli ve nihai hedef bölge ile tam bütünleşme sağlamalıdır.

Teknolojiyi takip edin
Follow the technology

DİZAYN MAKİNA

Gıda İnşaat Kuyumculuk San. ve Tic. Ltd. Şti.

Gıda Dolum ve Paketleme Makinalarında

Vazgeçilmez Kalite

www.dizaynmakina.com
TEKNOLOJİYİ TAKİP EDİN

1993 yılında kurulan firmamız Dolum ve Paketleme makinaları imalatı ile gıda sektörüne hizmet vermektedir. Kaliteden ödün vermeden çalışan Dizayn Makina yapılan AR-GE çalışmaları ile gelişen teknolojiyi yakından takip ederek Avrupa kalitesini Türkiye'de üreten firma konumuna gelmiştir. Firmamız, kendisine misyon olarak müşteri memnuniyetini ilke edinmiştir. Makinelerimiz standart olduğu gibi müşterilerimizin istek ve ihtiyaçlarına göre de üretilmektedir. Satış sonrası 1 yıl garanti ve bol yedek parça ile yurtiçinde ve yurtdışında müşterilerine profesyonel ve deneyimli geniş servis ağıyla hizmet vermektedir.

İhracat Yaptığımız Ülkeler

IRAK - SURİYE - FİLİSTİN- LÜBNAN - TUNUS - LİBYA - S.ARABİSTAN - KKTC - ALMANYA - İNGİLTERE - ROMANYA - AZERBAYCAN - İRAN - GÜNEY AFRİKA - MISIR

Ortadoğu ve Kuzey Afrika'daki Siyasi Gelişmelerin Ekonomik Boyutu

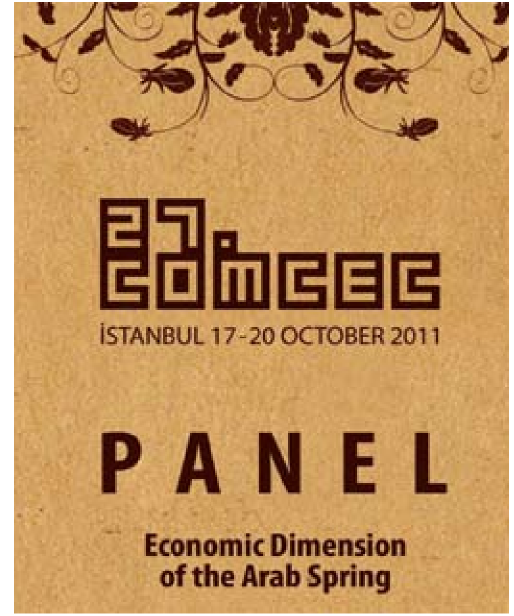
17 – 20 Ekim 2011 tarihlerinde İstanbul'da gerçekleştirilen İslam İşbirliği Teşkilatı Ekonomik ve Ticari İşbirliği Daimi Komitesi (İSEDAK) 27. Oturum kapsamında gerçekleştirilen "Ortadoğu ve Kuzey Afrika'daki Siyasi Gelişmelerin Ekonomik Boyutu" konulu panelde Siyaset, Ekonomi ve Toplum Araştırmaları Vakfı Genel Koordinatörü Taha Özhan'ın moderatörlüğünde gerçekleştirilmiştir.

Panel kapsamında; Mediterranean Energy Observatory direktörü Sohbet Karbuz bu yıl içinde ekonomik ve finansal çöküşü, Ortadoğu ve Kuzey Afrika (MENA) bölgesindeki politik gelişmeleri ve Japonya'da meydana gelen nükleer santral felaketini enerji piyasalarını hareketlendiren temel olay olarak sıralamıştır. Bu gelişmelerin yerel, bölgesel ve küresel enerji piyasalarına hatırı sayılır etkilerinin olduğunun altını çizmiş, sadece enerji güvenliği hususundaki kaygıların yanı sıra enerji, ekonomi, güvenlik ve siyasi gelişmeler arasındaki bağlantının da çarpıcı bir şekilde ortaya koyulduğunu belirtmiştir. MENA bölgesindeki politik gelişmelerin küresel anlamda dikkatleri üzerine çekmesinin sebebi halihazırda petrol üreticilerinin ve ihraç eden ülkelerin çoğunun bu bölgede olmasından dolayı olduğunu söylemiştir. Bu sebeple MENA bölgesindeki politik hareketlerin enerji (petrol) fiyatları üzerinde, hem fiyatların artması hem de fiyat istikrarının bozulması yönünde etkileri olduğunu belirtmiştir.

INSEAD Business School'da öğretim görevlisi ve üst düzey yönetici olan Sami Mahroum, MENA bölgesinde geçmiş yöneticilerin kullandıkları politik araçların Arap Baharı ile birlikte kullanımının artık geçersiz olduğunu belirtmiştir. Yeni yöneticilerin halkın isteği olan şeffaflık, yönetimde söz sahibi olma ve teşebbüs özgürlüğünün sağlanması gibi isteklerini karşılamak için yeni yönetim araçlarına sahip olmaları gerektiğini vurgulamıştır. Demokrasiye geçişin başarılı olabilmesi için yasama sistemlerinin çok güçlü yapılarının azaltılarak dengeli bir çerçeveye oturtulmasının, yönetimin daha katılımcı bir yapıya sahip olmasının, iş çevrelerinin daha geniş çevreleri temsil edebilmesinin gerekliliği üzerinde durmuştur. Hem iş çevrelerinin hem de devlet yönetiminin çok paydaşlı ilişkileri nasıl yönetecekleri konusunu iyi anlamaları gerektiğini belirtmiştir.

Silatech üst düzey yöneticisi Tarik Yousef, MENA bölgesinde yaşanan olayların doğrudan bir demokrasiye yöneliş olmadığını, ancak halihazırda zaten en kötüyü yaşadıkları için bölge halklarının şu anki gidişatlarının kötüye gidiş olmadığını belirtmiştir. Şu an için ufukta demokrasinin gözükmediğini ancak onur, özgürlük, katılımcılık ve en önemlisi de bir umudun olduğunu dile getirmiştir. MENA bölgesindeki olayların itici gücünün, bölge halklarının ekonomik sıkıntılarının olmadığını, olayların temelinde halkların kendilerini bulma arzularının ve bir devlete sahip olma arayışlarının olduğunun altını çizmiştir. Bu arayışı da yolsuzluk algısının artmasının, siyasi kısıtlamaların artmasının ve kamu hizmetlerindeki kalitesizliğin tetiklediğini belirtmiştir. Yeni gelen yöneticilerin uzun vadeli perspektif yerine kısa vadeli sorunlara odaklanarak kısa vadeli ekonomik ve politik sistemin oturtulmasına odaklanmaları gerektiğini belirtmiştir.

T.C. Kalkınma Bakanlığı Planlama Uzmanlarından ve Uluslararası Libya İstikrar ve Müdahale Ekibi üyelerinden Çağatay Telli, şeffaflığa ve ekonomik sorunlara dikkat çekmiş ve bu konuların aşılabilmesi için güçlü bir siyasi iradenin ortaya koyulması gerektiğini ifade etmiştir. Ayrıca demokratik katılımcılığın sağlanamaması sonucunda girişimciliğin ve yenilikçiliğin zarar gördüğünü ve bunun da uzun vadede bu ülkelerin uluslararası pazarlarda rekabet edebilirliklerine olumsuz etkide bulunduğunu belirtmiştir. Arap ülkelerinin bilgi paylaşım ağları kurarak toplumsal görüşlerin özgürce tartışıldığı platformlar vasıtasıyla halklarını güçlendirmesi gerektiğinin altını çizmiştir.

Prof. Dr.
M. Macit
Kenanoğlu

İstanbul Şehir
Üniversitesi Hukuk
Fakültesi Öğretim Üyesi

Değişimin Ardından Kuzey Afrika ve Ortadoğu'daki Yatırımcılarımızın Hukuki Sorunları ve Çözüm Önerileri

Arap Baharı adıyla şöhret bulan ve Kuzey Afrika'da bir uçtan bir uca etkili olan değişim hareketinin, siyasi ve ekonomik anlamda önemli sonuçlar doğurduğu ve Kuzey Afrika dışında Arap yarımadası ve Ortadoğu'daki birçok devleti de etkisi altına aldığı görülmektedir.

Değişimin yönü otoriter yönetimlerin devrilmesi şeklinde kendini göstermekle birikte, henüz nasıl sonuçlanacağı ve devrilen yönetimler yerine hangi zihniyetin hâkim olacağı konusu tam anlamıyla netleşmiş değildir. Beklentiler, bu ülkelerde demokratik yönetimlerin işbaşına gelmesinden yanadır. Arap Baharı'nın ilk fitilini ateşleyen ülke olan Tunus'ta yapılan son seçimler, bu konudaki beklentiler hususunda ümitlerin artmasına neden olmuştur.

Tunus, Libya, Mısır, Yemen, Bahreyn, Suriye gibi ülkelerde yaşanan gelişmeler hiç şüphesiz dünyanın birçok ülkesi bakımından önem taşıyan gelişmelerdir. Ama daha da önemlisi, bu ülkelerdeki gelişmelerin Türkiye açısından çok daha farklı bir özellik arzetmesidir. Türkiye'nin, bahsi geçen coğrafyada uzun yüzyıllar hâkim olmuş Osmanlı devletinin takipçisi olarak, bu ülkelerle olan siyasi ilişkileri dünyanın diğer ülkelerine nazaran daha büyük önem taşımaktadır. Tarihi gelişimi ve İslam dünyasındaki konumu itibarıyla, diğer İslam ülkelerine nazaran daha değişik bir çizgi izlemiş olan Türkiye'nin hem siyasi hem ekonomik olarak yürüttüğü ilişkilerin seyri, bu ülkelerin geleceklerini belirlemede şüphesiz etkili olacaktır.

İran ve Mısır gibi İslam dünyasında önemli bir yere sahip ülkeler karşısında Türkiye'nin, Arap Baharı'nın etkisi altında kalan ülkelerde siyasi bir model olarak örnek alınıp alınmayacağı yoğun biçimde hem bu ülkelerde hem de Türkiye'de tartışmalara konu olmaktadır. Problemin bu yönü birçok

faktörün kontrolüne ve iyi yönetilmesine bağlıdır ve bu yazının konusu dışında kalmaktadır.

Bizi asıl ilgilendiren husus, bu süreçte Türk yatırımcıların bu ülkelerde karşılaştıkları hukuki problemler ve yapılan yatırımların hangi hukuki vasıtalarla koruma altına alınabileceği hususudur.

Yaşanan olaylar dünyadaki petrol ve altın fiyatlarını ve döviz piyasasını önemli ölçüde etkilemektedir. Ekonomik ve siyasi ilişkilerin oldukça müspet bir atmosferde geliştiği bir ortamda, Şubat 2011'de Libya'da ortaya çıkan olaylar, Türk-Libya ilişkilerini hem siyasi hem de ekonomik olarak önemli ölçüde etkilemiştir. Arap baharının etkisini gösterdiği ülkeler içinde Türkiye'nin en fazla yatırımının bulunduğu ülke Libya'dır.

Özellikle Türk inşaat sektörünün bu ülkedeki faaliyetleri ve yatırımları açısından ortaya çıkan kriz Türk yatırımcıları çok büyük ölçüde etkilemiş, olayların başlamasıyla buradaki Türk yatırımcılar ve işçiler ülkeyi terketmek zorunda kalmışlardır. Türkiye devlet olarak kendi vatandaşlarını bir çatışma ortamında bırakmayarak büyük bir başarı göstermişse de, hemen ardından buradaki Türk yatırımlarının korunması ve mevcut alacakların tahsili problemiyle karşı karşıya kalınmıştır.

Libya ile 2009 yılında yatırımların teşviki ve korunmasına ilişkin ikili bir anlaşma imzalanmış, ancak bu anlaşma TBMM tarafından 6 Nisan 2011'de, yani Libya'daki olayların ortaya çıkmasından sonra imzalanarak 22 Nisan 2011'de yürürlüğe girmiştir. Sözkonusu olayların ortaya çıkışından sonra TBMM tarafından onaylanan bu anlaşmaya dayalı olarak ne gibi hukuki enstrümanlara başvurulabileceği, bu anlaşma dışında Türk yatırımcıların hukuki menfaatlerinin korunmasında kullanılabilecek diğer hukuki metin ve argümanların tespiti ve kullanılması, yatırımcıların problemlerinin çözümüne yönelik adımların en önemlisidir.

Karşılaşılan riskin boyutu, bu risklerin hangi oranda karşılanıp minimize edileceği ve alınacak tedbirler hususu Türk inşaat sektörünün Libya'da yatırım yapan mensuplarını çok yakından ilgilendirmektedir.

Türk müteahhitleri 2010 yılında Libya'da 2,4 milyar dolar tutarında 41 adet proje üstlenmişlerdir. Libya'da Şubat 2011 tarihi itibarıyla faaliyet gösteren Türk şirketi sayısı 200'e ulaşmıştır. Son beş yılda Türk şirketlerinin bu ülkede yapmış oldukları sözleşmelerin hacmi 15-16 milyar dolara

Değişimin yönü otoriter yönetimlerin devrilmesi şeklinde kendini göstermekle birikte, henüz nasıl sonuçlanacağı ve devrilen yönetimler yerine hangi zihniyetin hâkim olacağı konusu tam anlamıyla netleşmiş değildir. Beklentiler, bu ülkelerde demokratik yönetimlerin işbaşına gelmesinden yanadır.

ulaşmıştır. Türk şirketlerinin Libya'daki makina ekipman değeri 900 milyon dolar tutarındadır.

Libya'daki olayların patlak vermesinin akabinde Maliye Bakanlığı tarafından bir sirküler yayınlanarak (45 numaralı Vergi Usul Kanunu Sirküleri) Libya'daki olaylardan dolayı zarara uğrayan Türk şirketlerinin durumu Vergi Usul Kanunu'nun 13. maddesi hükmü çerçevesinde "mücbir sebep" kapsamına alınmış ve bu sebepler ortadan kalkıncaya kadar bu şirketler bakımından vergi ödeme sürelerinin durdurulması kararlaştırılmıştır.

Öte yandan, Libya'da çalışan ve Türkiye'de sigortası ödenen 8000 kadar işçiye, prim ödeme gün sayısı dikkate alınarak kısa çalışma ödeneği ödenmesine karar verilmiştir. Diğer yandan da 5510 sayılı Sosyal Sigortalar ve Genel Sağlık Sigortası Kanunu çerçevesinde Libya'daki olaylardan etkilenen işverenlerin prim ödeme borçları da erteleme hali kapsamında belirli bir süre için ertelenmiştir. Şüphesiz Türk hükümetince alınan bu tedbirler yaşanan problemin hafifletilmesine katkı sağlayacak olsa da uğranılan zararları karşılayacak nitelikte değildir.

Türk yatırımlarının hukuki açıdan nasıl korunabileceği meselesine gelince; Libya'daki durum sebebiyle zarara uğrayan Türk yatırımcıların yukarıda sözü edilen iki taraflı yatırım anlaşması çerçevesinde kayıplarını talep etmeleri mümkün olacaktır.

Türk işadamlarınca yapılan sözleşmelerle ilgili olarak Libya mahkemelerinin yetkisi kabul edilmiş ve doğacak ihtilaflarda Libya hukuku, uygulanacak hukuk olarak kabul edilmiştir. Ancak böylesine bir hukuki durumun, doğacak kriz ortamlarında Türk yatırımcıların menfaatini yeterince koruyamayacağı açıktır.

Burada karşımıza çıkabilecek bir soru Kaddafi yönetiminden sonra kurulan yönetimin bu çerçevede sorumlu tutulup tutulamayacağı meselesidir. Uluslararası hukuk açısından bu

sorunun cevabı müspettir; yani Türkiye diplomatik koruma temelinde kendi vatandaşlarının menfaatlerini korumak için talepte bulunma hakkına sahiptir.

Libya'da bulunan Türk yatırımcıların, Libya hukukuna göre de korunması mümkün olabilir. Uluslararası hukukta genel teamül olarak, yabancı yatırımcıların, faaliyet gösterdikleri ülkelerde karşılaşabilecekleri hukuki problemlerin çözümünde, ev sahibi ülkenin hukukunu uyuşmazlığın çözümü için seçmeleri mümkündür.

Yukarıda da bahsettiğimiz gibi genellikle Türk işadamlarının yaptıkları sözleşmelerde bu tür hükümlere rastlanmaktadır. Ayrıca bu tür sözleşmelere konacak olan istikrar hükümleri ile o ülke hukukunda meydana gelecek aleyhe değişikliklerin sonradan yatırımcıları etkilemesinin de önüne geçilmesi mümkündür. Ev sahibi devletin hukuku uyuşmazlığın çözümünde seçilmemiş ise, uluslararası tahkime müracaat durumunda, hakem heyetinin ev sahibi devletin hukukunu uyuşmazlığın esasına uygulanacak hukuk olarak seçmesi mümkündür.

İstisnai olarak, yatırım sözleşmelerinde yatırımı yapan kişinin tabi olduğu devletin hukukunun veya sözleşmeye taraf olmayan bir devletin hukukunun seçilmesi de mümkündür.

Türk yatırımcıların kullanabileceği bir başka hukuki enstrüman, "İslam Konferansı Teşkilatına Üye Ülkeler Arasında Yatırımların Teşviki Korunması ve Garanti Edilmesi Anlaşması"dır. Hem Türkiye hem de Libya tarafından imzalanıp onaylanan bu anlaşma ile Türk yatırımcıların Libya'daki yatırımlarının korunması ve zararlarının tazminini isteyebilmeleri mümkündür.

Kabul etmek gerekir ki Kuzey Afrika ve Ortadoğu'da yer alan birçok devletin, Batı blokunu oluşturan devletlerle ilişkileri inişli çıkışlı bir seyir izlemektedir. Buradaki bir çok devlet uluslararası platformlarda oluşturulmuş hukuki karar mekanizmalarında söz sahibi ve dolayısıyla etkili olamamaktadırlar. Birçoğunun devlet tecrübesi bile çok kısa bir geçmişe dayanmaktadır. Bu da sistematik ve devlet olmanın gereği ile hareket etme dışında bazı tepki ve davranışlara neden olmaktadır.

Bu durum göz önüne alındığında, Türkiye'nin bu bölgede istikrarlı bir hukuki model geliştirme ve bu ülkelerin hukuk sistemlerinde etkili olabilecek bir konuma yükselmesi gerekir.

Türkiye, dünyanın her yerindeki vatandaşlarının hak ve menfaatlerini koruma noktasında, sadece cebri güç kullanarak sonuç almayı değil, kuracağı mekanizmaların bölgesindeki devletlerce benimsenip uygulanması yönünde stratejiler geliştirmelidir. Türkiye'nin devlet tecrübesi, hukuki açıdan sahip olduğu birikim, taraf olduğu paktlar ve uluslararası örgütler, bu stratejiyi kurup işletmeye elverişlidir. Böyle bir yapı kurulabilirse, doğacak ihtilaflarda yatırımcıların sürprizlerle karşılaşma riski minimize edilebilecek ve hukuki açıdan daha güvenceli bir yapı yatırımcıların daha rahat hareket etmelerine imkân verecektir.

Bu potansiyelin bugüne kadar harekete geçirilmediği görülmektedir. Kalıcı ve istikrarlı koruma, ancak rafine koruma mekanizmalarının geliştirilmesi ve sürdürülebilmesine bağlıdır. Aksi takdirde, her bireysel olayda farklı çözümler için çalışmak gerekecek, belki de birçoğundan sonuç alınamayacaktır. Bugün dünyanın neresinde olursa olsun faaliyet gösteren çokuluslu şirketlerin kendi hukuk sistemlerini dünya ölçeğinde yaygınlaştırma çabalarını göz ardı etmemek ve benzeri bir mekanizmayı bu bölgelerde tesis etmek için çaba göstermek gerekir.

Sadece ekonomik güç olarak gelişmek, yukarıda söylenenlerin gerçekleştirilebilmesi için yeterli değildir. Bu gücün belirli stratejiler doğrultusunda devamını ve istikrarını korumak, belirli siyasi ve hukuki stratejilerle desteklenmesine bağlıdır. Böylesi bir tavır bölge ülkeleri üzerinde baskı ve tahakküm kurma ya da birtakım perdelemeler altında bir sömürü mekanizması kurma şeklinde değil, insani mülahazalarla, zarara uğrayan herkesin menfaatini koruma ve haklının yanında yer alma şeklinde uygulanabildiğinde realize edilebilirliği çok daha mümkün hale gelecektir.

makita
makita
makita
14.4V
3.0Ah

Nurullah Ardıç

İstanbul Şehir Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi Öğretim Üyesi

Arap Baharı'na Sosyolojik Bir Bakış

Kaotik zamanlarda yaşıyoruz. Ve böylesi kaotik zamanlarda küçük ölçekli grupların, önemsiz gibi görünen faktörlerin beklenmedik etkileri olabilir. Tıpkı içtiğiniz sigaranın dumanının havada alacağı şeklin ve gideceği yönün belli olmaması gibi; daha doğrusu bu şekil ve yönün hava sıcaklığı ve basıncından ortamdaki bir sineğin kanat çırpışına kadar çok farklı ve birbiriyle ilgisiz (gibi görünen) faktörlerin bileşkesine bağlı olması gibi. Yani bir nevi kelebek etkisi.

Sosyolog Anthony Giddens'a göre bir hareketin devrim olabilmesi (ya da bir isyanın devrime evrilmesi) için üç temel şart gereklidir: İsyancı hareket kitleselleşmeli, yani kitlesel bir sosyal hareket haline gelmeli; isyan süreci sistemik ve yapısal değişiklik ve reformlara yol açmalı ve devrim sürecinde devrimci hareket tarafından şiddet kullanılmalı veya şiddet kullanımı tehdidi bulunmalıdır.

"Arap Baharı" olarak adlandırılan (fakat 'dış güçlerin' müdahalesini ima ettiği için olayların aktörlerinin pek sevmediği bir ifadedir bu) olaylar dizisi de hem içinden geçtiğimiz kaotik dönemin bir ürünü, hem de bu kaosu anlamamıza yardımcı olabilecek güzel bir örnek. Zira 17 Aralık 2010 günü Tunuslu sıradan bir seyyar satıcının kendini yakmasıyla (ve ardından Wikileaks'in Tunus rejimiyle ilgili gizli Amerikan belgelerini yayınlamasıyla) ateşlenen fitil, sonunda binlerce kişinin öldürülmesi, on binlercesinin yaralanması ve yerinden edilmesi, nihayet Tunus, Mısır ve Libya'daki (ve muhtemelen Yemen ve Suriye'deki) 30 küsur yıllık diktatörlüklerin yıkılması gibi devasa gelişmeleri

içeren bir 'yangına' ve adeta bir 'bahar temizliğine' dönüştü. Hatta bu ateşin etkisi İsrail'den Çin'e ve Amerika'ya kadar birçok ülkede de hissedildi.

Devrim mi İsyan mı?

Öncelikle bu olaylar dizisinin birer devrim mi yoksa isyan mı olduğu sorusu cevaplanmalı. Sosyolog Anthony Giddens'a göre bir hareketin devrim olabilmesi (ya da bir isyanın devrime evrilmesi) için üç temel şart gereklidir: İsyancı hareket kitleselleşmeli, yani kitlesel bir sosyal hareket haline gelmeli; isyan süreci sistemik ve yapısal değişiklik ve reformlara yol açmalı ve devrim sürecinde devrimci hareket tarafından şiddet kullanılmalı veya şiddet kullanımı tehdidi bulunmalıdır. Ancak elbette bu şartların üçü de esasen objektif değil, öznel değerlendirmelere dayanır. Yani bir isyan hareketinin hangi raddede kitleselleşmiş olduğunu, isyan sonucunda meydana gelen (ve gelmesi muhtemel) değişikliklerin ne kadar 'yapısal' olup olmadığı ve nihayet şiddet kullanımının ne kadar yoğun olduğu gibi değerlendirmeler temelde izafidir. Ayrıca, 20. yüzyılın kanlı devrimlerini veri olarak almış olan yukarıdaki modelde yer alan üçüncü şartın bugün artık o kadar önemli olmadığı söylenebilir.

Yine de halihazırda Arap Baharı'nın yaşandığı ülkelerdeki duruma bakarak kabaca şöyle bir değerlendirme yapabiliriz: Mısır'da ve özellikle (Kaddafi'nin bile linç edildiği) Libya'da 'devrimci şiddetin' yeterince yoğun olduğu, Suriye, Yemen, Bahreyn ve Tunus'ta şiddetin aynı yoğunluğa ulaşmadığı görülüyor. Ancak elbette bunun temel sebebi (özellikle ilk üç ülkede) isyana muhatap olan rejimlerin çok sert ve aşırı şiddet uygulaması, isyancıların ise göreli gücünün henüz bu raddeye ulaşmamış olmasıdır. Yine de Mısır ve Libya da dahil bütün bu ülkelerde isyancı hareketin yeterince kitleselleşmiş olduğu söylenebilir. İkinci şart, yani devrim süreçlerinin esaslı değişiklikleri beraberinde getirmesi açısından ise yalnızca Tunus'ta ve özellikle Libya'da durum yeterince açıktır. (Elbette bunun en önemli sebeplerinden biri NATO'nun bu petrol zengini ülkeye özel 'ihtimam' göstermiş olmasıdır.) Eski rejimin kalıntılarının hâlâ hâkim olduğu ordunun yönetimde kaldığı Mısır ve Tunus'ta sistemik değişiklikler henüz gerçekleşmemiş olsa da bu yönde emareler (ve umut) mevcuttur; dolayısıyla bu iki ülkeyi 'devrim sürecinin devam ettiği' ülkeler olarak görebiliriz. Suriye, Yemen ve Bahreyn'de ise henüz radikal siyasi değişim ihtimali yüksek değildir; bu sebeple buralarda henüz bir devrimden değil, isyandan söz edebiliriz. Bu ülkelerde (de) en belirleyici faktör uluslararası güç ilişkilerinin seyri ve 'uluslararası kamuoyunun' baskı yoğunluğu olacaktır.

Amerikan (1776) ve Fransız (1789) devrimlerinden bu yana yaşanan hemen bütün siyasi ve askeri devrimler (1917 Bolşevik İhtilali de dahil olmak üzere) Marx'ın öngördüğünün aksine gelişmiş kapitalist ülkelerde değil, tam aksine gelişmekte olan ülkelerde gerçekleşti.

Ancak bütün bu seri isyanlar sayesinde genel olarak Arap dünyasında 'devrimsel' bir dönüşümün yaşanması umudu oldukça yaygındır, gidişat da bu yöndedir.

Devrim: Neden Ortadoğu, Neden Şimdi?

Amerikan (1776) ve Fransız (1789) devrimlerinden bu yana yaşanan hemen bütün siyasi ve askeri devrimler (1917 Bolşevik İhtilali de dahil olmak üzere) Marx'ın öngördüğünün aksine gelişmiş kapitalist ülkelerde değil, tam aksine gelişmekte olan ülkelerde gerçekleşti. Yani tarihsel olarak bakıldığında devrimlerin modernitenin 'çelişkilerinin' en keskin yaşandığı dönemlerde ve az gelişmiş ülkelerde gerçekleştiği görülüyor. Bir başka deyişle, son üç yüz yıllık tarih bize radikal devrimlerin siyasi ve iktisadi gelişmenin erken aşamalarında yaşandığını gösteriyor.

Arap Baharı'nın 'şimdi ve burada' olmasını açıklayan anahtar terimlerden biri küreselleşme. Zira bu devrimler serisi, küreselleşmenin çeşitli unsurlarıyla (demokratikleşme gibi siyasi ve El-Cezire, Facebook ile Wikileaks gibi teknolojik unsurlar) Ortadoğu'nun mevcut sosyolojik dinamiklerinin bir araya gelmiş olmasının bir sonucu. Bu yerel sosyolojik faktörler arasında on yıllardır baskıcı zümreler tarafından idare edilen (ve Batı'nın da genelde desteklediği) siyasi, iktisadi ve toplumsal sistemlerin son zamanlarda zayıflaması ve meşruiyetlerinin aşınması, siyasi ve ekonomik eşitsizliği derinleştirip kronikleştiren bir zulüm sistemi, yolsuzluk ve iltimasın kurumsallaştığı bir kapitalizm versiyonunun doğurduğu ve göreceli yoksulluğun da etkisiyle yaygınlaşan memnuniyetsizlik, eğitimli ve teknolojiyi etkin kullanabilen şehirli gençliğin yükselen (ve fakat karşılanmayan) beklentileri, sivil toplumun gecikmiş de olsa güçlenmeye başlaması ve elbette İslam'ın siyasi kültüre olan etkisi sayılabilir.

İç ve Dış Dinamikler

Dolayısıyla Arap Baharı'nın hem 2010 sonunda ortaya çıkışında hem de bugüne kadar takip ettiği seyirde etkili olan faktörler arasında hem bu bölgeye özgü, yerel dinamiklerin

hem de siyasi, ekonomik ve kültürel küreselleşmenin meyvelerinden oluşan uluslararası gelişmelerin etkisini görmek mümkün. Tarihçi Fred Halliday'in *Revolutions and World Politics* (1999) adlı eserinde vurguladığı gibi, genel olarak devrimler bir şekilde geçiş aşamasında bulunan toplumların yaşadığı içsel gerilimlerin eseri olduğu kadar aynı zamanda uluslararası kimi gelişmelerin bu durumdaki ülkeler üzerinde kurduğu baskının da sonucu olarak meydana gelirler.

Küreselleşmenin ürünü olan bu uluslararası gelişmelerin en önemlilerinden biri de özellikle son 20 yıldır yaşanan demokratikleşme sürecidir. Kabaca Soğuk Savaş'ın sona ermesiyle başlayan bu uluslar-üstü trend, giderek güçlenmiş ve demokratik olmayan ya da yarı-demokratik ülkeler üzerinde de bir baskıya dönüşmüştür. Eski Sovyet bloğundaki devlet sosyalizmine dayalı rejimlerin düşmeleri, Avrupa Birliği'nin genişlemesi, Ukrayna, Gürcistan ve Sırbistan'daki 'kadife' devrimler ve elbette Türkiye'nin halen yaşadığı (ve son on yıldır hızlanmış olan) demokratikleşme süreci bu uluslararası trendin birer tezahürü olarak okunabilir. Söz konusu demokratikleşme trendi (eğer gerçekleşirse) Tunus, Libya ve Mısır'da (ve muhtemelen Yemen, Suriye ve Bahreyn'de, hatta belki İsrail, İran ve Suudi Arabistan'da) da devam edebilir. Arap baharının bu ikinci grup ülkelerde birer devrime dönüşmesi 'tehlikesine' karşı bu ülkelerin baskıcı ve otokratik yönetimleri demokratikleştirici reformlara yönelebilirler

Küreselleşmenin Arap Baharı'ndaki muhalif toplumsal hareketlere muhtelif "fırsat yapıları" sağlayan en önemli unsurlarından biri olan bu demokratikleşme dalgası bir yandan Ortadoğu'daki otoriter rejimler üzerinde daha fazla baskı kurulması işlevini görürken diğer taraftan da Batı'nın siyasi ve kültürel hegemonyasını da tahkim eden bir fonksiyon icra etmiş oluyor.

–ya da bunun yerine direnmeyi ve şiddeti sürdürmeyi tercih edebilirler, ki bu durumda ABD ve AB gibi Batılı güçler ile Türkiye gibi bölgesel güçlerin oynayacağı rol sonucun ne şekilde olacağını büyük ölçüde tayin edecektir.

Küreselleşmenin Arap Baharı'ndaki muhalif toplumsal hareketlere muhtelif "fırsat yapıları" sağlayan en önemli unsurlarından biri olan bu demokratikleşme dalgası bir yandan Ortadoğu'daki otoriter rejimler üzerinde daha fazla baskı kurulması işlevini görürken diğer taraftan da Batı'nın siyasi ve kültürel hegemonyasını da tahkim eden bir fonksiyon icra etmiş oluyor. Söz konusu demokratikleşme trendinin hızlanmasında küreselleşmenin diğer ürünleri de etkili oldu: Özellikle birer 'kitle iletişim silahı' işlevi gören Facebook, Twitter, El-Cezire ve Wikileaks gibi enformasyon teknolojisinin en popüler formları devrimlerin hem örgütlenmesinde hem de ideolojik meşruiyetinde önemli ve etkin roller oynadı. Özellikle Mısır'da isyancılar 'sosyal paylaşım ağlarını' birbirleriyle haberleşmek ve direnişlerini daha iyi örgütlemek için kullandıkları gibi yine bu internet ağları ile özellikle El-Cezire televizyonu hem devrimcilerin meşruiyetini sağlamlaştırmada hem de baskıcı rejimlerin meşruiyetlerinin aşındırılmasında oldukça etkili oldular.

Devrimin Aktörleri: Şehirli Gençler

Elbette bu ileri teknoloji ürünü araçların potansiyel siyasi etkisini hesap etmeyi başaramayan eski rejim elitlerinin bu beceriksizliği kadar söz konusu enformasyon teknolojilerini mahir bir şekilde kullanma kapasitesi yüksek olan şehirli ve eğitimli orta sınıf gençlerin oynadığı rol, devrimlerin başarısı için hayati önemde oldu (ve olacak). Genç insanların bu gelişmelerde öne çıkmasını sağlayan ikinci önemli faktör de devrimlerin oluşmasındaki en kritik psikolojik unsur olan ekonomik fırsatlar ve özgürlükler alanındaki beklentilerle yaşanan gerçeklik arasında mevcut olan makasın açıklığını en çok onların hissediyor oluşudur. Arap dünyasının şehirli ve eğitimli gençleri yalnızca Batı ülkelerinde değil, turizm,

internet ve TV dizileri gibi mecralar vasıtasıyla şahit oldukları hayat tarzından etkilendikleri Türkiye gibi Müslüman ülkelerde de gözlemledikleri görece özgürlük ve refah ortamının, esasen zengin yeraltı kaynakları üzerine kurulmuş olan kendi ülkelerinde de mümkün ve gerekli olduğunu çok açık bir biçimde gördüler. Ebeveynleri kadar baskıcı rejimler altında ve yoksunluklar içinde yaşamaya alışkın olmayan bu gençler, küreselleşmenin nimetlerinden dünyanın farklı coğrafyalarındaki gençler gibi kendilerinin de faydalanması gerektiği yönündeki beklentileri ile yaşanan fiili gerçeklik arasındaki muazzam uçurumun etkisini derinden hissettiler, hissediyorlar.

Öte yandan, her ne kadar küresel medya ve analizciler tarafından fazla öne çıkarılmasa da Arap Baharı'nı mümkün kılan önemli faktörlerden biri de dinin etkisidir. Libya'daki muhalif 'mücahitlerden' Bahreyn ve Yemen'deki göstericilere kadar devrim sürecine katılan aktörlerin çoğunluğunun attıkları sloganlara ve genel olarak talep ve şikâyetlerini iletme biçim ve söylemlerine bakarak bu durum rahatlıkla görülebilir. İslami görünürlüğün görece az olduğu Mısır'da bile fazla öne çıkmamaya, kamusallık kazanmamaya özen gösteren İhvan-ı Müslimin'in gerek protestoları örgütleme gerekse de lojistik ve siyasi destek sağlama anlamında başat aktörlerden biri olduğu biliniyor. Nitekim isyanın ilk günlerinde (2 Şubat 2011), Mübarek taraftarlarının at ve develer üzerinde Tahrir Meydanı'nı basıp göstericilere saldırmasının ardından Tony Blair, Mübarek'i tebrik etmiş ve yapılacağını ilan ettiği seçimlerin de İhvan'ın iktidara gelme ihtimali yüksek olduğundan "aceleye getirilmemesini" istemişti. Diğer taraftan, Suriye'de de gösterileri organize eden en önemli kuruluşun Müslüman Kardeşler olduğu, Tunus'ta da İslami muhalefetin en önemli rolü oynadığı biliniyor. Ayrıca Yemen ve Bahreyn'de de Şiilik üzerinden benzer bir durum söz konusu. İslam'ın en önemli kültürel güç olduğu bu ülkelerde siyasi kültürün de büyük ölçüde dinden etkilenmiş olduğu göz önüne alındığında Arap baharının en önemli ideolojik zeminin İslami kavramlar tarafından örülmüş olmasında şaşılacak bir durum da yoktur.

Öte yandan, her ne kadar küresel medya ve analizciler tarafından fazla öne çıkarılmasa da Arap Baharı'nı mümkün kılan önemli faktörlerden biri de dinin etkisidir. Libya'daki muhalif 'mücahitlerden' Bahreyn ve Yemen'deki göstericilere kadar devrim sürecine katılan aktörlerin çoğunluğunun attıkları sloganlara ve genel olarak talep ve şikâyetlerini iletme biçim ve söylemlerine bakarak bu durum rahatlıkla görülebilir.

Diğer taraftan, Arap Baharı'nın önemli özelliklerinden biri de şehirlerin bu devrim ve isyanlarda merkezi bir rol oynuyor oluşudur. 'Arap şehri' Arap Baharı süresince hem isyanların örgütlenmesi ve kitlelerin seferber edilmesinde hem de protesto gösterilerinin bastırılmasında en temel (fiziki ve toplumsal) mekân işlevi görmüştür. Nitekim 'Arap sokağındaki' isyanlar (kısmen Libya istisna olmak kaydıyla) kırsal alanlarda örgütlenmiş olan birer gerilla isyanına dönüşmemiş, daha ziyade (Kahire'deki Tahrir ve Trablus'taki Şüheda meydanları gibi) şehir meydanları ve sokaklarında, konferans salonlarında ve elbette (şehir hayatının vazgeçilmez bir parçası haline gelmiş olan) sanal âlemde yapılan tartışmalar ve tertiplenen gösteriler biçiminde gerçekleşmiştir. Bunun önemli bir sonucu da daha ziyade meydanlara çadır kurma stratejisini benimseyen isyancıların başvurduğu şiddetin dozunun oldukça sınırlı kalmış olmasıdır. Buna karşın isyana maruz kalan rejimlerin (özellikle ordu vasıtasıyla) uyguladıkları şiddet epey yoğun olmuş; fakat bu yoğunluk da ters etki yaparak kendi meşruiyetlerinin altını oyan ve muhaliflerin ulusal ve uluslararası meşruiyetlerini sağlamlaştıran bir işlev görmüştür.

Devrimde oynadığı bu merkezi rolle adeta bir 'isyankâr şehir' olarak ortaya çıkmış olan Arap şehri ile bu şehrin sakinleri olan ve bir nevi 'küresel siyasi özne'yi temsil eden eğitimli genç isyancılar dünyanın farklı coğrafyalarında bulunan şehirleri ve onların genç sakinlerini etkilemeye başlamışlar, böylelikle kendileri de küreselleşmenin birer öznesine dönüşmüşlerdir. Tunuslu üniversite mezunu seyyar satıcı Muhammed Ebu Aziz ve Tahrir Meydanı'ndan direnişi örgütleyen Vail Gonim gibi gençler bir yandan İsrail'in diğer yandan da Amerika ve İngiltere'nin farklı şehirlerinde başlayan 'sosyal adalet' ve 'işsizlik' temalı gösteri ve direnişlere de ilham kaynağı oldular. Elbette muhalif hareketleri absorbe etme kapasitesi çok daha yüksek olan kapitalizmin merkezi şehirlerinde ortaya çıkan bu toplumsal hareketler kısa bir süre içinde sönümlendi. (ABD'de halen devam etmekte olan "Wall Street'i İşgal" eylemlerinin ise devrimsel bir reform sürecini başlatmaları mümkün görünmüyor.)

Sembolik olarak değişimin (ve bu değişimi taklit ve takip etmenin) yönünün Doğu'dan Batı'ya doğru olduğu modernlik öncesi dönemi hatırlatan bu ilham verme durumu aynı zamanda küreselleşme sürecinde şehirlerin yaşadığı deneyim ve devinimlerin yerellikleri aşarak küresel bağ-

lantıların kurulmasını sağlayabileceğinin de göstergesi niteliğinde. Nitekim,"Wall Street'i İşgal" eylemlerinin isminin dahi mülhem olduğu Tahrir Meydanı eylemleri örneğinde görüldüğü gibi, Arap Baharı çerçevesinde gelişen protesto hareketleri ve bu hareketlerin kullandığı (sloganlarından örgütlenme yöntemlerine kadar) çeşitli enstrüman ve ilkeler Arap sokağından çok farklı siyasi bağlamlara da taşındı; bu sayede söz konusu yöntem ve ilkeler küresel ölçekte dolaşıma da sokulmuş oldu. Dolayısıyla toplumsal hareketler ve devrim süreçlerini daha ziyade yerel ve bölgesel faktörlerle açıklamayı tercih eden sosyal bilimler için de kavramsal bir meydan okuma niteliğinde olan Arap Baharı'nın en ilgi çekici özelliklerinden birinin de dünya çapındaki toplumsal hareketlenmeler üzerindeki tetikleyici etkisi olduğu söylenebilir.

Arap Baharı'nın Anlamı

Günümüz dünyasında devrimler bir yandan geçiş dönemindeki toplumların içlerinde gelişen gerilimlerin sonucu iken, bir yandan da uluslararası süreç ve kurumların değişime direnen siyasi yapılar üzerinde kurduğu baskıların birer ürünüdür. Devrimsel dönüşümlerde ayrıca ekonomik açıdan hızlandırılmış gelişme isteğinin de etkisi vardır. Bu üç ana faktörün tamamı Libya, Mısır ve Tunus gibi ülkelerde mevcut(tu). Aynı faktörler henüz devrim yaşamamış olan bir dizi azgelişmiş veya gelişmekte olan ülke için de geçerlidir: Suriye, İran, Yemen ve eski Sovyet cumhuriyetlerinin çoğu gibi.

Domino biçiminde Ortadoğu'da meydana gelen ve "Arap Baharı" adı verilen isyan ve devrimler dizisi, küreselleşme sayesinde giderek daha fazla entegre olan dünyada belli bir ekonomik gelişmişlik seviyesi ve siyasi açıklık durumu oluştuktan sonra hâlâ vatandaşlarının, özellikle şehirlerde yaşayan, eğitimli genç nüfusun arzu ve beklentilerini karşılama konusunda ayak sürüyen otoriter rejimlerin karşılaşacağı mukadder durumu örnekliyor.

Domino biçiminde Ortadoğu'da meydana gelen ve "Arap Baharı" adı verilen isyan ve devrimler dizisi, küreselleşme sayesinde giderek daha fazla entegre olan dünyada belli bir ekonomik gelişmişlik seviyesi ve siyasi açıklık durumu oluştuktan sonra hâlâ vatandaşlarının, özellikle şehirlerde yaşayan, eğitimli genç nüfusun arzu ve beklentilerini karşılama konusunda ayak sürüyen otoriter rejimlerin karşılaşacağı mukadder durumu örnekliyor. Her ne kadar bu durum, kaçınılmaz olmasa veya ille de teleolojik ya da çizgisel bir biçim almamış olsa da son yirmi yılda yaşanan genel bir sürecin parçası olarak da görülebilir. 1989'da Sovyetler'in çökmesiyle başlayan ve 2000 yılından sonra sırasıyla Sırbistan, Gürcistan, Ukrayna, Lübnan, Kırgızistan, Moldova ve şimdi de Arap dünyasında devam etmekte olan bu süreç bir yandan gelişmekte olan ülkelerin Batı-merkezli siyasi ve ekonomik düzenin istekleri doğrultusunda (kısmen) şekillenmesine yol açarken, diğer yandan da paradoksal olarak Ortadoğu'nun, Müslüman dünyanın şehirlerinde yetişen, genç ve eğitimli yeni nesillerin iş, özgürlük ve adalet talepleri çerçevesinde yeniden kurulmasını temsil ediyor. Bu kaotik Arap Baharı, ayrıca, hacmi ve etkisi çok küçük zannedilen kelebeklerin nispi etkilerinin de böylesi zor zamanlarda umulmadık derecede büyük olabileceği anlamına da geliyor.

M. Lutfullah Karaman

Çevrelerinde "Arap(ların) Baharı" Yaşanırken Filistin(liler)in Sonu Gelmeyen "Kış"ına Bakmak

Geride bırakmakta olduğumuz 2011 yılı, "Ortadoğu ve Kuzey Afrika'nın tarihini, iktidar yapısını ve dış politikasını" kendisinden "öncesi ve sonrası olarak ikiye ayırma[yı] mümkün" kılacak kadar (Ayhan, 2011: 9) önemli bir dönüm noktası olarak görülmelidir. Anılan bölge ile ilgili, daha açık bir tanımla, bölgede rejiminin adı ne olursa olsun esas itibarıyla halklarıyla aralarında gerçek bir meşruiyet bağının bulunamadığı otoriter devlet düzenlerinin varlığı ve bu varlık altında türlü çeşitli baskılara maruz ve mağdur yaşamakta bulunan halklarının durumuna yönelik bir parça bilgi sahibi hemen herkesin çabucak hatırlayabileceği üzere, anılan yıla böylesi bir dönüm noktası olma özelliğini kazandıran olgu, genel kabul görmekte bulunan adıyla, "Arap Baharı" olarak bölge tarihinde alışılmadık bir iz bırakmakta olan süreçten başkası değildir. Bölgeye yönelik (b)ilgileri nispeten sınırlı olabilecek daha genel bir okuyucu kitlesi için gene de kısaca tanımlamak gerekirse, burada söz konusu olan; Tunus'ta 2010 yılı sonlanırken polisin kötü muamelesine karşı düzenlenmiş bir protesto gösterisi sırasında üniversite mezunu ama işsiz bir gencin kendisini ateşe vermesiyle ilk kıvılcımı çakılarak 2011 yılının ilk aylarında önce bu ülkede halkın iktidarı devirmek üzere dalga dalga sokağa dökülmesiyle başladıktan sonra, benzeri bir hareketlenmenin, bir çırpıda hatırlanabildiği kadarıyla ve değişen (büyüklük/başarı) ölçekleriyle, Cezayir, Libya, Mısır, Sudan, Lübnan, Ürdün, Sudan, Suriye, Irak, Suudi Arabistan, Umman, Yemen, Bahreyn ve Kuveyt'e de uzandığı; sonucunda ise, anılan ülkelerin bir kısmında protestoların ötesine geç(iril)meyerek baskı altına alınabilirken, bu satırların yazıldığı sıralarda, Tunus, Mısır ve nihayet Libya'da yıllanmış diktatörleri koltuklarından eden ve son olarak Suriye'de ("seçilmiş" diktatörlüğün "koltuğun niteliğini değiştirme"ye karşı inatçı tepkisi dolayısıyla) adeta devletin halkına karşı savaşına dönüşerek sürmekte olan, halk ayaklanmaları sürecidir.

İşte artık yaygın kabulle Arap Baharı olarak adlandırılan söz konusu sürece ilişkin yukarıdaki tanımlamaya ilave olarak

Tunus, Mısır ve nihayet Libya'da yıllanmış diktatörleri koltuklarından eden ve son olarak Suriye'de ("seçilmiş" diktatörlüğün "koltuğun niteliğini değiştirme"ye karşı inatçı tepkisi dolayısıyla) adeta devletin halkına karşı savaşına dönüşerek sürmekte olan, halk ayaklanmaları sürecidir.

genel ve çok yönlü bir açıdan özlü ve toplu bir surette sıralanacak olursa, ana sebeplerinin "[sürecin yaşandığı] ülkelerdeki diktatörlük ve mutlak monarşi yönetimleri, insan hakları ihlalleri, yönetimlerdeki bozulmalar, ekonomik gerileme, işsizlik, aşırı yoksulluk, gıda fiyatlarındaki artış ve yaşam standartlarındaki ya da gelir artmış olsa bile gelir dağılımındaki eşitsizlik (…) (B)unların yanında bölge ülkelerinin özellikle gençlerinin eğitim seviyelerinin artması ve bu eğitimli genç nüfusun yönetimden memnuniyetsizliği ve hükümetin halkın reform isteklerine duyarsız kalması" olarak gösterilebileceği (Sağsen, 2011: 59) bu "2011 yılı başında Tunus'ta başlayan ve tüm Arap-İslam coğrafyasını etkileyen halk ayaklanmalarının yeni bir dönem açtığı (…) Bu halk ayaklanmaları dalgasından hemen her ülke değişik düzeylerde de olsa etkilenecek (…) [ve] Ortadoğu'da yaşanan bu gelişmeler(in) aynı zamanda yeni gelişmelerin de habercisi" olduğu (İmrek, 2011: 214-15) rahatlıkla kabul edilebilir bir tespit olarak ortaya konabilecekse eğer, böylesi bir tespitin, başka bir dizi örnek arasında, bir ilk bakışla bizi ulaştırabileceği nokta, herhalde Filistin(liler)in de söz konusu gelişmelerden ve bir şekilde etkilerinden uzak kalamayacağı olsa gerektir.

Arap Baharı genelinde bakılmak üzere Filistin(liler) özelinde böylesi bir etki(lenme) söz konusu olmuş mudur? Olmuşsa, ölçeği/derecesi/bağlamı itibarıyla, hangi sınırlara eriş(ebil)miştir? Şu an elinizde bulunan bu kısa yazıda bu nokta(lar) ele alınmaya çalışılacaktır. Ancak, bizzat yazıya bilerek seçilen başlığı tam bu noktada okuyucunun dikkatine yeniden sunarak, sonunda söylenecek olanı daha başında belirtmeliyim: Bu satırların yazarının söz konusu soruya ilişkin temel cevabı, ancak sınırlı/dolaylı/yüzeysel olarak "evet", ama (Bahar'dan kasıt, en azından şu ana kadar yaşananları izleyebildiğimiz kadarıyla ve mesela Mısır özel örneğinde olduğu gibi, sürecin devamında ilgili devlet/toplum bakımından yapısal bağlamda önceki döneme kıyasla köklü –ve gerçek– sayılabilecek değişim(ler)in ortaya çıkmakta oluşu ise) dolaysız/sahici/nihai sonucu itibarıyla "hayır" olacaktır.

Şimdi kısa bir yazının sınırlı satırları elverdiğince ve anahatları itibarıyla bu "evet" ve hayır"lara nelerin tekabül edeceğini (daha açık/keskin bir ifadeyle, "evet"in niye ancak yüzeysel ve/ya sınırlı/dolaylı, "hayır"ın ise neden Filistin(liler) özelinde yüzeyden derine inildiğinde dolaysız/nihai anlamda öyle olduğunu) açımlamaya girişmeden önce, onları doğru anla(ta/ya)bilmek için gerekli gördüğüm bir çerçeve çizmeliyim. Nirengi noktası itibarıyla böyle bir çerçeveden kastım, Arap Baharı'nın yaşandığı ülkelerdeki devlet (iktidar)/toplum (-o iktidara karşı ayaklanan- halk) yapı(sal)/şartları ile Filistin(liler)in (onları şu satırların yazıldığı anlarda dahi sonu gelecek görünmeyen "kış"larından çıkarıp çevrelerindeki Arap hemcinslerinin yaşayabildiği türden bir "bahar"a ulaştırmaktan açıkca alıkoyan) içinde bulun(durul)duğu şartlar arasında temel sayılmak gereken fark(lılık)ların mevcut oluşudur. Bundan da kastım ise, tasvir edici bir tür anlatımı elinizdeki yazının sonlarına bırakarak en kestirme ifadesiyle belirteyim, çevrelerindeki Arapların kendilerine karşı ayaklandıkları ve sınırlı da olsa değişime uğratabildikleri (devlet) iktidarları son tahlilde ve resmi olarak yerli (yahut kendi ülkelerine/toplumlarına ait) iken Filistin(liler) için böylesi bir denklemin kurulamayışı; daha açık tanımıyla, Filistin halkının (çevrelerinde yaşanmakta olan süreç paralelinde bir ayaklanma düşünülecek olursa) herhalde

karşılarına almaları gereken (ama Arap Baharı zemininde bile esası değişmemiş bulunan iç ve dış sebeplerin sürgit onları cenderesinde hapsettiği en güç ve olumsuz şartlar altında, bunun gerçek bir imkânı ifade etmekten hâlâ uzak bulunduğu) devletin (iktidarın), tümüyle kendi toplumlarının dışında ve apaçık yabancı, şimdi adını koyalım, (şahsen, onyıllardır oynanmakta bulunan sözde "Barış Süreci" içerisinde artık resmen ortadan kalktığı öne sürülse de fiili gerçeklik alanında hâlâ ve hâlâ "İşgalci" olarak nitelemeyi doğru bulduğum) "İsrail Yönetimi" oluşudur. Olgusal bağlamda meselenin temelindeki fark bu olduğuna göre (böyle görüldüğünde), Filistin(lilerin) Sorunu'na dair az da olsa (b)ilgi sahibi bir okuyucu için eminim ki, uzun uzadıya daha başka açıklamalara ihtiyaç gö(ste)rmeksizin, bu satırların yazarınca bu yazıda cevabı aranan soruya, niye "yüzeyden derine inildiğinde, dolaysız/nihai anlamda, hayır" karşılığının verilebildiği zorlanmaksızın anlaşılacaktır.

O halde, bu noktada, bu yazıda cevabı aranan soruya nihai karşılık olarak yukarıda tekrar altı çizilen "hayır" cevabı üzerinde bir nebze daha açımlamaya hizmet edecek, tasvir edici bir tür anlatımı elinizdeki yazının sonlarına bırakarak, aynı soruya bu defa "ancak yüzeysel ve/ya sınırlı/dolaylı" olmak üzere verilmiş bulunan "evet" cevabının anahatları itibarıyla nelere tekabül edeceği üzerinde, bu nokta üzerinde düşünüp kalem oynatmış (b)ilgi sahibi bazı meslektaşların

İsrail yazılı basınında her gün "yeni Mısır"ın İsrail'e etkileri konusundaki analizlere yer verildi. Mısır devriminin Hüsnü Mübarek'in istifasını takip eden ikinci aşamasında ise İsrail gazetelerinde "Ortadoğu'da bir dönem kapandı" başlıklı yazılar öne çıktı.

ortaya koyduğu noktalara da temas ve katılmak suretiyle, elinizdeki bu kısa yazının (şimdi herhalde daha da "kısalmış" bulunan) sınırlı satırları elverdiğince, durabiliriz. Bu noktada ise, Filistin Sorunu (Arap Baharı'nın olumlu anlamda dolaysız etkisini şu ana değin açık bir şekilde göremediğimiz) en dolaysız ve temel unsurunu oluşturan Filistin halkı ve sonu gelmez acıları bağlamı dışarıda bırakılarak değerlendirildiğinde, ikinci en önemli unsurunu oluşturan (gene bu satırların yazıldığı sıralarda bile dünden bugüne varlığını sürdüregelen ABD desteği sayesinde, hâlâ o halkın acılarının en başta gelen sorumlusu olarak davranabilme lüksüne sahip) bir "İsrail" gerçeği ilk sırada ele alınacak olursa, bu bağlamda, ilk bakışta bir dolaylı etkiden söz edilebilir. Bu ise, adını koymak gerekirse, en azından psikolojik planda nesnel bir gerçek olarak, İsrail Yönetiminin yaşanan gelişmelerden ve şu ana kadar kısmen doğurduğu ve özellikle ortaya çıkan rejim değişikliklerinin aldığı/alacağı yönlere göre daha ötede doğurması muhtemel bulunan sonuçlardan duyduğu rahatsızlık olarak tanımlanabilir. Bu noktayı daha açık ve örneklendirici surette ortaya koymak içinse, (aynı zamanda, son onyıllar boyunca Barış Süreci denilen aldatıcı oyun işin gerçeğini çıplaklıkla ifade etmek gerekirse Filistinliler aleyhine işleyegelmek üzere sürdürülürken, özellikle Mübarek yönetimi altında olumsuz bir rolün sahibi olduğu rahatlıkla öne sürülebilecek olan) Mısır'ın geçirmekte olduğu değişim ve bu değişimin şu ana kadar gözlemlenebilen sonuçları ve hatta muhtemel olarak alabileceği yönün de birlikte ele alınması yerinde olacaktır. Bunu en özlü bir surette yapmak içinse, bu noktada, satırları, İsrail'e ilişkin durumu Mısır özelinde ortaya koymakta bulunan aşağıdaki değerlendirmeye bırakmak hayli isabetli görünmektedir:

"İran'daki İslami devrimden sonra Ortadoğu'daki en büyük halk ayaklanması olan Mısır'daki protestolar Arap komşuları hakkındaki istihbarat faaliyetleriyle ünlü İsrail için büyük bir sürpriz oldu. İsrail'in bu sene yapılacak olan cumhurbaşkanlığı seçimini Hüsnü Mübarek'in kazanması ve daha sonra da tahtını oğlu Cemal'e bırakması dışında bir öngörüsü bulunmuyordu. Bu kötü sürpriz Tel Aviv'de telaş ve kargaşaya neden olurken, gelecek Mısır yönetiminin İsrail'e Mübarek kadar dostça davranmayacağına inanan yetkililer, 24 saat devam eden yuvarlak masa toplantılarında İsrail'in Ortadoğu politikasındaki en eski ve en önemli ilişkisini gözden geçirmeye başladılar (…) Gösterilerin ilk gününden bu yana İsrail'e hâkim olan endişeyi 24 saat boyunca Mısır'a odaklanmış olan medya araçları açık şekilde gözler önüne serdi. İsrail yazılı basınında her gün "yeni Mısır"ın İsrail'e etkileri konusundaki analizlere yer verildi. Mısır devriminin

Hüsnü Mübarek'in istifasını takip eden ikinci aşamasında ise İsrail gazetelerinde "Ortadoğu'da bir dönem kapandı" başlıklı yazılar öne çıktı (…) İsrail için kesin olan tek şey Mübarek sonrası Mısır'ı ılımlı bir iktidar dahi yönetse İsrail'in artık sırtını dayayabileceği bir Mısır ile komşuluk yapmayacağıdır. Mısır'ın Eylül 2010'daki [metinde aynen; doğrusu: 2011] seçimden sonra iş başına gelecek yeni yönetimi halkın İsrail'e karşı tutumunu kısmen de olsa politikasına yansıtacak, İsrail ile olan ilişkisinde taviz verme, işbirliğine girme konularında kamuoyunun baskısına maruz kalacaktır. Dolayısıyla yeni Mısır İsrail için her halükârda yeni bir Ortadoğu anlamına gelmektedir." (Tonkuş Kareem, 2011: 67, 69, 72)

Dolaylı/sınırlı etki bağlamında gene yukarıda dokunulan İsrail+Mısır ekseninden tam olarak ayrılmadan, aynı denkleme Filistin(liler) unsurunu da bir bakıma dolaysız katabilmek söz konusu olacaksa eğer, bu durumda ve bu defa da sözü, böylesi bir bağlantıyı bize ortaya çıkabilmiş ve/ya çıkması muhtemel yönleriyle hatırlatan aşağıdaki satırlara bırakmak yerinde görülmektedir:

"Bölge ülkeleri arasında yaşanmakta olan halk hareketlerinin ortaya çıkardığı etkiler bağlamında en fazla rahatsızlık hisseden ülke İsrail'dir. Kahire'deki Mübarek rejiminin gitmek zorunda kalması ve de yerine gelecek olan rejimin mutlaka 'Müslüman Kardeşler'i içerecek olması İsrail'i ürkütmektedir. Mısır'ın Arap dünyasındaki lider konumu Mısır'ın İsrail'e bakışını İsrail açısından önemli kılmaktadır. Mısır'ın daha önceden İsrail'le imzalamış olduğu Camp David anlaşmasına sadık kalıp kalmayacağı, İsrail'in varlığını ve meşruiyetini tanımaya devam edip etmeyeceği, Hamas'a karşı yürütmekte olduğu baskıcı ve kuşatıcı politikayı sürdürüp sürdürmeyeceği İsrail cephesinde merak edilmektedir. Ayrıca Mısır'daki halk hareketinin İsrail yönetimi altında yaşayan Filistinliler'e örnek oluşturması ihtimali de vardır. İsrail-Filistin sorununun çözümsüzlüğü Filistinliler'i haklarını aramak için üçüncü bir intifada başlatma noktasında cesaretlendirebilir. Böyle bir durumda İsrail'in güç kullanmak zorunda kalması, onun uluslararası arenadaki meşruiyetini daha da zedeleyecektir (…) İkinci gelişme, yeni Mısır yönetiminin çabalarıyla Gazze'deki Hamas ile Batı Şeria'daki Filistin Otoritesi arasında bir mutabakat anlaşmasının imzalanmasıdır. Bu anlaşma, İsrail'in Hamas'ı dışlayan, sadece Mahmut Abbas liderliğindeki yönetimi tanıyan ve olası bir çözümü olabildiğince ileri bir tarihe taşımayı hedefleyen politikasına ciddi bir darbedir. İsrail, Mısır'ı kaybetme korkusu yaşamaktadır. Netanyahu hükümetinin barış görüşmeleri

Sözde barış sürecinin bugüne uzanan basamakları boyunca, en az İsrail kadar gerçek ve bağımsız bir Filistin devletine varma yolunda pek çok gedikler aldığı; böylece anılan çerçevenin dahi her seferinde biraz daha gerisine düşüldüğü gerçeği bugün önümüzde kaskatı durmaktadır.

için konuşacak muhatap bulamama yönündeki eleştirileri son Filistin uzlaşmasından sonra kolaylıkla savunulamaz hale gelmiştir. Bu minvalde önemli olan üçüncü gelişme ise Mısır'ın Filistinli grupları barıştırmasının ardından uluslararası kamuoyunun İsrail üzerindeki baskıyı artırmaya başlamasıdır. Başkan Obama'nın 20 Mayıs 2011'de yapmış olduğu Ortadoğu temalı konuşmasında İsrail'i her iki tarafı da tatmin edecek bir çözümün ortaya çıkması için daha fazla çaba göstermeye davet etmesi manidardır." (Oğuzlu, 2011: 37)

Ve nihayet, gene Arap Baharı'nın Filistin(liler)e etkisine dair soragelmekte olduğumuz soruya "dolaylı/sınırlı evet" karşılığı, bu defa yalnızca Filistinliler göz önüne alınarak verilebilecekse, bunu son olarak aşağıdaki satırlara katılarak yapmak en doğrusu olacaktır:

"Arap Baharı, Filistin Meselesi'nde çok önemli rol oynayan iki ülkeyi çok yakından etkilemişken ve Ürdün'e gelmesi belki de an meselesiyken Abbas Yönetimi halkın desteğini almak ya da tazelemek için yeni bir girişim başlatmak durumundaydı. 2007'de HAMAS'ın Gazze'yi ele geçirmesinden sonra iki başlı bir yapıya bürünen ve iç politik yapısı kilitlenen Filistin'de El Fetih'in arkasındaki destek iyice azalmaktaydı. 2 yıl önce ABD'nin desteklediği bir yardım programıyla Filistin'deki kurumların yeniden yapılandırılması için başlatılan program kısmen başarılı olsa da işgal altındaki topraklarda insanlar zor yaşam koşulları altında yaşamaktadır. Gazze'de ekonomik ve sosyal koşullar daha güç olmasına rağmen HAMAS'ın izlediği çatışma stratejisi genel olarak Filistin halkı arasında bir meşruiyet krizi yaşamasını engellemektedir. Oysa Fetih ve Abbas Yönetimi İsrail'in işgal politikaları ve uzlaşmaz tavrı ile HAMAS'ın desteklediği çatışmacı yaklaşım arasında bocalamakta ve her türlü sorundan sorumlu tutulmaktadır. Gazze'deki kontrolünü yitiren Fetih'in bir süre sonra Batı Şeria'da da benzer bir durumla karşılaşabileceği, halk arasındaki meşruiyetini her geçen gün kaybettiği görüşü yaygınlık kazanmaktadır.

Arap Baharı'nın yaratmış olduğu gösteri dalgasının Filistin'i vurması halinde Abbas ve Fetih'in kontrolü uzun süre tutması güç görünmektedir. Bu nedenle Filistin Yönetimi'nin başlattığı devlet ilanı çabası aslında bir ölçüde iç politikadaki tıkanıklığı aşmak ve yeniden meşruiyet bulmak için yapılmış bir girişim olarak da nitelendirilebilir (…) Abbas'ın gerek BM'deki konuşması gerekse ardından Avrupa, Afrika ve Amerika kıtasını kapsayan turu ile Filistin içindeki desteğini pekiştirdiğine şüphe yoktur. En azından Filistin halkının dikkati şu anda iç politikadan dış politikaya çevrilmiş, Abbas kendisine yöneltilen tüm baskı ve eleştirilere rağmen BM'de yaptığı konuşmayla bir anda Gazze'de dahi daha fazla destek bulmuştur (…) Bölgedeki Arap devletlerinin de desteklediği bu girişimle HAMAS'ın Fetih karşısında önemli bir geri adım atmak zorunda kaldığı görünmektedir (…) Özetle, HAMAS'ın hem iç politikada hem de dış politikadaki gelişmeler karşısında bulunduğu durum El Fetih'in elini biraz daha güçlendirmektedir." (Erkmen, 2011: 12-13)

Evet, belki bir "ilk bakışla", Arap Baharı'nın Filistin özelinde etkisinin bulunup bulunmadığına dair elinizdeki yazıda cevabı aranan soruya, yukarıda, bu konuda fikir yürüten meslektaşların yazdıklarının da kılavuzluğunda, "dolaylı/sınırlı" bir bağlamda "evet" cevabı verilebilmektedir. Ve evet, gene bu yazının başlarında hatırlatılan, söz konusu Bahar'ı ortaya çıkaran belli-başlı sebeplerin (ayaklanmaların yaşandığı ülkeler/toplumların içinde bulunageldiği şartların) bir kısmının Filistin(liler) için de geçerlik taşımakta olduğu söylenebilir. Ama son bir tekrar pahasına bir kez daha vurgulanmak gerekirse, Arap Baharı'nın yaşandığı ülkelerdeki

Kuzey Afrika ve Ortadoğu'daki halk ayaklanmaları, aynı zamanda, en azından yakın tarihin bir muhasebesine de neden olacak, Filistin sorununu yeniden gündeme taşıyacaktır. Gelişmeler, Filistin halkının İsrail işgalini püskürtme mücadelesini de etkileyecektir; zira halkların devrimci eyleminin Filistin sorununa duyarsız kalması düşünülemez.

devlet (iktidar)/toplum (-o iktidara karşı ayaklanan- halk) yapı(sal)/şartları ile Filistin(liler)in (onları şu satırların yazıldığı anlarda dahi sonu gelecek görünmeyen "kış"larından çıkarıp çevrelerindeki Arap hemcinslerinin yaşayabildiği türden bir "bahar"a ulaştırmaktan açıkca alıkoyan) içinde bulun(durul)duğu şartlar arasında, meselenin özünde varlığını sürdüren fark(lılık)tır ki, bu satırların yazarına, bu yazıda cevabı aranan soruya, "yüzeyden derine inildiğinde, dolaysız/nihai anlamda, hayır" karşılığını verdirebilmektedir.

Öyleyse, gelin, genç bir araştırmacımızın "Ortadoğu Barış Süreci, yönetmeni (ABD), oyuncuları ve temel konularıyla artık sıkıntı veren bir 'TV dizisini' andırır duruma gelmiştir" (Şahin, 2010: 9) değerlendirmesini haklı çıkaracak bir seyirle, 1990'ların başlarından itibaren, Filistin halkının (aslında tarihsel sürecin daha gerisine evrensel hukuk mantığıyla bakıldığında, büyük bir kısmı "İsrail"e dönüş(türül)müş topraklarının artık ancak ve yaklaşık beşte birlik bir kısmında) kendi devletlerini kurma hakkını gerçekleştireceği iddiasıyla sürdürülmekte olan göstermelik/aldatıcı (belki daha keskin ve çıplak bir bakışla, Filistinliler açısından içinde bulunageldikleri şartları iyileştireceğine daha da kötüye götüren) sözde barış çabaları sonucunda, Arap Baharı'nın 'kırılma noktası'nda bile Filistin(liler) özelinde temel hiçbir 'noktası kırılma' geçirmeden ortada duran tabloyu birlikte hatırlayalım. O zaman, inanıyorum ki, yukarıda imlenen, Filistinlilerin içinde bulun(durul)duğu şartlar ve bunlardan kaynaklanan, Bahar'ı yaşayan diğer Arap hemcinslerinin siyasal-toplumsal şartları arasında mevcut, meselenin özündeki fark(lılık) dikkat sahibi bir okuyucu için zorlanmadan anlaşılır olacaktır:

"O halde, bu noktada, (…) aldatıcı "barış süreci" çerçevesindeki girişimlerin gölgelemekte olduğu, görebilen göz için çıplak, gerçeğin adını koymak gerekirse; o kaskatı gerçeğin şundan ibaret olduğu görülecektir: 1990'lardan günümüze adına barış denen sözde anlaşmalar/çabalar süreci boyunca, İsrail yönetimlerinin barışa yanaşıyormuş imgesi verirken gerçekte, uzun vadeli ve sistemli bir "çekirdek devlet politikası"nın varlığını hissettirecek surette, her bir adımda Filistinli halkın toprakları ve hayatını sınırlandıran uygulamaları, üstelik hak, hukuk, hakkaniyet, dünya kamuoyu, evrensel normlar vb. ne varsa pervasızca onları çiğneme pahasına, ortaya koyabilmesi.
(…)
O halde, ilk Oslo başlangıcı ile çizilen çerçevenin, adını bu başlangıçtan almış bulunan sözde barış sürecinin bugüne uzanan basamakları boyunca, en az İsrail kadar gerçek ve bağımsız bir Filistin devletine varma yolunda pek çok gedikler aldığı; böylece anılan çerçevenin dahi her seferinde biraz daha gerisine düşüldüğü gerçeği bugün önümüzde kaskatı durmaktadır. Öyle ki, böylelikle bugün gelinen noktada, 1967 öncesi asgari sınırları itibarıyla gerçekten bağımsız bir Filistin Devleti hedef ölçü olarak alındığında, bunun ne derecede gerisinde bulunulduğunu ayan-beyan gösteren mevcut durum (…) şöyle özetlenebilir: Muhtemel Filistin Devleti'nin stratejik açıdan ikincil önemde parçası olan Gazze Şeridi (esasında son tahlilde gene İsrail çıkarına uygun olarak) bir bütün halinde İsrail işgal yönetiminden çıkarılmış görünmekle birlikte, bu görüntünün halen ne ölçüde aldatıcı olduğunu ispat edercesine İsrail tarafından (bölgeyi dünyanın en kalabalık açık hapishanesine dönüştürecek surette) dışarıdan kuşatılmışlığı devam etmektedir; buna karşılık, söz konusu Devlet bağlamında asıl stratejik önem ve değeri haiz bulunan ve ikincil derecedeki Gazze ile aralarında toprak bağlantısının bulunmayışının muhtemel Devletin egemen bütünlüğü açısından zaten bir mesele olarak durduğu (Kudüs'ün Doğu/Arap kesimini de içine alan) Batı Şeria'da ise, zaten mevcut ve genişlemeye devam eden yerleşim merkezleri, bunlara tahsis

edilen ve Filistinlilerin yaşadıkları yerleri birbirinden ayıran bağlantı yolları ve gözetleme noktaları ve nihayet mevcut sınırları daha da küçülterek bölgeyi İsrail lehine kaskatı ayıran güvenlik duvarı uygulamalarıyla fiilen yaratılan harita sonucunda, yaşayabilir bir devletin gerçek unsuru olması gereken toprak bütünlüğü ve oranı (iki bölge arasındaki coğrafi kesinti bir yerde anlaşılır olsa bile, kendi içinde tek parça olan bir bölge için asla kabul edilemeyecek ve asıl önemlisi, Filistinliler açısından tarihi fedakârlığın son sınırı olarak belirtmeyi elzem gördüğüm yüzde 22'yi dahi imkânsız kılacak surette) adeta ortadan kaldırılmış bulunmaktadır." (Karaman, [2011]: 150 ve 152)

Sanal bir varlık görüntüsü yaratan "Filistin Milli Otoritesi" olgusunu gerçek anlamda (halkın karşısına çıkabileceği) devlet/iktidar öznesi olarak gör(e)meyerek bir tarafa bırakıp, Filistin halkını şu satırların yazıldığı anlarda dahi sonu gelecek görünmeyen "kış"larından çıkarıp çevrelerindeki Arap hemcinslerinin yaşayabildiği türden bir "bahar"a ulaştırmaktan açıkça alıkoyan, (hemen her seferinde elle tutulur anlamda bir uluslararası yaptırıma da maruz bırakılmamanın verdiği pervasızlıkla, gerek duyduğunda, evrensel hak/hukuka aykırı, şiddete başvurma tekelini elinde tutabilmeyi sürdüren) "orantısız güç" sahibi (dolayısıyla, gerçekçi bir bakışla, hâlâ kaderlerini tekelinde tutmakta bulunduğu Filistin halkının –Arap Baharı'nın yaşandığı bazı bölge ülkelerindeki halkların yapabildiği gibi– sonuç alıcı bir surette karşısına çıkabilmesi pek makul ve mümkün görünmeyen) bir "yabancı" İsrail (devleti/iktidarı) "farklı" gerçeğini dolaylı da olsa bize yeniden hatırlatan yukarıdaki durum tasviri/tespiti karşısında, siz de olsanız, bu satırların yazarının öne sürebildiği gibi, bu yazıda cevabı aranan soruya, "yüzeyden derine inildiğinde, dolaysız/nihai anlamda, hayır" karşılığını uygun bulmaz; yahut aynı yazının başlığına bilerek ve anlam yüklü bir dille yansıttığı üzere, gene onun gibi, çevrelerinde Arap(ların) Baharı yaşanagelirken bizim, Filistin(liler) söz konusu olduğunda, ne yazık ki hâlâ ve esas itibarıyla, içinden bir türlü çık(artıl)amadıkları ve bu yüzden de sonu gelmez görünen "kış"larını izlemek durumunda kaldığımızı düşünmez misiniz?

Filistin(liler) söz konusu olduğunda, ne yazık ki hâlâ ve esas itibarıyla, içinden bir türlü çık(artıl)amadıkları ve bu yüzden de sonu gelmez görünen "kış"larını izlemek durumunda kaldığımızı düşünmez misiniz?

Ve nihayet, yukarıdaki konuya ilişkin nihai kanaatleri bu satırların yazarı ile paylaşıyorsanız eğer ve bununla beraber gene onun gibi (insani değerleri hayatın merkezinde tutan bir dünya görüşünü temel almakla) öyle veya böyle Filistin halkının acılarına karşılık bir duygudaşlık sahibi iseniz; bu defa söz konusu duygudaşlığı bir bakıma imleyen bir "sonuç yerine", (kendi ülkesinde hayata geçirilme zemininin çoktan değiştiği ve/ya gerilerde kaldığı bir "devrimci" ateşi hâlâ içinde saflık ile taşıdığı, yazdıklarında/ifadelerinde yansıma bulur görülen) genç bir yazarımızın, konuya ilişkin kaleme almış olduğu bir yazısındaki (bir üstteki nihai kanaatimize bizi vardıran temel gerçeklik ve bununla ilintili pek çok diğer olumsuz etken/mevcut şartlar karşısında, Filistinliler özelinde hayata geçirilmesinin pek de mümkün gibi görülmediği), benzeri bir duygudaşlığın eseri bulunduğu söylenebilecek olan ve dolayısıyla büyük ölçüde temenni/beklenti/umut anlamı taşıyan şu söylediklerini, gene bu satırların yazarı gibi ve gene benzeri bir duygudaşlık adına, benzeri bir saflıkla da olsa paylaşmaktan uzak kalabilir misiniz:

"Görünen o ki, Kuzey Afrika ve Ortadoğu'daki halk ayaklanmaları, aynı zamanda, en azından yakın tarihin bir muhasebesine de neden olacak, Filistin sorununu yeniden gündeme taşıyacaktır. Gelişmeler, Filistin halkının İsrail işgalini püskürtme mücadelesini de etkileyecektir; zira halkların devrimci eyleminin Filistin sorununa duyarsız kalması düşünülemez. Bu gelişmelerin Filistinliler içinde zayıflayan direniş ruhu ve azmini yeniden tetiklemesi kadar, bugünden yarına olmasa bile Arap dünyasında yeniden dayanışma ve direniş fikrini ateşlemesi şaşırtıcı olmayacaktır. Henüz kendi diktatörlerini yıkmakla meşgul Arap halklarının yıkılanların yerine ne koyacağını belirleme sürecinin, aynı zamanda Filistin halkının yaşadığı acıları gündemine alma süreci olması da beklenmelidir. Nitekim Filistin halkını kendi kaderine terk ederek, ancak diplomatik görüşmelerle bir çözüm bulunabileceğini vaaz eden mevcut yöneticilerinin de hedef haline gelebileceği şimdiden konuşulup tartışılıyor (…)

Filistin sorununun "nasıl olursa olsun bir çözüme bağlansın" mantığıyla ele alındığı ve bir yük olarak görüldüğünü her vesileyle gösteren halka yabancı Arap yönetimleri, bugün büyük bir halk öfkesiyle karşı karşıya kalıyor ve bir bir devriliyorlarsa, Filistin halkının çektiği acılara karşı biriken öfkenin de payı bulunmaktadır bunda. Tunus'ta başlayıp Mısır'da zirveye ulaşan, (…) Kuzey Afrika'dan Ortadoğu'nun tüm ülkelerine sirayet eden halk ayaklanmalarının, (…) tarihi acılarla dolu Filistin halkınca sevgi, sempati ve dayanışmayla karşılanması anlaşılır bir durum. Ancak gelişmelerin bununla sınırlı kalmayacağı, Filistin halkının İsrail Siyonizmine ve İsrail'i destekleyen emperyalist güçlere karşı mücadeleye atılacağını beklemek hiç de hayalcilik olmayacaktır. Arap halk ayaklanmalarının aynı zamanda Filistin sorununu gündemine alacak devrimler olarak gelişmesi, Ortadoğu'da yeni bir dönemin yaşanmasında yeni bir aşama olacaktır." (İmrek, 2011: 217-18, 238-39)

Görünen o ki, Kuzey Afrika ve Ortadoğu'daki halk ayaklanmaları, aynı zamanda, en azından yakın tarihin bir muhasebesine de neden olacak, Filistin sorununu yeniden gündeme taşıyacaktır. Gelişmeler, Filistin halkının İsrail işgalini püskürtme mücadelesini de etkileyecektir; zira halkların devrimci eyleminin Filistin sorununa duyarsız kalması düşünülemez. Bu gelişmelerin Filistinliler içinde zayıflayan direniş ruhu ve azmini yeniden tetiklemesi kadar, bugünden yarına olmasa bile Arap dünyasında yeniden dayanışma ve direniş fikrini ateşlemesi şaşırtıcı olmayacaktır.

KAYNAKLAR:

- Ayhan, Veysel (2011): "Başbakan Erdoğan'ın Mısır Ziyareti ve Türkiye-İsrail İlişkilerine Olası Etkileri," *Ortadoğu Analiz*, Cilt 3, Sayı 33 (Eylül), 8-21.
- Erkmen, Serhat (2011): "Filistin'in BM Macerası: İki Adım İleri Bir Adım Geri," *Ortadoğu Analiz*, Cilt 3, Sayı 34 (Ekim), 8-21.
- İmrek, Ender (2011): "Arap Halk Ayaklanmaları Işığında Filistin-İsrail Sorununa Bakış," *Arap Dünyasında Ayaklanma: Nedenler-Olasılıklar-Sonuçlar*, Hazırlayan: Mustafa Yalçıner, Genişletilmiş 2. Basım (İstanbul: Evrensel Basım Yayın) içinde: 213-239.
- Karaman, M. Lutfullah [2011]: "Gerçekten Bağımsız Bir Filistin Devletine Giden Yolda "Varış"ı Olmayan "Barış" Süreci," *Tarih Bilinci*, Sayı 13-14, Özel Sayı, 146-152.
- Oğuzlu, Tarık (2011): "Arap Baharı ve Değişen Bölgesel Dinamikler," *Ortadoğu Analiz*, Cilt 3, Sayı 30 (Haziran), 33-40.
- Sağsen, İlhan (2011): "Arap Baharı, Türk Dış Politikası ve Dış Algılaması," *Ortadoğu Analiz*, Cilt 3, Sayı 31-32 (Temmuz-Ağustos), 57-64.
- Şahin, Mehmet, (2010): "Bitmeyen Senfoni: Ortadoğu Barış Süreci," *Ortadoğu Analiz*, Cilt 2, sayı 22 (Ekim), 9-16.
- Tonkuş Kareem, Selen (2011): "Mısır Devrimi'nin İsrail'e Etkileri," *Ortadoğu Analiz*, Cilt 3, Sayı 27 (Mart), 66-72.

Doç. Dr. Hasan Ali Karasar

Bilkent Üniversitesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü

Arap Baharı Avrasya Coğrafyasından Nasıl Okunuyor?

Giriş

Hatırlanacağı üzere Avrasya Coğrafyası (büyük ölçüde eski Sovyetler Birliği arazisi) Arap Baharı'nda şimdilerde gördüğümüz dönüşümlere çok yabancı değildir. Kasım 2003'te Gürcistan'da gerçekleşen Gül Devrimi esnasında muhaliflerin söylemleri ile bugün Tunus, Mısır ve hatta Libya'daki muhaliflerin söylemleri önemli benzerlikler taşımaktadır. Kişisel hak ve hürriyetlere getirilen kısıtlamalar, demokratik kurum ve kuruluşların işlevsizliği, yargıdaki adaletsizlik, muhalefete karşı cebir kullanılması, seçimlerdeki usulsüzlükler, basın hürriyetinin bulunmaması gibi talepler Gül Devrimi'ne imza atıyordu. Ama en önemli söylem, seçimlerde yapılan hileler ve muhalefetin aldığı oyların ulusal sistemde görünmemesi olarak özetlenebilecek bir iddiaydı. Bu iddia Kasım 2003'te Gürcistan'da Gül Devrimi'nin ardından da tam bir yıl sonra, Kasım 2004'te başlayıp Ocak 2005'te biten Ukrayna'daki Portakal Devrimi'ni tetikleyen ana unsurdu. Aynı iddia Mart 2005'te Kırgızistan'da gerçekleşen Lale Devrimi'nin de tetikçisi olmuştu. O sıralarda bu devrimlerin 1989'da Çekoslovakya'daki Kadife Devrimin mirasçıları olduğu yazılmaktaydı. Gürcistan, Ukrayna ve Kırgızistan devrimleri aynı Çekoslovak devrimi gibi nispeten kansız hadiseler olarak tarihe geçmişlerdi. Ancak Aralık 1989'daki Romanya halk ayaklanması Romen lider ve eşinin infazı ile ve bir miktar kan dökülmesi ile sonuçlanmıştı. Veya Gürcü, Ukrain ve Kırgız devrimlerinin hemen ardından Mayıs 2005'te Özbekistan'ın Andican şehrinde yaşanan ayaklanma hükümet güçleri tarafından oldukça kanlı bir biçimde bastırılmıştı.

Yine 2010 yılında Kırgızistan'daki Bakiyev yönetiminin devrilmesi sırasında kan dökülmüş, ardından yaşanan güç mücadelesi ve boşluğunda vuku bulan Oş hadiselerinde Özbekler ve Kırgızlar arasında kanlı olaylar ortaya çıkmıştı. Bütün bu sebeplerden dolayı Avrasya coğrafyasındaki Arap Baharı benzeri hadiseleri tek bir grup altında toplamak güçtür. Ancak değişim ve dönüşüm konusunda merkezi oto-

ritelerle muhalefetlerin yaklaşımlarını burada özetlemek yeterli olacaktır.

Değişim ve Dönüşüme Yaklaşımlar

Çok kaba bir sınıflandırma ile Avrasya coğrafyasındaki ülkelerin merkezi otoritelerinin değişim ve dönüşümü konusunda iki farklı yaklaşımları olduğunu söyleyebiliriz. Birincisi geleneksel merkezi otorite devletlerinin tavrıdır. Bu devletler Sovyet sonrası dönemde bir veya iki lider tarafından yönetilmişlerdir. Bu devletlerde merkezi otorite güçlüdür ve her türlü değişim ve dönüşümün kontrollü ve istikrarı tehdit etmeyecek şekilde gerçekleşmesi gerektiğine inanır. Rusya bu geleneksel çizginin en güzel örneğidir. Rusya'nın son 20 yıl içinde muhalefete ve basın özgürlüğüne bakıldığında ilerlemeden ziyade bir gerileme görülmesi mümkündür. Benzer şekilde Ermenistan ve Tacikistan bu sıralamada ikinci sırayı paylaşabilirler. 1990'lı yıllarda bir iç savaş yaşayan Tacikistan ile aynı dönemde Karabağ'ı ve Azerbaycan'ın bir kısım diğer topraklarını işgal eden Ermenistan garip bir biçimde merkezi otoritenin en güçlü olduğu ülkelerdendir. Üçüncü sırayı paylaşması düşünülebilecek ülkeler ise Özbekistan ve Türkmenistan'dır. Bu ülkelerin Afganistan ile paylaştıkları sınırları, terör ve uyuşturucu tehditleri ve liderlerinin kişilik kültleri, bu iki ülkeyi de değişim ve dönüşüme karşı ülkeler sınıfına sokmaktadır. O yüzden bu ülkelerde "Arap Baharı"na nasıl bir bakış açısı olduğu rahatlıkla tahmin edilebilir.

İlginç bir biçimde Avrasya ülkelerinin çoğunun şu anda Rusya veya Avrupa'da olan muhalif liderleri Arap Baharı'na önemli bir siyasi propaganda objesi olarak yaklaşmaktadırlar. Bu muhalif liderler görüntülü ve yazılı mesajlar yayınlayarak otoriterlik ile suçladıkları liderliklere Kaddafi ve Libya örneğini göstermektedirler. Ancak bunun iyi bir strateji olduğu söylenemez. Çünkü hem Ruslar hem de eski Sovyet ülkelerinin vatandaşları için "istikrar" kelimesinin önemi "demokrasi" kelimesinden çok daha fazladır. "İstikrarsızlık" ortaya çıkarabilecek bir değişim, geçiş dönemi büyük kitleler tarafından desteklenmeyecektir. Bunun sebebi de Sovyetlerden miras kalan "istikrar" üzerine kurulu siyasi kültürdür. O yüzden Libya örneğini kullanan muhalif liderler aslında kendi pozisyonlarını tehlikeye atmaktadırlar.

Ancak şu bir gerçektir ki Aralık 2010'da Tunus'ta başlayan gelişmeler bir yıldan az bir zaman zarfında Arap dünyası genelinde önemli bir değişime sebep olmuştur. Yaklaşık 40 yıldır istikrar içinde olduğunu söyleyebileceğimiz Arap dünyasının en sağlam görünen rejimleri birbiri ardından ya yıkılmış ya da önemli taban kaybına uğramışlardır. Bugün Orta Asya ve Kafkasya coğrafyasına da baktığımızda 20 yıldır çok istikrarlı bir yönetim sergileyen rejimlerin hızlı dönüşümler yaşaması ihtimali yok değildir. Ancak bu noktada Arap dünyası ile eski Sovyet coğrafyasının benzerlik ve farklılıkları üzerinde bir değerlendirme yapmak lazımdır.

İlginç bir biçimde Avrasya ülkelerinin çoğunun şu anda Rusya veya Avrupa'da olan muhalif liderleri Arap Baharı'na önemli bir siyasi propaganda objesi olarak yaklaşmaktadırlar. Bu muhalif liderler görüntülü ve yazılı mesajlar yayınlayarak otoriterlik ile suçladıkları liderliklere Kaddafi ve Libya örneğini göstermektedirler.

Arap Dünyası ile Avrasya Coğrafyası Arasındaki Benzerlikler

Arap ülkelerinin tamamında olduğu üzere Avrasya ülkeleri olarak nitelendirdiğimiz eski Sovyet ülkelerinin de ortak bir dili vardır ki bu Rusçadır. Yani El Cezire Televizyonu'nun oynadığına benzer bir rol oynayacak bir medya kuruluşunun kurulması halinde Rusça yayın yaparak bu coğrafyanın büyük bir kısmına ulaşma imkânı bulacaktır. Ayrıca Azatlık Radyosu olarak bilinen Radio Free Europe-Radio Liberty de hemen hemen bütün bölge dillerinde yayın yaparak zaman zaman muhaliflerin sesi olmaktadır. Bu radyonun yayınları belirli kriz zamanlarında rejimlerin en ağır biçimde eleştirildiği platformlar olmaktadır.

Arap dünyası ile Avrasya coğrafyası arasındaki en büyük benzerlik ise halkların yönetimler hakkındaki düşünceleri olarak açıklanabilir. Seçim dönemlerinde yapılan çalışmalar iki bölgede de göstermiştir ki oy kullanan veya sandığa gitmeyen halk kitleleri seçimler vasıtası ile bir şeyin değişebileceğine inanmamaktadırlar. Halk iki bölgede de yaygın yolsuzlukların olduğu kanaatindedir ve zengin ile fakir arasındaki büyük uçurumdan şikâyet etmektedir. Rejimler otoriter veya yarı otoriter olarak sınıflandırılmaktadır.

Bunlara ilaveten Avrasya coğrafyasının önemli bir kısmı Müslümandır. Orta Asya, Güney Kafkasya, Kuzey Kafkasya ve İdil-Ural bölgelerindeki geniş Müslüman kitlelerin İslam Dünyası'nın herhangi bir yerinde ortaya çıkan gelişmelere bigâne kalması mümkün değildir. Ancak bu ilgi ne kadar paralel siyasi aktiviteye ve demokratik taleplere dönüşebilir, bu tamamen ayrı bir meseledir.

Arap Dünyası ile Avrasya Coğrafyası Arasındaki Farklılıklar

Her şeye rağmen Arap dünyasındaki dönüşümü değerlendirirken toptancı bir yaklaşımdan ziyade her vakayı tek tek mercek altına alan bir yaklaşım da kullanılabilir. Böyle bir yaklaşım kullanıldığında görülecektir ki Suriye'deki çatışma sahasında mezhep rol oynarken, Libya'da kabileler ve bölgeler arası denge; öte yanda Mısır'da ordu, Mübarek ve çok daha komplike siyasi ittifakların bulunduğu muhalefet üçgeninde bir çatışma alanı oluşmuştur. Aynı metodoloji ile Avrasya'ya baktığımızda ise göreceğimiz tablo epey farklıdır. Öncelikle mezhep problemi yoktur. Silahlı kuvvetlerin siyasi rol oynama gelenekleri ve kapasiteleri de yoktur. Klan gruplaşmaları olarak nitelendirebileceğimiz bölgesel veya aşiretsel temelli siyasi gruplaşmaların da Arap dünyasındaki örneklerine kıyasla çok daha elastiki olduğunu söylememiz mümkündür.

Ancak belki de en önemli fark olarak üzerinde duracağımız husus Avrasya ülkelerindeki nüfusun eğitim düzeyinin yüksekliği ve yaygın işsizlik gibi bir sorununun olmamasıdır. İşsizlik sorununun en akut olduğu Özbekistan ve Tacikistan gibi ülkelerde dahi bu sorunun Rusya ve diğer BDT ülkelerinde çalışmaya giden milyonlarca işçi ile kapatıldığı bir vakıadır.

Rus ve Rusça Avrasya basınında Arap Baharı hakkındaki görüşler de epey karışıktır ve henüz tam netleşmemiştir. Bazılarına göre Arap Baharı ile gerçekleşen dönüşüm bir dizi İslami Devrimlerdir. Ancak Arap ülkelerinde olup biteni en uzaktan seyredenler için dahi eğer "devrim" olarak nitelenecekse dahi bu "devrimlerin" İslami bir kalkışma ile başlamamış olduğu aşikârdır. İlerleyen süreçte İslami sosyal ve siyasi ağların yönetim üzerinde nispetleri paralelinde rol alması ise demokratikleşmenin tabii bir sonucu olacaktır.

Orta Asya'da 2010 yılında Oş şehrinde çıkan etnik hadiseler göz önüne alındığında çatışmalara taraf tüm grupların çatışmaları bitirme akan kanı durdurma ve ertesinde durumu normalleştirme için harcadıkları çabalar da unutulmamalıdır. Yani Arap ülkelerindekinin tersine inatçı gösteriler ve şiddete dönen çatışmalar hızla tüm tarafların diyalog çağrıları ile sona ermiştir.

Sonuç: Rusya, Arap Baharı ve Avrasya Ülkeleri

Rusya'nın renkli devrimlere verdiği tepkiler ile karşılaştırıldığında Arap Baharı'na vediği tepkiler oldukça önemli bir ton farkına sahiptir. Rusya için kendi "yakın çevresi" olarak görülen Gürcistan ve Ukrayna'daki dönüşümler tehdit ola-

Her şeye rağmen Arap dünyasındaki dönüşümü değerlendirirken toptancı bir yaklaşımdan ziyade her vakayı tek tek mercek altına alan bir yaklaşım da kullanılabilir. Böyle bir yaklaşım kullanıldığında görülecektir ki Suriye'deki çatışma sahasında mezhep rol oynarken, Libya'da kabileler ve bölgeler arası denge; öte yanda Mısır'da ordu, Mübarek ve çok daha komplike siyasi ittifakların bulunduğu muhalefet üçgeninde bir çatışma alanı oluşmuştur.

rak algılandı ve bu paralelde tedbirler alındı. Halbuki Libya ve son olarak da Suriye meselelerinde Rusya'nın takındığı tutum mukayeseli olarak ele alındığında "daha yumuşak" ve yapıcı olarak değerlendirilebilir.

Hatta bir adım daha ileri gidilerek Kosova meselesinin Rusya dış politikasında yarattığı sendromu da göz önüne alırsak Rusya'nın Abhazya'nın bağımsızlığını tanırken Kosova'ya atıfta bulunması siyasi fırsatçılığın en klasik örneğidir bile diyebiliriz. Arap Baharı veya herhangi bir başka sebeple petrol fiyatlarındaki her artışın Rus ekonomisine büyük girdiler sağladığını da bu noktada unutmamak gerekir.

Rusya da aynı ABD gibi Ortadoğu bölgesindeki stratejik önceliklerini henüz net bir biçimde ortaya koymuş değildir. Tabir yerinde olur ise kısa vadeli reaksiyoner değerlendirmelerle politikaları şekillenmekte olan bu iki gücün çok kanallı ve çok boyutlu politikaları gereği bölgedeki tüm taraflar ile yakın irtibat içinde bulunduklarını söylemek de yanlış olmaz. Aynı durum Avrasya ülkeleri için de geçerlidir. Kendi ülkelerinde faaliyet gösteremeyen Özbek, Türkmen hatta Kırgız muhaliflerin Rusya ve Belarus'ta toplantılar düzenleyebilmeleri tesadüf değildir. Ayrıca Rusya'nın Tunus ve Mısır'daki dönüşüm sürecindeki yumuşak tavrı da gözden kaçırılmamalıdır. Libya ve Suriye konularındaki tavrında da çok kanallılık ve çok boyutluluk ihmal edilmemektedir. Libya konusunda da BM Güvenlik Konseyi'nde veto kullanmaktan kaçınan Rusya'nın ABD ve AB ile ilişkilere özel bir önem verdiği de bir sır değildir.

Bu noktada kaçınılmaz olarak Arap Baharı'ndaki dönüşümü 1989 senesindeki Doğu Avrupa devrimleri ile karşılaştırmak akla gelmektedir. Bu kısa yazının başında da belirtildiği üzere Rusya başta olmak üzere Avrasya ülkeleri demokratik dönüşümlere yabancı değildir. 1989 dönüşümünün ardından 1991 senesinde Sovyetler Birliği yıkılmış ve 2000'li yıllarda bölge renkli devrimler olarak tabir edilen devrimlere sahne olmuştur. Ancak bu renkli devrimlerin her biri ayrı bir seyir izlemiştir. Gürcistan'ın Gül Devrimi 2008 senesinde yaşanan savaş ertesinde ülkenin toprak bütünlüğünün sona ermesiyle neticelenmiştir. Ukrayna'nın Portakal Devrimi, üzerinden beş yıl geçtikten sonra tam ters istikamete dönmüş, Rusya sempatizanı bir yönetimin demokratik yollardan başa gelmesi ile sonuçlanmıştır. Kırgızistan'ın Lale Devrimi ise üzerinden altı yıl geçtikten sonra ülkenin Rusya'ya düşman olmayan bir parlamenter demokrasiye geçişi ile neticelenmiştir.

Şimdi akla gelen soru şudur: Arap Baharı Rusya veya Avrasya ülkelerine sıçrar mı? Küreselleşen dünyanın herhangi bir noktasındaki bir hadisenin bir başka bölgeyi etkilemesinden daha doğal bir sonuç olamaz. Ancak yukarıda bahsi geçen farklılıklar başta olmak üzere binlerce parametrenin bu değerlendirmeyi yaparken istihdam edilmesi gereklidir. Ve maalesef bir kestirme sonuca varmak mümkün değildir. Ancak son seçimler ve Avrasya ülkelerindeki farklı hadiselere de bakıldığında bu coğrafyanın da son 20 yıldır sürekli bir tekâmül içinde bulunduğunu da söylemek yanlış olmaz. Belki de Avrasya Baharı çoktan başlamıştır, ama farklı bir mecra izleyerek daha dengeli ve yavaş bir biçimde devam etmektedir.

Yaşar Yakış

Eski Dışişleri Bakanı

Arap Baharı ve Türkiye

2011 yılı Ortadoğu ve Kuzey Afrika'daki birçok ülkede çok önemli gelişmelere sahne olmuştur. Bu ülkeler şunlardır: Tunus, Libya, Mısır, Suriye, Yemen ve Bahreyn. "Arap Baharı" adı verilen bu gelişmeler, 17 Aralık 2010 tarihinde Tunus'ta meydana gelen bir olayla başlamıştır. Muhammed Bouazizi adında 27 yaşında bir genç, seyyar satıcı arabasının belediye zabıta memurları tarafından elinden alınmasını protesto etmek için kendini yakmıştır. Bouazizi'nin intiharından sonra birçok Arap ülkesinde de benzer intihar olayları yaşanmıştır. Cezayir'de de benzer nedenlerle 3 kişi kendisini yakmıştır. Aynı şekilde Mısır'da ve Suudi Arabistan'da da kendini yakanlar olmuştur. Ayrıca bir Faslı Sicilya'da, bir İranlı da Amsterdam'da yine benzer nedenlerle kendini yakmıştır.

Her bir Arap ülkesinde, intiharı takip eden olaylar birbirinden farklı şekilde gelişmiştir. Cezayir'de protestolar bastırılmış, Suudi Arabistan'da kendini yakan şahsın kimliği dahi açıklanmamış, Sicilya ve Amsterdam'daki olaylar birer günlük haber düzeyinde kalmıştır.

Her bir Arap ülkesinde, intiharı takip eden olaylar birbirinden farklı şekilde gelişmiştir. Cezayir'de protestolar bastırılmış, Suudi Arabistan'da kendini yakan şahsın kimliği dahi açıklanmamış, Sicilya ve Amsterdam'daki olaylar birer günlük haber düzeyinde kalmıştır.

"Arap Baharı"ndan etkilenen ülkelerden Yemen'de olaylar, Bahreyn'de de gerginlik halen devam etmektedir. Fakat bu yazının konusu, Türkiye'yi daha yakından ilgilendirmesi nedeniyle Suriye, Libya ve Mısır'daki gelişmelerle sınırlı kalacaktır.

Ben bu yazımda şu üç soruya cevap arayacağım:

- Arap Baharı Türkiye'nin dış siyasetini nasıl etkilemiştir?

- Türkiye'nin bu gelişmeler karşısındaki tutumu nedir?
- Türkiye, bundan sonra nasıl bir yol izlemelidir?

Suriye, Libya ve Mısır'a geçmeden önce gelişmelerin tetiğinin çekildiği yer olması nedeniyle Tunus'tan da kısaca bahsetmek gerekir.

Tunus

Muhammed Bouazizi'nin kendini yakması, Tunus'ta halkın sokaklara dökülmesine ve hükümet karşıtı protestoların artmasına sebep olmuş; bunun sonucunda da Cumhurbaşkanı Zeynel Abidin bin Ali, 23 yıllık iktidarını terk etmiş; 14 Ocak 2011 günü ülkesinden ayrılarak Suudi Arabistan'a sığınmıştır.

Olayların gelişme tarzı, Tunus halkının yönetimden şikâyetlerinin bir patlama noktasına zaten ulaşmış olduğunu ve patlamak için bir kıvılcım beklemekte olduğunu göstermektedir. Tunus'taki bu olay ile daha sonraki haftalarda başka Arap ülkelerinde meydana gelen olaylar arasında aslında doğrudan bir ilişki bulunmamakla birlikte, o ülkelerde de halkın yönetimlerden şikâyetlerinin Tunus'ta olduğu gibi patlama noktasına ulaşmış olduğu ve onların da bir kıvılcım beklemekte oldukları ortaya çıkmaktadır.

Tunus'ta oluşturulan geçici yönetim vaat ettiği seçimleri 23 Ekim 2011 tarihinde yapmış ve En-Nahda adlı parti 217 sandalyelik parlamentoda 90 sandalye kazanarak seçimin galibi olmuştur. Bu parlamento bir yıl süreyle Kurucu Meclis olarak görev yapacak ve yeni anayasayı hazırlayacaktır. Nahda'nın geçici hükümet kurabilmesi için, seçimlerde kendisinden sonra en çok oy alan üç büyük partiden biriyle koalisyon yapması gerekmektedir. Koalisyon ortaklarının hükümette yer almak için ne gibi şartlar ileri sürecekleri bilinmemektedir. Ancak öteki partilerin oy oranları Nahda'nınkinin üçte birinden dahi az olduğu için kurulacak hükümet Nahda partisi tarafından şekillendirilecektir.

Batılı ülkelerin müdahalesi olmasaydı, bu sokak hareketlerinin ülkenin geneline yayılması, bunun bir toplu başkaldırmaya dönüşmesi ve Kaddafi'nin öldürülmesiyle sonuçlanması mümkün olamazdı.

Nahda hareketinin lideri Raşid Gannuşi 22 yıl İngiltere'de yaşadıktan sonra Tunus'a dönmüş ve partisinin seçim kampanyasını yürütmüştür. Tunus hem Arap ülkelerindeki halk hareketlerini başlatmış hem de demokratik kurallara uygun bir seçimi başarıyla gerçekleştirmiş ilk Arap ülkesi olmuştur. Seçimde İslami kökenden gelen bir partinin en güçlü parti olarak çıkması ve Mısır seçimlerinde de buna benzer bir sonuç alınmış olması Tunus deneyimini daha da önemli kılmaktadır. Çünkü öteki Arap ülkelerinde de benzer siyasi oluşumların veya partilerin öne çıkması beklenebilir. Değişim geçiren öteki Arap ülkeleri, bundan sonra izleyecekleri politikada, Tunus deneyiminde çok sayıda esin kaynağı bulabileceklerdir.

Libya

Libya'da olaylar, güvenlik güçlerinin 15 Şubat 2011 tarihinde Bingazi'de hükümet aleyhtarı gösteri yapan halkın üzerine ateş açmasıyla başlamış ve sonra öteki kentlere yayılmıştır. Fransa'nın önayak olmasıyla, Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi 17 Mart günü, "sivilleri Kaddafi askerlerinden korumak amacıyla" Libya'ya askeri müdahalede bulunma kararı almıştır. NATO üyesi ülkelerden oluşan bir gönüllüler koalisyonunun sağladığı askeri katkılarla çok sayıda hava saldırıları gerçekleştirilmiştir. Kara harekâtı ise Kaddafi karşıtlarının kurduğu Ulusal Geçici Konsey'e bağlı çoğu paralı askerlerden oluşan gruplar tarafından gerçekleştirilmiş, bazı NATO devletleri bu rejim karşıtlarına eğitim veya istihbarat desteği sağlamıştır. Batılı ülkelerin müdahalesi olmasaydı, bu sokak hareketlerinin ülkenin geneline yayılması, bunun bir toplu başkaldırmaya dönüşmesi ve Kaddafi'nin öldürülmesiyle sonuçlanması mümkün olamazdı.

Türkiye başlangıçta NATO'nun Libya'ya müdahalesine karşı çıkmış fakat sonradan, isabetli bir kararla, NATO harekâtının dışında kalmanın sakıncalı olacağını değerlendirerek gayri-muharip güçle harekâta katkıda bulunmuştur. 20 Ekim 2011 günü Kaddafi yakalanarak öldürülmüş ve Geçici Konsey Libya'da Kaddafi sonrası seçimlerinin 8 ay içinde yapılacağını ilan etmiştir.

Ancak Libya'da gelecek, belirsizliklerle doludur ve iyimser bir tahmin yapmak zordur. Çünkü Kaddafi karşıtları, parti

veya siyasi hareket olarak örgütlenmiş değillerdi. Kaddafi sonrasında her kabile veya "ihtilal" sırasında şu veya bu şekilde aktif görev yapmış olan her kesim, Libya'nın geleceğinde ve özellikle petrol gelirlerinin paylaşılmasında söz sahibi olmak isteyecektir. İhtilal, her iki tarafın da silahları ellerinde iken sona ermiştir. Gelecekte bu silahları, kimin kime karşı kullanacağı belli değildir. Ülkede siyasi örgütlenme geleneği oluşmadığı için kimin hangi siyasi programla ortaya çıkacağı ve tabandaki desteğinin ne olduğu şu anda kestirilememektedir.

Fransa, İngiltere, İtalya ve ABD, Libya'daki gelişmeleri yönlendirmek ve şekillendirmek için çabalarını çoktan başlatmış bulunmaktadırlar. ABD, savunma sanayii alanını ele geçirmeye çalışmakta; Fransa, İngiltere ve İtalya ise, Kaddafi'nin devrilmesi için büyük "fedakârlıklar" yaptıklarına inanmakta ve bunun karşılığında, Libya petrollerinden sırasıyla % 30, 20 ve 15 hisse almak için yoğun müzakereler yürütmektedirler.

Mısır

Mısır'da Mübarek sonrası rejime geçiş daha düzenli biçimde gerçekleşmektedir ve süreç henüz tamamlanmamıştır. Mısır'ın Arap âleminde önemli bir ülke olması nedeniyle orada meydana gelen gelişmeler gerek Ortadoğu'daki ve Kuzey Afrika'daki Arap ülkelerini gerek tüm dünyayı yakından ilgilendirmektedir. 25 Ocak 2011 günü Kahire'nin Tahrir

Tahrir Meydanı'nda Mısır'daki olayları başlatan gençlik grupları, seçimlerin bu kadar ileri tarihlere ertelenmesine tepki göstermekte, bunun için askeri yönetimi eleştirmekte; bu yönetimin Mübarek zamanındaki yapıyı değiştirmek için yeteri kadar çaba sarf etmediğini; işi uzatarak Tahrir hareketini başlatanların heveslerinin aşındırmaya çalıştığını ileri sürmektedirler.

adı verilen meydanında başlayan barışçı protesto gösterileri sonradan sertleşerek Cumhurbaşkanı Hüsnü Mübarek'in görevden çekilmesine neden olmuştur. Yönetim, Genelkurmay Başkanı Mareşal Tantawi'nin başkanlığındaki Silahlı Kuvvetler Yüksek Konseyi tarafından devralınmıştır.

Mısır'da Halk Meclisi seçimlerinin birinci turu 28 Kasım 2011 günü yapılmıştır. Mısır'daki seçim sistemine göre ülkedeki 27 seçim bölgesi dokuzarlık üç gruba ayrılmış olup, ilk 9 bölgedeki seçim 28 Kasım günü tamamlanmış olmaktadır. Geri kalan 18 bölgenin 9'undaki seçimler 3 hafta sonra, en sona kalan 9 bölgede ise 6 hafta sonra yapılacaktır. 28 Kasım'da seçim yapılan 9 bölgedeki sonuçlara göre Müslüman Kardeşler tabanına dayanın Özgürlük ve Kalkınma Partisi oyların % 36,6'sını kazanarak en güçlü parti olarak ortaya çıkmıştır. İkinci en güçlü parti ise, oyların % 24,4'ünü alan En-Nur Partisi olmuştur. Bu parti Müslüman Kardeşlerden daha muhafazakâr olan Selefiler tabanına

dayanmaktadır. 28 Kasım tarihindeki seçimlerin büyük bir bölümü Kahire'deki seçim bölgelerinde yapılmıştır. Müslüman Kardeşler Örgütü'nün daha güçlü olduğu seçim bölgeleri ise büyük kentlerin dışındadır. Bu nedenle geri kalan 18 bölgedeki seçimler de tamamlandığı zaman Özgürlük ve Kalkınma Partisi'nin oy oranlarını arttırması ihtimali büyüktür. Bu seçimlerden sonra ortaya çıkacak olan Meclis, 100 üyeli bir Anayasa Yazma Heyeti oluşturacak, o heyetin yazdığı Anayasa onaylandıktan sonra da yeni Cumhurbaşkanını seçilecektir.

1. Hürriyet ve Adalet Partisi - Müslüman Kardeşler: % 36,6

2. En-Nur - Selefi-Muhafazakâr İslam: % 24,4

Sürecin böyle geniş bir zaman dilimine yayılmış olması, şimdiye kadar bir siyasi parti olarak örgütlenememiş siyasi hareketlere örgütlenme, kampanya yürütme ve kendilerini anlatma imkânı verecektir. Geçmişte yapılan seçimler demokratik ortamda gerçekleşmediği için, siyasi hareketler, kamuoyundaki desteklerinin hangi boyutlarda olduğu konusunda isabetli tahminlerde bulunamamaktadırlar.

Tahrir Meydanı'nda Mısır'daki olayları başlatan gençlik grupları, seçimlerin bu kadar ileri tarihlere ertelenmesine tepki göstermekte, bunun için askeri yönetimi eleştirmekte; bu yönetimin Mübarek zamanındaki yapıyı değiştirmek için yeteri kadar çaba sarf etmediğini; işi uzatarak Tahrir hareketini başlatanların heveslerinin aşındırmaya çalıştığını ileri sürmektedirler.

Başbakanımızın Mısır'a ziyareti sırasında laiklik konusunu dile getirmesi Müslüman Kardeşler hareketinin bir kesimi dışında Mısır kamuoyunun büyük bir kesimi tarafından olumlu karşılanmıştır. Mısır'da hangi parti iktidara gelirse gelsin Başbakanımızın bu beyanının etkisi öngörülebilir bir gelecekte hissedilmeye devam edecektir. Mübarek döneminde yürürlükte olan Mısır Anayasasının 2. maddesinde "Mısır'da yasaların temel kaynağının şeriat olduğu" yolunda bir hüküm vardır. Bu hüküm askeri yönetim tarafından kabul edilen geçici Anayasaya da aynen aktarılmıştır. Şu sıralarda seçimlere hazırlık yapan siyasi partilerin ve siyasi hareketlerin büyük bir çoğunluğu da gelecekte kaleme alınacak Anayasada da bu hükmün korunması gerektiği görüşündedirler. Bir çelişki gibi görünecektir, ama Mısır'daki Ortodoks Kıptilerin dini lideri olan Papa III. Şenuda da bu hükmün gelecekteki Anayasada korunmasından yanadır. Çünkü bu hüküm Anayasada yer almazsa, Mısır toplumunda Ortodoks Kıptiler aleyhine bir kamplaşmanın ortaya çıkacağı ve kamuoyunun bileneceği görüşündedir.

Gelecekteki Mısır Anayasasında bu hükmün yer alıp almayacağı önemli olmakla birlikte, gerek Mısır'da gerek öteki Arap Baharı ülkelerinde demokrasinin geleceğini, sadece çıkacak yasalara endekslemek doğru olmaz. O yasa metinleri kadar zihniyetlerin nasıl bir evrim göstereceği de önemlidir. En demokratik ülkelerdeki yasalar bu Arap ülkelerine aynen aktarılsa dahi, yasa uygulayıcılarının ve genel olarak toplumun zihniyeti değişmezse o mükemmel yasalar yalnız başlarına söz konusu ülkeleri düzlüğe çıkarmaya yetmeyecektir.

Bu gidişle, Mübarek öncesi ile sonrası arasındaki fark muhtemelen seçimlerin demokratik kurallara biraz daha yakın biçimde cereyan etmesinden ibaret kalacaktır. Eski yapı ufak iyileştirmelerle yerinde kalacak, askerler Mısır yönetimindeki ağırlıklı konumlarını muhtemelen sürdürmeye devam edeceklerdir.

Suriye'deki gelişmeleri, esas itibariyle, Ortadoğu'daki genel dengelerin ve özellikle İsrail'in güvenliğinin nasıl etkileneceği açısından izlemektedirler. Bu gelişmeler Türkiye'yi tüm ülkelerden daha çok ilgilendirmektedir. Çünkü Türkiye ile Suriye arasında çok uzun bir ortak sınır vardır. Halkları birbirleriyle akrabadır ve İran'la ilişkileri Ortadoğu'daki güç dengesinin İran lehine bozulmasına sebep olabilir.

Türkiye ile Mısır arasındaki muazzam işbirliği olanakları bir türlü harekete geçirilememektedir. Bunda her iki ülkenin de birbirini yeteri kadar tanımamasının rolü büyüktür. Mübarek sonrası dönemde de Türkiye ile Mısır arasındaki ilişkilerde önemli bir değişiklik beklenmemelidir. Ancak ekonomik alandaki işbirliği sayesinde, ikili ilişkilerin daha da derinleşmesi beklenebilir.

Mısır'da görev yaptığım 1995-99 yılları arasında iki ülke devlet başkanı arasında, bir tam gün süren gayri resmi ve gündemsiz toplantılar yapılması uygulaması başlatmıştık. Bu uygulama resmi toplantılardan çok daha başarılı sonuçlar vermişti. Mübarek sonrası Mısır'ında taşlar yerine oturduktan sonra buna benzer bir mekanizmanın tekrar başlatılmasının yararlı olacağına inanıyorum.

Suriye

Suriye'deki gelişmeler Ortadoğu'daki bütün ülkeleri yakından ilgilendirmektedir. "Ortadoğu'da Mısır olmadan savaş yapılamaz, Suriye olmadan barış yapılamaz" diye bir söz vardır. Bu söz Suriye'nin Ortadoğu'da ne kadar aktif ve etkili olduğunun bir göstergesidir. Batı ülkeleri Suriye'deki gelişmeleri, esas itibariyle, Ortadoğu'daki genel dengelerin ve özellikle İsrail'in güvenliğinin nasıl etkileneceği açısından izlemektedirler. Bu gelişmeler Türkiye'yi tüm ülkelerden daha çok ilgilendirmektedir. Çünkü Türkiye ile Suriye arasında çok uzun bir ortak sınır vardır. Halkları birbirleriyle akrabadır ve İran'la ilişkileri Ortadoğu'daki güç dengesinin İran lehine bozulmasına sebep olabilir.

Suriye'de iç karışıklıkların başlamasından hemen sonra Türkiye, Mısır için yaptığı gibi, Suriye yönetimine de, halkın sesine kulak vererek demokrasi için gerekli reformları bir an önce yapmasını tavsiye etmiştir.

Suriye'deki iç karışıklıklar, hemen hemen her gün 20-25 rejim muhalifinin öldürülmesiyle vahametini sürdürmektedir. Arap Birliği, 2 Kasım 2011 tarihinde, tutukluların serbest bırakılmasını, askerlerin kentsel yerleşim merkezlerinden çekilmesini, basın ve medya mensuplarının serbest hareketine izin verilmesini ve muhalefetle müzakerelere başlanmasını öngören bir plan kabul etmiş; Suriye bu plana uymazsa Arap Birliği'ndeki üyeliğinin askıya alınacağını açıklamıştır. Suriye bu plana uymadığı için 12 Kasım tarihinde üyeliği askıya alınmış ve Suriye'ye yaptırım uygulanması için Arap Birliği'nin Birleşmiş Milletler nezdinde girişimde bulunması kararlaştırılmıştır.

Bu kararın Türkiye için önemi, Esad rejimine karşı durma konusunda Türkiye'nin yalnızlığını azaltmış olmasındadır. Çünkü Suriye'deki gelişmelere ilgi gösteren Batılı aktörlerin bir bölümü, ön plana çıkmaktan kaçınmanın yolunu şu veya bu şekilde bulmuşlar ve bu işi Türkiye'ye havale etmişlerdi. Bunun sonucunda kestaneleri közlerin arasından almaya çalışan tek ülke Türkiye imiş gibi görünüyordu. Arap Birliği'nin bu kararı ile bu görüntü biraz dağılmıştır.

Suriye'de iç karışıklıkların başlamasından hemen sonra Türkiye, Mısır için yaptığı gibi, Suriye yönetimine de, halkın sesine kulak vererek demokrasi için gerekli reformları bir an önce yapmasını tavsiye etmiştir.

Suriye'deki iç dengelere yakından bakıldığı zaman şöyle bir tablo ortaya çıkmaktadır: Suriye yönetimi, nüfusun %13'ünü teşkil eden Alevi tabana dayanmaktadır. Nüfusun %10'u Hıristiyan, %3'ü Dürzî'dir. Geri kalan %74 ise Sünni'dir. 1982 yılında baba Hafız Esad zamanında, Müslüman Kardeşler örgütünü bastırmak amacıyla Hama katliamının yapıldığı tarihte ben Suriye'de görevli idim. Rejimin Hama kentinde yaptığı tahribata ve vahşete bizzat tanık oldum. Aradan 30 yıl geçmesine rağmen o tahribatı, bir yabancı olarak ben hâlâ unutmadığıma göre yakınlarını ve sevdiklerini kaybeden Hama halkının ve Suriye'nin Sünni kesiminin de unutmadığını tahmin ediyorum. Bu nedenle Beşar Esad Türkiye'nin tavsiyelerine uyarak demokratik reformları yaparsa, seçimlerden sonra ortaya çıkması kuvvetle muhtemel olan Sünni ağırlıklı bir hükümetin Hama olaylarının ve şu sıralarda yapılmakta olan katliamın hesabını sormasından endişe etmektedir.

Bu nedenle Türkiye'nin gerekli tavsiyeleri yapması doğru olmakla birlikte bu tavsiyeleri yerine getirmenin de Beşar Esad için zor bir karar olduğunu; kendi canını düşünerek bu tavsiyeleri yerine getirmemek için bahaneler üretme yoluna sapabileceğini hesaba katmamız gerekir.

Ayrıca Beşar Esad'ın kendisi reformları gerçekleştirmeye eğilimli olsa dahi, etrafındaki baba Hafız Esad zamanından kalma Baasçıların Beşar'ı demokratik reformlar yapmaktan alıkoymak için ellerinden geleni yapmakta olduğunu farz edebiliriz.

Nitekim Suriye Türkiye'nin tavsiyelerini reddetmemiş gibi davranmış, fakat yerine getirmesinin zorluklarını Türkiye'ye anlatmaya çalışmış, ancak yapmayı vaat ettiklerini dahi yerine getirmemiştir. Aynı isteksiz tutumu Arap planının uygulanması konusunda da sergilemiştir.

Türkiye Suriye'ye bu tavsiyeleri iletmemiş olsa idi, dost bir ülkeyi vakitlice uyarmak görevini yerine getirmemiş duruma düşecekti. Başka bir deyişle, bu tavsiyelerin iletilmesi gerekli idi ve Türkiye doğru olanı yapmıştır. Ancak Türkiye'nin Suriye'deki iç dengelerin bu arka planını göz önünde bulundurup, yapacağı tavsiyeleri yerine getirmekten Suriye'nin sarfı nazar edebileceğini hesaba katması ve bu tavsiyeleri, kamuoyuyla fazla paylaşmaksızın sessiz diplomasi yöntemleri ile yürütmesi daha isabetli olurdu. Böylelikle, Suriye'nin Türkiye'den gelen tavsiyeleri kulak ardı ettiği yolundaki izlenimin doğması önlenebilirdi. Arap planını kulak ardı etmesi bir sorun teşkil etmezken, Türkiye'nin tavsiyelerini kulak ardı etmesini neden bu kadar önemsediğim sorusu akla gelebilir. Suriye'nin Türkiye'yle ilişkileri ile Arap âlemiyle ilişkilerini aynı parametrelerle değerlendirmek doğru olmaz. Çünkü her şeyden önce, Arap Birliği'nin Suriye'yi bu davranışı nedeniyle cezalandırmak için alacağı karar Arap âleminin kolektif bir kararı olacaktır. Türkiye böyle bir yola tevessül edecek olursa, bu karar sadece Türkiye'nin aldığı bir karar olacaktır. İkinci olarak da Suriye'de Türkiye hakkında çok derinlere inen önyargılar mevcut olduğu halde öteki Arap ülkelerine karşı böyle bir önyargı yok denecek kadar azdır.

Bu makalenin kaleme alındığı 2011 Aralık ayı ortaları itibariyle Suriye'deki çatışmalarda ölü sayısının 5.000'i aştığı söylenmektedir. Olayların bugün gelmiş olduğu aşamada, Beşar Esad'ın tutunmasının gittikçe zorlaştığı görünmektedir. Türkiye bu denklemde doğru tarafta yer alarak Suriye halkının büyük çoğunluğunun beklentilerini desteklemektedir. Fakat burada bir duyarlı noktaya da işaret etmek gerekir: Türkiye, tüm yumurtalarını Esad rejiminin kısa süre içinde çökeceği varsayımına dayanan sepete koymuş görünmektedir. Bu varsayım doğru da çıkabilir. Ancak uluslararası ilişkilerde, zorunlu olmadıkça, tüm yumurtaları aynı sepete koyma politikasından imkân ölçüsünde uzak durmak daha ihtiyatlı bir davranış olur. Çünkü uluslararası ilişkiler iç politika gibi değildir. İç politikada, güçlü bir hükümet tüm olayları kendi kontrolünde yürütebilir. Fakat uluslararası ilişkilerde aktör sayısı çoktur. Hangi aktörün, ne zaman, hangi beklenmedik çıkışla senaryonun verilerini değiştireceği önceden kestirilemez. Esad'ın gidici olması büyük bir ihtimaldir, ancak bu bir deprem tahminine benzer. Rejimin çökmesi 3 gün sonra da gerçekleşebilir, 13 yıl sonra da. Bu gelişme sürüncemeye girerse Türkiye-Suriye ilişkileri uzunca süre bundan zarar görecektir. Eğer söz konusu olan, Suriye ile dünyanın öbür ucundaki bir ülke arasındaki ilişkiler olsa idi, bu ilişkilerin uzunca süre gergin kalmasının taraflara zararı o kadar büyük olmazdı. Fakat Türkiye ve Suriye gibi yoğun ilişkileri bulunan iki ülke söz konusu olunca bu ilişkilerin uzunca süre gergin kalması her iki ülkeye de zarar verecektir. Buna bir de Suriye'nin başka devletleri rahatsız eden eylemlere bulaşma konusundaki kötü sicilini de eklememiz gerekir. Suriye'nin bu tür eylemleri gerçekleştirmeye muktedir bir altyapısı da maalesef mevcuttur.

Bu yılın Nisan ayında Suriye Türkiye'yi rahatsız edecek bir adım atmış ve Suriye'de örgütlü bir Kürt hareketi olan Demokratik Birlik Partisi'nin (PYD) lideri Muhammed Salih Muslim'in Suriye'ye dönmesine izin vermiştir. Muslim sadece Suriye'ye dönmekle kalmamış, Esad rejimi tarafından oluşturulan ve "Muhalefet cephesi" adı verilen göstermelik muhalefet hareketine katılmış ve derhal başkan yardımcılığına getirilmiştir. Suriye rejimi ayrıca 2011 ders yılının

Esad'ın gidici olması büyük bir ihtimaldir, ancak bu bir deprem tahminine benzer. Rejimin çökmesi 3 gün sonra da gerçekleşebilir, 13 yıl sonra da. Bu gelişme sürüncemeye girerse Türkiye-Suriye ilişkileri uzunca süre bundan zarar görecektir.

Halk yaşamsal çıkarları tehlikeye düşmediği sürece savaş istemez. Onun için hesap verilebilirliğin geçerli olduğu ülkelerde, yöneticiler gereksiz savaşlardan daha fazla kaçınırlar. Hesap verilebilirliğin geçerli olmadığı ülkelerde ise, liderin veya bir avuç üst yöneticinin çıkarları veya kaprisleri uğruna veyahut da yanlış hesap yapmaları nedeniyle savaş kararı alınabilmektedir. Bu nedenle bölgede demokrasi ne kadar yaygınlaşırsa istikrar da o ölçüde yaygınlaşacaktır.

başlangıcından itibaren Kuzeydoğu Suriye'de Kürtçe eğitim yapan 12 okul açmış, okul binasına Kürt bayrağı çekilmesine ve Kürt milli marşının söylenmesine izin vermiştir. PYD adlı bu Kürt partisi, "vatandaş komiteleri" kurmak için yerel seçimler yapmaya da başlamıştır. 2011 Ekim ayında "Batı Kürdistan (Suriye Kürdistan'ı) Konseyi" adıyla bir organ oluşturulmuştur. Bu tür eylemler, bir yıl öncesinde, hapis cezası gerektiren eylem sayılıyordu. Beşar Esad bunu kendi ülkesindeki Kürtlerin haklarını vermekte olduğu izlenimi yaratmak için yapmaktadır. Böylelikle bir taşla iki kuş vurmayı da hedeflemekte, Türkiye'ye karşı elinde bir Kürt kartı bulunduğu mesajını iletmektedir. Esad rejimi çökerse, PYD'nin Kamışlı dolaylarında bir otonom Kürt bölgesi ilan etmesi için artık ciddi bir engel kalmamış olacaktır. Rejim çökmezse Esad, göstermelik olarak başlattığı bu Kürt hareketini en acımasız biçimde bastırarak dağıtabilir. Büyük bir kısmına vatandaşlık hakkı dahi vermediği için şu sırada kimliksiz yaşayan Suriye Kürtlerine karşı böyle acımasız bir harekât gerçekleştirmek Suriye rejimi için imkânsız değildir. Ülke nüfusunun % 74'ünü teşkil eden Sünnileri acımasız bir şekilde tenkil eden Suriye rejiminin, nüfusun % 8,5'unu teşkil eden Kürtlere karşı bunu yapamayacağını düşünmek fazla iyimserlik olur.

Suriye'nin Kamışlı kenti ile Türkiye'nin Nusaybin kenti, adeta bir kentin iç içe geçmiş iki mahallesi gibidir. Bu nedenle, Kamışlı dolaylarında bir otonom Kürt bölgesi kurulması, ileride, Türkiye'nin bölücü PKK örgütü ile mücadelesini daha da zorlaştıracaktır. Tüm bu gelişmeler birlikte değerlendirildiği zaman Suriye ile ilişkilerimizin ne kadar karmaşık ve duyarlı olduğu görülecektir.

Rejimin doğru olduğunu zannederek yaptığı her hareket onu, geri dönülmesi daha zor bir noktaya doğru sürüklemektedir Bu nedenle temennimiz Suriye rejiminin şu anda izlemekte olduğu politikanın çıkar yol olmadığının idrakine bir an önce varması ve zararın neresinden dönülse kârdır yaklaşımıyla, en kısa zamanda bu yoldan geri dönme basiretini göstermesidir. Bu basireti gösteremezse bundan en büyük zararı Beşar Esad ve etrafındakiler, sonra da Suriye halkı görecektir. Ama Türkiye de büyük zarar görecektir.

Suriye ile ilgili denklemin bir ucunda da İran faktörü yatmaktadır. Irak'ın etnik ve mezhepsel olarak fiilen üç bölgeye ayrılmış olması ve Güney Irak'ın Şii ağırlıklı bir bölge haline gelmesi İran'ın nüfuzunun Suriye sınırına kadar uzanması sonucunu getirmiştir. Öte yandan Lübnan'da da en etkili siyasi oluşumlardan biri İran tarafından desteklenen Şii tabanlı Hizbullah'tır. Dolayısıyla İran nüfuzunun Akdeniz'e kadar uzanması için eksik kalan halka Suriye'dir. Bu nedenle Alevi tabana dayanan bir yönetimin Suriye'de iktidarda kalması İran için önemli bir dış politika hedefidir. İran bu bağlamda Beşar rejiminin ayakta kalması için elinden gelen her çabayı gösterecektir. İran'ın bu politikası kendisini Türkiye ile karşı karşıya getirmektedir. Bazı basın organlarında Türkiye Suriye'ye askeri müdahalede bulunursa İran'ın Türkiye'yi bombalayacağı yolunda yorumlar yayımlanmaktadır. Böyle bir gelişmenin varit olması ihtimali uzak olduğu için bu yorumların üzerinde durmaya gerek yoktur. Ancak, Türkiye-İran ilişkilerinin Suriye'deki gelişmelerden olumsuz olarak etkileneceği kesin gibidir.

Arap Baharı Türkiye'yi Nasıl Etkilemiştir?

Arap Baharı'nın Türkiye'ye etkisini kısa ve uzun vadeli olmak üzere iki açıdan değerlendirmek gerekir.

Kısa vadede Türkiye'nin Ortadoğu ülkeleriyle yürütmeye çalıştığı bölgeye istikrar getirme politikası kesintiye uğramış olmaktadır. Ülkeden ülkeye derecesi farklı olmakla birlikte bölgeye istikrarın ne zaman geleceği belirsizdir. Bu belirsizlik, Arap Baharı'ndan etkilenmiş yukarıda incelediğimiz ülkeler dışındaki bölge ülkeleri için de geçerlidir. Cezayir, Fas, Ürdün ve Suudi Arabistan gibi ülkelerde de benzer gelişmelerin ortaya çıkması halinde mevcut belirsizlik daha geniş bir coğrafyaya yayılmış olacaktır.

Kısa vadedeki etkilerin bir başka yönü de ekonomik ilişkileri ilgilendirmektedir. Türkiye bölge ülkeleriyle siyasi ilişkilerinde yaptığı atılımlarla ekonomik ilişkilerin de daha büyük bir hızla gelişmesi için çok elverişli bir zemin hazırlamıştı. Ekonomik ilişkilerimizde okun ucunun yukarıya doğru dönük olduğu bir dönemde Suriye, Mısır ve Libya gibi ülkelerin belirsizlik içine düşmeleri o olumlu gelişmeyi de aksatmıştır. Her ülke ile ilgili gelişmeler birbirinden farklı olacaktır. Ancak bu ülkelerde Batılı tarzda demokrasilerin yerleşmesinin uzun zaman alacağı kesindir. Türkiye'nin bu yola hangi tarihte çıktığı, ne tür badirelerden geçtiği ve buna rağmen temel hak ve özgürlükler konusunda halen yapacağı işlerin ne kadar çok olduğu hatırlanacak olursa Arap ülkelerinin önündeki yolun ne kadar uzun olduğu daha kolay anlaşılır. Şimdikilerden başka Arap ülkelerinde de rejim değişiklikleri olursa bu süreç daha da uzayacaktır.

Arap Baharı'nın uzun vadeli etkilerine gelince, bu gelişme Türkiye'nin bölge ülkeleriyle ilişkileri üzerinde olumlu etki yapacaktır. Çünkü demokrasi bir istikrar unsurudur. Halk yaşamsal çıkarları tehlikeye düşmediği sürece savaş istemez. Onun için hesap verilebilirliğin geçerli olduğu ülkelerde, yöneticiler gereksiz savaşlardan daha fazla kaçınırlar. Hesap verilebilirliğin geçerli olmadığı ülkelerde ise, liderin veya bir avuç üst yöneticinin çıkarları veya kaprisleri uğruna veyahut da yanlış hesap yapmaları nedeniyle savaş kararı alınabilmektedir. Bu nedenle bölgede demokrasi ne kadar yaygınlaşırsa istikrar da o ölçüde yaygınlaşacaktır.

Uzun vadeli etkilerden biri de Türkiye'de halkın ve devletin dinle barışık hale gelmesi için kaydedilen mesafe ile ilgilidir. Dinlerine bağlı liderlerin ülkeyi şeriat yönetimine götürebilecekleri yolundaki endişelerin zaman içinde dağılması ve dinin umacı olarak görülmekten çıkmaya başlaması Türkiye'nin önemli bir kazanımıdır. Dindar olmayanların dindarları, dindarların da dindar olmayanları toplumsal yaşamın bir gerçeği olarak görmeye ve onu kabullenmeye başlamalarıyla, ortada bir yerde buluşmaları istikametinde bir gelişme ortaya çıkmıştır. Şimdi görüyoruz ki, Tunus'taki seçimleri kazanan Nahda partisinin lideri Gannuşi de, kadınların başı açık gezmelerine karışmayacakları, lokantalarda alkol tüketimini yasaklamayacakları yönünde açıklamalar yapmıştır. Mısır'daki siyasi birikimin de benzer toleransı gösterecek olgunlukta olduğunu o ülkedeki gözlemlerimden biliyorum. Gerçi Libya'da Kaddafi karşıtı cephenin liderlerinden Mustafa Celil, Libya'da hiçbir yasanın şeriata aykırı olmayacağı yolunda beyanlarda bulunmuştur. Ancak bu tutumun zaman içinde nasıl bir evrim göstereceğini gelecekte göreceğiz. Karşılıklı hoşgörü ortamı zamanla kök salarsa, bu gelişme de bölge ülkelerini birbirlerine ve Türkiye'ye yaklaştıracak ek bir ortak payda olacaktır.

Bir çelişki gibi görünecektir ama Türkiye'nin Ortadoğu ülkeleriyle ilişkilerini güçlendirmesi, onun Avrupa Birliği'ne katılım sürecini de olumlu olarak ekleyecektir. Çünkü Avrupa Birliği, bölge ülkeleri nezdinde itibarı olan bir Türkiye'yi daha fazla ciddiye alacaktır.

Türkiye'nin Arap Baharı Karşısındaki Tutumu Nedir?

Türkiye hangi Arap ülkesiyle ilgili olursa olsun, bu süreç içinde halktan ve demokrasiden yana tutum sergilemiştir. Hatta bunu, kısa vadede Türkiye'nin çıkarlarının zarar görmesi riskini de göze alarak yapmıştır. Bunu yaparken eski rejimin liderleri ile Türkiye'nin liderleri arasındaki şahsi dostluklar hiçbir zaman caydırıcı rol oynamamıştır. Çünkü en kalıcı rejimler halkın güvenine mazhar olacak rejimlerdir. Liderler geçici, halk ise kalıcıdır. Er geç halkın iradesi ağır bastığı zaman o halk Türkiye'nin doğru iş yaptığını mutlaka anlayacaktır. Öte yandan Türkiye, bir Arap ülke-

Liderler geçici, halk ise kalıcıdır. Er geç halkın iradesi ağır bastığı zaman o halk Türkiye'nin doğru iş yaptığını mutlaka anlayacaktır. Öte yandan Türkiye, bir Arap ülkesindeki gelişmeler için bir ölçüt kullanırken başka bir Arap ülkesinde farklı bir ölçüt kullanmaktan kaçınmıştır. Bu da Türkiye'nin uluslararası alandaki güvenilirliğini güçlendiren bir unsurdur.

Sosyal bilimlerde "Siz bir olayı nasıl algılıyorsanız, sizin için gerçek odur" diye bir kural vardır. Bu kural diplomasi alanında daha fazla geçerlidir. Bir ülkenin dış politikasının gerçekte nasıl olduğu değil, o politikanın başka ülkeler tarafından nasıl algılandığı önemlidir. Türkiye'nin politikası bir ülke tarafından tehdit olarak algılanıyorsa, Türkiye'nin böyle bir tehdit amacı gütmediğini söylemesi yeterli değildir.

sindeki gelişmeler için bir ölçüt kullanırken başka bir Arap ülkesinde farklı bir ölçüt kullanmaktan kaçınmıştır. Bu da Türkiye'nin uluslararası alandaki güvenilirliğini güçlendiren bir unsurdur.

Türkiye Bundan Sonra Ne Yapmalıdır?

Bizim okullarımızda öğretilenlerden farklı olarak Ortadoğu ülkelerinin büyük bir çoğunluğunun okul kitaplarında, Osmanlı dönemi o ülkenin tarihindeki en karanlık dönem olarak anlatılmaktadır. Benim çeşitli Ortadoğu ülkelerinde görev yaptığım dönemlerde söz konusu okul müfredatlarının düzeltilmesi yolunda yaptığımız girişimler, böyle bir değişiklik için koşulların henüz olgunlaşmadığını ortaya koymuştu. Kuşaklar boyunca zihinlere kazınan bu izlenimi kısa sürede silmek mümkün değildir.

Türkiye'nin uluslararası arenada yaptığı bazı çıkışlar Ortadoğu ülkelerindeki özellikle gençleri olumlu şekilde etkilediği için zaman zaman Arap sokaklarında liderlerimiz lehine gösterilere rastlanmaktadır. Türkiye'nin bu gösterilere bakarak dış politika belirlemesi ihtiyatsızlık olur. Çünkü biraz eşelendiği zaman altta, okullarda öğretilen o Osmanlı karşıtı düşünceler kolaylıkla satha çıkabilmektedir. Ayrıca Arap Baharı'nın tozları konduktan sonra da uzun süre Arap ülkeleri sokaklardaki gençlerin sesiyle değil, yönetimi ele geçirmiş oligarşiler tarafından yönetilmeye devam edecektir.

Sosyal bilimlerde "Siz bir olayı nasıl algılıyorsanız, sizin için gerçek odur" diye bir kural vardır. Bu kural diplomasi alanında daha fazla geçerlidir. Bir ülkenin dış politikasının gerçekte nasıl olduğu değil, o politikanın başka ülkeler tarafından nasıl algılandığı önemlidir. Türkiye'nin politikası bir ülke tarafından tehdit olarak algılanıyorsa, Türkiye'nin böyle bir tehdit amacı gütmediğini söylemesi yeterli değildir. O ülke Türkiye'yi tehdit olarak algılıyorsa, ona göre önlemlerini alacaktır. Bir bakıma bu onun hakkıdır da. Türkiye'nin dış politikası yeni Osmanlıcılık olmadığı halde, makul olan veya olmayan nedenlerle bu politika yeni Osmanlıcılık olarak algılanıyorsa, bu politika özellikle Ortadoğu ülkelerini Türkiye'ye karşı mesafeli durmaya sevk edecektir. Bu nedenle, Türk yetkililerin, dış politika konusunda beyanda bulunurlarken Ortadoğu ülkelerinin hassasiyetlerinin korunmasına azami özeni göstermeleri gerekmektedir. Söylediklerimizin doğru olması yetmez. Bu söylediklerimizin öteki ülkeler tarafından doğru algılanması ve hiçbir surette istismar edilemeyecek beyanlar olması da gerekir.

Arap ülkelerini bizden daha iyi tanıyan ülkelerin düzeyine ulaşabilmek için en az 15-20 yıllık bir süreye ihtiyacımız var. Çünkü hem Arapça bilen, hem diplomasi deneyimi kazanmış, hem de müktesebatı, üst düzey görev almaya elverişli eleman yetiştirmek doğal olarak 15-20 yıl sürmektedir.

Türkiye'de Arap ülkeleri hakkındaki bilgiler, çoğu zaman eksik, yanlış ve yanıltıcıdır. Bu durum kısmen Arapların Türkleri sırtlarından bıçakladıkları yolundaki inanıştan kaynaklanmaktadır. Arapların 1916 yılında Osmanlı'ya başkaldırmalarını onların milliyetçi cereyanlarının doğal sonucu olduğunu Türkiye'de pek az entelektüel kabullenir. Türkiye Ortadoğu'ya yönelik yanlış politikasını düzeltmek için 1960'lardan itibaren bazı çekingen adımlar atmıştır. Fakat halen Arap âlemini en az tanıyan ülkelerden biri Türkiye'dir. 400 yıl süreyle Osmanlı devletinin bünyesinde o ülkelerle birlikte yaşamış olan Türkiye. Graham Fuller adında eski bir CIA analisti bir makalesinde "Türk Hariciyesi Arapça bilen uzman yetiştirmemiş olmakla adeta övünür" diye yazar. Bu ihmalin telafisi için bugün yola çıksak, Arap ülkelerini bizden daha iyi tanıyan ülkelerin düzeyine ulaşabilmek için en az 15-20 yıllık bir süreye ihtiyacımız var. Çünkü hem Arapça bilen, hem diplomasi deneyimi kazanmış, hem de müktesebatı, üst düzey görev almaya elverişli eleman yetiştirmek doğal olarak 15-20 yıl sürmektedir.

Sadece diplomasimiz değil, üniversitelerimiz de Arap etütleri kürsüsü veya bölümü ancak yeni yeni kurulmaya başlamaktadır. Düşünce kuruluşlarımızın Arap ülkeleri hakkında yaptıkları incelemeler ve yayımladıkları raporlar henüz öteki ülkelerdeki muadilleriyle rekabet edebilecek düzeyde değildir. Bir bakıma Türkiye Arap ülkelerini halen Batı ülkeleri aracılığıyla öğrenmeye çalışmaktadır. Bu eksiği kapatmanın yollarından biri Türkiye ile Arap ülkeleri arasın-

daki kültürel ilişkiler geliştirmek, üniversiteler ve düşünce kuruluşları arasında öğrenci, öğretim görevlisi ve araştırmacı teatisini teşvik etmektir.

Milyonlarca vatandaşımızın ana dilinin Arapça olduğu Türkiye'de Türkçe ile Arapça arasında simültane tercüme yapacak eleman bulmakta güçlük çektiğimiz için yakın zamanlara kadar bu tercümeleri röle yöntemiyle Fransızca veya İngilizce üzerinden yapıyorduk.

İş çevrelerimizin Arap ülkelerine açılım yapmak için ne ölçüde donanımlı olduklarını bilmiyorum. Ancak onların, mevcut potansiyeli daha çabuk harekete geçirme yetenekleri vardır. Arap Baharı ülkelerinde belirsizlikler devam etmekle birlikte, bu ülkelerin ekonomik çarklarının er veya geç dönmeye başlaması gerekecektir. Türk hükümeti bu ülkelerin ekonomik gelişmesine, kendi işadamları aracılığıyla katkıda bulunmak için her türlü çabayı gösterecektir. Hükümetin yapacağı bu girişimlerden bağımsız olarak işadamlarımızın da bu ülkelerdeki gelişmeleri yakından izlediklerini farz ediyorum. Fakat ne hükümetin çabası iş adamlarımızın çabalarının yerine geçebilir, ne de iş adamlarımızın çabaları hükümetin çabasının yerine. Bunlar birbirini tamamlayan ayrı tür çabalardır.

Fırsatları değerlendirebilmek için arazide bulunmanın önemi işadamlarımız tarafından gayet iyi bilinmektedir. O ülkelerde istikrar sağlanıncaya kadar varlık göstermek, gelişmeleri mahallinden izlemek en sağlam yoldur. Batı ülkelerinin gazetelerinden iktibas edilen haberlerle bir ülkedeki gelişmeleri izlemek bir Türk işadamının kendi gözüyle yaptığı gözlemin yerini tutamaz. Eğer bir ülkedeki durum bir şirketimizin veya işadamımızın o ülkede bizzat bulunmasına elverişli değilse yerel bir temsilci ile gelişmeleri izlemek de bir yol olabilir.

Geleceğin Arap dünyası muhtemelen halkın serbest seçimlerle iş başına getireceği ve daha hesap verici rejimlere doğru bir evrim içinde olacaktır. Ancak eski keyfiliklerin kısa süre içinde tamamen ortadan kalkmasını beklemek gerçekçi değildir. Arap toplumu yine eski toplumdur. O topluma özgü geleneklerin ve alışkanlıkların şu veya bu tarzda devam edeceğini varsaymak ihtiyatlı bir davranış olur.

Sonuç

Ortadoğu zemini esasen kaygan bir zemin idi. Arap Baharı bu zemini daha da kaygan hale getirmiştir. Osmanlı mirası nedeniyle bu zemin Türkiye için öteki ülkelere nazaran daha da kaygandır. Türkiye'nin Ortadoğu'da yapacağı hata, hem tarihi miras nedeniyle hem de başka ülkeler bu hatayı mübalağa ederek kullanacakları için daha büyükmüş gibi görünür.

Arap Baharı Türkiye'ye fırsatlar sunmakta fakat riskler de içermektedir. Türkiye güçlü diplomasi geleneği, dinamik ekonomisi ve yetişmiş insan gücüyle bu riskleri fırsata dönüştürebilir.

Hem geçiş döneminde hem de sonrasında işadamlarımız için Ortadoğu'da fırsatlar büyük olmaya devam edecektir. Bu fırsatları değerlendirmek için bilgisel ve verisel donanımımızı arttırmamız önem taşıyor. Bir de Libya'da, Orta Asya Türk Cumhuriyetlerinde ve Rusya'da bazı işadamlarımızın kısa yoldan para kazanmak için geçmişte yarattıkları yanlış izlenimi silmenin ne kadar zor olduğunu iş dünyamız çok iyi bilmektedir. O hatalarımızdan ders alıp almadığımızı zaman gösterecektir.

Geleceğin Arap dünyası muhtemelen halkın serbest seçimlerle iş başına getireceği ve daha hesap verici rejimlere doğru bir evrim içinde olacaktır. Ancak eski keyfiliklerin kısa süre içinde tamamen ortadan kalkmasını beklemek gerçekçi değildir. Arap toplumu yine eski toplumdur. O topluma özgü geleneklerin ve alışkanlıkların şu veya bu tarzda devam edeceğini varsaymak ihtiyatlı bir davranış olur.

Mesut Özcan

Arap Baharı ve Türkiye'nin Ortadoğu Politikası

Türkiye'nin son birkaç yılda komşularıyla ilişkilerinin ciddi ölçüde geliştirdiği hemen herkesin kabul ettiği bir gerçektir. Her ne kadar Ortadoğu bölgesi bu değişimin daha fazla şekilde görülmesine imkân verecek derecede büyük bir farklılaşma gösterse de, Balkanlar ve Kafkaslar'da da önceki yıllardan farklı olarak daha olumlu bir ilişkiler bütünü görmek mümkün. Bunun yanında Türkiye son dönemde genel olarak dış politikasında çok fazla yer bulamamış bölge ve ülkelere de yönelerek bakış açısını ve politika alanlarını genişletti. Latin Amerika ve Afrika bu noktada iki örnek olarak verilebilir.

Türkiye son yıllarda özellikle Ortadoğu ülkeleriyle ilişkilerinde devrim sayılabilecek gelişmelere imza attı. Önceki yıllarla mukayese edildiğinde son on yılda Türkiye'nin Ortadoğu'yla ilişkileri siyasi, ekonomik ve kültürel anlamda büyük ölçüde gelişti. Bu noktada atılan adımların bazılarını şu şekilde sıralayabiliriz. Öncelikle ekonomik karşılıklı bağımlılığın artırılması noktasında ciddi bir çaba harcandı. Mısır, Suriye, Ürdün ile serbest ticaret anlaşmaları imzalandı ve Lübnan'la imzalanan anlaşmanın da onay süreci devam etmekte. Bu türden adımlarla karşılıklı ekonomik bağımlılık sağlanmaya çalışıldı. Ayrıca bu ülkelerle vizelerin kaldırılması, hem ekonomik ilişkileri geliştirme hem de insani hareketlilik yoluyla kültürel etkileşimin artmasına imkân verdi. Irak ve Suriye gibi ülkelerle imzalanan Stratejik İşbirliği Konsey'leri ile siyasal ilişkiler kapsamlı bir gelişim gösterdi. Bu etkileşim ve son yıllarda izlenen politikalar Türkiye'nin Ortadoğu'da daha fazla saygı duyulan bir ülke haline gelmesine zemin hazırladı.

Türkiye son yıllarda özellikle Ortadoğu ülkeleriyle ilişkilerinde devrim sayılabilecek gelişmelere imza attı. Önceki yıllarla mukayese edildiğinde son on yılda Türkiye'nin Ortadoğu'yla ilişkileri siyasi, ekonomik ve kültürel anlamda büyük ölçüde gelişti.

Türkiye'nin Arap Baharı olarak adlandırılan gelişmeler noktasındaki tutumunu açıklarken son yıllarda izlenen politikada sürekli olarak değişime vurgu yapıldığını hatırlamada yarar var. Irak'ın işgali sonrasında bölgede siyasi değişim noktasında bazı teklifler ve politikalar ortaya atılmadan önce ve sonra sürekli olarak bölgenin dünyanın diğer kısımlarından farklı kalamayacağı, değişimin olması gerektiği ama bu değişimin dışarıdan dayatılmaması gerektiğini, tam tersine bölge içinden kaynaklanması ihtiyacı çeşitli Türk yetkililer tarafından dile getirildi. Çeşitli İKÖ toplantılarında, Arap Ligi toplantılarında ve diğer uluslararası forumlarda Türk siyaset yapıcılarının yaptığı açıklamalarda bölgedeki değişim ihtiyacı ve bu ihtiyaca yerel araçlarla cevap verilmesi gereği açıkça ortaya konulmuştu.

Geçtiğimiz yıllarda doğu ve güney komşuları ile ilişkilerini çeşitli yönleriyle geliştirme çabası gösteren Türkiye bazı eleştirilere maruz kalmıştı. Bu eleştiriler Ankara'nın Avrupa vizyonundan uzaklaştığını iddia ediyorlardı. Bu eleştiriler sonucunda son dönemde çokça dile getirilen 'eksen kayması' argümanları hâlâ hafızalardaki yerini koruyor.

Yeni dönemdeki politikasının en dikkat çeken özelliği Ortadoğu ile ilişkiler olduğu için, son günlerde en fazla merak edilen konuların başında da Ortadoğu'da son bir yıldır yaşanan gelişmelerin Türkiye'nin bölgeye yönelik tutumunu nasıl etkileyeceği ve etkilediği gelmekte ve akademik ve siyasi çevrelerde en fazla tartışılan konulardan biri bu oldu. Tunus'ta başlayan olaylar Kuzey Afrika'nın diğer ülkelerine yayılmakla kalmadı, sınırımıza kadar dayanarak Türkiye için ciddi meydan okumaları beraberinde getirdi.

Türkiye başından itibaren Ortadoğu coğrafyasında değişimi desteklerken, bu değişimin mümkün olduğu ölçüde dengeli, kontrollü bir şekilde gerçekleşmesi gereğini dile getirdi. Hızlı ve kontrolsüz bir değişim sürecinin ülkelerin ekonomik ve toplumsal yapılarına ciddi şekilde zarar vermesi ihtimali, Türkiye'nin mümkün olan en geniş uzlaşmaya dayanan süreçler çerçevesinde bir değişimi desteklemesini beraberinde getirdi. Ayrıca bu türden hızlı bir değişimin mevcut siyasi ve ekonomik çıkarlarına zarar vermesi ihtimali her ülke gibi Türkiye'nin de ciddi bir muhasebe yapması gereğini ortaya çıkardı.

Bu bağlamda, gerek Tunus'ta gerek Mısır'da gerekse Libya'daki değişim taleplerini destekleyerek bu noktada belirgin bir tavır takınan Türkiye bu duruşu yanında her bir ülkenin özel şartlarını dikkate alarak bazı politik ayarlamalar da yaptı. Şunu unutmamak gerekir ki, bu değişim hareketleri benzer sebepler harekete geçirmiş olsa ve ortaya konulan talepler birbirine benzese de, her bir ülkenin özel şartları olmanın yanında, Türkiye'nin bu ülkelerin her biriyle ilişkileri farklılık göstermektedir.

Önceki yıllarda yaşadığı dönüşüm bölgeye örnek olarak gösterilen Türkiye, benzer reformların Ortadoğu'da da gerçekleşmesi gereğini dile getirmiş ve bu noktada Suriye gibi, Irak gibi bazı ülkeler ile çabalar yürütmüştü. Bu nedenle bölgede ortaya çıkan değişim Türkiye açısından çok da istenmeyen bir şey değildi. Ama şu gerçeği de görmezden gelemeyiz. Türkiye son yıllarda bölge ülkeleriyle ilişkilerini mevcut yönetimlerle geliştirdi. Bunun aksini düşünmek de pek mümkün değildi zaten. Türkiye'nin o dönemde mevcut yönetimler yerine bu ülkelerdeki muhalif gruplarla görüşüp ilişkilerini geliştirmesi söz konusu olamazdı. Böylesi bir girişim o ülkenin içişlerine karışmak şeklinde değerlendirileceği gibi, istenen siyasi ve ekonomik faydayı da sağlayamazdı. Arap halkları demokratik haklarını talep ettikçe ve hesap sorulabilir, demokratik yönetimler işbaşına geçtikçe Türkiye'nin bu ülkeler ile işbirliği yapması zorlaşmayacak, tam tersine kolaylaşacaktır.

İnsan davranışını şekillendiren çok sayıda ve karmaşık faktörlerin varlığı, toplumsal olayların kolaylıkla açıklanmasını da engellemektedir. Tunus'ta başlayan olayların sadece bu ülkedeki rejimi değiştirmekle kalmayıp tüm bölgeyi içine alan bir değişim dalgası haline geleceğini hiç kimse öngöremedi. Bölgede geçtiğimiz yıllarda halkın çeşitli yönetimlerden rahatsızlıkları olsa da, bunlar günümüzde olduğu kadar geniş çaplı gösterilere neden olacak düzeye gelmemişti. Çoğu zaman Ortadoğu bölgesi, İslam Dünyası veya Arap toplumları birer 'istisna' olarak değerlendirildi. Demokratik yönetimin gelişmesi, insani kalkınmanın sağlanması, ekonomik gelişme vb konularda dünyanın farklı yerlerinde ortaya çıkan trendler nedense Ortadoğu'ya uğramıyordu.

Türkiye başından itibaren Ortadoğu coğrafyasında değişimi desteklerken, bu değişimin mümkün olduğu ölçüde dengeli, kontrollü bir şekilde gerçekleşmesi gereğini dile getirdi. Hızlı ve kontrolsüz bir değişim sürecinin ülkelerin ekonomik ve toplumsal yapılarına ciddi şekilde zarar vermesi ihtimali, Türkiye'nin mümkün olan en geniş uzlaşmaya dayanan süreçler çerçevesinde bir değişimi desteklemesini beraberinde getirdi.

Halkın küçük çaplı talepleri olmakla beraber, bölgede on yıllardır devam eden yönetimleri kökünden değiştirecek bir kapsamlı hareket söz konusu değildi. Böylesi bir talebin olmadığı bir dönemde Türkiye'nin mevcut yönetimlerle ilişki kurması işin doğası gereğiydi.

Bu çerçevede Tunus'ta başlayan ve sonrasında kuzey Afrika'nın diğer ülkeleri ile Ortadoğu'nun kalan kısmına yayılan değişim dalgası bağlamında Türkiye en başından beri düzenli bir değişim olması için çaba harcarken, kontrolsüz bir şekilde gerçekleşebilecek değişim sürecinin iç savaşlara ve çatışmalara neden olmasını engellemeye çalışıyordu. Bu düzenli değişim noktasındaki politika, olayların meydana geldiği ülkelerdeki yöneticilere acilen reformlar yapma ve halkın taleplerine cevap verme çağrıları yapılmasını beraberinde getirdi. Bu çağrıların sonuç verip vermeyeceğini kesin olarak öngörmek mümkün olmadığından, bu çağrılar yapılmaksızın Türkiye'nin Suriye, Libya gibi ülkelerin yönetimlerine mesafe koymamasını eleştirmek çok doğru değildir.

Politika Ayarlamaları

Ortadoğu ve Kuzey Afrika'da başlayan olayların başından itibaren Türkiye'nin değişimi desteklediğini söylemekle beraber, ülkeden ülkeye bazı politika ayarlamalarının da yapıldığını da belirtmiştik. Tunus ve Mısır'daki yönetimlerin Türkiye ile ilişkileri daha sınırlı iken, gerek Libya'da gerekse Suriye'de siyasi, ekonomik ve askeri anlamda çok daha fazla unsurun dahil olduğu bir değerlendirme gereği vardı. Öncelikle Libya örneğinde bu ülkedeki insan varlığının güvenliği garanti altına alınmadan ve sonrasında da işadamlarını yatırımlarının geleceği hesaplanmaksızın bir politika geliştirmenin sonuçlarını dikkate alınmaksızın yapılacak olan değerlendirmeler doğru olmayacaktır.

Mısır ve Tunus örneklerinde değişimin daha çabuk ve daha kansız olması, bütün ülkeler gibi Türkiye için de sevindiriciydi. Ayrıca bu rejimlerin devamından çıkar sağlayan ülkelerden farklı olarak, Türkiye'nin Bin Ali ve Mübarek yönetimleri ile ilişkileri çok da mükemmel düzeyde seyretmiyordu. Türkiye için esas zorluk Libya ve Suriye örneklerinde ortaya çıktı. Hem bu ülkelerde çok sayıda insanın hayatını kaybetmesi, hem de Türkiye'nin siyasi ve ekonomik anlamda bu ülkelere yaptığı yatırım izlenecek politikanın şekillendirilmesini ciddi şekilde etkiliyordu.

Son bir yıldır bölgede yaşanan değişim sonrasında Türkiye'nin son yıllarda dile getirdiği 'komşularla sıfır sorun' prensibinin işlemez hale geldiği çeşitli kişiler tarafından dile getirilmektedir. Daha önceki yıllarda bu prensibin ülkemizin yakın çevresi ile daha barışık bir tutum izlemesinin altyapısı olarak kavramsallaştırıldığı, politikanın uygulayıcıları tarafından dile getirilmişti. Realist bir açıdan bakıldığında böylesi bir sıfır sorunlu durumun varlığı mümkün değildir. Ancak bu kavramsallaştırma ile hedeflenenin komşularımızla sorunlar bağlamında değil, işbirliği bağlamında bir politika geliştirilebilmesiydi. Bu anlamda bir algı değişikliğinin yaşandığını söylemek mümkündür.

Komşularla ilişkileri geliştirmek için yola çıkan bir ülkenin son on yılda kat ettiği mesafe herkes tarafından kabul edilmektedir. O dönemde ilişkiler gelişirken bu türden halk ayaklanmaları yoktu ve Suriye yönetimi kendi halkına karşı silah kullanmıyordu. Bu nedenle ilişkilerin mevcut durumu Türkiye kaynaklı olmayıp, Suriye'de yaşanan gelişmeler sonrasında şekillenmiştir. Türkiye'yi Suriye ile köprüleri atmakla suçlayanlar olduğu gibi, ilişkilerin hiçbir şey olmamış gibi devam ettirilmesi durumunda da başka türden eleştirilerin geleceği de unutulmamalıdır.

Türkiye Arapların kendi onurları için ayaklandıkları ve taleplerinin onurlu bir yaşam sürmek olduğu anlayışı içinde politikasını şekillendirmeye çalıştı. Türk siyaset yapıcıları, bölgede ortaya çıkan bu değişimin yerel unsurlar tarafından şekillendirildiğini, halkın sahici istekleriyle büyüdüğünü ve bu nedenle dış kaynaklı bir yönlendirme aramanın yanlış olduğunu dile getirdiler. Ancak şunu unutmamak gerekir. Her ne kadar süreç kendiliğinden gelişse de, büyük ülke-

Ortadoğu ve Kuzey Afrika'da başlayan olayların başından itibaren Türkiye'nin değişimi desteklediğini söylemekle beraber, ülkeden ülkeye bazı politika ayarlamalarının da yapıldığını da belirtmiştik. Tunus ve Mısır'daki yönetimlerin Türkiye ile ilişkileri daha sınırlı iken, gerek Libya'da gerekse Suriye'de siyasi, ekonomik ve askeri anlamda çok daha fazla unsurun dahil olduğu bir değerlendirme gereği vardı. Öncelikle Libya örneğinde bu ülkedeki insan varlığının güvenliği garanti altına alınmadan ve sonrasında da işadamlarını yatırımlarının geleceği hesaplanmaksızın bir politika geliştirmenin sonuçlarını dikkate alınmaksızın yapılacak olan değerlendirmeler doğru olmayacaktır.

lerin ve bölgedeki aktörlerin ortaya çıkan gelişmeleri kendi tutumuna göre şekillendirmeye çalışacağı da aşikardır. Türkiye'nin de tutumu da ortaya çıkan bu değişim taleplerinin yanında yer alırken, bölgeye yaptığı büyük siyasi, ekonomik ve insani yatırımın zarar görmeksizin korunması ve yeni döneme adapte edilmesini amaçlamaktadır. Bu nedenle farklı aktörlerin farklı çıkarları çerçevesinde Türkiye'yi bazen eleştirmelerinden daha doğal bir şey olamaz. Gelen bu eleştirilerin o ülkelerin çıkarları çerçevesinde dillendirilen söylemler olabileceği gerçeğini görmezden gelerek Türkiye'nin politikasını değerlendirmek çok da doğru olmayacaktır.

Son on yılda bölge ülkeleriyle ilişkilerini geliştirmek için büyük çaba harcayan, bazı dönemlerde bu ilişkileri nedeniyle ülke içinde ve dışında ciddi eleştirilere maruz kalan dış politika yapımcıları inşa ettikleri bu politikanın zarar görmemesi için siyasi çalkantıların yaşandığı ülkelerde farklı aktörlerle temas kurarak geçişlerin kontrollü bir şekilde olması için çaba harcadılar. Bu bağlamda Türkiye'nin çıkarlarını korumak hedeflenirken, aynı zamanda halkların demokratik taleplerinin karşısında yer almamaya çalıştılar. Mezhep ayrımı gözetmeksizin, Suriye'de olduğu gibi Bahreyn'de de halkın taleplerine kulak verilmesi gerektiği politika yapımcıları tarafından dile getirildi. Ayrıca mezhep ayrımcılığı gibi bir kaygıları olan kişilerin, Türk dış politika yapıcılarının Suriye ve İran gibi ülkelerle ilişkilerini geliştirmeleri ve bu noktada kendilerine gelen eleştirileri göğüsledikleri unutulmamalıdır.

Ortadoğu bölgesi 'istisna' olarak tabir edilen bölge olmaktan uzaklaşmakta ve geç de olsa demokratikleşme dalgasından nasibini almaktadır. Bu noktada kendi içinde demokratikleşme ve dünya ile bütünleşme noktasında adım atan Türkiye'nin bu süreçten kaybedeceği, diğer bölge ülkeleri ve bazı büyük aktörlerle kıyaslanınca daha azdır. Türkiye'nin bölgede izlediği politika karşılıklı ekonomik bağımlılık, insan hareketliliği gibi liberal prensipler etrafında şekilleniyor. Bölgede demokratik yönetimler başa geldikçe, halkların çıkarına hizmet edecek böylesi bir politikanın muhatap ülkeler tarafından da destekleneceği aşikardır. Türkiye bazı bölge ülkeleri gibi yerel müttefikler elde edebilmek için farklı gruplara finansal ve siyasal destek vermek gibi bir tavır izlemiyor. Açık diplomasi prensibi çerçevesinde hareket ederek muhataplarına tutumunu aktarmaya çalışıyor.
Türkiye'nin yakın çevresinde meydana gelen olaylara tepki göstermesi günümüzün çağdaş uluslararası düzeninde ülkelerin iç işlerine müdahale sayılamayacağı bellidir. Nitekim insan hakları söz konusu olduğunda ülkelerin iç işleri alanlarının daraldığını ve uluslararası hukukta egemenlik prensibinin artık bu noktada daha farklı yorumlandığı unutulmamalıdır. Bu bağlamda, Türkiye'nin demokratik gelişmişlik bakımından alacağı yol olmakla beraber, AB vizyonunun da katkısıyla gerçekleştirilen demokratik reform-

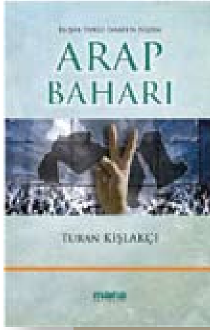
ların Türkiye'yi bugün çok daha farklı bir yere getirdiği ve söyleyebileceği sözü olduğu bir gerçektir.

Türkiye, Arap Baharı çerçevesinde ortaya çıkan gelişmeleri kendi perspektifi içinde değerlendirmekte ve politikasını şekillendirmektedir. Özellikle AB'nin içinde bulunduğu ekonomik sorunlar nedeniyle diğer bölgesel konulara ilgisinin azalması, ABD'nin ise Obama yönetiminde hem küresel kriz sebebiyle hem de son yıllarda müdahaleci tutumu dolayısıyla oluşan negatif imajı azaltmak için geri planda kalması sonrasında Türkiye gibi bölgesel aktörlerin rolü ve önemi artmıştır. Bu nedenle Ankara'nın daha bağımsız bir tavır alma imkânı artmakla beraber, Türkiye mümkün olduğu ölçüde politikasını diğer uluslararası aktörlerle işbirliği içinde yürütmeye çalışmaktadır. Libya konusunda NATO bağlamında politikalarını uyarlayan Türkiye, Suriye konusunda ise Arap Ligi ile eşgüdüm içerisinde hareket etmeye çalışmaktadır. Bu noktada, Arap Ligi içinde de farklı görüşleri olduğunu, Lübnan ve Yemen gibi ülkelerin Suriye'ye yaptırımlar konusunda muhalif kaldıklarını unutmamak gerekir.

Türkiye'nin kendi dış politika öncelikleri çerçevesinde yaptığı değerlendirmeler sonrasında geliştirmeye çalıştığı dış politika, bazen büyük ülkelerle çakışmakta bazen ise çatışmaktadır. Bir çakışma durumu söz konusu olduğu zaman 'taşeronluk' iddiaları ortaya atılırken, çatışma durumu ortaya çıkınca da 'eksen kayması' tartışmaları yapılmaktadır. Türkiye bağlı olduğu ittifak ilişkileri çerçevesinde dış politikada karar alırken muhakkak ki altına imza koyduğu sözleşmeleri dikkate almaktadır. Ama hemen herkesin üzerinde ittifak ettiği bir gerçek vardır ki, son yıllarda Türk dış politika davranışında bir değişim söz konusudur. Geçmiş dönemlerde bu ittifak ilişkileri dışında herhangi bir alanda adım atılmazken ve ittifakın politikasını belirlemede aktif bir tutum alınmazken, son yıllarda Türkiye'nin hem içinde bulunduğu örgütlerin politikalarını şekillendirmeye çalıştığı hem de belirli alanlarda daha bağımsız bir politika izlediği görülmektedir. O nedenle Arap Baharı sonrasında ortaya çıkan gelişmelere tepki vermek ve yeni yapıyı şekillendirme noktasında da Türkiye müttefikleri ile temas kurmaya devam ederken, öte yandan da kendi önceliklerini net bir biçimde ortaya koymaktadır. Fransa ile Libya konusunda yaşanan farklılaşmalar hepimizin aklındayken, Suriye konusunda Fransa'nın Türkiye'nin tutumuna önem vermesi dikkat çekicidir. Bu durum sadece Türkiye'nin Suriye'ye komşu olmasından kaynaklanmamakta, aynı zamanda Türkiye'nin bölge politikalarındaki etkinliğinden de kaynaklanmaktadır. Türkiye'nin de kendi çıkarları ile uyum gösterdiği ölçüde NATO, AB ve BM Güvenlik Konseyi daimi üyesi bir ülke ile görüşmesi ve fikir alışverişinde bulunması doğaldır.

Sonuç olarak, Arap Baharı olarak adlandırılan gelişmeler Ortadoğu'nun 'istisna' olma özelliğine son verecek, demokratik ve hesap veren yönetimlerin kurulmasına imkan verecek bir hareketin başlangıcı olmuştur. Bu gelişmeler bölgede son yıllarda ciddi şekilde etkisini artıran Türkiye'nin tutumunu elbette etkilemektedir. Her ne kadar kısa vadede yaşanan gelişmeler siyasi ve ekonomik anlamda bazı zorlukları beraberinde getirse de, uzun vadede demokratik yönetimlerin kurulması Türkiye'nin bölgedeki etkinliğine katkı sağlayabilecek bir durumdur. Son yıllarda ciddi bir demokratik dönüşüm geçiren Türkiye çeşitli platformlarda reform çağrılarını dile getirmişti. Bölgede halk taleplerini yüksek sesle dile getirmeye başlayınca da, Ankara'nın tutumu bu sürecin kontrollü bir şekilde yürütülmesi noktasında oldu. Değişim taleplerine silah gücüyle cevap verildiği durumlarda ise Türkiye bu tutumu eleştiren bir yaklaşım içine girdi.

Bölgedeki yerel dinamikler etrafında ortaya çıkan ve şekillenen bu değişimlere verilecek cevap ve bölgenin alacağı yeni şekil Türkiye açısından kritik derecede önem taşıyor. Çeşitli ülkelerde ortaya çıkan reform yanlısı hareketlerin Türkiye'yi farklı bakımlardan örnek almaları ülkemiz açısından önemli bir avantaj. Bu durum aynı zamanda dış politika yapımcılarının işlerini ciddi ölçüde zorlaştırıyor. Verilecek yanlış bir mesaj ile ülkemizin imajı zarar görebilecektir. Suriye'de yaşanacak süreç hem bölge açısından hem de ülkemiz açısından kritik derecede önemlidir. Şu an için ise sürecin nasıl şekilleneceğini tam anlamıyla öngörmek mümkün değildir.

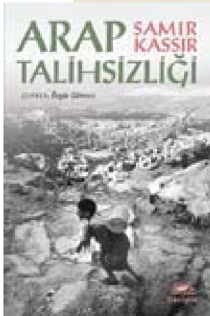
Arap Baharı

Turan Kışlakçı

Mana Yayınları, Eylül 2011

2010 yılının sonu ile 2011'in başında Tunus ve Mısır'da başlayan ve çok kısa bir süre içerisinde tüm bölgeyi etkisi altına alan halk hareketleri kitlesel protesto gösterilerine dönüştü. Meydanlarda toplanan halklar, "Eş-Şa'b Yurid İskate'n Nizâm / Halk rejimin düşmesini istiyor" ve "Eş-Şa'b Yurid İskate'r Reis / Halk başkanın düşmesini istiyor" gibi sloganların etrafında birleşmeye başladı.

Bu iki slogan, Arap dünyasında yeni bir siyaset dilinin doğduğunun açık bir kanıtı oldu. Bu yeni dil aynı zamanda eylemci kitlelerin hareket noktasını oluşturan devrimdeki ısrarı, yani ne tür fedakârlıklar gerektirirse gerektirsin ve ne kadar zaman alırsa alsın gerçekleşinceye kadar geri adım atmamayı vurgulamaktaydı. Devrimin öncülüğünü yapan gençler kendilerini yakma pahasına taleplerini dile getirmekten kaçınmadı. Bu eylem tarzı Müslüman Arap toplumunda ilk kez görülüyordu. Arap dünyasında yükselen sesler özelde Arap dünyasının, genelde ise dünyanın büyük bir değişimin eşiğinde olduğunun göstergesiydi.
"Geçen asırda, taşa, toprağa, kuşa, lidere, partiye, bez parçasına ve benzeri her türlü alet edevata değer, kıymet ve hatta kutsallık atfeden bu rejimlerin, tek değer vermediği şey insanlardı. Yöneticilerin batıdan araklayıp giydikleri deli gömlekleri, insana hep bir madde gözüyle bakmalarını sağladı. Bu coğrafyada son iki asırdır sık sık insan katliamlarına tanıklık etmemizin arkasında bu bilinç yatıyordu. Halklarını korumak adına iktidara gelenler, bir anda birer ölüm makinesine dönüşüyorlardı." Kitaptan…

Arap Talihsizliği

Samir Kassir

Çev. Özgür Gökmen

İletişim Yayınları, 2011

Araplar hızla dünyanın "öteki"leri haline geliyor. Özellikle 11 Eylül'den beri, Suudi yöneticiler, Kuveytli zenginler dahil, en ayrıcalıklı Araplar için de geçerli bu durum. "Arap" kelimesinin kendisi bile öylesine yoksullaştırılmış ki, bazı yerlerde utanç duyulacak etnik bir etikete ya da en iyi durumda, modernitenin temsil ettiği her şeyi yadsıyan bir kültüre indirgenmiş halde. Ayrıca dünyanın başka yerlerindeki yoksul ülkelerle kıyaslandığında, daha da acıklı bir görüntü çıkıyor ortaya. Ama aslında vaziyet hep böyle değildi. Arapların da bir altın çağı oldu. Onların da geleceğe daha iyimser bakabildikleri, kendi kaderlerini yazabileceklerine inandıkları bir dönem oldu. Peki, nasıl bu noktaya gelindi? Araplar, bu yoksunluğa mahkûm gelecekten başka bir çareleri olamayacağına nasıl inandırıldılar? Yaşayan bir kültür nasıl gözden düştü ve bu kültürün mensupları ıstırap ve ölüm kültünde nasıl bir araya gelebildiler? 2005'te bir bombalı saldırıyla öldürülen Samir Kassir, Arap Talihsizliği'nde bu soruların cevabını ve krizden çıkmak için bir yol bulmanın imkânını arıyor.